

T Ü R K T A R İ H K U R U M U

BELLE TEN

ÜÇ AYDA BİR ÇIKAR

Cilt : XXXIX

No : 155

Temmuz 1975

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA

1 9 7 5

Sahibi : TÜRK TARİH KURUMU

Yazı işlerini yöneten sorumlu yönetmen : ULUĞ İĞDEMİR

İ Ç İ N D E K İ L E R

Makaleler, İncelemeler :	Sayfa
TARHAN, DR. M. TANER VE SEVİN, DR. VELİ : Urartu Tapınak Kapıları ile Anıtsal Kaya Nişleri Arasındaki Bağlantı (12 resimle birlikte)	389
————— : İngilizcesi	401
AYDA, ADİLE : Le nom Grec des Etrusques	413
————— : Etrüsklerin Yunanca adı	421
EYİCE, PROF. DR. SEMAVİ : İstanbul Arkeoloji Müzesinde Bizans-Türk Çeşmesi (48 resimle birlikte)	429
————— : İngilizce Özeti	445
BAKİNER, ÖMÜR VE FAROQHI, SURAIYA : Dediği Dede ve Tekkeleri (22 resimle birlikte)	447
————— : İngilizce Özeti	468
UZUNÇARŞILI, ORD. PROF. İSMAİL HAKKI : Fatih Sultan Mehmed'in Ölümü (5 fotokopi ile birlikte)	473
CLOGG, RICHARD : A further note on the French Newspapers of Istanbul during the revolutionary period (1795-97)	483
Bibliyografya :	
FIRATLI, DR. NEZİH : Prof. Dr. Zafer Taşlıklıoğlu, <i>Trakya'da Epigrafya Araştırmaları</i>	493
————— : Sencer Şahin <i>Neufunde von antiken Inschriften in Nikomedeia (Izmit) und in der Umgebung der Stadt</i>	499
1974 yılının ikinci yarısında Kitaplığımıza gelen Kitap ve Dergiler	501
Haberler :	
Türk Tarih Kurumu Genel Kurul toplantısı	537
Kapakdaki Resim : Kültepe'nin IB katında bulunmuş olan M. Ö. XVIII. yüzyıla ait pişmiş topraktan bir vazo.	

471 nci sayfada ve 10 ncu satırdaki Selim-i Salis, Sivas-ı Salis olacaktır.
Düzeltilir, özür dileriz.

B E L L E T E N

Cilt: XXXIX

TEMMUZ 1975

Sayı: 155

URARTU TAPINAK KAPILARI İLE ANITSAL
KAYA NİŞLERİ ARASINDAKİ BAĞINTI*

Dr. M. TANER TARHAN — Dr. VELİ SEVİN

Kapı ve pencerelerin duvarlara uygulanması mimarî bir problemdir. Ölçü, adet ve yerleştirme, genellikle çevre ve iklim şartları dikkate alınarak uygulanırdı. Fakat, binanın *artistik* etkisi bakımından

* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Van Bölgesi Tarih ve Arkeoloji Araştırmaları Merkezi seri yayınları, No: 4.

Makalede şu kısaltmalar kullanılmıştır:

- Altintepe I* : T. Özgüç, *Altintepe Mimarlık Anıtları ve Duvar Resimleri (Architectural Monuments and Wall Paintings)*, Ankara, 1966.
- Altintepe II* : T. Özgüç, *Altintepe II: Mezarlar, Depo Binası ve Fildişi Eserler (Tombs, Storehouse and Ivories)*, Ankara, 1969.
- Architektur Kleinasiens*: R. Naumann, *Architektur Kleinasiens von ihren Anfängen bis zum Ende der hethitischen Zeit*, Tübingen, 1971².
- Kunst Anatoliens*: E. Akurgal, *Die Kunst Anatoliens von Homer bis Alexander*, Berlin, 1961.
- Kunstzentren* : E. Akurgal, *Urartäische und Altiranische Kunstzentren*, Ankara, 1968.
- Urartian Art* : M. N. van Loon, *Urartian Art: Its distinctive traits in the light of new Excavations*, Leiden, 1966.
- AA* : *Archäologischer Anzeiger*.
- AJA* : *American Journal of Archaeology*.
- AMI NF* : *Archäologische Mitteilungen Aus Iran, Neue Folge*.
- AS* : *Anatolian Studies*.
- Ata. Konf.* : *Atatürk Konferansları*.
- Ist. Mitt.* : *Istanbuler Mitteilungen*.
- JNES* : *Journal of Near Eastern Studies*.
- TAD* : *Türk Arkeoloji Dergisi*.
- TTKong.* : *Türk Tarih Kongresi*.

ölçü ve şekil önemli bir faktör olarak görünür. Meselâ Roman, Gotik ve Rönesans devri yapıları, genel durumlarından çok, kapı ve pencerelerinin şekilleriyle tanınırlar.

Son yıllarda Urartu merkezlerinde yapılan yoğun kazı ve araştırmalar neticesinde, Urartu tapınak mimarisi hakkında önemli sonuçlar ortaya çıkarılmış, tapınak mimarisinde Toprakkale, Patnos - Aznavurtepe, Altuntepe, Çavuştepe, Varto - Kayalıdere ve Bastam kazılarında bulunmuş olan tek “cella”lı ve kare planlı yapıların önemli bir yer tuttuğu anlaşılmış, bu konuda çok değişik ve ilginç fikirler ileri sürülmüştür¹. Ancak bütün bu değişik görüşlerin ışığı altında yapılan rekonstrüksiyon denemelerine karşılık, tapınakların —kapı— sorununa da yeterince eğilinmiş değildir. Çalışmamızda değişik bir yöntem izleyerek, bu sorunu aşağıda görüleceği üzere çözümlenmeye çalışacağız.

Şimdiye kadar meydana çıkarılmış olan kare planlı Urartu tapınaklarının kapı ölçüleri için aşağıdaki tabloya bakınız²:

¹ Urartu kare “cella”lı tapınakları ve rekonstrüksiyonları hakkında çeşitli fikirler için bk.: (Toprakkale) A. Erzen, Untersuchungen in der urartäischen Stadt Toprakkale bei Van in den Jahren 1959-1961, *AA*, 77 (1962) 1963, kol. 383 vdd; a. m., 1959-1961 Yılları arasında Toprakkale araştırmaları, *TTKong.* VI (1967), s. 53 vdd.; (Aznavurtepe) K. Balkan, Ein urartäischer Tempel auf Anzavurtepe bei Patnos und hier Entdeckte Inschriften. Patnos yakınındaki Anzavurtepe’de bulunan Urartu tapınağı ve Kitâbeleri *Anatolia*, V (1960), s. 99 vdd., 133 vdd; Y. Boysal, Aznavurtepe’de defincilerin meydana çıkardığı Urartu eserleri, *Belleten*, XXV/98 (1961), s. 199 vdd; K. Balkan, Patnos’ta keşfedilen Urartu Tapınağı ve Urartu Sarayı, *Ata. Konf.* I (1964), s. 237. vdd.; (Altuntepe) T. Özgüç, Altuntepe Kazıları. Excavations at Altuntepe, *Belleten*, XXV/98 (1961), s. 264 vdd., 278 vd.; *Altuntepe I*, s. 3 vdd., 39 vdd.; *Altuntepe II*, s. 4 vd., 60 vd.; (Çavuştepe) A. Erzen, Van Bölgesi 1964 Çavuştepe Kazıları, *TAD*, XIII/2 (1964), s. 98 vd.; a. m., Van Bölgesi Çavuştepe 1968 Kazısı, *TAD*, XVII/2 (1969), s. 89, res. 5; a. m., Çavuştepe Kazıları, *TTKong.* VII/1 (1970) 1972, res. 4; M. J. Mellink, Archaeology in Asia Minor, *AJA*, 69 (1965), s. 141; (Kayalıdere) C. A. Burney, A First Season of Excavations at the Urartian Citadel of Kayalıdere, *AS*, XVI (1966), s. 68 vdd; (Bastam) W. Kleiss, Ausgrabungen in der urartäischen Festung Bastam (Rusahinili) 1970, *AMI NF*, 5 (1972), s. 33 vd, res. 27; (genel) W. Kleiss, Zur Rekonstruktion des urartäischen Tempels, *Ist. Mitt.* 13/14 (1963/64), s. 1 vdd; M. N. van Loon, *Urartian Art*, s. 42, 45, 48 vdd.; D. Stronach, Urartian and Achaemenian Tower Temples, *JNES*, 26 (1967), s. 278 vdd.; R. Naumann, Bemerkungen zu urartäischen Tempeln, *Ist. Mitt.* 18 (1968), s. 45 vdd.; E. Akurgal, *Kunstzentren*, s. 9 vdd.

² Tabloda verilmiş olan ölçüler, Patnos-Aznavurtepe hariç, ölçekli planlardan alınmıştır.

	Eşik genişliği	Eşikardı boşluğu genişliği	Eşik derinliği	Eşikardı + boşluğu derinliği	Toplam = derinlik
Toprakkale	1.51 m.	2.01 m.	1.01 m.	+ 2.52 m.	= 3.53 m.
Aznavurtepe	1.21 m.	1.75 m.	1.52 m.	+ 1.70 m.	= 3.22 m.
Altıntepe	1.20 m.	1.50 m.	1.50 m.	+ 2.00 m.	= 3.50 m.
Çavuştepe	1.20 m.	1.65 m.	1.30 m.	+ 0.90 m.	= 2.20 m.
Kayalıdere	1.65 m.	2.00 m.	1.65 m.	+ 1.85 m.	= 3.50 m.

Yukarıdaki tablodan ve (şek. 1)'den de anlaşılacağı gibi, Urartu tapınak kapıları standart bir plan dahilinde inşa edilmiş olup, "monolit kapı eşiği" ve "eşikardı boşluğu" diye adlandırılabilir iki ana kısımdan meydana gelmektedir.

Bu iki ana kısımdan birincisi, yani monolit kapı eşiği, tapınak girişinin esasını meydana getirmektedir ki, bütün Urartu tapınaklarında bu kısımda, malzeme olarak çok iyi bir şekilde işlenmiş bazaltların kullanıldığı görülür. Tapınak ön avlusunun zemininden yüksekte bulunan bu kısma genellikle taştan basamaklar yardımıyla çıkılmaktadır. Monolit bazalt eşiğin her iki tarafında yükselen yan duvarlar ise, altta *bazalt bloklar* ve bunun üzerinde de *kerpiç duvarlar* şeklinde inşa edilmişlerdir. Mimari yönden, bu blokların cepheye bakan kısmı üç kademeli bir diş şeklinde, yanlarda dik, üstte ise yatay bir tarzda kapı fasadını çerçevelemektedir³. Bazalttan yapılan bu kesimin üzerinde, loyferleri takiben kerpiç tuğlalar yükselir. Burada karşımıza, "kapı kanatları" ve "söve yatakları"nın nerede yer almış oldukları problemi çıkmaktadır. Bilindiği gibi, T. Özgüç Altıntepe tapınağının cephesindeki kapının iki yanında yer alan dikdörtgen prizma şeklindeki bazalt blokları, üst kısımlarındaki 4-5 cm. çapındaki deliklere bakarak "söve" olarak nitelemiştir⁴. Bu ifadeye göre, tapınağın kapısı dıştan bir çift kapı kanadıyla kapatılmaktadır. Ancak, bu durumda (şek. 2) den de anlaşılacağı gibi bazı zorluklarla karşılaşmaktadır. Burada görüleceği üzere, eğer T. Özgüç'ün belirttiği her iki blok kapı sövelerini teşkil etseydi;

³ T. Özgüç, *Altıntepe I*, lev. VIII, res. 1-2; K. Balkan, *Ata Konf. I* (1964), res. 1.

⁴ *Altıntepe I*, s. 3, 39, lev. göst. yer.; M. N. van Loon, *Urartian Art*, s. 53'te bu blokların belki heykellerin durmasını sağlayan kaideler veya söveler ya da diğer bir başka mimari eleman olabileceklerine işaret etmektedir.

a) kanatlar kapatıldığında, büyük bir önem verilerek işlenmiş bulunan kapı çerçevesi tamamen örtülecek, açıldığında ise cephe tümüyle kanatlar tarafından işgal edilecek,

b) kapı kanatlarının yarısından fazla bir kısmı boşlukta kalacak,

c) söveleri hâvi her iki bazalt blokta, kanatların açılıp kapanması ve ağırlık nedeniyle bazı sürtünme izleri meydana gelecek,

d) söveler tapınak duvarından en az 25-30 cm. daha ilerde bulunduğundan kapı kanatları ile duvar arasında, kapatılması imkânsız bir boşluk kalacaktı (bk. şek. 2).

Bilindiği gibi, Urartu tapınakları genellikle tek cepheli olup, bütün ağırlık bu fasat kısmına verilmiştir. Eğer, durum T. Özgüç'ün belirttiği gibi olsaydı, kapı açık ya da kapalı olduğu zaman cephenin bütün ihtişamı kanatlar tarafından gölgelenecek ve bu durum da fasat mimarisine tamamen ters düşecekti. Buna karşılık biz, "Muşafir" ve daha çok "Adilcevaz" kabartmalarından⁵ yararlanarak şöyle bir teklif ileri sürmekteyiz : T. Özgüç'ün söve deliği olarak nitelenecek istediği yuvalar, tapınak cephesine konulan ve Haldi'nin sembolü olarak kabul edilen "kutsal mızrak" kaidelerinin yuvaları olsa gerekir⁶. Nitekim hâfir, rekonstrüksiyon denemesinde tapınağın cephesinde iki mızrağın yer almış olduğunu göstermiş ve tapınağı da mızrak uçlarına dayanarak "*Haldi Tapınağı*" olarak tanımlamıştır⁷. Ancak, cephede yer alan bu kutsal mızrakların nereye yerleştirilmiş olduğu hakkında ise hiç bir fikir vermemiştir.

(Şek. 6-7) de de görüldüğü üzere, girişin her iki yanındaki kaideler üzerine kutsal mızrakların yerleştirilmesi halinde, fasat mimarisinin yeni bir estetik kazanacağı da şüphesizdir. Yukarıda belirttiğimiz gibi bu fikrimizi destekleyen en güzel örnek, Adilcevaz kabartmalarıdır (bk. şek. 9). Burada tasvir edilen ve hâfirlerce "büyük mızrak" (?) olarak nitelendirilen objeler, taştan kaideler üzerine

⁵ Muşafir kabartmasının E. Fladin tarafından çizilmiş bulunan her iki deseni için bk. R. Naumann, *Ist. Mitt.* 18 (1968), lev. 13, res. 1-2; Adilcevaz için bk. B. Ögün, *Die Ausgrabungen von Kef Kalesi bei Adilcevaz und einige Bemerkungen über die urartäische Kunst*, AA, 82/4 (1967) 1968, s. 497, 499 vdd., res. 23-25.

⁶ E. Bilgiç - B. Ögün, 1964 Adilcevaz Kef Kalesi Kazıları. Excavations at Kef Kalesi of Adilcevaz, 1964, *Anatolia*, VIII (1964), s. 91'de, haklı olarak, mızrağın sadece Haldi'ye özgü bir sembol olmadığına işaret ederler.

⁷ *Altuntepe II*, s. 5, 60.

yerleştirilmişlerdir (krş. Toprakkale pektoralı : şek. 10)⁸. Nitekim Toprakkale ve Çavuştepe kazılarında normalden büyük madeni mızrak uçlarının bulunduğu da bilinmektedir⁹.

Altuntepe'de karşımıza çıkan *in-situ* bazalt blokların mızrak kaideleri olarak tanımlanmasından sonra, karşımıza tapınak "*kapı kanatları*"nın nereye monte edileceği problemi çıkmaktadır. Kare "cella"lı Urartu tapınaklarıyla ilgilenen bilim adamları, bu konuyla hemen hiç meşgul olmamışlar, sadece R. Naumann, üstü gayet kapalı bir şekilde, dışta -monolit kapı eşiği adını verdiğimiz kısımda-yeralmış olabileceğine değinmiştir¹⁰. Ancak bu fikirler tapınak kapılarının sorunlarına ışık tutmaktan çok uzaktırlar. Tarafımızdan *eşikardı boşluğu* olarak adlandırılan ve girişin ikinci kısmını meydana getiren bölümün fonksiyonu hakkında da şimdiye kadar hiç bir fikir ileri sürülmüş değildir. (Şek. 1) de de görüldüğü gibi bu kısım, kare planlı "cella"nın duvar kalınlıklarıyla orantılı bir şekilde derinlik kazanmaktadır. Meselâ bu derinlik Toprakkale'de 2.52 m., Aznavurtepe'de 1.70 m., Altuntepe'de 2.00 m., Çavuştepe'de 0.90 m., Kayalidere'de ise 1.85 m.'dir. Kanımızca tapınak kapısının bu kısımda yer almış olması gerekmektedir (şek. 3). Bu kapıların "tek" ya da, daha büyük ihtimalle "çift" kanatlı olmaları mümkündür. Çünkü bu kısmın genişliği ortalama olarak 1.50 m. - 2.00 m. arasında değişmektedir. Buna bağlı olarak "*eşikardı boşluğu derinliği*" kısa olan tapınaklarda, tek kanatlı kapı açıldığında, bu boşluğun dışına taşıp, zaten ufak olan "cella"nın içini ihlâl edecektir. Bu durumu gidermek ve kanadı gözlerden tamamen saklamak için çift kapı kanadının kullanılmış olması çok mümkündür. Bu fikri destekleyen en önemli delillerden biri de, "*söve payı*" genişliklerinin her iki tarafta eşit olarak bırakılmış olmasıdır (bk. şek. 1). Ahşap kapı kanatları ise¹¹, aşağıda gösterildiği şekilde monte edilmiş olmalıdır; taştan yapılmış alt söve yatakları tabana, muhtemelen sert ağaçtan

⁸ Bk. E. Bilgiç - B. Ögün, *Anatolia*, VIII (1964), res. 2

⁹ A. Erzen - E. Bilgiç - Y. Boysal - B. Ögün, *TAD*, X-2 (1961), s. 18.; B. Ögün, Kurze Geschichte der Ausgrabungen in Van und die türkischen Versuchsgrabungen auf dem Toprak-kale 1959, *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, N. F. 36 (1961), s. 280.; A. Erzen, Van bölgesi Çavuştepe 1967 Kazısı, *Bulleten*, XXXII/127 (1968), s. 414; B. Ögün, *AA*, 82/4 (1967) 1968, s. 497, 499 vd, res. 24, 25.

¹⁰ *Ist. Mitt.* 18 (1968), s. 53.

işlenmiş üst söve yatakları ise (şek. 4) de de görüleceği üzere, kerpiç bedene monte edilmişlerdi. Ön Asya dünyasında bu tip söve teşkilâtının kullanılmış olduğuna dair elimizde çeşitli örnekler de mevcuttur¹². Ayrıca, –üst söve deliğini hâvi– lento şeklinde, iki ucu tamamen kerpiç duvar içine gömülü “mil yatağı” konstrüksiyonunu da teklif edebiliriz. Bu durum sadece söve yataklarını gizleme problemini safdışı etmekle kalmamış, aynı zamanda kapı kanatlarının “açılış-kapanış” pozisyonlarını da tamamen çözümlenmiştir. Şöyle ki; çift kanatlı kapı kapatıldığında, kapı kanatları monolit eşiğe ve yan duvarlara tamamen intibak etmiş olacaktır. Burada ikinci önemli husus da, kapı kanatları açıldığında kanatlar, “söve payı genişliği” adını verdiğimiz girintilerin arkasına gizlendiğinden¹³, içerde, karşıda yer alan tanrı heykeli ve heykele bir fon teşkil eden freskolu duvarın kesintisiz olarak görülebilmesi sağlanmış olacaktır (şek. 3-5-6).

Bazı rekonstrüksiyon denemelerinde, kapı kanatları hiç gösterilmeksizin, sadece kapı geçitlerinin belirtilmesiyle yetinilmiştir¹⁴. Bu yapıların “kanatsız kapılar” a sahip olarak gösterilmesinin nedenlerini şöyle izah etmek mümkündür :

- a) *În-situ* durumda söve yataklarının bulunmamış olması,
- b) Kapı geçidini meydana getiren “eşik uzunluğu + eşikardı boşluğu uzunluğu” tutarının dar ve derin bir koridor halinde olması¹⁵ nedeniyle, bu derinliğin tabiat şartlarından koruyucu bir unsur olarak düşünülmesi,
- c) Tapınak fasatlarının genellikle güneye dönük bulunmaları¹⁶.

¹² Rekonstrüksiyonlarımızda bu öğeleri, dekorasyon bakımından gayet sade bir şekilde gösterdik. Halbuki bu ahşap kapıların da, oymalarla süslü ve cephe mimarisine ayrı bir zenginlik katan tarzda yapılmış olmaları çok mümkündür. Ahşap geometrik kapı bezemesi için Toprakkale’de bulunmuş olan bronz plakanın benzer motifini teklif edebiliriz: krş. R. D. Barnett, *More Addenda from Toprak Kale*, *AS*, XXII (1972), s. 178, res. 18.

¹³ Harrîn, Boğazköy, Zincirli, Tell Halaf, Assur (Anu Adad tapınağı kapısı), Balavat kapısı ve benzerleri için bk. R. Naumann, *Architektur Kleinasiens*, res. 203, 208-217.

¹⁴ Bu tip kapılar için bk. R. Naumann, *a. e.*, res. 197/II, 198.

¹⁵ E. Akurgal, *Kunstzentren*, res. 1; R. Naumann, *Ist. Mitt.* 18 (1968), res. 3.

¹⁶ T. Özgüç, *Altıntepe I*, s. 4, 40; D. Stronach, *JNES*, 26 (1967), s. 278.

¹⁶ Çavuştepe ve Kayalidere tapınaklarının cepheleri ayrı olarak “doğu” ve “kuzey-doğu”ya dönüktür.

Yukarıdaki varsayımları şu şekilde eleştirmek mümkündür : kazılarda mimariye ait söve yatağı, mil ve ahşap kapı kanatları gibi küçük tamamlayıcı unsurlar genellikle, tabiat tahribatı sebebiyle veya zamanında yerlerinden sökülüp devşirme malzeme olarak başka yerlerde kullanılmış olduklarından ele geçirilememektedir. Diğer yandan, Doğu Anadolu yüksek yaylasının sert iklim şartları, âni ısı değişiklikleri ve şiddetli rüzgârlar düşünülecek olursa, kapı geçidini meydana getiren koridorun derinliğini, –tapınak cephesi güneye dönük olsa bile– koruyucu bir etken olarak kabul edemeyiz. Çünkü, iç dekorasyonun başlıca elemanlarından biri olan freskoların kazılar sırasında bütün tazelikleriyle ele geçirilmiş olması¹⁷ buna en büyük delildir. Zira güneş ışığına maruz kalan freskolar canlı renklerini süratle kaybetmekte ve çok çabuk dökülmeye başlamaktadır.

Bu sebepten, tapınakların “cella”larının tamamen karanlık olmaları gerekmektedir¹⁸. Zira, aydınlık ve geniş pencerelere sahip olan Hitit tapınaklarının “cella”ları hariç, loş ve karanlık “cella” eski dünyanın anonim bir gizlilik duygusunu aksettirmektedir. Zaten, gerektiğinde ışık 4.00 . - 5.00 m. arasında değişen bir yüksekliğe sahip olan kapıdan yeterince alınabilmektedir. Bütün bu sebeplerden dolayı, kare “cella”lı tapınakların kanatlı bir kapı konstrüksiyonuna sahip olmaları gerekmektedir.

Bu arada, halk arasında “*Kör Kapı*” ya da “*Taş Kapı*”, Urartu dilinde ise “*KÁ = Kapı*”¹⁹ olarak adlandırılan “anıtsal kaya

¹⁷ K. Balkan, *Anatolia*, V (1960), s. 136; A. Erzen, *TAD*, XIII/2 (1964), s. 98 vd.; T. Özgüç, *Altın-tepe I*, s. 4, 8, 40, 42.

¹⁸ E. Akurgal (*Kunstzentren*, res. 1) Toprakkale’de bulunmuş olan bir bronz levha üzerindeki “yapı modeli”ne dayanarak, Urartu tapınaklarının cephelerinde üst üste üç sıra halinde sekiz adet pencerenin yer aldığını ileri sürmüş ve bu fikri R. Naumann (*Ist. Mitt.* 18, 1968, s. 52 vd.) tarafından da desteklenmiştir. Naumann, tapınakların iç mekânlarının 10.00 m. yüksekliğe vardığını kabul ederek, bu mekânı kapıdan gelecek olan ışığın aydınlatamayacağını ve bu nedenle de dıştan içe doğru genişleyen pencerelerin kullanılmış olabileceğine işaret etmektedir. T. Özgüç (*Altın-tepe I*, s., 5, 41) “cella”ya ışığın, kapıdan ya da çatıdaki küçük açıklıktan veya hut ta çatıya yakın kısımlarda bulunan pencerelerden geldiğini ileri sürmüş, D. Stronach (*JNES*, 26, 1967, s. 284 vd.) ise, “sahte” ya da gerçek pencerelerin varlığını kabul etmiştir.

¹⁹ Meherkapı ve Pagan’da bulunan anıtsal kaya nişlerinin mimarî formları hakkında geniş bilgi için bk. V. Sevin – O. Belli, Pagan Kutsal Alanı ve Urartu Dinî Yapıları Üzerine Bir Araştırma, *Belleten*, (baskıda). “KÁ = Kapı” şeklindeki nişler hakkında toplu bilgi için bk. E. von Schuler, Urartäische Inschriften aus Bastam II, *AMI NF*, 5 (1972), s. 122 vd.

nişleri” nin mimarî formu dikkatimizi çekmiş ve tapınak kapılarıyla bağlantı kurmamıza sebep olmuştur (bk. res. 11-12). Bu bağlantıyı iki ana bölüme ayırarak incelemek gereklidir :

- a) Mimari
- b) Dinî

(şek. 8)’den de açıkça anlaşılacağı üzere, “anıtsal kaya nişleri” ile tapınak kapılarının planları, form ve ölçüler bakımından birbirlerine büyük bir benzerlik göstermektedir. Bunun için aşağıdaki tabloya bakınız :

	İç çerçeve genişliği (eşik genişliği)	Derinlik
Meherkapı	1.70 m.	1.40 m.
Pagan	1.20 m.	1.30 m.
Toprakkale	1.51 m.	1.01 m.
Aznavurtepe	1.21 m.	1.52 m.
Altuntepe	1.20 m.	1.50 m.
Çavuştepe	1.20 m.	1.30 m.
Kayalıdere	1.65 m.	1.65 m.

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, tapınak kapılarının monolit bazalt eşığının genişlik ve derinlikleriyle, anıtsal nişlerin ölçüleri hemen hemen aynıdır.

Tapınak kapıları ve anıtsal nişlerde görülen “dişli çerçeve” lere Urartu “sivil” ve “mezar” mimarisinde de rastlanmaktadır. Meselâ, M.Ö. IX. yüzyılın sonlarına ve M.Ö. VIII. yüzyılın başlarına tarihlenen Patnos yakınındaki Giriktepe (Değirmentepe) de bu tip dişli çerçeve taşıyan kapılar ve nişlere rastlanılmış²⁰, dişli çerçevelerin kaya mezarlarının kapılarında kullanılmış olduğu da Kayalıdere mezarı sayesinde anlaşılmıştır²¹. Bundan başka, M.Ö. VII. yüzyıla tarihlenen ve Toprakkale’de bulunmuş bir bronz levha üzerindeki çok katlı yapının kapısı da dişli bir çerçeveye sahip olarak gösterilmiştir²². Ayrıca Kuzey-batı İran’daki Hasanlu (IV) katında

²⁰ K. Balkan, *Ata. Konf.* I (1964), res. 2-4.

²¹ C. A. Burney, *AS*, XVI (1966), lev. XXIII/a.

²² E. Akurgal, *Kunst Anatoliens*, s. 26, res. 5.

bulunan²³ ve M.Ö. 1000-800 yılları arasına tarihlenen “Burned Building II” adlı yapıda, hâfirlerce “kutsal oda” olarak tanımlanan kare planlı mekânın girişinde ve bu odanın yanlardaki iki giriş yerinde de bu tip dişli çerçeveye rastlanmaktadır²⁴. Bu örnekleri daha bir çok yerlerde bulabiliriz. Görülüyor ki, dinî ve önemli sivil yapılarda dişli çerçeve, eski bir geleneğe sahip olup, bu süsleme unsuru sonradan taş mimariye geçerek uzun süre kullanılmıştır.

Tapınak kapılarıyla “anıtsal nişler” arasındaki dinî bağıntıya gelince; kapı çerçevesi, –kanatlar açıldığında– “cella”nın arka duvarına bitişik duran ve taştan bir kaide üzerinde yükselen²⁵ heykeli, üç buutlu bir görünüm içinde tümüyle çerçevelemektedir. Kapı çerçevesi²⁶, tanrı heykelini çevrelemesi nedeniyle, kanımızca bir *kutsiyet* kazanmıştır. Çünkü epifani, “kutsal çerçeve”nin sınırladığı alan içerisinde görünür.

Urartu dininde önemli bir rol oynadıkları bilinen anıtsal kaya nişlerinin fonksiyonu hakkında ileri sürülmüş ve en fazla taraftar toplamış bulunan teklif; kapı şeklindeki bu nişlerin içinden tanrıların çıkacağına inanılmış olması şeklindeki görüştür²⁷. Tapınak mimarisinde karşımıza çıkan “kutsal çerçeveler” düşünülecek olursa, bu teklifin doğruluğu ortaya çıkar. Şöyle ki, kapı kanatları kapatıldığında, tapınağın önünde aynen kaya nişlerinde olduğu gibi (bk. şek. 8 a) bir –anıtsal niş hücresi– meydana gelmekte (bk. şek. 8 b) ve bu kapının ardında epifani unsurunun temeli olan tanrı heykeli gizlenmektedir. Aradaki tek fark; tapınakta epifani olayının canlandırılması istenildiği zaman yapılabilmekte, kaya nişlerinde ise, bir gün meydana geleceğine inanılarak efsanevî bir tarzda sembolize edilmektedir.

Bu nişlerin içinden tanrıların çıkacağına inanılmış olduğunu kanıtlayan bazı arkeolojik deliller de mevcuttur. Meselâ, Revanduz

²³ Bk. T.C. Young, Thoughts on the architecture of Hasanlu IV, *Iranica Antiqua*, VI (1966): (*Archaeologia Iranica. Miscellanea in Honorem R. Ghirshman*, Leiden, 1970), s. 48 vd., res. 4.

²⁴ Hasanlu konusunda bizi uyarmış bulunan meslektaşımız sayın A.A. Çilingiroğlu'na teşekkür ederiz.

²⁵ T. Özgüç, *Altuntepe I*, lev. VIII, 1.

²⁶ Tapınak ya da saraya ait çivi yazılı benzer bazalt dişli çerçeve bloklarını Körzüt'te ve Van Müzesinde bizzat tespit etmiş bulunuyoruz. Bunların hakkında, kitabeleri ve ölçüleri için bk. M. A. Dinçol, *Ist. Mitt.* (henüz yayınlanmamıştır).

²⁷ Geniş bilgi için bk. V. Sevin – O. Belli, *Belleten*, (baskıda).

yakınlarındaki Herir Batas²⁸ ve Malazgirt'te²⁹, içlerinde birer tanrı kabartması bulunan anıtsal kaya nişlerine rastlanılmış olup, buna benzer ve içlerinde Kybele tasviri bulunan nişler ayrıca Phrygia'da karşımıza çıkmaktadır³⁰. Etraflarında dişli çerçeve bulunmayan, kapı şeklindeki bu kaya nişlerinin içinde tanrıların tasvir edilmiş olması da, kapıların içinden tanrıların çıkacağına inanıldığı şeklindeki görüşü doğruluyor olsa gerekir.

Anıtsal kaya nişleriyle tapınak kapıları arasındaki ilişki böylece ortaya çıktıktan sonra, tapınak kapılarının yüksekliklerini de, bu nişlere dayanarak tamamlamak imkânına sahip oluyoruz. Bu duruma göre kapıların, tapınakların yükseklikleriyle orantılı olarak, 4.00 m. ya da 5.00 m. arasında değişmekte olduğunu kabul edebiliriz (şek. 6-7). Her ne kadar R. Naumann, Urartu kare "cella" lı tapınak kapılarının 4.00 m.den daha yüksek olmasına imkân bulunmadığını bildirmekteyse de³¹, kapıyı eşik kısmında aramasından dolayı zorluklara düşmektedir. Söveler, yer yer 1.75 m. genişliğe varan "eşikardı boşluğu" na yerleştirildiğine göre, Naumann'ın orantısıyla Urartu tapınak kapılarının 5.40 m.ye kadar yükseltilebilmesi mümkün olmaktadır. Ayrıca, "cella" daki heykelin, yüksekliği 0.50 m.ye varan bir kaide üzerinde yükselmiş olduğu da düşünülecek olursa, normal seviyedeki bir kapıdan, içerdeki tanrı tasvirinin tam olarak görülemeyeceği de anlaşılır. Aynı zamanda bu tip yüksek bir kapı, son zamanlarda revaç bulmağa başlayan "Kule Tapınak" fikriyle de tamamen uyuşmaktadır.

V. Sevin ve O. Belli tarafından da belirtildiği üzere, aynen mezar nişleri ya da anıtsal kaya nişlerinde olduğu gibi³², tapınak kapılarının üst kısımlarının kavisli veya dikdörtgen bir şekil göstermiş olması mümkündür (şek. 6-7). Üzeri kavisli Urartu kale kapılarına Balavat kabartmaları üzerinde de rastlanılmakla beraber, kavisli nişlerin M.Ö. VIII. yüzyılın ikinci yarısında, Sarduri II çağında ortaya çıkmış olabilecekleri ileri sürülmüştür³³. Ancak bu arada

²⁸ Bk. H. Th. Bossert, *Altanatolien*, Berlin, 1942, s. 90, res. 1161.

²⁹ Bk. C. A. Burney - D. M. Lang, *The Peoples of the Hills*, London, 1971, res. 54.

³⁰ Bk. E. Akurgal, *Kunst Anatoliens*, res. 75; krş. C.H.E. Haspels, *The Highlands of Phrygia II*, New Jersey, 1971, res. 98, 159, 184, 245.

³¹ *Ist. Mitt.* 18 (1968), s. 52.

³² *Bellesten*, (baskıda).

³³ C. F. Lehmann - Haupt, *Armenien einst und jetzt*, II/1, Berlin, 1926, s. 153.

şunu da belirtmek gerekir ki, üst kısımları kavisli/kemerli kapı ve pencereler Yakın Doğu'da çok erken tarihlerden itibaren ortaya çıkmaktadır. Meselâ, Assur'daki arkaik "İştâr" tapınağında bulunan ve M.Ö. 2800 tarihlerine ait olan küçük ev modellerinin birinde, minik üst pencerenin kavisli bir şekle sahip olduğu görülür³⁴. Assurnasirpal'in (M.Ö. 883-859) bir kabartmasında da; kalenin girişinde iki tane kavisli pencere tasviri yer almaktadır³⁵. Buna benzer Beisan'daki diğer bir örnekte ise, geri planda üç adet kavisli bir pencere grubu tasvir edilmiştir³⁶. Üzerleri kavisli kapı ve pencereler M.Ö. II. bin yılda bütün Yakın Doğu'da biliniyor ve M.Ö. I. bin yılda da Phrygia kaya mezarlarında kullanılıyordu³⁷.

Bütün bu delillerden de anlaşılacağı gibi, Urartu'da üzeri kavisli/kemerli kapı ve kapı şeklindeki nişlerin, Lehmann-Haupt'un ileri sürdüğü üzere Sarduri II çağında ortaya çıkmış olması imkânsızdır. Çünkü Urartu-Asur ilişkilerinin bu tarihten çok daha eskiye giden bir geçmişi olduğu bilinmektedir. Ayrıca, Revanduz yakınlarındaki "Uşniye" de bulunmuş olan ve üzerindeki çivi yazılı kitabesi sayesinde Menua çağına ait olduğu anlaşılan kavisli büyük niş, bu tip niş ve kapı konstrüksiyonlarının Urartu'da M.Ö. IX. yüzyılın sonları ya da M.Ö. VIII. yüzyılın başlarından beri bilindiğini ortaya koyduğu gibi³⁸, Balavat kabartmaları üzerinde tasvir edilen Urartu kale kapıları da kavisli şekilleriyle dikkati çekmektedirler³⁹.

³⁴ W. Andrae, *Die archaischen Ischartempel, Veröffentlichung der Orientalgesellschaft*, 43 (1922), s. 34 vdd; res. 6, lev. 15 a-b; M.Ö. III. bin yıla ait üzerleri kavisli ev kapıları için bk. H. Schafer - W. Andrae, *Die Kunst des alten Orients*, Berlin, 1925, lev. 461, 1.

³⁵ E. A. Wallis Budge, *Assyrian Sculptures in the British Museum*, London, 1914, lev. 13, 1; ayrıca bk. H. Th. Bossert, *Altsyrien*, Tübingen, 1951, s. 34, res. 502.

³⁶ Cassio - Pijoan, *Summa Artis II*, Madrid, 1931, res. 422.

³⁷ C. E. Haspels, *göst. yer.*; G. Perrot - C. Chipiez, *Histoire de l'art dans l'antiquite V*, Paris, 1890, res. 79, 98, 102; Grek kapı ve pencerelerinin karakteristik şekilleri temel olarak oblong ve dikdörtgendir. Yuvarlak şekiller M.Ö. V. yüzyılın şehir kapılarında ortaya çıkar. Fakat Geç Hellenistik çağa kadar Grek mimarisinde, üzeri kavisli veya kemerli kapılar ve pencereler cephede yer almamıştır. Bk. Geometrik devir modeller için H. Payne, *Perachora*, Oxford, 1940, s. 34 vdd., res. 6 vd.; A. W. Lawrence, *Greek Architecture*, London, 1962², s. 90, res. 47.; Klâsik devir evleri için bk. D.M. Robinson - W. Graham, *The Hellenic House, Olythus VIII*, Baltimore, 1936, s. 263 vdd.

³⁸ E. von Schuler, *AMI NF*, 5 (1972), s. 122 vd, res. 30, 2.

³⁹ Bk. R. Naumann, *Architektur Kleinasiens*, res. 378; tipik bir kemerli Urartu şehir kapısı için bk. O. A. Taşyürek, *Urartu Kemerleri*, Ankara, 1975, fig. 5, res. 23.

Netice olarak şunları söyleyebiliriz; Urartu tapınak kapıları bazen *dikdörtgen*, bazen de üzeri *kavisli/kemerli* bir şekil göstermekte ve her iki tip de erken tarihlerden itibaren beraberce kullanılmaktadır.

THE RELATION BETWEEN URARTIAN TEMPLE GATES AND MONUMENTAL ROCK NICHES *

Dr. M. TANER TARHAN — Dr. VELİ SEVİN

The relation of doors and windows to the wall is a fundamental architectural problem. Size, number, and placing of the openings are determined to an essential degree by environment and climate, but shape and proportion are a decisive factor in the *artistic* effect of a building. Even a moderately initiated layman can distinguish a Romanesque, Gothic, or Renaissance structure by the form of its doors and windows rather than by its total effect.

As a result of the many excavations and considerable research done in Urartian centers during recent years, important conclusions have been drawn concerning the architecture of Urartian temples. It has become clear that the structures with a square shaped single

* University of İstanbul, Faculty of Letters, Center for Historical and Archaeological Research in Van Region, publication series, No: 4.

Abbreviations:

- Altntepe I* : T. Özgüç, *Altntepe Mimarlık Anıtları ve Duvar Resimleri (Architectural Monuments and Wall Paintings)*, Ankara, 1966.
- Altntepe II* : T. Özgüç, *Altntepe II: Mezarlar, Depo Binası ve Fildişi Eserler (Tombs, Storehouse and Ivories)*, Ankara, 1969.
- Architektur Kleinasiens*: R. Naumann, *Architektur Kleinasiens von ihren Anfängen bis zum Ende der hethitischen Zeit*, Tübingen, 1971².
- Kunst Anatoliens*: E. Akurgal, *Die Kunst Anatoliens von Homer bis Alexander*, Berlin, 1961.
- Kunstzentren* : E. Akurgal, *Urartäische und altiranische Kunstzentren*, Ankara, 1968.
- Urartian Art* : M. N. van Loon, *Urartian Art: Its distinctive traits in the light of new Excavations*, Leiden, 1966.
- AA : *Archäologischer Anzeiger*.
- AJA : *American Journal of Archaeology*.
- AMI NF : *Archäologische Mitteilungen Aus Iran, Neue Folge*.
- AS : *Anatolian Studies*.
- Ata. Konf : *Atatürk Konferansları*.
- Ist. Mitt. : *Istanbulur Mitteilungen*.
- JNES : *Journal of Near Eastern Studies*.
- TAD : *Türk Arkeoloji Dergisi*.
- TTKong. : *Türk Tarih Kongresi*.

“cella” discovered in the excavations at Toprakkale, Patnos-Aznaturtepe, Altuntepe, Çavuştepe, Varto-Kayalıdere and Bastam occupy an important place in the architecture of temples. Many original and interesting ideas have been advanced on this subject¹. However, in spite of the fact that attempts at reconstruction have been made with these different ideas in mind, sufficient attention has not been given to the problem related to the gates of these temples.

	Width of threshold	Width of space behind threshold	Depth of threshold +	Depth of space behind =	Total depth
Toprakkale	1.51 m.	2.01 m.	1.01 m. +	2.52 m.	= 3.53 m.
Aznaturtepe	1.21 m.	1.75 m.	1.52 m. +	1.70 m.	= 3.22 m.
Altuntepe	1.20 m.	1.50 m.	1.50 m. +	2.00 m.	= 3.50 m.
Çavuştepe	1.20 m.	1.65 m.	1.30 m. +	0.90 m.	= 2.20 m.
Kayalıdere	1.65 m.	2.00 m.	1.65 m. +	1.85 m.	= 3.50 m.

¹ For these Urartian temples and their reconstruction, see: (Toprakkale) A. Erzen, Untersuchungen in der urartäischen Stadt Toprakkale bei Van in den Jahren 1959-1961, *AA*, 77 (1962) 1963, col. 383 ff.; Idem., 1959-1961 Yılları Arasında Toprakkale Araştırmaları, *TTKong*, VI (1967), pp. 53 ff.; (Aznaturtepe) K. Balkan, Ein urartäischer Tempel auf Anzaturtepe bei Patnos und hier entdeckte Inschriften, *Anatolia V* (1960), pp. 99 ff., 133 ff.; Y. Boysal, Aznaturtepe’de Defincilerin Meydana Çıkardığı Urartu Eserleri, *Bulleten XXV/98* (1961), pp. 199 ff.; K. Balkan, Patnos’ta Keşfedilen Urartu Tapınağı ve Urartu Sarayı, *Ata. Konf. I* (1964), pp. 237 ff.; (Altuntepe) T. Özgüç, Altuntepe Kazıları, Excavations at Altuntepe, *Bulleten*, XXV/98 (1961), pp. 264 ff., 278 ff.; *Altuntepe I*, pp. 3 ff., 39 ff.; *Altuntepe II*, pp. 4 f.; 60, f.; (Çavuştepe) A. Erzen, Van Bölgesi 1964 Çavuştepe Kazıları, *TAD*, XIII/2 (1964), pp. 98 ff.; Idem., Van Bölgesi Çavuştepe 1968 Kazısı, *TAD*, XVII/2 (1969), p. 89, fig. 5.; Idem., Çavuştepe Kazıları, *TTKong*, VII/1 (1970) 1972, fig. 4.; M.J. Mellink, Archaeology in Asia Minor, *AJA*, 69 (1965), p. 141.; (Kayalıdere) C. A. Burney, A First Season of Excavations at the Urartian Citadel of Kayalıdere, *AS*, XVI (1966), pp. 68 ff.; (Bastam) W. Kleiss, Ausgrabungen in der urartäischen Festung Bas’am (Rusahinili) 1970, *AMI NF*, 5 (1972), pp. 33 ff., fig 27.; (general) W. Kleiss, Zur Rekonstruktion des urartäischen Tempels, *Ist. Mitt.* 13/14 (1963/64), pp. 1 ff.; M. N. van Loon, *Urartian Art*, pp. 42, 45, 48 ff.; D. Stronach, Urartian and Achaemenian Tower Temples, *JNES*, 26 (1967), pp. 278 ff.; R. Naumann, Bemerkungen zu urartäischen Tempeln, *Ist. Mitt.* 18 (1968), pp. 45 ff.; E. Akurgal, *Kunstzentren*, pp. 9 ff.

Refer to the table above for the measurements of the gates of the square shaped temples that have been unearthed to date²;

It can be seen from (fig. 1) and the preceding table that Urartian temple gates were made in accordance with a standart plan and are formed of two major parts which we might refer to as the “*monolithic door threshold*” and the “*space behind the threshold*”.

The first of these two major parts, the monolithic door threshold, constitutes the principal part of the entrance to the temple in that in all temples it can be observed that in this particular part the material used is very finely worked basalt. Generally one ascends by way of stone steps from the level of the front courtyard of the temples to this elevated point. As for the side walls rising on either side of monolithic basalt threshold, underneath are *blocks of basalt* and on top of these rises a section of *mud-brick*. From an architectural point of view, the part of these blocks facing the front of the edifice is in the form of a three echelon tooth which frames the façade of the door, steep on the sides and horizontal on top³. On this basalt section rest “läufer” bricks and mud-bricks rise following these. Here we are confronted with the problem of where “the wings of the door” and “the frame beds” are to be placed. As is known, T. Özgüç examined the holes, 4-5 cm. in diameter, on top of the basalt blocks shaped in rectangular prism which are found on either side of the door and designated them as the frames⁴. According to this explanation the door of the temple is closed from outside with double wings. However, if this were the case, it can be seen from (fig. 2) that certain difficulties would be encountered. It can be seen here that if the two blocks indicated by T. Özgüç had constituted the door frames;

a) When the door was closed the door frame which was considered so important as is evidenced by the elaborate workmanship, would be completely covered.

² All the sizes but for Patnos – Aznavurtepe, given in the table are taken from scaled-plans.

³ T. Özgüç, *Altuntepe I*, Pl. VIII, fig. 1-2.; K. Balkan, *Ata. Konf. I* (1964), fig. 1.

⁴ *Altuntepe I*, pp. 3, 39, Pl. op. cit.; M. N. van Loon, *Urartian Art*, p. 53: the prism blocks with holes, which are found in Altuntepe are either used as bases or frames for statues or else can be for other architectural elements.

b) More than half of each door wing would be suspended in empty space.

c) In these two blocks containing the frame beds signs of wear and tear would certainly appear because of the opening and closing of the door.

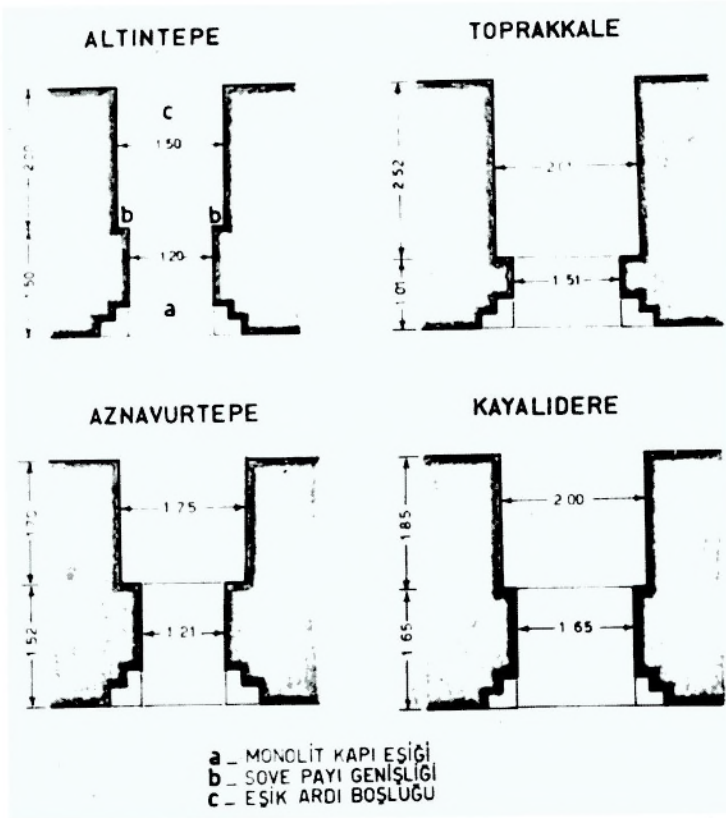
d) Since the frames protuberate at least 25-30 centimeters from the walls of the temple, an empty space which could not be filled would remain between the wings of the door and the wall (See fig. 2).

As is known, Urartian temples generally have one façade and all the weight is put on this front part. If the situation were as T. Özgüç described, when the door was opened or closed all the magnificence of the façade would be overshadowed by the wings of the door and this would be entirely opposed by the Urartian concept of façade architecture. If we take into consideration the relief of Musasir and even more so the relief of Adilcevaz⁵ we can put forth the following suggestion in opposition to the ideas of T. Özgüç: The alveoli that T. Özgüç characterized as the frame holes are most probably the alveoli of the “*sacred spear*” pedestals which are accepted as the symbol of Haldi and which were put into the façade of the temple⁶. In fact, the excavator himself showed in an attempt of reconstruction of the temple façade that two spears were located there and described the temple as the “*Temple of Haldi*”, taking the point of the spears as a basis for this appellation⁷. Nevertheless no idea was advanced as to the exact location of these two spears in the façade of the temple. As can be seen from (fig. 6-7) the architecture of the façade would certainly gain a new beauty if the sacred spears should be placed on pedestals on both sides of the entrance. The best example that supports our opinion is the relief of Adilcevaz (see fig. 9). Here, objects which are called “big spears” (?) are placed

⁵ For both of the two designs on Musasir reliefs which were drawn by E. Flandin see R. Naumann, *Ist. Mitt.* 18 (1968), pl. 13, fig. 1-2.; see for Adilcevaz B. Ögün, *Die Ausgrabungen von Kef Kalesi bei Adilcevaz und einige Bemerkungen über die urartäische Kunst*, *AA*, 82/4 (1967) 1968, pp. 497, 499 ff., fig. 23-25.

⁶ E. Bilgiç – B. Ögün, 1964 Adilcevaz Kef Kalesi Kazıları. Excavations at Kef Kalesi of Adilcevaz, 1964, *Anatolia VIII* (1964), p. 91: They are right to point out that the spear is not specifically a symbol for Haldi.

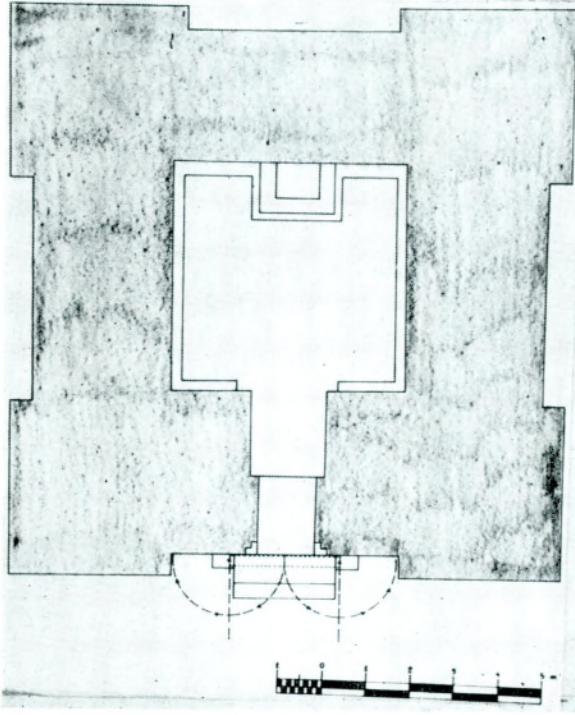
⁷ *Altuntepe II*, p. 5, 60.

Res. 1 — Kare "cella"lı Urartu tapınak kapı planlarından örnekler

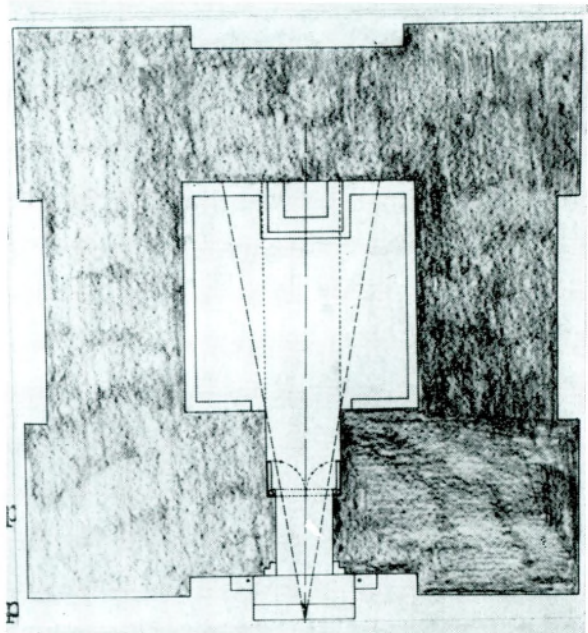
Fig. 1 — Some plans of the doors of Urartian square cella's temple:

- a- Monolithic door threshold
- b- The width of the frame section
- c- Space behind the threshold

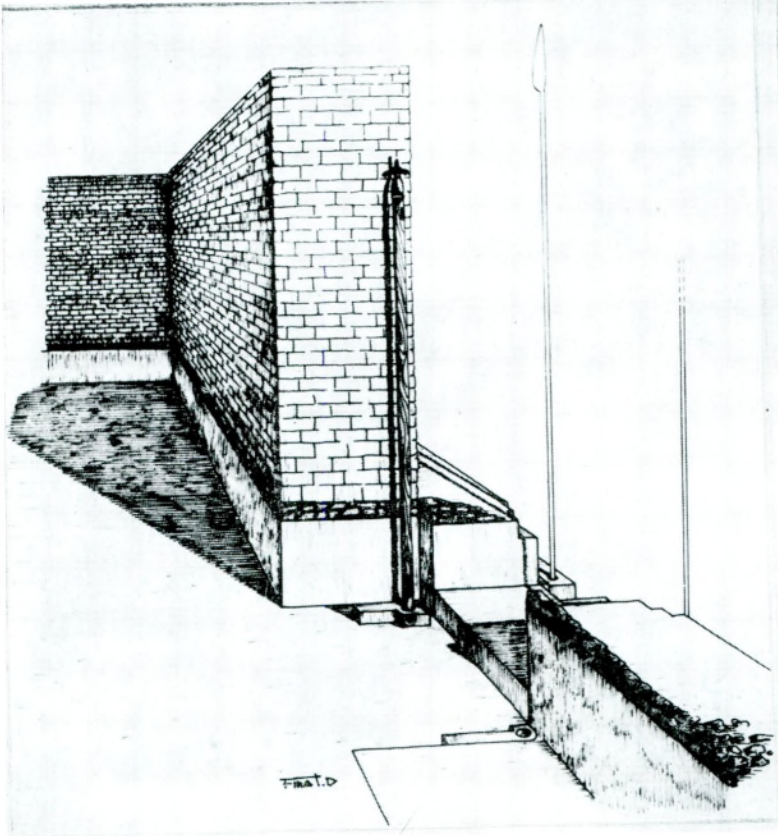
Res. 2 — Alntepe ta-
pınağı planı:
dıştan kapı uy-
gulaması

Fig. 2 — The plan of Al-
tuntepe temple:
the door at
outside

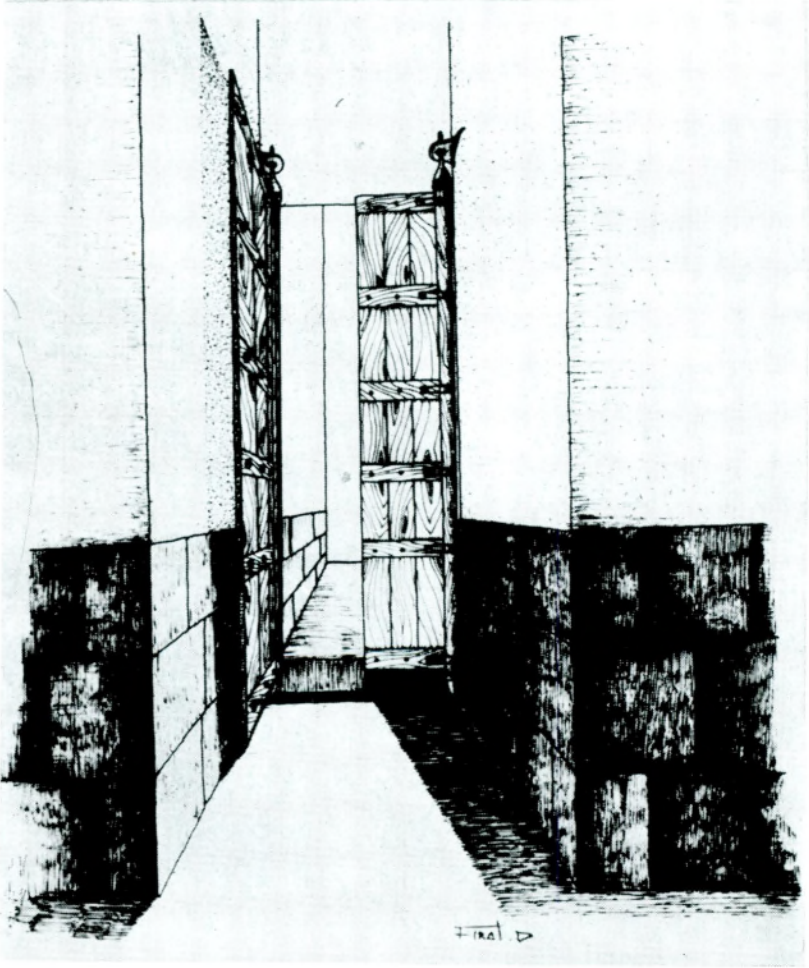
Res. 3 — Alntepe ta-
pınağı planı:
içten kapı uy-
gulaması

Fig. 3 — The plan of Al-
tuntepe temple:
the door at
inside

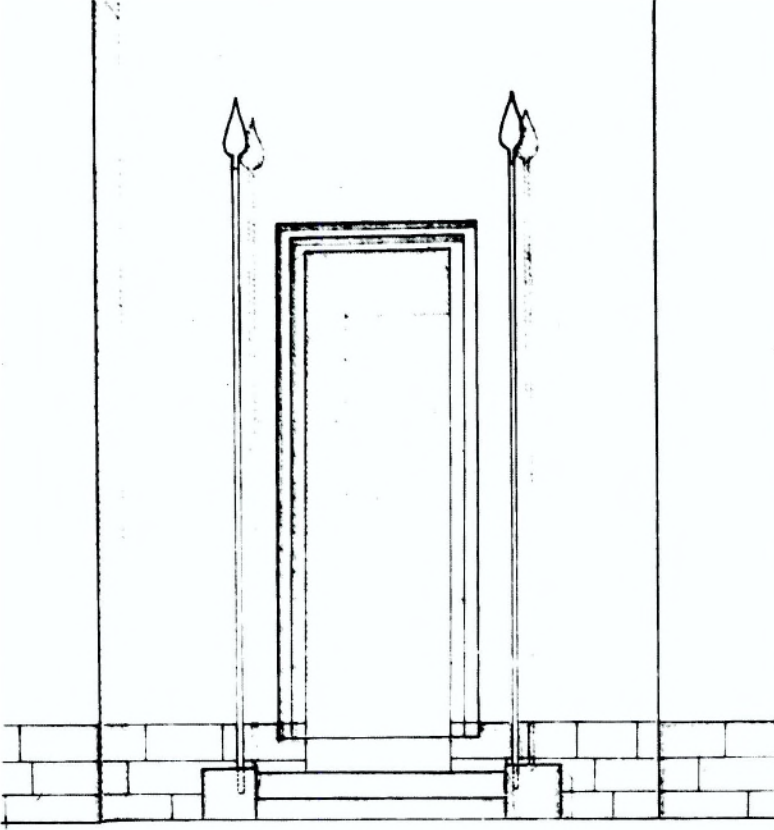
Res. 4 — Kapı milinin ve söve yataklarının “eşik ardı boşluğu” na uygulanması

Fig. 4 — The scenery of the door shaft and frame beds from “space behind the threshold”

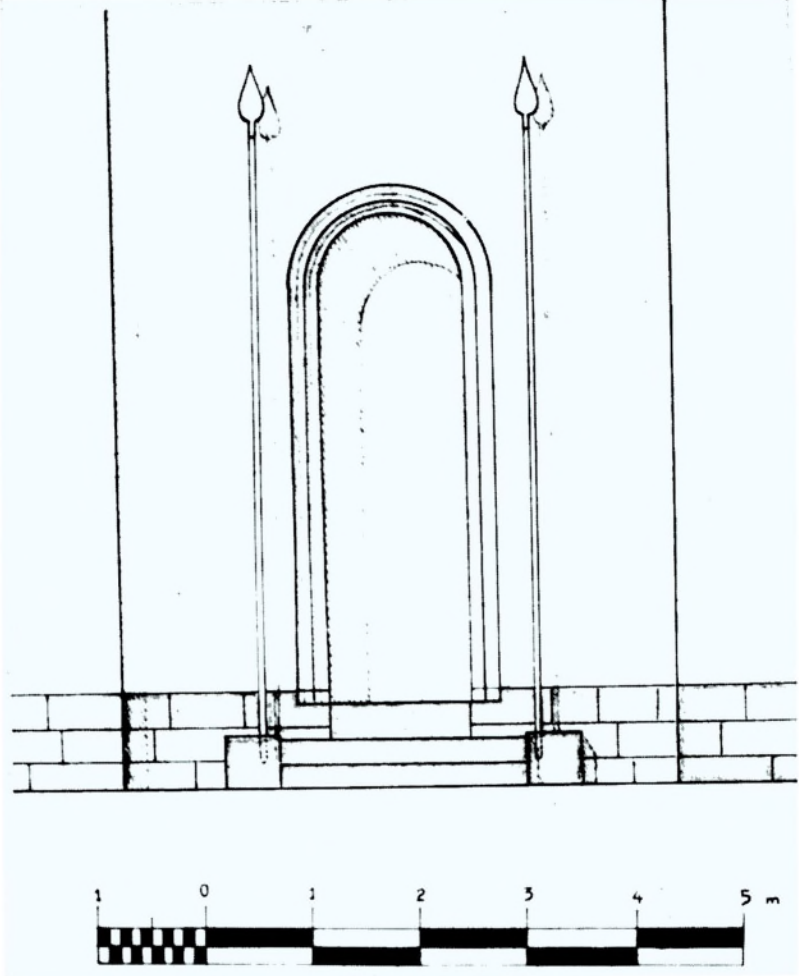
Res. 5 — “Cella” dan kapı geçidinin ve kapı kanatlarının görünüşü

Fig. 5 — The scenery of the door passageway and the door wings from cella

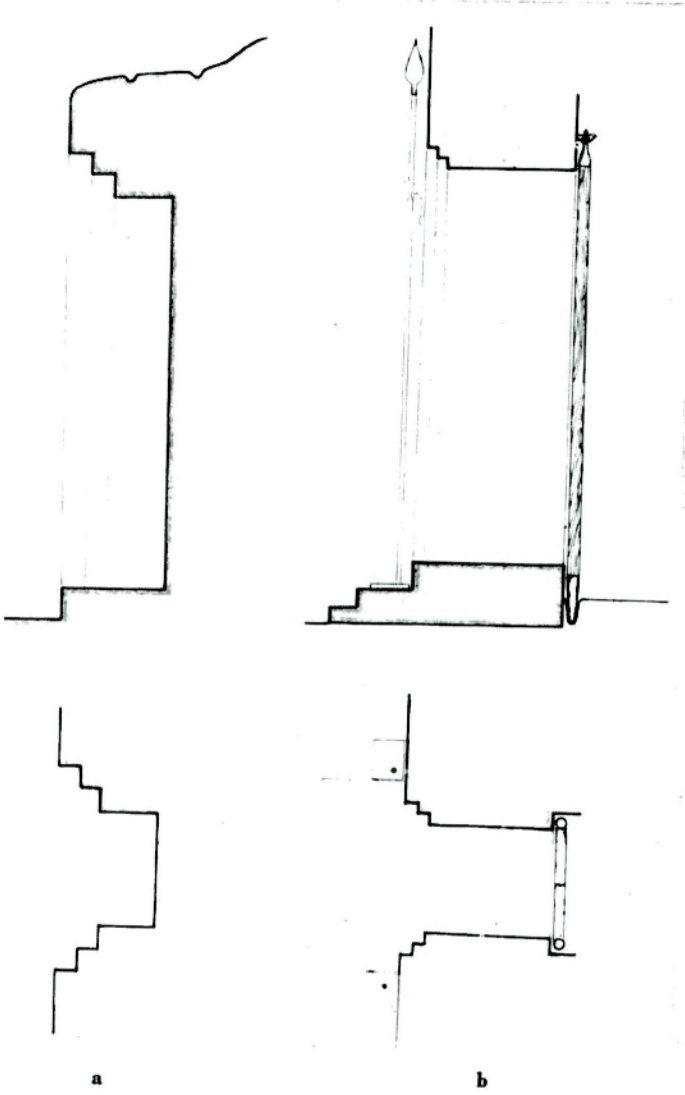

Res. 6 — Dikdörtgen şekilli bir Urartu tapınak kapısının rekonstrüksiyonu
Fig. 6 — Reconstruction of rectangular shaped door of an Urartian temple

Res. 7 — Üzeri kavisli bir Urartu tapınak kapısının rekonstrüksiyonu
Fig. 7 — Reconstruction of arch shaped door of an Urartian temple

Res. 8 — a) Pagan anıtsal kaya nişinin kesit ve planı
b) Altuntepe tapınak kapısının kesit ve planı

Fig. 8 — a) Pagan: section and plan of monumental rock niches
b) Altuntepe: section and plan of the temple's door

Res. 9 — Adilcevaz kabartması: postamentler üzerindeki “kutsal mızraklar”.

Fig. 9 — Relief from Adilcevaz: the “sacret spears” on the postaments

Res. 10 — Toprakkale pektoralı: postamentler üzerindeki “kutsal mızraklar”

Fig. 10 — The pectoral of Toprakkale: “sacret spears” on the postaments

Res. 11 — Meherkapı anıtsal kaya nişi

Fig. 11 — Monumental rock niches of Meherkapı

Res. 12 — Pagan anıtsal kaya nişi

Fig. 12 — Monumental rock niches of Pagan

on stone pedestals (cf. the pectoral of Toprakkale: see fig. 10)⁸. However, it has been acknowledged, that metal spears of sizes greater than normal have been found at Toprakkale and Çavuştepe excavations⁹.

Having described the basalt blocks which were found *in-situ* at Altuntepe as pedestals for spears, we are now confronted with the problem of where the "wings of the temple door" were mounted. Experts who have been concerned with Urartian temples with a square "cella" have shown virtually no interest in this problem. Only R. Naumann touched upon the possibility that the doors, their tops being covered, could have been placed on the outside of that part we have referred to as the monolithic door threshold¹⁰. However, these ideas are far from shedding any light on the problem of temple gates. We have not yet touched upon the function of the section that constitutes the second part of the entrance and which we have previously referred to as the *space behind the threshold*. As can be seen from (fig. 1) the depth of this part is in proportion to the thickness of the walls of the square shaped cella. For example, this depth is 2.00 m. at Altuntepe, 1.85 m. at Kayalıdere, 1.70 m. at Aznavurtepe, 0.90 m. at Çavuştepe, and 1.70 m. at Toprakkale. In our opinion the door of the temple must have been placed in this part (fig. 3). It is fairly certain, or at least probable, that these doors had two wings, for, the average width of this part varies from 1.50 to 2.00 m. and in the temples where the *space behind the threshold* is not too deep, doors with only one wing would protrude out of this area and spoil the interior of the already small cella. It is very possible that in order to avoid this and to hide the wing from sight completely double door wings were used. The fact that the "width of the frames" is equal on both sides is the strongest evidence in support of this contention (see fig. 1).

⁸ See E. Bilgiç - B. Ögün, *Anatolia VIII* (1964), fig. 2.

⁹ A. Erzen - E. Bilgiç - Y. Boysal - B. Ögün, *TAD*, X-2 (1961), p. 18.; B. Ögün, *Kurze Geschichte der Ausgrabungen in Van und die türkischen Versuchsgrabungen auf dem Toprak-kale 1959*, *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, N. F. 36 (1961), p. 260.; A. Erzen, *Van Bölgesi Çavuştepe 1967 Kazısı*, *Bulleten*, XXXII/127 (1968), p. 414.; B. Ögün, *AA*, 82/4 (1967) 1968, p. 497, pp. 499, ff., fig. 24, 25.

¹⁰ *Ist. Mitt.* 18 (1968), p. 53.

The wooden door wings¹¹ must have been mounted in the manner described below; the stone frame beds were mounted on the floor and the upper frame beds probably made of hard wood were mounted on the wall of mud-brick (fig. 4). We have various examples of this type of frame being used in Near East¹². Furthermore, we can say that the two ends of the shaftbed which comprises the upper frame were buried completely in the wall of mud-brick in the form of a concrete beam. This situation would not only solve the problem of hiding the frame beds but also sheds light to the opening and closing positions of the door wings, because, when the double winged door was closed the wings would completely conform to the monolithic threshold and the side walls. Another important point is that when the door was open, the wings would be hidden behind the indentations that we have referred to as the “width of the frame section”¹³, and it would become possible to see the statue of the god in opposite and also the frescoed wall which forms a background for this statue (fig. 3-5-6).

In some reconstructions no attempt was made to depict the door wings; only the door ways were indicated¹⁴. It is possible to explain the reasons for showing these structures without any doors :

- a) Because the frame beds were not found *in-situ*,
- b) Because when the length of “the threshold” + “space behind the threshold” are added together the fact that a narrow deep corridor¹⁵ was indicated led one to think that this was a measure taken as protection against the elements of nature,
- c) Because the temple façades were generally constructed to face south¹⁶.

¹¹ We show the wooden door wings of the temples in our reconstructions very poorly from the view point of decoration, but it is possible that these were constructed with ornamental decorations which added richness to the façade architecture. Cf. for possible geometrical decoration R. D. Barnett, *More Addenda from Toprak Kale*, *AS*, XXII (1972), p. 178, fig. 18.

¹² For Harrîn, Boğazköy, Zincirli, Tell Halaf, Assur (Anu Adad temple door) and the door of Balawat see R. Naumann, *Architektur Kleinasiens*, fig. 203, 208-217.

¹³ For this type doors see R. Naumann, *op. cit.*, fig. 197/II, 193.

¹⁴ E. Akurgal, *Kunstzentren*, fig. 1.; R. Naumann, *Ist. Mitt.* 18 (1968), fig. 3.

¹⁵ T. Özgüç, *Altıntepe I*, p. 4, 40.; D. Stronach, *JNES*, 26 (1967), p. 278.

¹⁶ The façades of the temples of Çavuştepe and Kayalıdere are towards the “east” and the “north-east”.

The assumptions above can be challenged in the following way; in the excavations the frame beds belonging to the structure as well as such finishing touches as hinges and door wings usually are not found because they have either been destroyed by nature or have been removed and used in the construction of other edifices. On the other hand, we cannot accept the idea that the depth of the corridor which forms the door way, even though the façade of the temple faces south, was a protective measure when we consider the rugged climatic conditions of the Eastern Anatolian high plateau, the sudden temperature changes and the violent winds. On the other hand, the fact that frescoes which comprise one of the main elements of the interior decoration have been found completely unspoiled during excavations is also strong evidence in support of our contention¹⁷. Frescoes which are subjected to sunlight quickly lose their color and begin to spoil.

For this reason it would have been necessary to keep the cella of the temple completely in darkness¹⁸. With the exception of the bright and wide windowed Hittite cellas, the dark and gloomy cella reflects the sense of mystery of the Ancient World. At any rate, when necessary, sufficient light could be obtained through the door, the height of which varied from 4.00 m. to 5.00 m.. For all of reasons above, the square single cella temples must have had double winged doors.

In the meanwhile the architectural form of the 'monumental rock niches' which are named as "Kör Kapi" (Blind door) or "Taş Kapi" (Stone door) among the rural population and only as

¹⁷ K. Balkan, *Anatolia V* (1960), p. 136.; A. Erzen, *TAD*, XIII/2 (1964), pp. 98 ff.; T. Özgüç, *Altuntepe I*, p. 4, 8, 40, 42.

¹⁸ E. Akurgal (*Kunstzentren*, fig. 1), basing on the representation of a building on a bronze plate which was found at Toprakkale, argued that on the façade of the Urartian temples there were eight windows in three rows one on top of another and this idea of his was supported also by R. Naumann (*Ist. Mitt.* 18, 1968, pp. 52 ff.) R. Naumann accepting the interior space of the temples to reach a height of 10.00 m., pointed out that, this space cannot be illuminated by the light only entering from the door and therefore probably windows which were enlarging from outside to inside were used for this purpose. T. Özgüç (*Altuntepe I*, p. 5, 41), argued that cella was illuminated either by light entering from the door or from the small opening on the roof or from the windows near the roof. D. Stronach (*JNES*, 26, 1967, pp. 284 ff.) accepted the existence of either artificial or real windows.

“*KÁ = door*”¹⁹ in the Urartian language have drawn our attention and caused us to establish a relationship with temple gates (see fig. 11-12). This relation should be examined in two parts :

- a) Architectural
- b) Religious

As can be clearly understood from (fig. 8), the plans of ‘*monumental rock niches*’ and temple gates a great similarity to each other as far as forms dimensions are concerned (Cf. the following table).

	Interior frame width (Width of threshold)	Depth
Meherkapı	1.70 m.	1.40 m.
Pagan	1.20 m.	1.30 m.
Toprakkale	1.51 m.	1.01 m.
Aznarurtepe	1.21 m.	1.52 m.
Altuntepe	1.20 m.	1.50 m.
Çavuştepe	1.20 m.	1.30 m.
Kayalidere	1.65 m.	1.65 m.

As can be understood from the above table, the width and depth of the monolithic basalt threshold of the temple doors are almost same with the dimensions of monumental rock niches.

“*Stepped frames*”, seen on temple gates and on monumental rock niches were also used in Urartian civil architecture, and in the construction of tombs. For example, doors and niches carrying this type of stepped frames were found at Giriktepe (Değirmentepe) near Patnos which is dated to the end of 9 th century B. C. and beginning of 8 th century B. C.²⁰. Thanks to the Kayalidere tomb, it was found out that stepped frames were used on the doors of the rock tombs²¹. Apart from this, the door of a multi-storey building represented on

¹⁹ For detailed information regarding architectural forms of monumental rock niches at Meherkapı and Pagan cf. a research by V. Sevin – O. Belli, Pagan Kutsal Alanı ve Urartu Dini Yapıları Üzerine Bir Araştırma, *Belleten*, (in print). For general information on niches from of “*KÁ = door*” cf. E. von Schuler, Urartäische Inschriften aus Bastam II, *AMI NF*, 5 (1972), pp. 122 ff.

²⁰ K. Balkan, *Ata. Konf.* I (1964), fig. 2-4.

²¹ C. A. Burney, *AS*, XVI (1966), pl. XXIII/a.

a bronze plate dated to the 7th century B. C. and found at Toprakkale was shown as possessing a stepped frame²². Furthermore, this type of stepped frames were brought to light at the entrance of a square planned room which is accepted as a "sacred room" by the excavators and also at the two side entrances of this room in a building called "Burned Building II" dated to 1000-800 B. C.²³ at Hasanlu (IV. level) in North-west Persia²⁴. It has been observed that, stepped frames had an old tradition in religious and profane buildings and it can be understood that this decorative element later on had passed to stone architecture and was in use for a long time.

As to the religious connection between temple gates and "monumental rock niches"; when the door wings are open, the door frame is framing entirely in a three dimensional look, the statue which is on a stone base and standing²⁵ in front of the rear wall of the cella. According to our belief, the door frame by framing the god statue has obtained "sacredness"²⁶, because the epiphany can be only seen in the field limited by "Sacred Frame".

The generally supported proposal regarding the functions of monumental rock niches which we know that had an important place in Urartian religion, is the opinion that gods were believed to emerge from these niches which looked like doors²⁷. If we consider the "sacred frames" which we have already discussed in temple architecture, then we know that this opinion is rather correct. Because, when the door wings are closed, a monumental niche cell occurs in front of the temple (see fig. 8 a) which has the same effect of the one at rock niches (see fig. 8 b). Behind this door the statue of the god which is the basic element of the epiphany is hidden. The only

²² E. Akurgal, *Kunst Anatoliens*, p. 26, fig. 5.

²³ See T. C. Young, Thoughts on the architecture of Hasanlu IV, *Iranica Antiqua* VI (1966): (*Archaeologia Iranica. Miscellanea in Honorem R. Ghirshman*, Leiden, 1970), pp. 48 f., fig. 4.

²⁴ On this occasion we would like to thank to our college Mr. A. A. Çilingiroğlu who drew our attention to Hasanlu.

²⁵ T. Özgüç, *Altıntepe I*, pl. VIII, 1.

²⁶ We have personally studied basalt stepped frames which are decorating façades of temples or palaces at Körzüt and the ones in Van Museum. For their inscriptions and sizes, see: A. M. Dinçol, Die Inscripten aus Körsüt (*Ist. Mitt.*).

²⁷ See V. Sevin - O. Belli, *Belleten* (in print).

difference between them is that the epiphany in the temple can be seen at any time desired, but in rock niches, believing that it will emerge some day, it is symbolized in a legendary way.

There are some archeological evidence which support the proposal of some scholars that it was believed that gods would emerge from inside of these niches. For example, monumental rock niches each having a relief of the god were found at Herir Batas²⁸ near Rawandiz and Malazgirt²⁹, and also we see in Phrygia similar niches having representations of Cybele³⁰. The relieves of gods inside these symbolic doors in form of rock niches but this time not surrounded by stepped frames might also be regarded as further evidence.

After demonstrating the relation between monumental rock niches and temple gates, we, basing on these niches, can now ascertain the heights of the temple gates. According to this relationship, we can accept that the height of the gates in proportion to the height of the temples must vary between 4.00 m. to 5.00 m. (fig. 6-7). Although R. Naumann argues that the gates of Urartian temples cannot be higher than 4.00 meters³¹, he is in confusion on this point as he considers the gates on the threshold. As the frames are fixed to the "spaces behind the threshold" where the width can be as much as 1.75 m., with Naumann's proportion, Urartian temple gates can even reach a height upto 5.40 m. Furthermore, if we consider the fact that the statue in cella is established on a foundation of 0.50 m., we can realize that through a moderately high door, the statue which is inside cannot be entirely seen. In the same time, such a high door easily fits to the idea of "Tower Temple" which started to become popular lately.

As pointed out by V. Sevin and O. Belli, it is also possible that upper parts of the temple doors are either straight or arched as at tomb niches or also at monumental rock niches (fig. 6-7)³². It has been argued that although Urartian fortress doors with arches on top can be observed on Balawat relieves, arched niches might be

²⁸ See H. Th. Bossert, *Altanatolien*, Berlin, 1942, p. 90, fig. 1161.

²⁹ See C. A. Burney - D. M. Lang, *The Peoples of the Hills*, London, 1971, fig. 54.

³⁰ See E. Akurgal, *Kunst Anatoliens*, fig. 75.; Cf. C. H. E. Haspels, *The Highlands of Phrygia II*, New Jersey, 1971, fig. 98, 159, 184, 245.

³¹ *Ist. Mitt.* 18 (1968) p. 52.

³² *Bellesten* (in print).

in use in the second half of 8th century B. C. in Sarduri II period³³. However, we should also point out that the doors and windows with arched tops were constructed during much earlier times in Near East. For example, in one of the house-models at archaic Ištar temple (2800 B. C.) in Assur the small upper window has an arched frame³⁴. On a relief of Assurnasirpal (883-859 B. C.), at the entrance of the fortress two arched windows are to be seen³⁵. Likewise, in a similar relief at Beisan there are three arched windows at the rear plan³⁶. Arched or rounded gates were certainly known in the second millennium B. C. throughout the Near East, and survived in the first millennium B. C. in the Phrygian tombs³⁷.

As can be seen from all these evidences mentioned above, doors with arched tops and niches in form of doors in Urartu could not come into being during the age of Sarduri II as proposed by Lehmann-Haupt. It is well known, that Urartian-Assyrian relations had developed much earlier than this date. Apart from this, the big niche with an arch discovered at "Uşniye" near Rawandiz and which belonged to the age of Menua according to the inscriptions on it, show that such arched niche and door constructions had a wide usage in the Urartian architecture at the end of 9th century B. C. or at beginning

³³ C. F. Lehmann - Haupt, *Armenien einst und jetzt*, II/1, Berlin, 1926, p. 153.

³⁴ W. Andrae, Die archaischen Ischtartempel, *Veröffentlichung der Orientgesellschaft*, 43 (1922), pp. 34 ff., fig., 6, pl. 15 a-b.; For arched doors in houses of early third millennium B. C. see H. Schäfer - W. Andrae, *Die Kunst des alten Orients*, Berlin, 1925, pl. 461, 1.

³⁵ E. A. Wallis Budge, *Assyrian Sculptures in the British Museum*, London, 1914, pl. 13, 1.; Cf. H. Th. Bossert, *Altsyrien*, Tübingen, 1951, p. 34, fig. 502.

³⁶ Cassio - Piojan, *Summa Artis II*, Madrid, 1931, fig. 422.

³⁷ C. H. E. Haspels, *op. cit.*; G. Perrot - C. Chipiez, *Historie de l'art dans l'antiquité V*, Paris, 1890, fig. 79, 98, 102.; The characteristic forms of Greek doors and windows are either rectangular or oblong. Rounded forms appear in city gates of the fifth century B. C. But not until the late Hellenistic period was an attempt made by the Greeks to achieve a façade, in which round-headed or arched doors or windows were employed throughout. For geometric models see H. Payne, *Perachora*, Oxford, 1940, pp. 34 ff., figs. 6. ff.; A. W. Lawrence, *Greek Architecture*, London, 1962², p. 90, fig. 47.; For Classical houses see D. M. Robinson - W. Graham, *The Hellenic House, Olynthus VIII*, Baltimore, 1938, pp. 263 ff.

of 8 th century B. C.³⁸. Urartian fortress doors represented on the Balawat reliefs might also drew our attention³⁹.

To summarize we can undoubtedly put forward that, the doors of Urartian temples sometimes had a *rectangular* form and sometimes had an *arch on top* and that both types had been in use together since early ages.

³⁸ E. von Schuler, *AMI NF*, 5 (1972) pp. 122 ff., fig. 30, 2.

³⁹ See R. Naumann, *Architektur Kleinasiens*, fig. 378. For a Typical urartian arched city gate see, O. A. Taşyürek, *The Urartian Belts*, Ankara, 1975, drawing 5, fig. 23.

LE NOM GREC DES ETRUSQUES

ADÏLE AYDA

I

On sait que les Etrusques sont un peuple, ayant vécu au premier millénaire av. J. C., principalement dans l'Italie Centrale. Les auteurs romains les appellent TUSCI¹. Il semble que la forme primitive de cette appellation était TURSCI², ce qui explique l'apparition ultérieure du nom ETRUSCI.

Il est une théorie, d'après laquelle les Etrusques se seraient appelés eux-mêmes RASENNA³.

Quant aux anciens Grecs, ils donnaient aux Etrusques le nom de Τυρρηνοί que les Romains ont transcrits sous forme de TYRRHENOI ou TYRRHENI, devenu en français, Tyrrhéniens. Ce nom continue à vivre aujourd'hui même, dans la locution géographique "Mer tyrrhénienne", ainsi appelée, parce que, à partir du 8 ième siècle av. J. C., la mer en question était dominée par les Tyrrhéniens ou Etrusques.

Ajoutons, tout de suite, que certains auteurs grecs anciens emploient la forme TYRSENOI au lieu de Tyrrhenoi. D'après l'explication des spécialités de la langue grecque, cette forme est propre aux dialectes ioniens, dans lesquels le fameux roi d'Epire, Pyrrhus même, devient "Pyrros"⁴.

Pour atteindre à la forme initiale du nom que les Grecs donnaient aux Etrusques, nous sommes d'avis de prendre, comme base d'étude, la forme "Tyrrhenoi" plutôt que "Tyrsenoi" et voici pourquoi:

¹ Ce mot doit se lire TOUSKI.

² Dans une inscription très ancienne, en ombrien, trouvée à Gubbio, on rencontre l'adjectif "TURSCUM", dans le sens de "se rapportant aux Etrusques"

³ C'est à Denys d'Halicarnasse qu'appartient cette théorie, suivie fidèlement par les étruscologues italiens, mais critiquée par certains étruscologues allemands.

⁴ "Greek - English Lexicon", by George Sidel and Robert Scott. Oxford, Clarendon Press, 1929, p. 1353-1354.

La structure buccale de certains peuples tend à transformer la lettre "H" en "SH". Ainsi, dans le dialecte berlinois, la phrase "Ich habe" qui signifie "J'ai", se prononce "Ish shab". Le nom fameux du héros de Cervantès, qui s'écrit en espagnol Don Quixote et se prononce Don Kuikhoté, est devenu, en français, Don Quichotte.

Donc, le fait que, dans certains dialectes grecs, le mot "Tyrrhenoi" ait pu être prononcé TYRSHENOI, est conforme aux lois de la linguistique. Pourtant, pas plus que l'alphabet actuel des Français et des Anglais, l'alphabet des Grecs anciens ne disposait d'un signe correspondant à la sifflante SH. De plus, une partie des Grecs de l'époque, tout comme certains Grecs d'aujourd'hui, était dans l'incapacité organique de prononcer le son SH, qu'ils transformaient en "S".

Dans les restaurants athéniens, le garçon vous dira: — Voulez-vous du Sampingne (Champagne)? Et, à l'hôtel, pour faire vos commissions, on vous enverra le "sasseur" (chasseur).

Les deux tendances que nous venons de signaler peuvent trouver leur expression dans la formule suivante:

$$H \rightarrow SH \rightarrow S$$

Cette formule, ou plutôt cette règle se vérifie, d'ailleurs, chez les tout petits enfants. Les bébés, ayant récemment commencé à parler, disent: —Maman, maman, le sien (chien) a mordu le sa (chat).

La forme "Tyrsenoi" est donc une forme primaire, relativement à "Tyrrhenoi". Elle est, d'ailleurs, chronologiquement antérieure. Il semble que, plus les relations des Grecs avec les Tyrrhéniens se sont développées, plus les auteurs grecs ont fait effort pour employer un nom plus conforme à celui que ce peuple se donnait à lui-même.

Ce point étant acquis, examinons le nom grec des Etrusques, tel qu'il se présentait, transcrits en, caractères latins, c'est-à-dire TYRRHENOI. Il convient de rappeler ici un fait qui se rapporte à l'histoire de l'alphabet ou plutôt des alphabets, à savoir que ce qui est appelé, par les Français, un "I GREC", n'est point du tout et n'a jamais été, pour les Grecs, un "i". Il suffit, pour s'en convaincre, de consulter n'importe quel manuel, traitant de la langue ou de la grammaire grecque. En effet, en grec ancien, la lettre Y appelée

UPSILON et dont la minuscule avait la forme de “v”, se prononçait “OU” comme dans “chou”, “hibou” et en grec moderne, elle se prononce U comme dans “lune”, “prune”, “fortune”⁵.

Dans les alphabets cyrilliques, inspirés de l’alphabet grec ancien, notamment en russe, en bulgare, en serbe, la lettre Y donne également le son “ou”.

Si nous en revenons au mot qui nous intéresse, nous savons, maintenant, qu’il est plus correct de le prononcer :

TOURRHENOI

Ceux qui lisent les caractères grecs, ont pu s’apercevoir que dans la forme grecque de ce mot (Τουρρηνοί), on ne voit point de “h”. Que vient donc faire le “h” qu’on trouve dans la transcription latine? C’est que la phonétique grecque comportait, anciennement, la règle suivante: Chaque fois que dans un mot, il y avait un double “r”, le second “r”, qu’on appelait “r inspiré”, ou encore “r avec esprit”, devait se prononcer comme “h”⁶.

⁵ Voici l’histoire étrange et aventureuse de la lettre “Y”: L’alphabet grec ancien disposait d’une lettre, exprimant le son “ou”, qui s’écrivait sous forme de “V”. Les Grecs d’Asie Mineure, qu’on appelait Ioniens, y ajoutaient une queue et l’écrivaient, par conséquent, sous forme de “Y”. Lorsqu’une certaine fusion culturelle et littéraire se produisit entre Grecs de Grèce et Grecs d’Asie Mineure, les premiers adoptèrent le “V” avec queue, donc le “Y”, pour en faire la majuscule de “v”, toujours pour rendre le son “ou”. Après l’époque classique, la langue grecque évolua et s’adoucit et au moment où les Romains, au premier siècle av. J. C. conquièrent la Grèce, la majuscule “Y” et la minuscule “v” ne se prononçaient plus “ou”, mais “u”. Les Romains, en adoptant certains mots grecs, adoptèrent aussi la lettre “y”, non seulement comme majuscule, mais aussi comme minuscule, puisqu’ils avaient besoin de la lettre “v”, à la fois comme “ou” et comme “v”. Seulement voilà: Les Latins avaient bien pris la lettre “y” avec l’intention de la prononcer “u”, comme dans “nul”, mais malheureusement ils étaient, organiquement incapables de prononcer cette lettre, que leur bouche transformait systématiquement en “i”. En conséquence, les Romains et leurs héritiers culturels, les Français, en sont arrivés à croire que c’était un “i”, Mais pour le différencier de l’autre “i” et puisqu’il était emprunté aux Grecs, on l’a baptisé “i grec” (Encyclopedia Britannica, édition 1969, p. 858 et Encyclopedia Americana, édition 1968, p. 629).

⁶ “Grammaire abrégée de la langue grecque” par Adolphe Kaegi, Editions Victor Attinger, Paris et Neufchâtel, p. 3.

Comme cet article se trouve être écrit en français et que le “h” français, même aspiré, est très faible, il sera juste de remplacer le second “r” grec non par “rh”, par lequel les Romains ont cru devoir le rendre, mais par “kh”. Nous écrivons donc le mot :

TOURKHENOI

Les historiens de la langue grecque nous apprennent que le “e” long, que les Grecs appelaient “ETA”, n’est, dans beaucoup de cas, que le fruit de la dégénérescence de la lettre “a”. Puisque le “e” (n avec queue en grec) du mot Tyrrhenoi (Τυρρηνοί) est un “e” long, nous avons le droit d’écrire le mot sous forme de :

TOURKHANOI

Nous avons d’autant plus le droit d’écrire ce mot sous cette forme que la fameuse Encyclopédie allemande de Pauly et Wissowa nous donne, à l’article TYRRHENER, l’information suivante : “Le nom des Tyrrhéniens prenait, en grec, des formes très diverses : Toursenoi, Toursanoi, Tourhenoi, TOURKHANOI (ces mots sont écrits, dans l’encyclopédie, en caractères grecs)”⁷.

Comme on a pu le voir, nous avons appliqué, jusqu’ici, l’analyse du nom grec des Etrusques à la forme pluriel de ce nom, c’est-à-dire, en conservant la terminaison grecque du pluriel, qui est “oi”. En supprimant cette terminaison, il nous reste la forme pure du mot, que voici :

TOURKHAN

La conclusion logique, qu’on peut tirer des raisonnements précédents est que le nom que se donnaient à eux-mêmes, ceux qu’on a appelés Tyrrhéniens ou Etrusques, était TOURKHAN. Or, on sait que dans l’histoire des Turcs, il y a de nombreux héros, qui ont pour nom Tourkhan, en turc Turhan⁸. Aujourd’hui même,

⁷ Pauly’s Realencyclopädie des klassischen Altertumswissenschaft. Neue Bearbeitung begonnen von Georg Wissowa, VII - A 2, Stuttgart 1948, s. 1909.

⁸ Ceux qui prétendent que, dans l’ancien turc, la lettre H n’existait pas et que tous les “H” d’aujourd’hui étaient, autrefois, des “K”, ne font qu’exprimer une théorie.

si on consulte l'annuaire téléphonique d'Istanbul ou Ankara, on trouve de nombreux "Turhan", soit comme nom de famille, soit comme prénom⁹.

II

Nous venons d'étudier le nom grec des Etrusques, du point de vue linguistique. Il nous reste maintenant à compléter nos conclusions par des renseignements d'ordre historique, ayant rapport avec le mot "Tyrrhenoi" ou "Tourkhan":

1 — De tous les historiens grecs anciens, le plus important, Hérodote, explique de la manière suivante l'origine du nom des Tyrrhéniens:

"... Sous le règne d'Atys, fils de Manès, une forte disette se serait produite dans toute la Lydie. Pendant un certain temps, les Lydiens persistèrent à mener leur vie... Mais comme le mal, au lieu de faire relâche, devenait encore plus violent, alors le roi partagea l'ensemble des Lydiens en deux groupes, dont il tira au sort l'un pour rester, l'autre pour quitter le pays; il se mit lui-même à la tête du groupe désigné pour demeurer sur place et, à la tête du groupe qui partait, il mit son fils appelé Tyrrhénos. Ceux des Lydiens qui furent désignés par le sort pour quitter le pays descendirent à Smyrne, construisirent des vaisseaux, chargèrent sur ces vaisseaux tout ce qu'ils possédaient d'objets mobiliers de valeur et s'éloignèrent par mer, en quête d'un territoire et de moyens de vivre, jusqu'à ce que, après avoir côtoyé beaucoup de peuples, ils arrivèrent chez les Ombriens; là, ils établirent des villes, qu'ils habitent jusqu'à maintenant. Mais ils changèrent leur nom de Lydiens contre un autre tiré de celui du fils du roi, qui les avait conduits; prenant pour eux-mêmes son nom, ils s'appelèrent Tyrrhéniens"¹⁰.

⁹ La première partie de cet article constitue le texte d'une communication, faite au Congrès International de Turcologie, qui s'est tenu en Octobre 1973, à Istanbul. Etant profondément convaincue que les Etrusques étaient des Proto-turcs, (voir mon petit livre "Les Etrusques étaient-ils des Turcs?") et considérant l'étruscologie comme une branche de la turcologie, j'ai cru bon de présenter ma théorie sur le nom grec des Etrusques à un Congrès de Turcologie.

En fait, ma communication, qui n'était pas prévue au programme, avait pu être présentée, avec l'accord des organisateurs, à la faveur d'une absence (celle du Dr. Hâmit Zübeyr Koşay).

¹⁰ Hérodote, Histoires, traduction de E. Legrand, Belles Lettres, Paris 1946, Livre I, p. 94.

Il est fort probable que cette histoire repose sur des faits historiques. Il convient, cependant, d'y ajouter quelques éclaircissements:

a) Il est d'abord important d'établir la date, ou, du moins, l'époque de cette émigration. Malheureusement, les historiens sont loin d'être d'accord à ce sujet. D'aucuns placent cette émigration immédiatement après la guerre de Troie. Donc, au milieu du 13 ième siècle av. J. C. D'autres pensent que cette émigration dut avoir lieu à l'époque où les Tyrrhéniens, sous le nom de Toursha, se mêlèrent à d'autres "Peuples de la Mer", mentionnés dans les sources égyptiennes et attaquèrent l'Égypte. Il s'agirait donc de la fin du 12 ième siècle av. J. C.¹¹

b) Les mots de Lydie et Lydien, employés par Hérodote, doivent être pris dans leur sens strictement géographique et non pas ethnique. Les Lydiens, pour cet historien, étaient ceux qui habitaient la Lydie. Or, la Lydie fut, dans la préhistoire et l'antiquité, une sorte de lieu de passage, ou de nombreux peuples, les Ioniens, les Cimmériens, les Iraniens, les Romains ont, tour à tour, vécu ou établi leur domination. A l'époque dont parle ici Hérodote, il est à supposer que la Lydie était occupée par les Pélasges, qui, d'après de nombreux historiens¹², étaient apparentés aux Tyrrhéniens, lesquels, selon nous, étaient de race turque. Disons que, du reste, au temps du roi Atys, la Lydie ne s'appelait pas encore Lydie.

c) Il convient de faire remarquer aussi que la conclusion d'Hérodote, comme quoi les Lydiens ne prirent le nom de Tyrrhéniens qu'après leur émigration en Italie, est contraire aux données de l'histoire. Car, d'une part, il y eut des Tyrrhéniens, avant qu'un peuple sous ce nom apparaisse en Italie, et, d'autre part, même après l'émigration tyrrhénienne en Italie, il y eut des Tyrrhéniens sur les côtes et dans les îles de la Mer Egée.

2 — L'historien grec Stéphane de Byzance prétend que le prince qui conduisit les émigrés tyrrhéniens en Italie, s'appelait, non pas TOURKHAN (Tyrrhen-os), mais TARKHON¹³. Ce prince était,

¹¹ H. H. Scullard, "The Etruscan cities and Rome", London 1967, p. 40.

¹² Entre autres, Hérodote et Thucydides.

¹³ Dans "Origini degli Etruschi" de Luigi Pareti (Bemporad e figlio, Firenze 1926) p. 15.

d'après cet historien, le fondateur de la ville étrusque nommée TARKHOUNA (la Tarquinia actuelle).

3 — D'après l'auteur romain Servius Honoratus, commentateur de l'Enéide, TARKHON, était le fils de TOURKHAN. En plus de TARKHOUNA, il avait aussi fondé Mantoue, ville natale de Virgile¹⁴.

4 — Verrius Flaccus, un autre auteur romain, appelle le fondateur de Mantoue ARKHOUN et non pas TARKHOUN ou TOURKHAN¹⁵.

5 — Le géographe et historien grec Strabon, tout en répétant l'histoire d'Hérodote, d'après laquelle les Etrusques seraient venus en Italie, sous la conduite d'un prince nommé TOURKHAN (Tyrrhen-os), ajoute que celui-ci a fondé 12 villes étrusques¹⁶.

6 — Dans l'Enéide de Virgile, le chef des Etrusques insurgés contre le roi Mézence s'appelle TARKHON. Il est curieux d'y trouver aussi un certain TURNUS, chef des Rutules et défenseur du roi des Etrusques, dont le nom pourrait être considéré comme une abréviation de Tyrrhenus¹⁷.

7 — On peut citer, enfin, un miroir découvert à Toscanella et appartenant au 3ème siècle av. J. C., au dos duquel est figuré un groupe. Au-dessus de l'un des personnages, se trouve une inscription, en alphabet étrusque, qui se lit TARKHOUN-OS¹⁸. Selon certains etruscologues, ce personnage représenterait le fondateur de Tarquinia, selon d'autres, Tarquin l'Ancien, premier roi étrusque de Rome¹⁹.

Lorsque ces diverses sources sont étudiées comparativement, on s'aperçoit qu'on est en présence de deux problèmes, dont l'un est d'ordre historique et l'autre d'ordre linguistique. Ces problèmes peuvent être formulés comme suit:

¹⁴ Ad Aeneas., Livre x.

¹⁵ Pareti, op. cit. p. 15.

¹⁶ Strabon, Géographie, V, 2.

¹⁷ Virgile, "Enéide", traduction d'André Bellessort, Gallimard, Paris 1965, Livres VIII (p. 262-281), X, XI, XII.

¹⁸ Massimo Pallotino, "Etruscologia", Hoepli, Milano 1968, Illustrazioni XXIX.

¹⁹ Agnès Carr Vaughan, "Those mysterious Etruscans". Robert Hale, London 1966, p. 66.

a) Le prince qui avait été le chef des émigrés et celui qui avait fondé les villes étrusques correspondent-ils à la même figure historique?

b) Les noms TOURKHAN et TARKHOUN sont-ils deux noms différents ou bien le même nom, soumis à deux prononciations différentes? La solution de ces questions, que nous avons cru utile de poser, n'entre pas dans le cadre de cet article.

D'autre part, il convient de rappeler le fait suivant, connu d'ailleurs de chacun:

Les premiers rois de Rome, qui étaient des Etrusques, portaient, comme titre ou nom dynastique, celui de TARQUIN-US. En rejetant la terminaison latine, les Français en ont fait TARQUIN. Comme la lettre "q" servait aux Romains à désigner un "k" guttural, autrement dit "kh", écrivons le mot sous la forme suivante: TARKHUIN.

Comme on le voit, ce nom ou titre, porté par les rois étrusques, qui ont dominé ou fondé Rome, n'est pas éloigné du nom de TARKHOUN ou TARKHON, dont nous parlent Stéphane de Byzance, Virgile et les autres.

Les données historiques, que nous venons de présenter, se prêtent à des conclusions diverses. Pour nous, ce qui importe, c'est que le nom de "Tyrrhen-oi", dont les Grecs désignaient les Etrusques, se réduise, en dernière analyse, à TOURKHAN et que, d'autre part, les noms de "Tourkhan" et "Tarkhon", si étroitement liés à l'histoire de Etrusques, soient aussi à rencontrer, à chaque pas (sous forme de "Tourkhan" et "Tarkhan") dans l'histoire des Turcs.

Nous tenons à ce que ces deux faits soient notés en tant que preuves complémentaires, à ajouter à celles que nous avons avancées dans notre petit livre "Les Etrusques étaient-ils des Turcs?"²⁰.

²⁰ Edmond Dauer, Paris 1971.

ETRÜSKLERİN YUNANCA ADI

ADİLE AYDA

I

Bilindiği gibi, Etrüskler Milâddan önceki Binyılda, merkezî İtalyada yaşamış bir kavimdir. Romalı yazarlar onlardan TUSCİ¹ diye bahsederler. Bu adın ilk şeklinin TURSCİ² olduğu anlaşılıyor ki, bu da, daha sonra ETRUSCİ şeklinin ortaya çıkmasını izah eder.

Bir rivayete göre, Etrüskler kendilerine RASENNA derlerdi³.

Eski Yunanlıların Etrüsklere verdiği ad τυρρηνοί idi. Romalılar bu adı kendi harfleriyle TYRRHENOİ şeklinde yazmışlardır. Yunanlıların Etrüsklere verdiği isim bugün bile, “Mer tyrrhénienne” (Tiren Denizi) tabirinde yaşamaktadır. Bu denize bu adın verilmesinin sebebi de, söz konusu denizin M.Ö. sekizinci yüzyıldan itibaren, uzun zaman, Etrüsklerin hâkimiyeti altında bulunmuş olmasıdır.

Hemen ilâve edelim ki, eski Yunan yazarlarından bazıları “Tyrrhenoi” yerine TYRSENOİ şeklini kullanmışlardır. Yunan dili uzmanlarının izahına göre, bu şekil İyoniyen lehçelerine mahsus olup, meşhur Epir kralı Pyrrhus’un ismi bile bu lehçelerde “Pyrsos” şeklini almakta idi⁴.

Yunanlıların Etrüsklere verdikleri adın aslını bulmak için, kanaatimize göre, “Tyrsenoi” şeklini değil, “Tyrrhenoi” şeklini esas olarak almak daha doğrudur. Bu kanaatimizin dayandığı sebepleri şöyle açıklayabiliriz:

Bazı kavimlerin ağız teşekkülü “H” harfini “Ş” harfine çevirme eğilimini gösterir. Meselâ Alman dilinin Berlin lehçesinde “Ben

¹ Bu kelime TUSKİ şeklinde okunur.

² Gubbio denilen mahalde bulunmuş ve Umbriya lehçesinde yazılı çok eski yazıtlarda “Etrüsklere ait” manasına gelen “turscum” sıfatına rastlanmaktadır.

³ Bu rivayet ve iddia Halikarnash Diyonizos’a ait olup, İtalyan etrüsçologları tarafından münakaşasız kabul edilmekte, fakat bazı Alman etrüsçolcgları tarafından reddedilmektedir.

⁴ “Greek-English Lexicon” by Henry George Siddel and Robert Scott. Oxford, Clarendon Press, 1929, p. 1353-1354.

sahibim” manasına gelen “Ich habe” cümlesi “İş şab” şeklinde telâffuz edilir. . . Cervantes’in meşhur kahramanının adı, İspanyolca Don Quixote yazılarak, “Don Kuikhote” telâffuz edildiği halde, Fransızların ve onları taklid eden milletlerin ağzında Don Kişot, “Don Quichotte” olmuştur.

Şu halde, bazı Yunan lehçelerinde “Tyrrhenoi”nin TYRŞENOİ şeklinde telâffuz edilmiş olabileceği, lengüistik kanunlarına uygun bir ihtimaldir. Ancak, bugünkü Fransızların ve İngilizlerin alfabeti gibi, Yunanlıların alfabeti de Ş sesini veren bir harfe sahip değildi. Fazla olarak, bugünkü bazı Yunanlılar gibi, eski Yunanlıların bir kısmı da, Ş harfini telâffuz etmek hususunda bünyevi bir kabiliyetsizlik gösteriyordu.

Bugün Atina restoranlarında, garson size: — Sampanya ister misiniz? der. İstanbul Rumları da Şişli’ye Sisli, Şişhaneye Sisane derler.

Söz konusu ettiğimiz lisanî eğilimler şöyle bir formüle bağlanabilir:

$$H \rightarrow \text{Ş} \rightarrow S$$

Bu formül, daha doğrusu bu kural çok küçük çocuklarda da hükmünü gösterir. Yeni konuşmağa başlayan bazı küçük çocuklar şöyle der: — Anne, anne, kasığım düstü. . .

Şu halde, diyebiliriz ki, “Tyrsenoi” şekli “Tyrrhenoi” şekline nisbeten ilkel bir şekildir. Esasen, tarihi bakımdan da, daha önce kullanılmıştır. Öyle anlaşılıyor ki, Yunanlıların Tyrrhen’lerle ilişkileri arttıkça, Yunanlı yazarlar onların kendilerine verdikleri isme daha yakın bir şekil kullanmağa gayret etmişlerdir.

Bu noktayı böylece tespit ettikten sonra, Etrüsklerin yunanca adının Lâtin harfleriyle yazılmış şekli olan TYRRHENOİ kelimesini inceleyelim:

Burada ilk önce alfabe tarihini, daha doğrusu alfabeler tarihini ilgilendiren bir hususu hatırlatmamız gerekir. O da, Fransızların “Yunan İ’si” (i grec) dedikleri harfin Yunanlılar için hiç de bile “İ” olmadığıdır. Buna kanaat getirmek için Yunan Dili veya Gramerinden bahseden herhangi bir kitaba göz atmak kâfidir. Zira, eski yunancada UPSİLON diye bir harf vardı ki, başharf olduğu zaman Y şeklini, küçük harf olduğu zaman “v” şeklini alır ve “U” sesini

verirdi (türkçedeki “tutmak”, “vurmak” kelimelerinde olduğu gibi). Modern yunancada ise, aynı harf (türkçedeki “gülmek”, “ütülemek” kelimelerinde olduğu gibi) “ü” telâffuz edilir⁵.

Yunan alfabesinden ilham alınarak meydana getirilen sirillik alfabelerde de, rusçada, sırpçada, bulgarcada, “Y” harfi “U” okunur.

Bu izahlardan sonra, dönelim “Tyrrhenoi” kelimesine. Şimdi biliyoruz ki, bu kelimenin doğru telâffuzu şöyledir:

TURRHENOİ

Yunan harflerini bilen okuyucuların farkına varmış olabilecekleri gibi, Etrüsklerin yunanca adının Yunan harfleriyle yazılmış şeklinde (Τύρρηνοι) “h” harfi yoktur. Şu halde, kelimenin Lâtin harfleriyle yazılmış şeklindeki “h” nın işi ne? Burada, eski yunancadaki bir fonetik kuralını hatırlatmamız gerekir: Bir kelime çift “r” li olduğu zaman, ikinci “r” ye “nefesi r” denir ve “h” şeklinde okunması gerekirdi⁶. Lâtince “h” harfi çok hafif ses verdiği için, Lâtinler hem iki “r” yi muhafaza etmişler, hem de bir “h” ilâve etmişlerdir. Türkçenin “h” sı kuvvetli olduğundan, bizim kelimeyi aşağıdaki şekilde yazmakla yetinmemiz mümkündür:

⁵ “Y” harfinin acayıp ve maceralı hikâyesi şöyledir: En eski Yunan alfabesinde “U” sesini veren harf “V” şeklinde yazılırdı. İyonyalı adı verilen Anadolu Yunanlıları bu harfe bir kuyruk ilâve eder ve “Y” şeklinde yazarlardı. Yunanistan Yunanlıları ile İyonyalılar arasında kültürel ve edebî kaynaşma başladıktan sonra, Yunanlılar da kuyruklu “V” yi, yani “Y” yi, yine “u” sesini ifade etmek üzere, kabul ettiler: fakat ancak başharf olarak... Bunun küçük şekli yine “v” kalıyordu. Klâsik devirden sonra, Yunan dili yumuşama istikametinde değişti. M.Ö. birinci yüzyılda, Romalılar, Yunanistanı fethettikten sonra, bazı yunanca kelimeleri dillerine alırken, “Y” harfini, hem başharf, hem küçük harf olarak aldılar. Çünkü kendi dillerindeki “v” harfi hem “u”, hem “v” vazifesini görüyordu. Romalıların niyeti “y” harfini, Yunanlılar gibi “ü” şeklinde telâffuz etmekte. Gelgelelim “ü” harfini telâffuz etmeğe bünyevî imkânsızlık içinde idiler. Ağzıları bütün “ü” leri “i” ye çeviriyordu. O kadar ki, Romalılar ve onların kültürel varisleri olan Fransızlar “y” harfini “i” zannetmeğe başlamış, fakat Yunanlılardan alınmış olduğu için, öteki “i” den ayırt etmek üzere “Yunan i’si” diye adlandırmışlardır (Britannica Ansiklopedisi, 1969, s. 858 ve Americana Ansiklopedisi, 1968, s. 629.)

⁶ “Grammaire abrégée de la langue grecque” par Adolphe Kaegi, Editions Victor Attinger, Paris et Neufchâtel, page 3.

TURHENOİ

Yunan dili tarihlerinden öğreniyoruz ki, Yunanlıların "ETA" adını verdikleri uzun "e"lerin çoğu "a" harfinin dejenere şekliinden başka bir şey değildir. Tyrrhenoi kelimesinin yunancasında (Τύρρηνοί) gördüğümüz kuyruklu "n" şeklindeki "e" ise, uzun "e" olduğundan, kelimeyi aşağıdaki şekilde yazmağa hakkımız vardır:

TURHANOİ

Bize kelimeyi böyle yazmağa hak veren bir husus da, Alman dilindeki meşhur Pauly ve Wissowa Ansiklopedisinin verdiği bilgidir. Bu Ansiklopedinin TYRRHENER maddesinde şöyle denilmektedir: "Yunancada Tyrrhen'lerin adı çeşitli şekiller alırdı: Tursenoi, Tur-sanoi, Turhenoi, TURHANOİ..." (Bu kelimeler, Ansiklopedide, Yunan harfleriyle yazılıdır) ⁷.

... Şimdiye kadar, Etrüsklerin yunanca adını tahlil konusu yaparken, hep kelimenin çoğul şeklini kullandık. Kelimeyi yunancada çoğul şekle sokan, sonundaki iki harften ibaret "OI" ekidir. Bu eki çıkarırsak, saf kök olarak elde kalan şudur:

TURHAN

Yukarıdaki açıklamalardan çıkarabileceğimiz mantıkî netice şudur ki, Yunanlıların Etrüsklere verdikleri adın aslı Turhan idi.

Bilindiği gibi, Türklerin tarihinde de Turhan ⁸ adlı kahramanlar vardır. Bugün İstanbul veya Ankara telefon rehberi incelendiğinde, ad veya soyadı olarak bir sürü Turhan'a rastlanır ⁹.

⁷ Pauly's Realencyclopädie des klassischen Altertums-wissenschaft. Neue Bearbeitung begonnen von Georg Wissowa, VII - A 2, Stuttgart 1948, s. 1909.

⁸ Eski türkçede H harfi olmayıp, bugünkü H'ların vaktiyle K olduğuna dair görüş bir nazariyeden başka bir şey değildir.

⁹ Bu yazının birinci kısmı 1973 yılının Ekim ayında, İstanbul'da toplanmış milletlerarası Türkoloji Kongresine sunulmuş bir tebliğin metnini teşkil eder. Etrüsklerin Türk soyundan olduklarına dair beslediğim ve "Etrüskler Türk mü idi?" adlı küçük kitabımda da ifade etmiş olduğum kanaate uyararak ve etrüs-kolojiyi türkolojinin bir dalı sayarak, Etrüsklerin yunanca adına dair görüşümü bir Türkoloji Kongresinde açıklamağı uygun görmüştüm.

Aslında tebliğim Kongrenin programında öngürülmüş değildi. Fakat bir delegenin (Dr. Hâmit Zübeyr Koşay'ın) gelmeyişinden faydalanılarak, organizatörlerin de tasvibi ile, açıklamayı yapmam mümkün olmuştu.

II

Etrüsklerin yunanca adını lengüistik açısından incelemiş bulunuyoruz. Şimdi, bu incelemeyi tarihî bilgilerle tamamlamamız faydalı olacaktır:

1 — Eski Yunan tarihçilerinin en önemlisi olan Herodot Etrüsklerin yunanca adının menşeyini şöyle izah eder :

“... Manes'in oğlu Atys'in krallığı zamanında Lydia'da çok korkunç bir açlık hüküm sürmüştü. Bir süre insanlar büyük bir sabırla buna dayanmışlar... Yine de ıstırapları son bulmamış, hattâ daha kötüye gitmişti. Kral halkı iki gruba ayırmış ve kura ile bir grubun kalıp, öteki grubun göç etmesini kararlaştırmıştı. Lydia'da kalanlara kendi, göç edenlere de oğlu Tyrrhenos kumanda edecekti. Kura çekildikten sonra bir kısım Lydia'lılar İzmir kıyılarına gittiler ve orada gemiler inşa ederek, hayatlarını kazanmak için, yeni bir yurt bulmak üzere, denize açıldılar. Bir çok ülkeden geçtikten sonra, İtalya'nın kuzeyindeki Umbria bölgesine geldiler ve buraya yerleştiler. Bugüne kadar da orada yaşamaktadırlar. Burada isimlerini önce liderleri, sonra kralları olan Tyrrhenos'un ismine izafeten, Lydia'lıdan Tyrrhenia'lıya çevirdiler”¹⁰.

Herodot'un bu hikâyesi, büyük ihtimalle, tarihî bir olaya dayanmaktadır. Ancak, buna, bazı noktalarda, açıklamalar ilâvesine ihtiyaç vardır:

a) Her şeyden evvel bu göç vak'asının tarihini, hiç değilse devrini tespit etmek mühimdir. Maalesef, bu bakımdan tarihçiler arasında sözbirliği yoktur. Bir kısmı bunun Truva savaşından hemen sonra yani M.Ö. 13 üncü yüzyılın ortasında cereyan etmiş olacağını düşünmekte, diğerleri ise, Mısır kaynaklarında zikredilen ve Mısıra saldıran “Deniz kavimleri” arasına Etrüsklerin de, Turşa adı ile karıştıkları devire, yani M.Ö. 12 inci yüzyılın sonuna tesadüf ettiğini tahmin etmektedirler¹¹.

¹⁰ Herodot Tarihi, Perihan Kuturman tercümesi, Hürriyet yayınları, İstanbul 1973, sahife 43.

¹¹ H. H. Scullard, “The Etruscan cities and Rome”, Thames and Hudson, London 1967, p. 40.

b) Herodot'un kullandığı Lidiya ve Lidiyalı kelimeleri etnik manada değil, sırf coğrafi manada anlaşılmalıdır. Herodot için Lidiyada oturan herkes Lidiyalı idi. Halbuki Lidiya denilen ülke tarih öncesinde ve eski çağda bir nevi geçit yeri olmuştur. Sırası ile İyonyalılar, Kimerler, İranlılar, Romalılar bu bölgeyi işgal etmişler veya orada hâkimiyet kurmuşlardır. Herodot'un bahsettiği devirde buraların, bizim Türk soyundan saydığımız Etrüsklerle akraba oldukları bir çok Yunanlı tarihçi tarafından kabul edilen¹² Pelasgların işgali altında bulunduğu tahmin edilebilir. Yani, o zamanki Lidiyalılar, daha önceleri Pelasg adını taşımış olan Turhanlardı. Esasen, Atys zamanında Lydia'nın adı henüz Lydia değildi.

c) Burada belirtmemiz gereken bir nokta da, Herodot'un hikâyesinin sonundaki, Lidiyalıların ancak İtalyaya gidip yerleştikten sonra Tyrrhen (Turhan) adını almış bulduklarına dair iddianın tarihi bilgilere aykırı bulunduğuudur. Çünkü Tyrrhen adı ile bir kavmin İtalyada ortaya çıkmasından önce de, Tyrrhen'lere ait tarihi kayıtlar mevcut olduğu gibi, İtalyaya yapılan göçten sonra da, Ege sahillerinde ve Ege adalarında Tyrrhen'lerin bulunduğu tarihi kaynaklardan anlaşılmaktadır.

2 — Bizanslı Stefanos adlı tarihçiye göre Lidiyadan İtalyaya göçmen götüreren prensin adı Tyrrhen-os (Turhan) değil, Tarhon idi¹³. Bu prens İtalyaya varınca Tarhuna (bugünkü Tarquinia) şehrini kurmuştur.

3 — Eneid hakkında bir tenkid ve tahlil eseri yazmış olan Servius Honoratus adlı Romalı yazara göre, Tarhon Turhan'ın oğlu idi ve TARHUNA'dan başka Virgil'in doğduğu şehir olan Mantua'ya da kurmuştur¹⁴.

4 — Verrius Flaccus adlı bir diğer Romalı yazara göre, Mantua'nın kurucusu Turhan veya Tarhon değil, Arhon idi¹⁵.

5 — Strabon adlı Yunanlı tarihçi ve coğrafyacı, Herodot'un hikâyesini aynen tekrarladıktan sonra, göçmenlerin şefi, prens Turhan'ın İtalyada 12 şehir kurduğunu ilâve eder¹⁶.

¹² Bu meyanda Herodot ve Thucydides.

¹³ Luigi Pareti, "Origini degli Etruschi". Bemporad e figlio, Firenze 1926, p. 15.

¹⁴ Ad Aeneas, Livre X,

¹⁵ Pareti, aynı eser, sahife 15.

¹⁶ Strabon, Géographie, V, 2.

6 — Virgil'in Eneid adlı destanında, Mezence adlı krala karşı isyan eden Etrusklerin şefinin adı Tarhon'dur. Onun karşısında bir de Turnus adlı biri vardır ki, Rütül'lerin başı ve kralın koruyucusudur. Bu son isim Tyrrhenus'un bir kısaltması hissini de vermektedir¹⁷.

7 — Nihayet, Toscanella denilen yerde bulunmuş, M.Ö. 3 üncü yüzyıla ait bir el aynasını da zikretmek mümkündür. Arkasında görülen gruptaki adamlardan birinin hizasına, Etrüsk alfabesi ile yazılmış yazı şöyle okunuyor: "Tarhun-os"¹⁸. Bazı etrüsçologlar bunun Tarquinia şehrinin kurucusunu, diğerleri ise, Romanın ilk Etrüsk kralını temsil ettiğini ileri sürerler¹⁹.

Bu çeşitli kaynaklar mukayeseli şekilde incelenince, biri tarihi, diğeri lengüistik nitelikte olmak üzere, iki problemin karşısında bulunduğumuz meydana çıkar. Bu iki problem şu sorular halinde ifade edilebilir:

a) Göçmenlerin şefi olan prens ile Etrüsk şehirlerinin kurucusu aynı tarihî şahsiyet midir?

b) Turhan ile Tarhon (veya Tarhun) iki ayrı isim midir? Yoksa aynı ismin iki ayrı telâffuzundan mı ibarettir?

Bu yazının çerçevesi içinde çözümü mümkün olmayan bu iki meseleyi, burada, ortaya koymakla yetiniyoruz.

Ayrıca burada, herkesin bildiği aşağıdaki hususun hatırlatılmasında da fayda bulunduğu düşüncesindeyiz:

Romanın Etrüsk olan ilk krallarının unvanı veya sülâle adı "TARQUIN-US" idi. Fransızlar bunun sonundaki eki atarak, kelimeyi "Tarquin" haline sokmuşlar, biz de bunu tarih kitaplarımıza aynen almışızdır. Romalılar "q" harfini, boğazdan söylenen kalın "K" yı ifade etmek için kullandılar. Şu halde, biz kelimeyi şöyle yazabiliriz:

¹⁷ Virgile, "Enéide", traduction d'André Bellessort, Gallimard, Paris 1965, Livres VIII (262-281), X, XI, XII.

¹⁸ Massimo Pallotino, "Etruscologia", Hoepli, Milano 1968, Illustrazioni XXIX.

¹⁹ Agnès Carr Vaughan, "Those mysterious Etruscans" Robert Hale, London 1966, p. 66.

TARKHUİN

Görüldüğü gibi, Romayı idare etmiş veya kurmuş olan Etrüsk krallarının unvanı veya adı olan kelime Bizanslı Stefanos'ların, Virjillerin bahsettikleri TARKHUN veya TARKHON adlarından pek farklı değildir.

Sunduğumuz tarihî bilgilerden çeşitli neticeler çıkarmak mümkündür. Bizim için önemli olan, bir yandan Yunanlıların Etrüsklere verdiği adın, tahlil neticesinde, "TURHAN" şeklinde karşımıza çıkması, diğer yandan da, Etrüsklerin tarihine sıkı sıkıya bağlı olan TURHAN ve TARHUN adlarına, Türklerin tarihinde de, (Turhan ve Tarhan şekillerinde) her adımda rastlanmasıdır.

Bu iki hususun "Etrüskler Türk mü idi?"²⁰ adlı küçük eserimizde ileri sürülmüş delillere birer ilâve olmak üzere kabul edilmesini dileriz.

²⁰ Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1974.

İSTANBUL ARKEOLOJİ MÜZESİNDE BİZANS - TÜRK ÇEŞMESİ

Prof. Dr. SEMAVİ EYİCE

Bu çeşmeyi 44 yıl önce ilk olarak tanıtan hocam Ord. Prof. Dr. Arif Müfit Mansel (1905 - 1975)'in aziz hatrasına.

İstanbul Arkeoloji müzesinin önündeki bahçelerden, Çinili-köşk'ün solundaki ilk bahçede, mermerden bir çifte çeşme vardır¹. Müze envanterine 3217 sayı ile kaydı yapılmış olan bu eserin 1895'den önce müzeye geldiği bildirilmekte ise de, G. Mendel kataloğunda bulunmayışı bu bilgiyi doğrulamaz. Eser ilk defa A. Müfit Mansel (1905-1975) tarafından, 1931 yılında yayınlanarak bir fotoğrafı ile tanıtılmış ve bu vesile ile de 1914'den sonra müzeye giren eserlerden olarak gösterilmiştir². Eser bu tarihten sonra yayınlanan müze kataloglarında yer almıştır³. Ne yazık ki çeşmenin nerede bulunduğu hakkında hiç bir bilgiye sahip değiliz. Bilinen tek husus buluntu yerinin İstanbul oluşudur.

I

Burada üzerinde duracağımız eser iki ayrı medeniyete ait iki değişik kısımdan meydana gelmiştir (Res. 1, 2). Genişliği 1.94 m.

¹ Bu küçük çalışmamızı hazırlarken gerekli yardım ve kolaylığı gösteren İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürü Necati Dolunay'a, aynı müze konservatörü Dr. Nezih Fıratlı ile epigrafist Lutfi Tuğrul'a, çeşmenin rölövesini çizen Yük. mim. Tülây Kavut'a teşekkür ederim. Bu yazımızın resimlerinden bazılarını çeken Yük. Mim. Dr. Yılmaz Önge, Cihat Soyhan, Nedret Bayraktar, Abdurrahman Palancı ve Nezih Başgelen'e de ayrıca teşekkür ederim.

² A. Müfit Mansel, *Erwerbungsbericht des Antikenmuseums zu Istanbul seit 1914*, "Archaeologischer Anzeiger" (1931) s. 210 (Inv. nr. 3217), res. 28.

³ *İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Resimli rehber, Yunan, Roma, Bizans heykeltıraş eserleri*, İstanbul 1934, s. 128; fransızcası, *Guide illustré*, İstanbul 1935, s. 139; *Resimli rehber, İstanbul arkeoloji müzeleri, Yunan, Roma, Bizans heykeltıraşlık ve mimarlık eserleri koleksiyonları*, İstanbul 1953, s. 122-126; Nezih Fıratlı, *İstanbul Arkeoloji müzeleri seçme Bizans*

yüksekliği ise 2.18 m. dir. Bunun yerden itibaren 1.47 m. yüksekliğindeki gövdesi Bizans, üstteki 0.71 m. yüksekliğindeki taç kısmı ise Türk işidir. Alt kısım tek parçadan (*monolithe*) yontularak işlenmiştir. Bu kısmın dar yanları birer dış halinde biçimlendirildiğine göre iki yanından bu parçaya birer mimari elemanın bitişmesi düşünülmüş olmalıdır. Arka cephe düz olup, burada bütün sathı zengin bir çift akantus kıvrımı kabartması süslemektedir (Res. 2. 3). Eserin esas yüzü üç sütunla çerçeveslenen iki nişli bir esas cepheye sahip olmakla beraber (Res. 9), arka cephesinin de görülmesine önem verilmiş, bunun için de, arka cephe zengin bir kabartma ile bezenmiştir. Böylece Bizans devrinde yapıldığında, bunun bir duvara bitişik olmadığı ve her iki yüzünün de açıkta olduğu anlaşılmaktadır.

Eserin esas yüzü iki niş halinde oyulmuştur (Res. 8). Nişleri aynı kitleden yontulan üç yarım sütun ayırır. Bunlardan sağdaki herhalde kırıldığından, sonraları ayrı bir gövde halinde işlenerek buraya yerleştirilmiştir. Sütunların kaideleri ve gövdeleri gerçek sütunlar gibi şekillendirilmiştir (Res. 8, 9). Tepelerindeki başlıklar, enli akantuslu kaba kompozit başlık biçimindedir. Sağdaki başlık altındaki gövde ile birlikte sonradan yapılmış olacak ki, akantusları teknik bakımdan ötekilerden değişik bir üsluptadır. Buradakiler dikenli akantus değildir, ayrıca iç taraftaki volütleri boynuz gibi kıvrılmaktadır. Herbiri ortalama 23 cm. yüksekliğinde olan bu başlıkların üzerlerinde, dış yüzleri tezyinatlı birer *plinthos* bulunduğu görülüyor. Eser Türk çeşmesi haline getirildiği sırada başlıkların yüzleri ve bu *plinthos* kısımları kısmen kırılmış olarak bulunduğundan, bu kırıklar düzeltilerek elde edilen sathların boşluğu Türk üslubunda küçük kabartma motifler ile giderilmiştir (Res. 11, 12, 16). Sağ başlık *plinthos*'undaki tomurcuklu dal kıvrımı (*rinceau*) Türk işi olabilir (Res. 19, 20). İki yan yüzlerde ise manasız birer motif ile üzüm bulunmakta. Sağ başlık üstündeki dal kıvrımının Bizans işi olup olmaması meselesinin biraz halli güç bir soru olarak kalmasına karşılık, ortadaki başlığın yukarı bölümünün muntazam surette traş edildiği ve bu sath yüzüne Türk devrine ait olduğunda hiç bir şüphe bulunmayan Türk rozetleri işlendiği görülmektedir (Res.

eserleri rehberi, (X. Milletlerarası Bizans Tetkikleri Kongresi yayını) İstanbul 1955, s. 39; İngilizcesi: *A Short Guide to the Byzantine Works of Art in the Archaeological Museum of Istanbul*, İstanbul 1955, s. 41.

11, 12). Eser Türk çeşmesi şeklini alırken soldaki başlığın bir kenarı kopmuş halde bulunmuş olmalı ki, burası da düzletilmiş, *plinthos* kısmına da gayet ufak ve tamamen Türk üslûbu gösteren bir kartuş yapılmıştır (Res. 18). Bu küçük eklemeler, eserin Türk devrine kadar hiç sakatlanmadan gelemediğinin delili sayılabilir. Nişlerin önlerinde birer korkuluk vardır (Res. 4, 8, 9). Mimarideki korkuluk levhaları gibi işlenen bu elemanların dış yüzlerinde tam ortalarında altı uçlu içiçe iki yıldız biçiminde birer rozet işlenmiştir. Bu rozetlerin tam merkezlerinde birer delik açılmıştır. Bu korkuluk levhalarının aslında daha değişik bir motife sahip olduklarına ihtimal vermek mümkündür. Bu Bizans eseri, Türk devrinde yeniden biçimlendirilirken en iç çerçevenin içindeki Bizans motifi kazınmış ve meydana gelen düz satırların ortalarına da madalyon-yıldızlar işlenmiş olabilir. Korkuluk levhaları, sütun gövdelerinde burmalı birer bilezikle ayrılan bir yüksekliğe kadar çıkmakta ve üzerlerinde köşeli küpeşterler bulunmaktadır. Küpeşterlerin sütunlara bitişik uçlarında birer *badem* motifinin bulunuşu, bunların da Türk devrinde traş edilerek şimdiki şekillerini aldıklarına delil sayılabilir (Res. 4). Yarım yuvarlak olan nişlerin içleri birer yalak halinde çukurdur. Bu surette eserin orijinal halinde de su ile ilgili bir gayede kullanıldığına ihtimal verilmelidir.

Arka yüzdeki kabartma süslemenin merkezini büyük bir *kantharos* teşkil eder (Res. 2, 3, 21). Çok stilize edilmiş bir motif halinde işlenmiş olan bu ayaklı ve gövdesi dilimli çanak, perspektifli bir görünüşe göre tezyini kompozisyonun ortasına yerleştirilmiştir. Kantharosun içinden ve tam ortasından evvelce bir haçın yükseldiği anlaşılıyor. Eser türkleştikten sonra bu haçın en üst dik kolu kalmış, alttaki dik kolu ile iki yan kolları oyulmak suretiyle buralara su boruları yerleştirilmek üzere kanallar elde edilmiştir. Kantharos'dan ve haçın dibinden fışkıran akantus kıvrımları, tamamen simetrik bir düzene göre iki yana doğru açılmakta ve hem yukarı, hem de aşağı kıvrılarak eserin arka yüzünü tamamen kaplamaktadır. Bu akantusun yapraklarının rölyefi "eğri kesim" tekniğinde işlenmiştir. Böylece motifin daha kuvvetli üç boyutluluk elde etmesi sağlanmıştır.

Bu Bizans alt kısmı tamamlayan üst kısım tamamen Türk işidir (Res. 1, 2, 7, 10, 11, 15, 17). Bu üst kısım, aşağısı gibi tek taş kitesinden yontulmayıp, birbirine alıştırılmış parçalardan meydana gelmiştir (Res. 15, 17). Parçalardan ikisine, nişlerin yukarılarını

tamamlayan sivri kemerler işlenmiş, arka yüz ise düz satth halinde bırakılmıştır. Fakat alt kısmın yan yüzlerinde birer diş olduğundan, üstteki kitlenin buna uyması için bu girintinin üstü geniş bir dilim halinde biçimlendirilmiştir (Res. 15, 17). Bu Türk üst kısmın yan ve arka yüzde alt kenarı, baklavahı ince bir şeridi takip eden bir yaprak frizi ile süslenmiş, böylece alt kısmın bu üst parçaya estetik bağlantısı sağlanmıştır. Ön yüzdeki kemerlerin aralarına ise ortadaki biraz daha büyük olmak üzere üç “gül” kabartması yapılmış, ayrıca kemerlerin üst çizgilerine paralel olarak sapları uzayan hafif kabartma olarak çok stilize lâleler işlenmiştir (Res. 11, 13, 19).

Çeşmenin taç kısmı uzunlamasına yan yana yerleştirilen iki bloktan meydana gelmiştir. Bunların en üst kenarları bir saçak halinde dışarı taşkın olup bir tomurcuk (*fleurons*) dizisi ile bezenmiştir (Res. 10). Bu eserin bulunduğu yerden sökülüp müzeye getirildikten sonra yeniden kuruluşu sırasında bir yanlışlık yapılmış ve taçı teşkil eden bloklar ters olarak yerleştirilmiştir. Ön yüzdeki çifte kemerli parçanın iki yanında dikey olarak 2.02 cm. genişliğinde birer baklavahı şerit yukarı doğru çıkmaktadır. Evvelce bunlar, taçı teşkil eden taşda kesiliyordu (Res. 1, 5). Bu organik olmayan bir bitişti. Halbuki arka yüzdeki blokun en alt kenarında da aynı baklavahı şerit, gene 2.02 cm. genişlikde olarak yatay olarak uzanıyordu. Bunun 1.84 m. ölçüsündeki genişliği, öbür yüzdeki iki dikey şeridin uçlarının arasında 1.84 m. ölçüsünde olan açıklığa uyuyordu. Çeşme bulunduğu yerden sökülüp, Müze bahçesinde yeniden kurulurken yıllarca önce yapılan bu yanlışlığın düzeltilmesi ve ters yerleştirilen bu taşların doğru yerlerine konulmasının yerinde olacağı yolundaki işaretimiz üzerine, 1973 yılı mayısında bu yanlışlık düzeltilmiş ve taç taşlarının yerleri değiştirilmiştir. Böylece çeşme gerçek hüviyetine kavuşmuştur. Tacın taşları düzeltilip, yerlerine konulduktan sonra baklavahı bu ince şeridin ters bir biçiminde ikiz çeşmenin iki sivri kemerini sınırladığı meydana çıkmıştır (Res. 6). Tacın tomurcuklu saçağı ise iki geniş yüzde tamamdır. Fakat anlaşılmayan bir sebepten bunlar yan dar yüzlerde tahribe uğramış ve üstleri muntazam bir çizgi halinde kesilmiştir (Res. 15, 17).

Eser Türk çeşmesi haline getirilirken nişlerin içeri kavisli satthlarının ortalarına birer “çeşme aynası” kabartma olarak işlenmiştir (Res. 5, 11, 13, 14). Bu klâsik biçimde bir çerçeveden ibaret olup,

içinde ve lüle deliklerinin iki yanında, karşılıklı bir lüle ile başka bir çiçek motifi yer almaktadır. Bu çerçevelerin üstlerinde içleri boş birer kartuş⁴, onların da üstlerinde birer kabartma taç görülmektedir. Çeşmenin çeşitli yerlerinde pek çok delik ve kanal izi vardır. Bunların niçin açıldıklarını anlamak mümkün olmamaktadır. Bizans devrine ait olan esas kanal taşın kalınlığı içinden oyulmuş ve bunların uçları, nişlerin ortasındaki muntazam lüle veya musluk deliklerine bağlanmıştır. Sonra Türk devrinde bu sistem değiştirilmiş ve haçın kolları kazınarak yeni bir kanal yuvası elde edilmiştir. Bunlar nişlerin yüzlerindeki aynaların ortasındaki muntazam musluk veya lüle yerlerine bağlanır. Fakat daha da sonra, bugün görülen biçimsiz deliklere ulaşan yeni bir tesisat yapılmıştır. Nişlerin sağ tarafında yukarıdaki delikler, herhalde su içme taşlarının zincirlerini tutturmak için oyulmuştur. Fakat nişlerin yarım kubbelerindeki oyuklara bir manâ verilemez. Ayrıca burada boydan boya uzanan ve nişlerin ortasında açığa çıkan kanalın ne işe yarayabileceği ise anlaşılamaz. Bu açığa çıkan kısımda evvelce delikli bir borunun bulunduğu ve bu deliklerden niş sathından aşağı su süzülmesine ihtimal verilebilirse de bunun tam inandırıcı bir tahmin olduğu da söylenemez. Nihayet sağdaki aynadaki kare çukur ise bir yama yeridir.

II

Eserin Bizans devrinde de su ile ilgili bir iş için kullanıldığına ihtimal verilebilir. Acaba gene bir çeşme mi idi? Bu hususda kesin bir hükme varmak zordur. Eğer eser Bizans devrinde çeşme olarak yapılmamış ise, bu takdirde nişler de oyulmamış olmalıydı. Bu hali ile eserin vaktiyle Sultanahmet'te bulunan ve şimdi Arkeoloji Müzesi'nin aynı bahçesinin girişinde duran 5559 envanter sayılı kaidenin bir benzeri olabileceği düşünülebilir. Bu ihtimal doğru olduğu takdirde nişlerin Türk devrinde oyulmuş olmaları gerekir. Fakat taşın kalınlığı içinde bir kanalın işlenmiş bulunuşu ve bu kanalın arka yüzdeki haça zarar vermeden meydana getirilmesi, eserin Bizans devrinde de çeşme olması ihtimalini daha kuvvetlendirmektedir. Diğer taraftan nişlerin içlerinde alt kısımların satırları itinalı surette

⁴ Bu kartuşların içlerinde çeşme Türk devrinde yapıldığında belki boya veya yaldızla yazılmış yazılar vardı. Bu hususda bir ipucu verebilecek herhangi bir iz bugün görülmemektedir.

yontularak perdahlanmıştır. Halbuki Türk devrine ait olan yukarı kısımlarda, yâni nişlerin yarım kubbeciklerinde işçilik daha kaba, perdah daha itinasızdır. Bu da, nişlerin alt kısımları ile üst kısmının aynı devirlere ait olduğunu ispatlamaktadır. Bu durum karşısında nişlerin Bizans devrine ait olduklarını böylece eserin ilk şeklinin de bir çeşme olduğunu kabul etmek mümkün olmaktadır.

Bizans çeşmeleri hakkında bilinenler o kadar azdır ki, şimdiki halde bir yaklaştırma yoluyla kuvvetli dayanaklar bulmak mümkün değildir. Nişler halinde ve yalak kısmının dış yüzü korkuluk levhaları gibi kabartmalar ile bezenmiş çeşmeler Ephesos'da bulunmuştur⁵ (Res. 30). Aynı şehirde, İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki çeşmeyi andıran, iki yanı sütunlu niş halinde ve alt kısmında yalağı olan başka bir çeşme daha vardır⁶. Ana çizgileri bakımından İstanbul'daki çeşmemize en fazla benzeyen de budur (Res. 28). Afyon Karahisarı kalesinde kayadan oyulmuş iki sarnıçta toplanan su ile beslenen ve kendisi de kaya kitlesi içine oyulmuş niş biçiminde kitabeli bir Bizans çeşmesi de evvelce tarafımızdan yayınlanmıştır (Res. 33). Ancak bu eserde sadece haç kabartmaları bulunmakta, fakat başka bir süsleme ile karşılaşılmamaktadır⁷. Ord. Prof. Arif Müfit Mansel başkanlığında Güney Anadolu'da Side'de 1949 yılından itibaren yapılan kazılarda bir kaç Bizans devri çeşmesi meydana çıkarılmıştı. Bunlardan biri, tiyatro'nun bitişiğindeki geç devir kapısının iç tarafında olan devşirme taşlardan acele yapılmış dikdörtgen plânlı bir sarnıcın şehre bakan yüzündeki kemerin içindedir (Res. 36). Herhangi bir sanat değerinden yoksun basit ve önemsiz bir örnektir⁸. Ötekisi ise büyük şehir kapısından girildiğinde, tiyatroya doğru gidilirken yolun sağ tarafında (şimdi müze olan hamamın az berisinde)

⁵ J. Keil, *Führer durch Ephesos*, Wien 1957 (4. baskı) s. 60, res. 30; 1966 ay. esr. Wien 1966 (5. baskı) s. 66, res. 30.

⁶ *Forschungen in Ephesos IV-3: Die Johanneskirche*, Wien 1951, lev. XII, 2; çok daha iyi yayını için bkz. H. Hörmann, *Die Johanneskirche zu Ephesos und ihre Ausgrabung*, "Neue Beiträge zur Kunstgeschichte I-1: Spätantike und Byzanz" Baden-Baden 1952, s. 87, res. 18.

⁷ Semavi Eyice, *La fontaine et les citernes byzantines de la citadelle d'Afyon Karahisarı*, "Dumbarton Oaks Papers" XXVIII (1973) s. 303-307, ayrıca 15 res. ve 4 lev.

⁸ Hakkında kısa bir not olarak bkz. Semavi Eyice, *Side'nin Bizans Devrine ait Eşyalarının Sanat tarihi bakımından değerleri*, V. Türk Tarih Kongresi Ankara 12-17 Nisan 1956 Kongreye sunulan Bildiriler, Ankara, 1960, s. 58.

bulunmaktadır. Kendisine mahsus sütunlu küçük bir avlusu olan bu çeşme yarım kubbeli bir apsis biçimindedir (Res. 35). Evvelce fresko resimlerle süslü olduğu kalıntılardan anlaşılan bu apsisin bir kutsal çeşme veya bir kült yeri, bir ayazma olabileceğine de ihtimal verilebilir⁹.

Side'nin Erken Bizans devrine ait önemli bir çeşmesi, Tiyatro ile Müze olan hamamın arasındaki geç devir kapısının sağında, IV. yüzyıla ait sur duvarına bitişik olarak yapılmıştır. Burada III. yüzyıl sonlarına tarihlenen üç havuzlu ve ileri taşan dört *aedicula*'lı bir çeşmenin yanına daha geç bir devirde bir yuvarlak çeşme eklenmiştir. Arkasındaki surlar ile aynı, yani IV. yüzyıla tarihlenen bu çeşme ileriye yarım yuvarlak bir çıkıntı teşkil etmekle beraber, arkasındaki duvar kitlesinin daireyi tamamlayacak surette oyulması ile tam yuvarlak bir biçim göstermektedir. Fakat sadece temelindeki kademeleri ve yalak korkuluğunun parçaları kalmış olan bu çeşmenin mimari süslemesi hakkında bir bilgi edinilememektedir. Aynı geç devir kapısının sol tarafında M. s. 74 yılında İmparator Vespasianus ile oğlu Titus'a ithaf edilen anıtın ortasındaki nişin de Bizans çağında arkasından su künkleri geçirilmek, nişin ortasına bir su akıtma çörtene konulmak ve önüne iki yalak yerleştirilmek suretiyle bir çeşme haline getirildiği de tesbit olunmuştur. Bu çeşmelerin başlıca mimari özellikleri iki taraflarında sütunlar bulunan bir niş halinde bir cephe düzenine sahip olmalarıdır ki aynı düzen Arkeoloji müzesindeki çeşmede de ana çizgileri ile görülmektedir^{9a}. Fakat çok ilgi çekici bir eser ise Kütahya'da bulunmaktadır. Bugün bir sokak çeşmesi olarak çalışan bu küçük anıt iki yassı payeye oturan bir kemerden ve

⁹ Semavi Eyice, *La ville byzantine de Sidé en Pamphylie, X. Milletlerarası Bizans Tetkikleri Kongresi Tebliğleri – Actes du Xème Congrès International d'Etudes Byzantines – İstanbul 15-21 Eylül 1955, İstanbul 1957, s. 133, lev. XVIII, res. Semavi Eyice, not 9'daki yazı, s. 58, no. 11, res. 8, Arif Müfid Mansel, Die Ruinen von Side, Berlin 1963, res. 136.*

^{9a} A. M. Mansel, *Die Ruinen von Side*, s. 66-68, res. 47-52, yuvarlak çeşmenin resmi için bkz. Arif Müfit Mansel, *Side kılavuzu* (Millî Eğitim Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Md. yayınlarından, seri I sayı 21) Ankara 1967, s. 16, res. 13. Vespasianus - Titus anıtının çeşme oluşu hakkında bkz. *Die Ruinen von Side*, s. 70-76, res. 53-57; *Side kılavuzu*, s. 17, res. 15; ayrıca bkz. Arif Müfit Mansel, *Das Vespasiensmonument in Side, Festschrift Max Wegner zum Sechzigsten Geburtstag*, Münster 1962, s. 38-41, res. 11-14; türkçesi, "Belleten" XXVIII, sayı 110 (1964) s. 185-208.

bunu taçlandıran üçgen biçiminde bir alınlıktan meydana gelmiştir. Alınlık dal kıvrımları aralarında yapraklar ile bezenmiş olup tam ortada bir palmet vardır. Çeşmenin suyu yekpare mermerden yontulmuş bir yalağa akmaktadır. Kitabesi şudur (Res. 48, 49) :

ΜΑΡΚΟC . ΜΑΡΚΩ . ΥΙΩΚΑΙ . ΥΨΑΙΟC . ΑΔΕΛΦΩ .
ΜΝΗΜΗC ΧΑΡΙΝ

Μάρκοc Μάρκω υιῶ Καὶ Ὑψαίοc ἀδελφῶ μνήμηc Χάριν

Markos, oğlu Markos'a ve Hypsaaios kardeşine hatırası için.

Bu eser bilhassa şu bakımdan önemlidir ki, bu bir başka gaye ile meselâ mezar olarak yapılmış fakat sonra çeşme haline getirilmiş bir eser olabileceği gibi doğrudan doğruya bir Bizans çeşmesi de olabilir. Bu ikinci şık gerçek olduğu takdirde Kütahya'da ilk yapıldığından beri görevini sürdürmekte olan bir Bizans devri çeşmesi ile karşılaşmış oluyoruz. Ancak ikinci şık çok zayıf bir ihtimaldir. Ayrıca burada genellikle Bizans çeşmelerinin çoğunda görülen çifte sütun arasına yerleştirilmiş niş düzeni de uygulanmıştır^{9b}.

Şimdiki halde Bizans devrine âit çeşmeler hakkında hatırmıza gelenler bundan ibarettir. Geçen yüzyılın ortalarına doğru, şimdi artık tamamen unutulmuş kısa bir makale yayınlayan, tanınmış Fransız mimar ve araştırmacı Charles Texier (1802-1871) bu yazısında, eski Hippodrom yani Atmeydanı kenarında, İbrahim Paşa Sarayı - Tapu Dairesi sırasında bulunan ilgi çekici bir anıttan bahseder. Buradaki askerî binanın (eski Nizam-ı Cedid kışlası) hemen yanında meydana çıkarılarak subaylardan Yahya Ağa (Yachhiar Ağa ?) tarafından 1834 yılı mayısında Texier'e haber verilen bu mermerden anıt, 1.50 m. yüksekliğinde merdiven biçiminde bir eser olup, dış yüzlerinde oyunlar, çalgıcılar, araba yarışları vs. gibi çeşitli

^{9b} Bu çeşmenin varlığı, Kürsümüz asistanı Mehmet İ. Tunay tarafından tesbit edilmiş ve resimleri de onun eliyle çekilmiştir. Bu kitabe hakkında şimdiye kadar bir yayın yapıp yapılmadığını bilmiyoruz. W. H. Buckler, W. M. Calder ve W. M. Cox, *Asia Minor 1924, II - Monuments from Cotiaenum*, "Journal of Roman Studies" XV (1925) s. 141 - 175, lev. XIX-XXIV, deki makalede Kütahya'da raslanan kitabeler yayınlanmış olmakla beraber, bunların arasında bahis konusu çeşme yoktur. Yalnız çifte kemerinde bir kitabe uzanan ve o tarihlerde Rum kilisesinin yakınındaki bir sokakta çeşme olarak sullanılan başka bir taşın kitabesi ve fotoğrafı bulunmaktadır, kşl. *adı geç. yazı*, s. 141-142, lev. XIX. Çeşme yapılmış başka mezar taşları için bkz. Lutfi Tuğrul, *Tavşanlı ve civarında buluntular*, "İst. Ark. Müz. Yıllığı" 11 - 12 (1964) lev. XV - XVI.

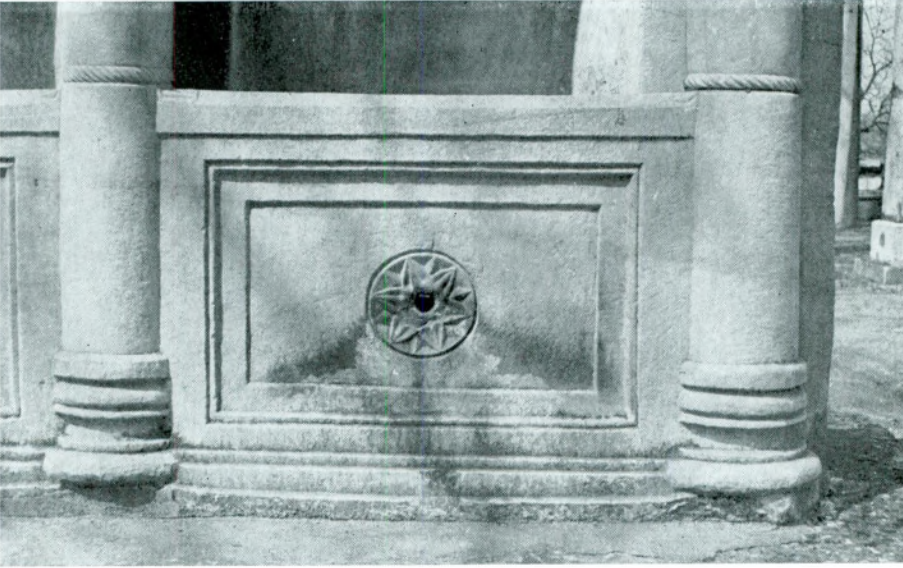
Res. 1 — Arkeoloji müzesindeki çeşmenin ön yüzü.
(Taş taşı ters yerleştirilmiş durumda)

Res. 2 — Arkeoloji müzesindeki çeşmenin arka yüzü
(Taç taşı düzeltildikten sonra)

Res. 3 — Çeşmenin arka yüzü süslemesi

Res. 4 — Çeşmenin yalaklarından birinin dış yüzü

Res. 5 — Çeşmenin ön cephesi üst kısmı süslemesi (Taç taşı düzeltilmeden)

Res. 6 — Çeşmenin ön cephesi üst kısmı (Taç taşı düzeltildikten sonra)

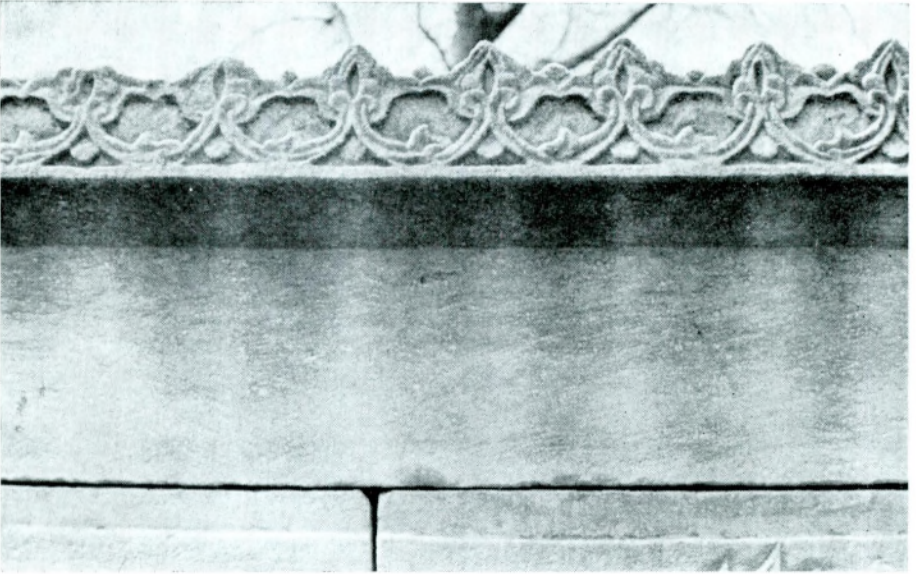
Res. 7 — Çeşmenin arka cephesi üst bölümü

Res. 8 — Çeşmenin ön cephesi alt bölümü ve yalıkları

Res. 9 — Çeşmenin ön cephesi ve yalıkları

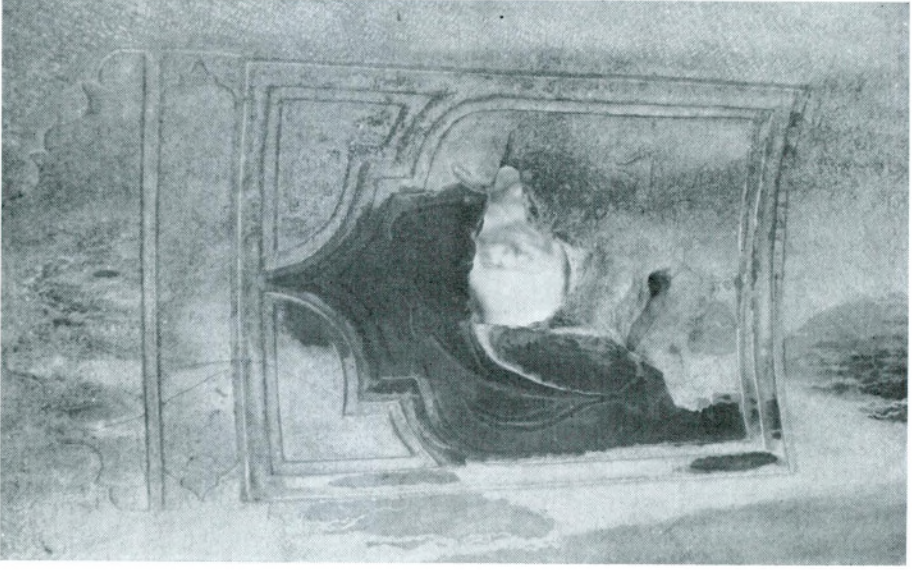
Res. 10 — Çeşmenin saçaklığı Türk süslemesi

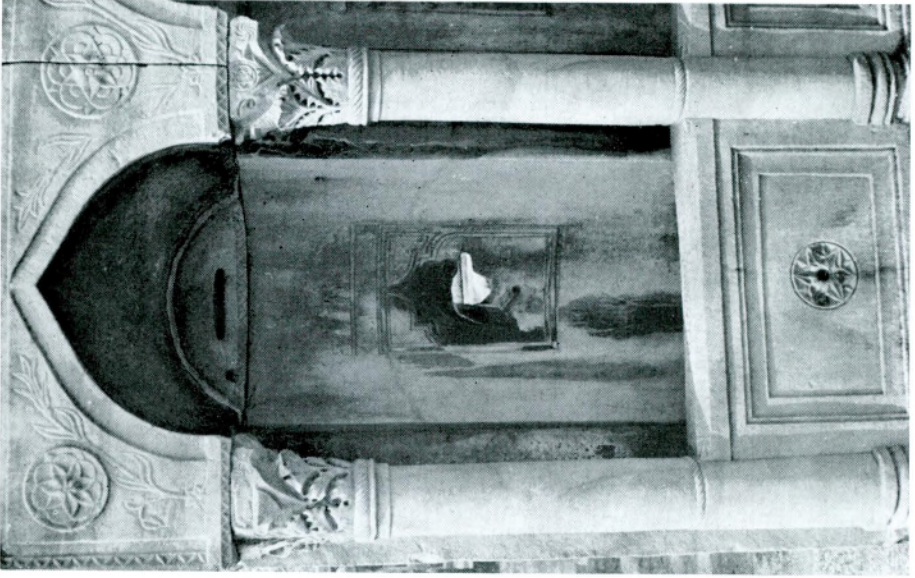
Res. 11 — Çeşmenin orta sütunu ve iki kemerli arasındaki Türk süslemesi

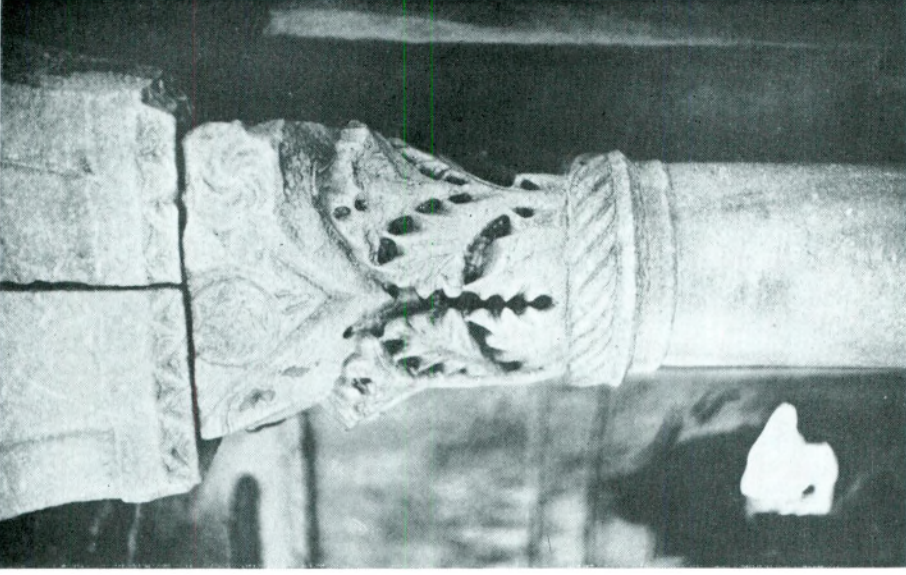
Res. 12 — Çeşmenin orta sütunu başlığı ve üstünde Türk rozeti

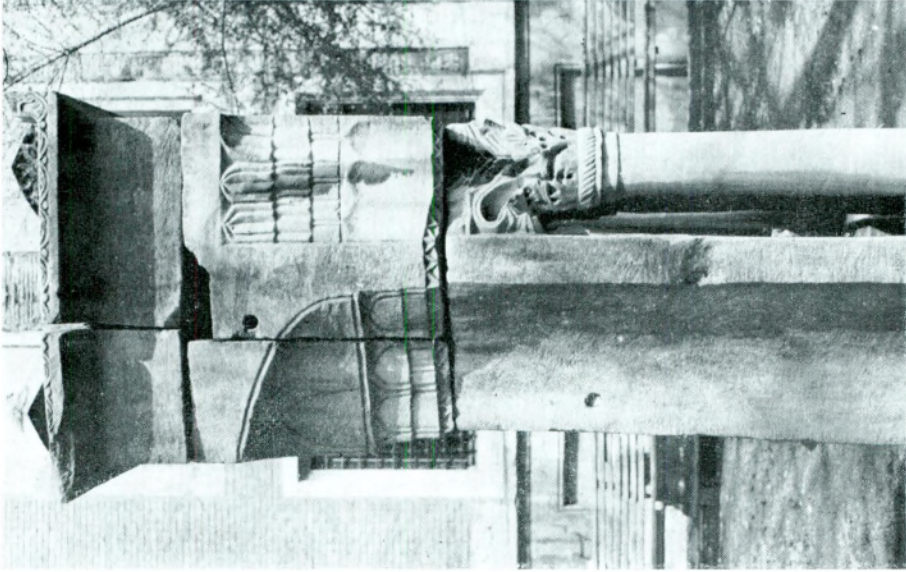
Res. 14 — Çeşme nişleri içindeki Türk lüle çerçeveleri (Ayna süsleri)

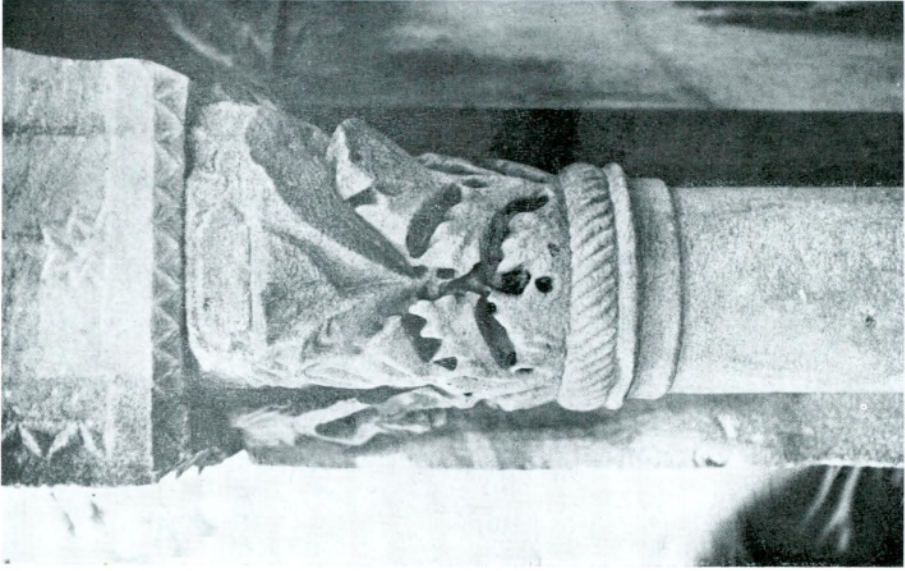
Res. 13 — Çeşmenin sol sütunu ve Türk süslemesi.

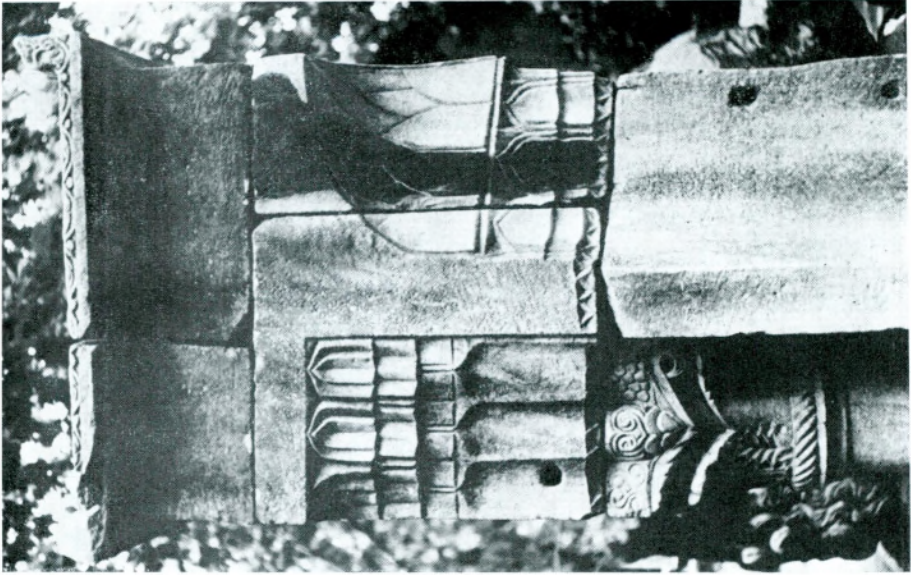
Res. 16 — Sol kenardaki Bizans başlığı ve üstündeki Türk rozetleri

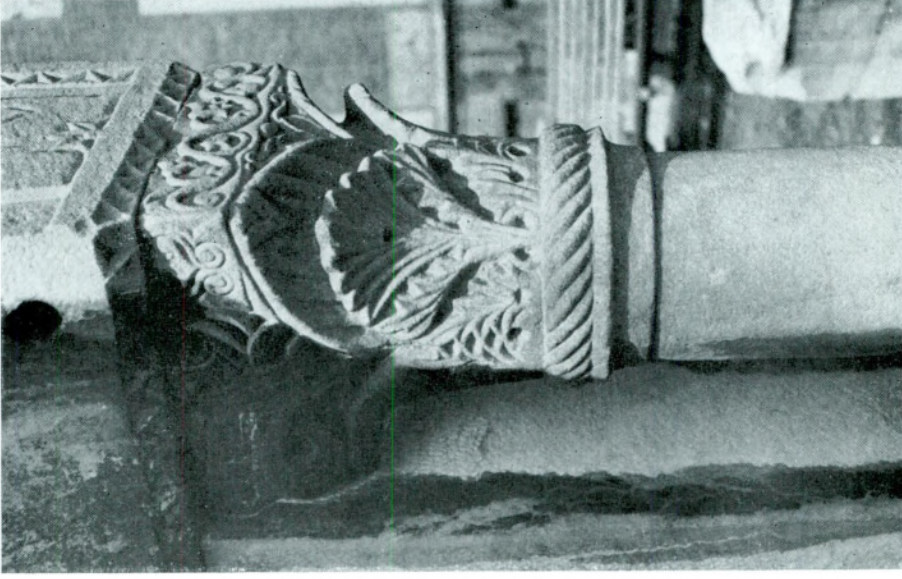
Res. 15 — Çeşmenin sol yan cephesi Türk sislemeler

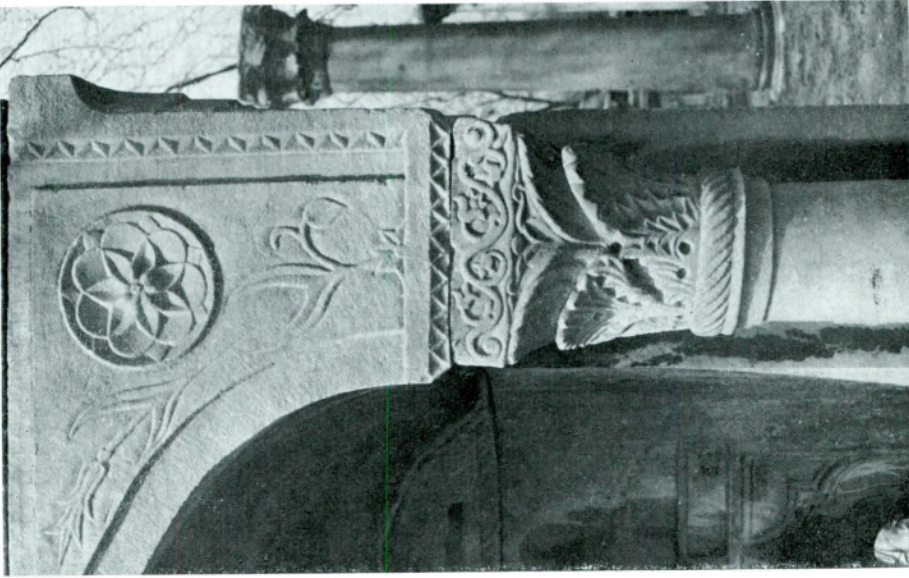
Res. 18 — Sol kenardaki Bizans başıgın yan cephesi
(üzerinde Türk kartuş ile)

Res. 17 — Sağ yan cephe ve Türk süslemesi

Res. 20 — Sağ kenardaki başlık

Res. 19 — Sağ kenardaki başlık ve üstünde Türk süsleme

Res. 21 — Çeşmenin arka yüzündeki kantharos ve dal kıvrımları

Res. 22 — Silivri'de bulunan kantharos'lu döşeme mozayığı
(İstanbul Arkeoloji müzesinde)

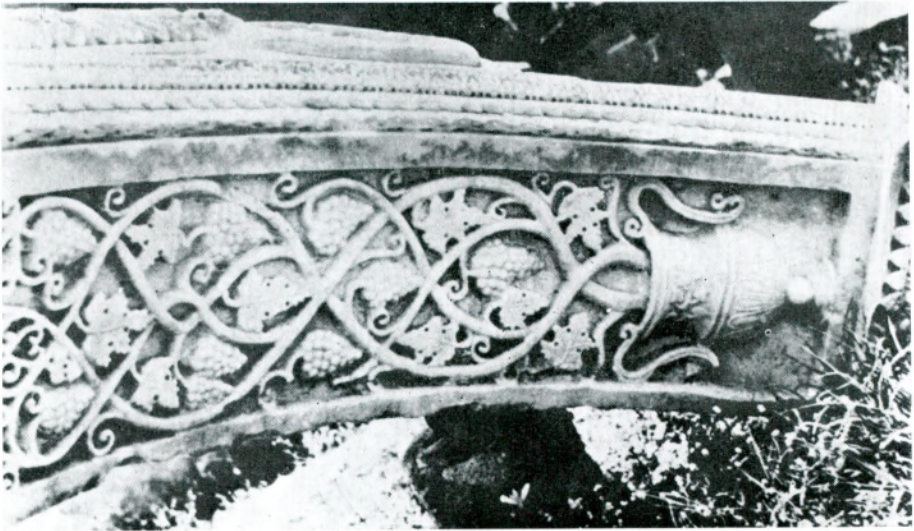
Res. 23 — Iznik'de bulunan kantharos'lu Bizans başlığı (Iznik müzesinde)

Res. 24 — Ravenna'da kantharos'lu korkuluk levhası

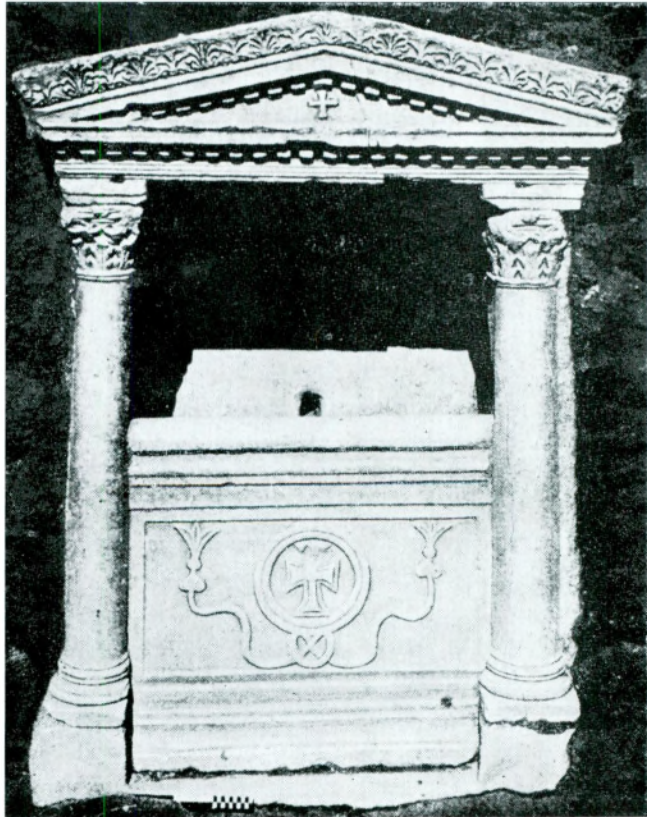
Res. 26 — Iznik'de kantharos'lu ambon levhası
(Iznik müzesinde)

Res. 25 — Selânik, Galerius sarayına ait kemerde
kantharos

Res. 27 — İstanbul Arkeoloji Müzesinde kantharos'lu lâhit

Res. 28 — Ephesos (Selçuk)'da Bizans devrine ait çeşme

Res. 29 — Topkapı Sarayında Bizans süslemeli Türk çeşmesi

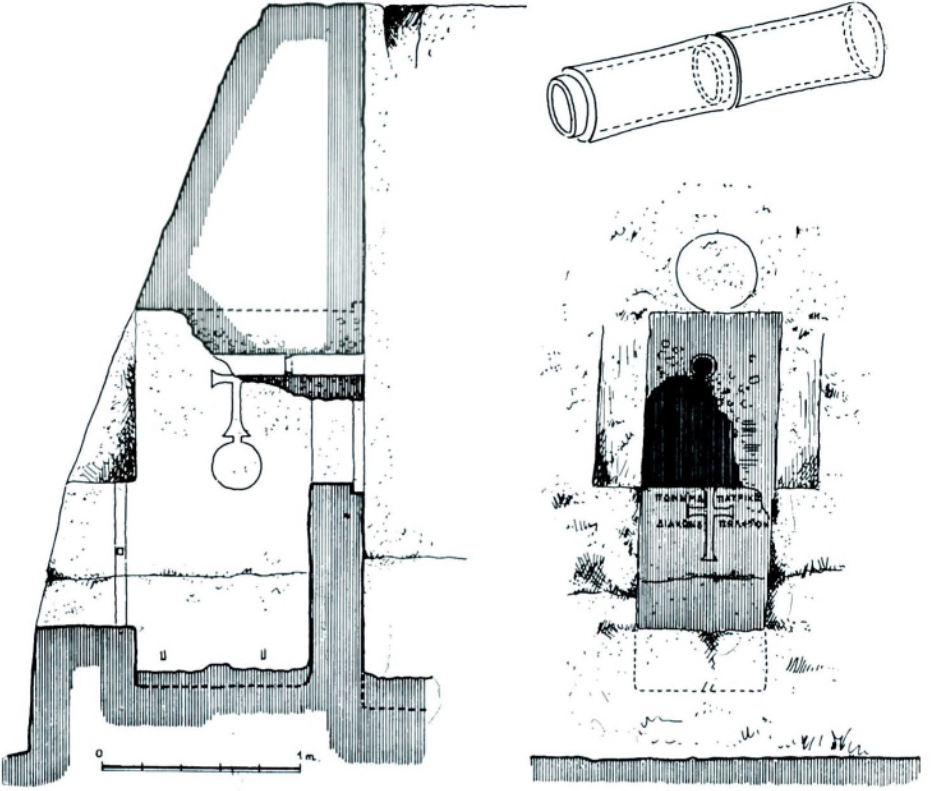
Res. 30 — Ephesos'da Bizans çeşmesi

Res. 31 — Yunanistan'da Korinthos'da Türk çeşmesi
(üzerinde İlkçağ ve Bizans parçaları kullanılmış)

Res. 32 — Selânik'de Türk çeşmesi (Aynataşı Bizans levhali)

Res. 33 — Afyon Karahisarı kalesinde kayadan oyulmuş Bizans çeşmesi

Res. 34 — Amasra - Bartın yolunda eski bir lāhitten Türk çeşmesi

Res. 35 — Side'de Bizans çeşmesi

Res. 36 — Side'de sarnıç önünde Bizans çeşmesi

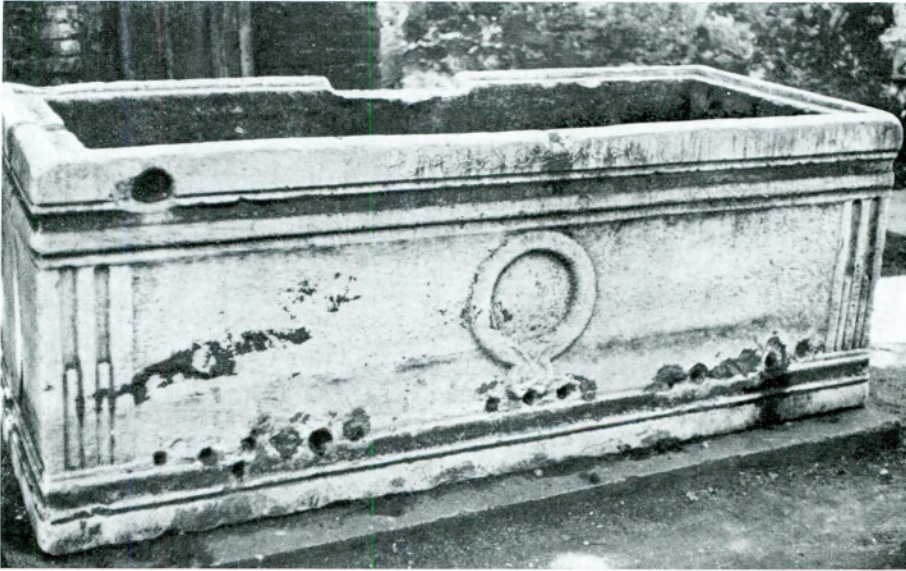
Res. 37 — İstanbul'da Kırkçeşme'nin genel görünüşü

Res. 38 — İstanbul'da Kırkçeşme'deki Bizans levhası (şimdi Ayasofya müzesinde)

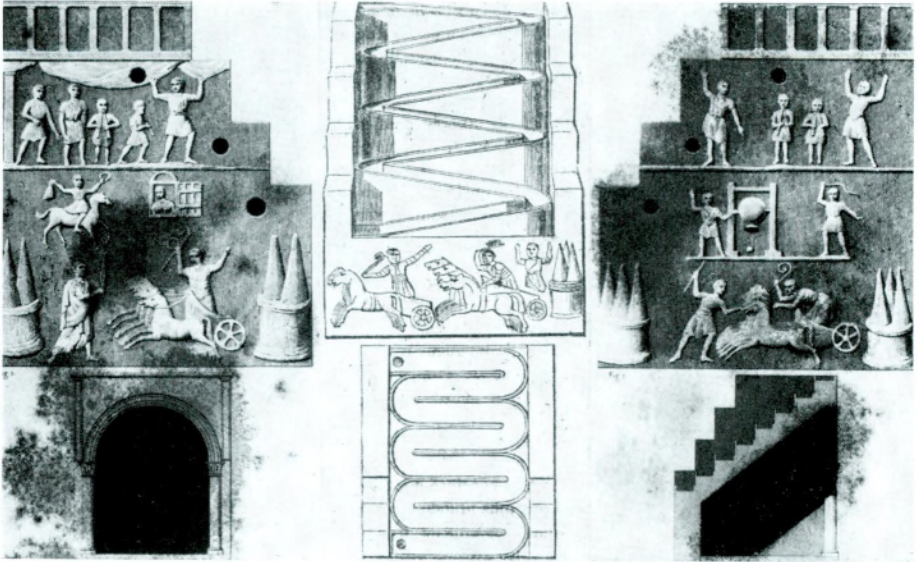
Res. 39 — Hocapaşa camiinde Türk devrinde şadırvan yapılmış Bizans lâhdi (şimdi İstanbul Arkeoloji müzesinde)

Res. 40 — Sultanahmet'te bulunan çeşme yapılmış Bizans lâhdi (şimdi İstanbul Arkeoloji müzesinde)

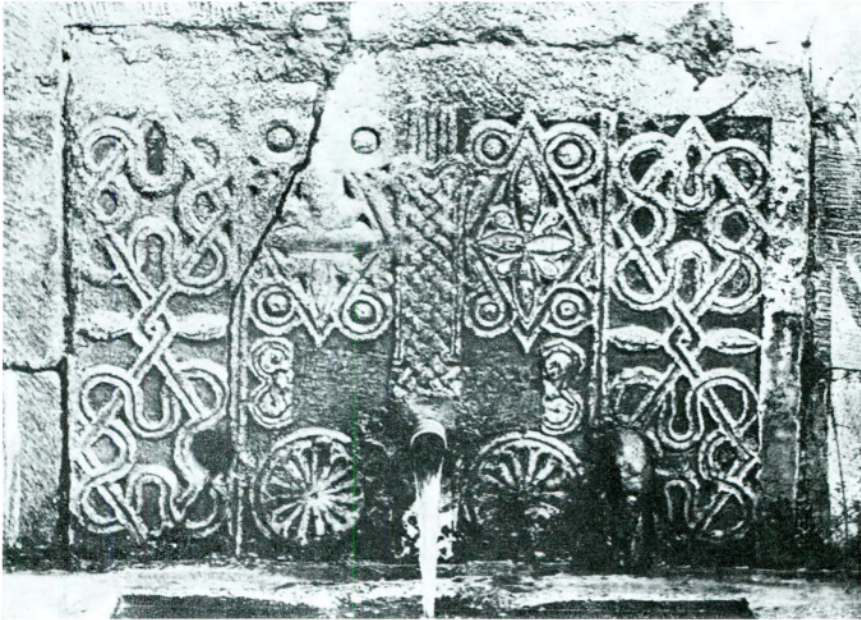
Res. 41-42 — Sivrihisar'da İlkçağ'a ait parçalardan yapılmış iki yüzlü çeşme

Res. 43 — Sultanahmet'te 1834'de bulunan Bizans devrine ait çeşmenin karşıdan görünüşü ve iki yan cehesi (Ch. Texier'nin deseni)

Res. 44 — Çay'da medrese yanında Türk çeşmesi

Res. 45 — Çay'daki çeşmenin Bizans devrine ait aynataşı

Res. 46 — Vize - Pınarhisar yolunda çeşme

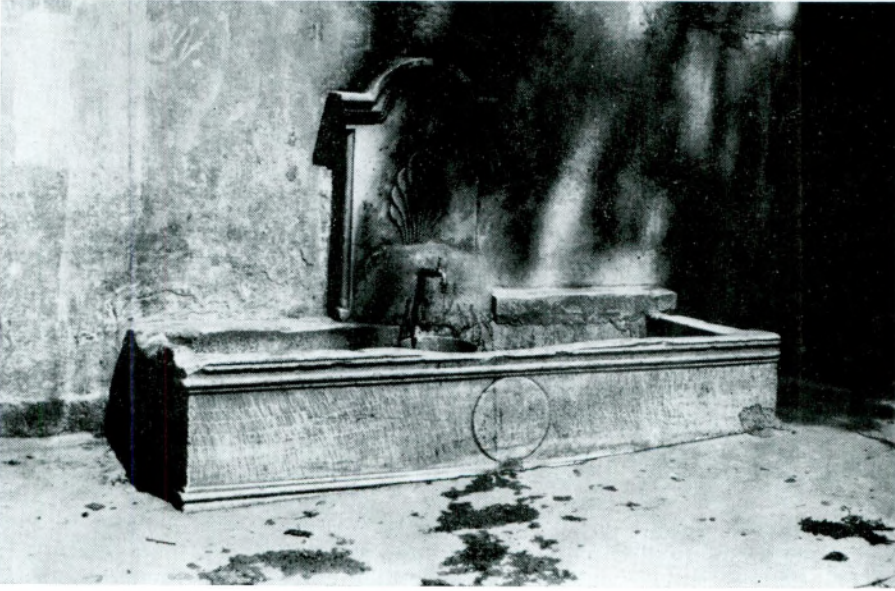
Res. 47 — İstanbul'da Kazlıçeşme

Res. 48 — Kütahya'da bir çeşme

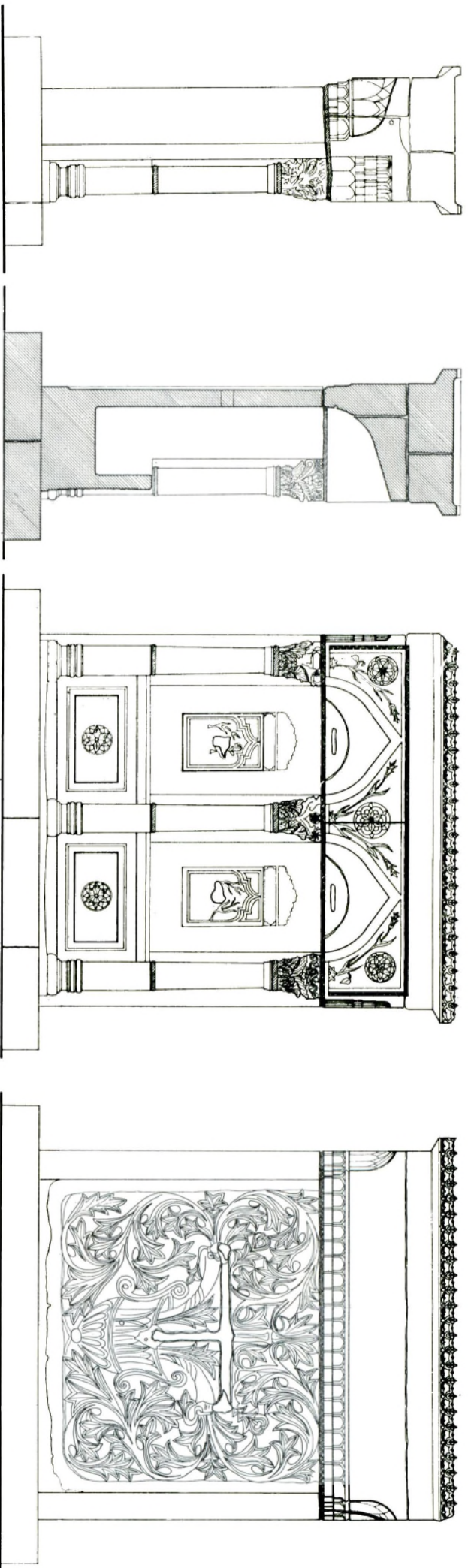

Res. 49 — Kütahya'daki çeşmenin kitabesi

Res. 50 — İstanbul'da Gül camii önünde yalağı bir Bizans lâhdi olan Türk çeşmesi

YAN GÖRÜNTÜSÜ

İKİSİT

ARSA GÖRÜNTÜSÜ

PİYÂN

0 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65 70 75 80 85 90 95 100
ÇİZEN: MİMAR TULAY KAVUT

Res. 51 — İstanbul Arkeoloji müzesindeki geçmenin Yük. Mim. Tulay Kavut tarafından çizilen rölevesi

Hippodrom eğlenceleri tasvir edilmiştir. Ancak eserin ortası kademeli olup, burada bir su oluğu zig-zaglı olarak aşağıya iner. Böylece Texier bunun su ile ilgili bir eser olduğu sonucuna varır (Res. 43). Eserin arka tarafı ise, iki sütunla sınırlanmış yuvarlak kemerli bir niş halindedir. Texier'ye göre bu bir çeşmedir ve meşhur Hippodrom çeşmesi *Phiale*'nin bir parçasıdır. Geç-Roma veya Erken Bizans devirlerinin bu değişik biçimli selsebil-çeşmesinin ne olduğunu ne yazık ki bilmiyoruz¹⁰.

İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki eser Türk çeşmesi haline getirildiğinde, bunun için arka yüzdeki büyük haçın kolları yontularak bunların içleri oyulmak suretiyle yeni bir su kanalı (veya su borusu yuvası) elde edilmiştir. Ancak bunun Türk devri içinde ikinci bir safhada yapılıp yapılmadığını anlamağa imkân yoktur. Bu eser bir Türk çeşmesi olarak herhalde herkesin faydalandığı bir hayrat sokak çeşmesi değildi. Onun bir sarayın veya bir konağın bahçesinde yer alan bir selsebil-çeşme olarak yapıldığı düşünülebilir. Nerden getirildiği öğrenilebilse, bu hususda daha açık bir fikre sahip olunurdu.

Bizans eseri olan alt kısmın arka yüzü bir *kantharos*'dan fıskıran akantus kıvrımları ile (Res. 21) bazı eserleri hatıra getirir. Bunlardan biri 1948'de Silivri'nin 12 km. kuzeydoğusunda Ortaköy'ünde bulunan geç Roma çağına ait döşeme mozaïğidir (Res. 22). Bunda da, ortadaki bir *kantharos*'dan çıkan akantus kıvrımlarını bulmak kabilidir¹¹. Ancak burada *kantharos* çok büyüktür. Dallar da daha az ve seyrek. Altta ise bir sıra çiçek görülür. Kuzey İtalya'da Venedik yakınında Torcello kilisesindeki 1008 tarihli olarak kabul edilen korkuluk levhalarında motifler değişik olmakla beraber, aynı simetrik düzen görülür. Ortada eksenî teşkil eden bir ana motifin iki tarafında dal kıvrımları ve çeşitli hayvanlar yer almaktadır. Bunlardan

¹⁰ Ch. Texier, *Phiale ou fontaine de l'hippodrome à Constantinople*, "Revue Archéologique" II, 1re partie (1845) s. 142-148, lev. 28-29.

¹¹ Rüstem Duyuran, *İzmit ve Silivri'de yapılan arkeolojik araştırmalar: 1947-1948*, "Belleten" XV, sayı, 58 (1951) s. 217, lev. XVII; *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı*, 4 (1950) s. 11 (inv. no. 4984), s. 14 de res. 7. Bir *kantharos*'dan çıkan asma dalı kıvrımları motifî Selânik'te Galerius sarayına ait bir kemer taşının süslemesinde de görülür, kşl. R. F. Hodinott, *Early Byzantine Churches in Macedonia and Southern Serbia*, London 1963, lev. 9. Aynı biçimde bir *kantharos* İznik müzesindeki bir *ambon* yan levhasında da görülür. Burada asma dalı yoktur. *Kantharos*'un kenarına bir tavus kuşu işlenmiştir.

yalnız bir tanesinde, orta motifin altında çeşmemizin akantuslarını andıran bir motif vardır¹². Çeşmemizin bu akantus süslemesinin tertip bakımından bir benzeri Venedik'te San Marco kilisesindeki korkuluk levhalarında da görülür. X. dan XIII. yüzyıla kadar tarihlenen bu levhaların tek benzer tarafı, bütün sathı kaplayan süslemenin ortadaki bir eksen motifinin iki tarafında yayılan simetrik motiflerin yer almasıdır¹³. Ravenna'da VI. yüzyıla ait Sant Apollinare Nuovo basilikasının bir korkuluk levhasında ise, Silivri mozaiginde de olduğu gibi, ortada bir kantharos'un yer aldığı, bunun içinden iki yana fıskıran asma dalı kıvrımlarının aralarında asma yaprakları ve üzüm salkımları ile bir çift karşılıklı tavus kuşunun buldukları görülür (Res. 24). Bu levhada ayrıca, çeşmemizin arka yüzünde olduğu gibi, kantharos'un üstünde bir de haç vardır¹⁴. Büyük bir kantharos kabartması ile süslü lâhidlerin de yapıldığı bilinir. Ebersolt'un VIII-IX. yüzyıl¹⁵, Mendel'in ise VII. yüzyıl eseri olarak tarihlendiği böyle bir lâhid¹⁶ evvelce Topkapı Sarayı içinde bulunarak İstanbul Arkeoloji müzesine (Salon 19, envanter no. 2731) getirilmiştir (Res. 27). Ortada bir kantharos ile iki tarafa bunun içinden çıkarak yayılan dal kıvrımları ve palmetlerden meydana gelen süsleme prensibi, korkuluk levhaları, lâhidler, hattâ yer mozaiklerinde görülebildiği gibi sütun başlıklarında da kullanılmıştır. Nitekim İznik'in bir köyünde cami yanındaki mezarlıkta bulunarak İznik müzesine getirilen bir başlıkta (env. no. 1901) köşelerde stilize

¹² R. Cattaneo, *L'architecture en Italie du VIe au XIe siècle*, Venedik 1890, s. 304 vd. res. 163-165; B. Schulz, *Die Kirchenbauten auf der Insel Torcello*, Berlin Leipzig 1927; G. Musolino, *Torcello-La perle de la lagune*, Venedik tz. res. 32-33.

¹³ R. Cattaneo, *ay. esr.* s. 296, res. 159; fotoğrafı için bkz. H. Glück, *Die christliche Kunst des Ostens*, Berlin 1923, lev. 18.

¹⁴ H. Glück, *ay. esr.* lev. 22; G. Bovini, *Ravenna seine Mosaiken und Monumente* (çev. W. Cohn) Firenze 1959, s. 89. Böyle bir kantharos'dan fıskıran dal kıvrımları ve çanağın üstünde bir haçla süslü bir levha parçası da vaktiyle Anadolu'da Medet'te görülmüştür, kşl. W. H. Buckler - M. M. Calder, *Monuments and Documents from Phrygia and Caria* (Monumenta Asiae Minoris Antiqua VI) Manchester 1939, s. 58, no. 160.

¹⁵ J. Ebersolt, *Mission archéologique de Constantinople*, Paris 1921 s. 19, no. 3, kşl. s. 21.

¹⁶ G. Mendel, *Catalogue des sculptures grecques, romaines et byzantines*, İstanbul 1914, III, s. 528-529; A. Grabar, *Sculptures byzantines de Constantinople (IV-X siècle)* Paris 1963, lev. XXXVI, res. 3.

selvilerden başka, dört yüzün herbirinde de birer kantharos ile içinden fıskıran dallar ve yapraklar işlenmiştir (Res. 23). Böyle başlıklara Anadolu'da başka yerlerde de raslanmıştır¹⁷. Kantharos motifi o kadar yaygındır ki onu hemen her yerde bulmak mümkündür. İznik müzesindeki bir *ambon*'un yan kanadında olduğu gibi (Res. 26), çok daha erken bir devre ait, Selânik'de Galerius sarayına ait olduğu kabul edilen mermerden bir kemer işleminde de içinden dal kıvrımları çıkan bir kantharos görülebilir (Res. 25).

İstanbul Arkeoloji müzesi bahçesindeki çeşmenin arka yüzündeki akantusların meyilli kesimle işlenen yapraklarının benzerlerine pek çok plâstik eserde raslamak mümkündür. Bunlar Kuzey Yunanistan'da Kavala yakınında Philippi B basilikasının bir başlığındaki yaprakları hatırlatırlar¹⁸. Bu başlık VI. yüzyıla ait olduğuna göre, çeşmenin alt kısmının bu tarih ile XII. yüzyıl arasında yapılmış olması düşünülebilir. Fakat bu çok geniş sınırlı tarih çerçevesi içinde, çeşmenin Bizans devrine ait kısmını erken bir devrin eseri olarak görmek ve VI-VII. yüzyıl olarak tarihlemek doğru olacaktır kanaatindeyiz. Bu teknik gibi, levhaları simetrik motiflerle süslemek geleneği, Bizans sanatında pek uzun süre devam ettiğinden, daha kesin bir hükme varmak herhalde kolay değildir.

Çeşmenin Türk eseri olan üst kısmı ise, klâsik devrin üslûbunu göstermektedir. Süslemenin az ve ölçülü oluşu bu hususu açık surette belli eder. Eğer çeşme XVIII. yüzyılda yeni şeklini almış olsaydı satırların çok daha zengin surette kabartmalar ile süslenmiş olması

¹⁷ R. Kautzsch, *Kapitellstudien...*, Berlin 1936, s. 208, lev. 43, res. 724; Münevver Keşoğlu, *İznik müzesinde bazı Bizans başlıkları*, "Sanat Tarihi Yıllığı" V (1973) s. 284, no. 11, res. 11. Böyle kantharos'lu ve çifte dal kıvrımlı sütun başlıklarına Anadolu'da başka yerlerde de raslanır. Hepsisi de Emirdağı yakınındaki eski Amorion şehri harabelerinden gelmiş olarak kabul edilen bu tipte üç başlık için bkz. W. M. Calder, *Monumenta Asiae Minoris Antiqua* I, Manchester 1928, I, 230, no. 433; W. Buckler - W. Calder - *Monuments and Documents from Phrygia and Caria* (Monumenta Asiae Minoris Antiqua VI) Manchester 1939, s. 139, no. 416; W. M. Calder, *Monuments from Eastern Phrygia* (Monumenta Asiae Minoris Antiqua VII) Manchester 1956, s. 66, no. 294. Makedonya'da İştîp yakınında Bargala'da görülen kantharos'lu bir sütun başlığı hakkında bkz. Blaga Aleksova ve C. Mango, *Bargala: A Preliminary Report*, "Dumbarton Oaks Papers", XXV (1971) res. 18.

¹⁸ Ph. Lemerle, *Philippe et la Macédoine Orientale à l'époque chrétienne et byzantine*, Paris 1945, lev. XLVI-XLVII.

beklenirdi. Diğer taraftan çeşmenin tac kısmındaki tomurcuklar Türk sanatının klâsik devir eserlerinde raslanan örneklere uygundur. Tomurcuklar İstanbul'da XVI. yüzyıl başında yapılan Bayezid camiinin minare kürsülerinin en üst kenarlarını süslemektedir¹⁹. Bu tomurcuklar Mimar Sinan'ın yaptığı eserlerin çoğunda vardır. Ayrıca Süleymaniye manzumesi yanında 1588'e doğru inşa olunan Mimar Sinan'ın türbesinin saçak süslemesinde böyle tomurcuklar görülebileceği gibi²⁰, esası herhalde Gazanfer Ağa (ölümü : 1603) tarafından yaptırılmakla beraber H. 1154 (= 1741/42) de tamir edilen Ayrılık çeşmesinde de vardır²¹. Aynı biçimde tomurcuklar XV. yüzyıl sonlarından, en geç olarak XVIII. yüzyıl başlarına kadar Türk sanatında kullanılmıştır. Türk sanatının klâsik çağının kapanmasına işaret eden Lâle devrinin çeşmelerinde ne kadar aşırı bir süslemeye gidildiğini, 1715-1745 yılları arasında yapılan eserler (Bereketzade, Azapkapısı, Tophane çeşmeleri gibi) isbat ederler. Çeşmemiz Lâle devrinin aşırı süslemesine sahip olmadığına göre, bu eserin Türk çeşmesi haline getirilmesi işi, XVI-XVII. yüzyıl içlerinde cereyan etmiş olmalıdır. Kanaatimizce bir Bizans eserinin bir Türk çeşmesi haline getirilmesi, XVII. yüzyılın sonlarına doğru yapılmış olmalıdır.

III

Bizans devrine ait işlenmiş parçaların, bilhassa mimarî plâstik unsurların, kabartmalarla bezenmiş korkuluk levhalarının, devşirme malzeme olarak Türk çeşmelerinde kullanılmaları hususunda pek çok örneklere raslanır. Vaktiyle Selânik'te, aynataşı yerine ve kemerinin içindeki yüzüne Bizans devrine ait çeşitli levhalar yerleştirilmiş bir çeşme vardı (Res. 32). O vakitler Eski Cuma camii olan Panagia

¹⁹ Semavi Eyice, *İstanbul Minareleri I*, "Türk Sanatı Tarihi - Araştırma ve İncelemeleri" I (1963) s. 40 ve s. 87'de res. 11.

²⁰ E. Egli, *Sinan, Der Baumeister osmanischer Glanzzzeit*, Erlenbach-Zürich - Stuttgart 1954, res. 6 (Sinan türbesi), res. 9 (Şehzade Mehmed türbesi), res. 10 (Husrev Paşa türbesi), res. 14 (Haseki Hürrem Sultan türbesi). Husrev Paşa türbesi hakkında ayrıca bkz. E. Hakkı Ayverdi, *Hüsrev Paşa türbesi*, "İstanbul Enstitüsü Dergisi" I (1955) s. 31-38.

²¹ İ. Hilmi Tanışık, *İstanbul çeşmeleri*, İstanbul 1943-45, II, s. 346, no. 272/66; Semavi Eyice, *İstanbul - Şam Bağdad yolu üzerindeki mimarî eserler I*, "Tarih Dergisi" sayı 13 (1958) s. 90-92, res. 8, ayrıca kşl. s. 121-123. Çeşmenin esasının XVII. yüzyıl başlarına ait olduğunu H. 1154 tamirinin mimarisine dokunmadığını sanıyoruz.

Akheiropoiotos kilisesi yakınında bulunan bu kitabeli çeşmede kullanılan VIII-IX. yüzyıllara ait olarak tarihlenen Bizans levhalarının kabartmalarında bir takım efsane hayvanlarından meydana gelen bir süsleme dikkati çekiyordu²². Yine Selânik’de Kassandra sokağındaki bir türbe ile bitişik eski bir Türk çeşmesinde ise sadece ayna taşı olarak bir Bizans levhası kullanılmıştı²³. Korinthos’da da H. 921 (= 1515) tarihli eski bir Türk çeşmesi, İlkçağ ve Bizans çağına ait parçalar kullanılarak yapılmıştır. Bunlar gelişmiş güzel derlenmiş ve çeşmenin yapısında karışık olarak kullanılmış parçalardır²⁴. Hattâ bunlar arasında, bir İlkçağ lâhdi kapağının yarısının aynataşı yerini tutmak üzere olukların üstüne ve cepheye yerleştirilmiş olduğu görülür (Res. 31).

İstanbul’da bir vakitler pek tanınmış, hattâ bir semte adını vermiş, Atatürk bulvarı ile Bozdoğan kemerinin kesiştikleri yerde olan Kırkçeşme’de, karşılıklı çifte tavuslu güzel bir Bizans kabartma levhası aynataşı olarak görülüyordu²⁵. Çeşme 1941’de yıkılmış, mermer levha ise Ayasofya’nın dış narteksine konulmuştur (Res. 37, 38). Sirkeci’de Hoca Paşa camii önünde bir Bizans lâhdi, uzun yıllardır hattâ belki de cami yapıldığından beri şadırvan vazifesi

²² O. Tafralı, *Thessalonique des origines au XIVe siècle*, Paris 1919, s. 77, res. 20.

²³ O. Tafralı, *op. esr.* s. 213, res. 50.

²⁴ P. MacKay, *The Fountain at Hadji Mustapha*, “*Hesperia – Journal of the American School at Athens*” XXXVI, 2 (1967) s. 193-195, lev. 56. Bu çeşmeyi 1968’de biz de görmüş ve resimlerini çekmiştik.

²⁵ H. Glück, *Türkische Brunnen in Konstantinopel*, “*Jahrbuch der asiatischen Kunst*” I (1924) s. 26-30, lev. 15 1; bu çeşmenin eski durumu için bkz. H. G. Dwight, *Constantinople, Settings and Traits*, New York - London 1926, s. 365, kşl. s. 351. Grekçe *Krikkisime* ile bu Kırkçeşme’nin aynı olabileceği ileri sürülmüştür, bkz. M. Gedeon, *Khronika tou Patriarkhikou oikou kai tou naou*, İstanbul 1884, s. 61; Dr. Mordtmann, *Esquisse topographique de Constantinople*, Lille 1892, s. 71, / 125; A. M. Schneider, *Byzanz, Vorarbeiten zur Topographie und Archäologie der Stadt* Berlin 1936, (tıpkıbasım, Amsterdam 1967) s. 61. Halbuki Fatih Vakfiyeleri Kırkçeşme suyunu Fatih II. Sultan Mehmed’in getirttiğine işaret etmektedir. İstanbul’un çok değerli ve yıkılıp ortadan kaldırılması gerçekten çok büyük bir kayıp olan Kırkçeşme’nin geniş bir tarifi şu yazıda vardır: İbrahim Hakkı [Konyalı], *Yeni Açılan Unkapanı ve Yenikapı Güzergâhı – Atatürk Bulvarı birçok Tarih yadigarlarını ortaya çıkarıyor*, “*İstanbul Belediye Mecmuası*” yıl 17, sayı 194 (1941) s. 5. Yazar Kırkçeşmenin yıkılması lüzumuna “. . . yıkılmalarında ve kaldırılmalarında hiçbir mahzur yoktur. . .” demek suretiyle işaret etmektedir.

görmektedir²⁶ (Res. 39). Bir süre önce Sultanahmet'te Atmeydanı kazılarında bulunarak Arkeoloji Müzesi bahçesine getirilen 5844 envanter numaralı lâhit de üzerindeki iki kitabeden anlaşıldığına göre iki defa Türk çeşmesi olarak vakfedilmiştir. Fakat burada lâhidin üzerinde Türk sanatı bakımından herhangi bir ek yapılmamış, sadece haçlar bir yüzde tamamen, diğer yüzde kısmen kazanmıştır²⁷. Bu eser, lâhitlerin "köşe pâyeli" tipinin İstanbul'da şimdiye kadar raslanmış tek örneğini teşkil etmektedir (Res. 40). Deichmann'ın "sembolik" lâhitler olarak adlandırdığı bir sınıfa bağlanan bu örnek, eğer günümüze kadar kalabildi ise, bu da onun Türk devrinde çeşme olarak yeni bir görev kazanması, bu surette kullanılmasıyla mümkün olabilmektedir. Buna benzer bir eseri de 1949'da Amasra-Bartın yolu kenarında bir kır çeşmesinde görmüştük (Res. 34). Koyu renkli basalt taşından oyulmuş büyük bir İlkçağ lâhdi teknesinin bir yüzü basit kabartmalarla süslenecek bir çeşme haznesi şekline sokulmuş ve bu arada süslerin ortasına bir de türkçe kitabe yazılmıştı.

Bir Bizans devri lâhdinin, çeşmemizde olduğu gibi, belirli bir sanat değerine sahip bazı parçalar eklenmesi suretiyle bir Türk çeşmesi biçimine sokulmasının ise diğer bir örneğini Topkapı Sarayı'nda Mustafa Paşa köşkü altındaki pembe renkli bir lâhit-çeşmede bulmaktayız (Res. 29). Altındaki lâhid hiçbir süsü olmayan basit bir teknedir. Bunun üstünde Türk üslûbunda zarif üç kemerli bir aynataşı yerleştirilmiş, bu sonuncu parçanın üst kenarına da taç teşkil etmek üzere, üst üste biri akantuslu diğeri palmetli devşirme iki Bizans korniji parçası yerleştirilmiştir²⁸. Böylece Mustafa Paşa köşkü altındaki Türk çeşmesi de bir Bizans lâhdinin ve mimarî par-

²⁶ J. Ebersolt, *Rapport sommaire sur une mission à Constantinople* (1910), "Missions Scientifiques" yeni seri, fas. 3 (Paris 1911) s. 16, lev. XIV, res. 22. Ebersolt başka bir yazısında bu lâhdi VI. yüzyıl eseri olarak tarihlemektedir, kşl. J. Ebersolt, *Mission archéologique*, s. 20 ve 21. Bu lâhit son yıllarda yerinden kaldırılarak camiin arkasına atılmıştı. 1974 yılı içinde buradan alınan lâhit, Arkeoloji müzesine getirilmiş ve bahçeye yerleştirilmiştir (Invanter no. 74. 31).

²⁷ F. Deichmann, *Konstantinopeler und Ravennatische Sarkophagprobleme*, "Byzantinische Zeitschrift" LXII (1969) s. 291-307, bilhassa s. 297 ve lev. III. Bu yazı ile ilk olarak yayımlanan bu Bizans lâhdinin iki yüzünün üst kenarlarında birer kitabe vardır. Bunlardan birinde "Sahibü'l-hayrat Derviş Mustafa" adı ve belki H. 1156 (= 1743) olarak okunabilecek bir tarih bulunmaktadır. Diğer tarafta ise "Merhum ve mağfur" Şah Kadın adı ile anlaşılamayan bir tarih vardır.

²⁸ J. Ebersolt, *Mission archéologique de Constantinople*, Paris 1921, s. 19, lev. XIX.

çalarının Türk unsurlar ile birleştirilmesi suretiyle meydana getirilmiştir. Eski Bizans lâhitleri Türk çeşmelerinde genellikle yalak olarak kullanılmıştır. Trakya'da Saray'da kasabanın Midye istikametinde çıkış yolu üstündeki bir çeşmede Bizans sanatı bakımından oldukça değişik bir tipde değerli bir lâhit yalak olarak hâlâ görevini sürdürmektedir²⁹. İstanbul'dan doğuya giden eski kervan yolu menzillerinden biri olan, Bağdat caddesi üstünde Bostancı'daki H. 957 (= 1550) tarihli Çatalçeşme'nin de ön yüzündeki yalağı, çok basit tipde, cesedin baş yeri yuvarlak oyulmuş ve tabanında bir yastık seti bırakılmış bir Bizans lâhididir. Aynı çeşmenin 1946-47 yıllarında caddenin kenarına çekilmesi sırasında bütün taşları numaralanarak söküldüklerinde, kemerini teşkil eden mermerlerin de eski sütun gövdeleri oldukları görülmüştür. Bunların içeride kalan kısımları eski halleri ile bırakılmıştır³⁰. İstanbul'da Cibali'de Gül camii karşısındaki küçük ve aynataşının üslûbundan anlaşıldığına göre XIX. yüzyıla ait bir çeşmede de yalak, üzerinde hiçbir süsleme bulunmayan bir lâhitten meydana gelmiştir (Res. 50). Şadırvan yapılmış daha iyi bir Bizans lâhdi ise Kısıklı'da Bulgurlu mescidi önündedir.

Yurdumuzun pek çok yerinde Türk çeşmelerinde kullanılmış eski Bizans plâstik eserleri ile karşılaşmak mümkün olmaktadır. Şüphesiz bu durum yalnız Bizans eserleri için değil İlkçağ plâstik eserleri için de geçerlidir. Nitekim Trakya'da Vize'nin dışında Pınarhisar yolu kenarında görülen bir çeşmede, İlkçağ'ın bir ahlığı, başarılı surette bir Türk çeşmesine uydurulmuştur (Res. 46). Sivrihisar'da bir çeşme, değişik devirlerin farklı üslûpda işlenmiş parçalarının birleştirilmesi suretiyle meydana getirilmiştir³¹. Burada yan cepheyi kaplayan âdeta bir ağaç gibi kalın bir asma dikkati çeker (Res. 41-42).

²⁹ Semavi Eyice, *Trakya'da Bizans devrine ait eserler*, "Belleten" XXXIII, sayı 131 (1969) s. 338, res. 23; O. Feld, *Mittelbyzantinische Sarkophage*, "Römische Quartalschrift" LXV, sayı 3-4 (1970), s. 160, lev. 5, res. b. Aynı yazıda Bilecik'de Sarmaşık köyü'ndeki bir lâhit-çeşmenin de resmi vardır, kşl. s. 161, lev. 6, res. a.

³⁰ Semavi Eyice, *not 21'deki yazı*, s. 99-100 ve res. 12.

³¹ Anadolu'da pek çok yerde Türk devrinde çeşme şekline sokulmuş İlkçağ veya Bizans devrine ait çeşitli işlenmiş parçalar görülür. Bunlardan birçoğu *Monumenta Asiae Minoris Antiqua*, Manchester 1930-19 dizisinin bilhassa IV (no. 196, 203), V (no. 44-49, 74, 114, 164, 187, 189, 192, 194) ciltlerinde toplu olarak görülebilir. Ayrıca çeşme haline getirilmiş Bizans devri vaftiz tekneleri de vardır, bkz. *Mon. Asiae Minoris Ant.* V, no. 56 ve 122.

Bizans devri parçaların birleşmesi ile yapılan bir Türk çeşmesi Çay'da meşhur medresenin cephesine bitişiktir³². Burada da Bizans kabartmalı levhaların kullanıldıkları görülür (Res. 44-45). İstanbul Arkeoloji müzesindeki çeşmenin, bunlar ile olan müşterek tarafı, önceki bir devrin güzel bir plâstik eserinin yaşatılması isteğinin alâmeti oluşudur. Geçmiş bir devrin ve değişik bir medeniyetin güzel plâstik kalıntılarının koruyucu bir düşünce ile değerlendirilme ve kullanılmasının en güzel örneklerinden birini de, bugün hiçbir izi kalmayan fakat eski gravürler ve bazı seyyahların yazdıkları ile tanıdığımız Selçuklu devrinde yapılan Konya surları teşkil ederler. Fakat bu saydığımız bir kaç misalin hepsinde de şuradan buradan devşirilmiş Bizans plâstik parçaları birer süs unsuru olarak kullanılmıştır³³. Halbuki İstanbul Arkeoloji müzesindeki çifte çeşmede su ile ilgili bir eser, büyük bir itina ile Türkleştirilmiş, mevcut ve belirli bir sanat değeri olan bir alt kısmın üstüne ustalıklı değişik karakterde ikinci bir kısım konularak güzel, zarif ve başka bir benzeri bilinmeyen yeni bir eser elde edilmiştir.

³² Çeşme üzerindeki Bizans kabartmasının süslemesinin, yanındaki Çay medresesinin mihrabındaki çini çerçevenin süslemesine tısr ettiği ileri sürülmüştür, bu hususda bkz. Şerare Yetkin, *Türk çini sanatında bazı önemli örnekler ve teknikleri*, "İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Yıllığı" I (1964-1965) s. 83 vd. res. 18, kşl. res. 17 ve 19.

³³ Bu yazımızda İstanbul'un "kuşlu" iki çeşmesi üstünde durmadık. Bunlardan birincisi Çiniliköşk'teki "Tavuslu çeşme" dir. III. Murad tarafından 1590'da yaptırılan tamir sırasında yerleştirildiği ileri sürülen bu çeşmenin ayna taşını süsleyen cepheden görülen tavus kuşu bir devşirme parça değil fakat burası için işlenmiştir. bkz. Glück, not 25'deki yazı, s. 27, lev. 17, res. 7; E. Kühnel, *Çinili Köşk'de Türk ve İslâm Eserleri Koleksiyonu - Die Sammlung türkischer und islamischer Kunst im Tchিনিli Köschk* [İstanbul Müzelerinde Şaheserler, III], Berlin - Leipzig 1938, s. 8, 28 (alm.) ve 31'de res. 3. İkinci eser ise adı bir semte verilen Kazlı çeşme'dir, bkz. İbrahim Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, İstanbul 1943, I, s. 6 no. 5. H. 953 (= 1546) de yaptırıldığına göre şehrin en eski çeşmelerinden olan bu küçük eserin cephesinde kitabesinin altındaki bir levhada bir kaz veya kuğu kabartması bulunmaktadır. Üstüne sürülen kat kat boya ve badanalardan esas işçiliği anlaşılabilir bir duruma gelen bu "kuş" un ne olduğu da pek anlaşılabilir değildir. Glück, bunun kaz olduğunu kabul etmekte ve suyu seven bir hayvan olarak onun çok eski bir "hayat sembolü" sayılarak bir çeşme süslemesinde yer alabileceğini belirtmektedir. Ancak bu süslemenin tek olduğuna da işaret eder (kşl. Glück, not 25'deki yazı, s. 27, lev. 15, res. 2). Onun da hiç dokunmadığı bir konu, bu taşın aslının Bizans mı yoksa Türk mü olduğudur. Son derecede kaba bir işçiliğe sahip olan bu motifin bir Bizans tevhası parçası olabileceğine kenardaki uzun bir sap üstündeki yaprak işaret eder. Fakat "kaz"ın aslında ne olduğu pek anlaşılabilir. Hattâ bunun başka bir motifken, bir "kaz" biçimine sokulduğuna da ihtimal verilebilir. Bu noktanın aydınlanması ise ancak taşın iyice kazınması ile mümkün olacaktır (Res. 47).

THE BYZANTINE-TURKISH FOUNTAIN IN THE ARCHAEOLOGICAL MUSEUM OF ISTANBUL

SEMAVİ EYİCE

There is a double fountain of marble in the open - air display of the Archaeological Museum of Istanbul, situated in the first garden to the left of the Çinili Köşk. This monument (inventory number 3217) was first published by A. M. MANSEL in 1931. Its lower, main body is Byzantine, carved out of a monolithic marble with two niches. The crown cut at the top is a Turkish work.

The back of this small monument, which was used as a fountain during the Turkish era, is covered with a decoration in relief, which clearly shows that originally it was a Byzantine work. Here are seen the curls of acanthus leaves, coming out of a kantharos and spreading symmetrically. In the middle there is a cross, whose lateral arms were wiped off during the Turkish era.

We think that the lower part, that is, the section belonging to the Byzantine era, was originally related to a water system, and most probably it was also constructed as a fountain. Though the decoration at the back, by its motif and the technique of carving, indicates the VI and VII centuries, it should be taken into consideration that this type of embellishment was used until the XIIth century. During the Turkish era, this Byzantine monument was reshaped as a Turkish fountain during the XVI-XVII centuries, as is realized from the buds of the crown at the top.

What is known about Byzantine fountains is very scanty. To date, artifacts of this kind have not been gathered together widely and thoroughly. Some examples have been encountered at Ephesus and Side. A Byzantine fountain carved out of rock is recorded in the fort of Afyon. The small inscribed monument still being used as a fountain at Kütahya is suspected of originally being a fountain. The common feature of almost all of them is the niche with its arch resting on two columns, which is also a feature of the fountain in the Archaeological Museum of İstanbul. Ch. Texier (1834) thought that the

ruins of a Byzantine fountain that he saw were the remains of the fountain at Hippodrome, called Phiale, but this interesting piece has disappeared.

This Byzantine - Turkish fountain in the Archaeological Museum of Istanbul reminds us of many other Byzantine plastic works reused in Turkish fountains. There are some which were used in random, and some were used like the one in the museum, in the successful combination of two different fragments carrying the traces of two different styles. The existence of numerous Byzantine sarcophagi, plastic artifacts, and plaques even today is possible only because they have been given a function as water reservoirs of fountains or şadırvans.

DEDİĞİ DEDE VE TEKKELERİ

ÖMÜR BAKIRER — SURAIYA FAROQHI

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara

Dediği Dede ile ilgili arşiv kayıtlarında bahsi geçen iki yapıdan Doğanhisar kazasının Tekke köyündeki zaviye yıkılmıştır¹. Dediği Dede Tekkesi olarak tanınan ve halen ayakta olan ikinci yapı ise Ilgın'ın Mahmuthisar ve Tekke köyleri yakınında, Tekke köyünün son evlerinden takriben 300 m. ileride yüksekçe bir sırtta inşa edilmiştir. Halen metruk olan yapı köy sakinleri tarafından, türbelere adakta bulunmak amacıyla, nadiren ziyaret edilmekte ve köyün ulaşımının zor olması nedeniyle de köy sakinleri dışında fazla ziyaretçisi bulunmamaktadır. Çevrede bu yapı ile ilgili olabilecek ayakta bir yapı veya yapı kalıntısı mevcut değildir. Yalnız yapının güney batı köşesinde yerli kayaya oyulmuş, muhtemelen eski, bir mezar kalıntısı ile yine güney yönde yamacın yola yakın kısmında daha önceki bir devir yapısına ait iki taş kolon yerde yatar durumdadır (Res. 21, 22).

1. Tekke'nin Mimarisi :

Dediği Dede Tekkesi güney ve batı cepheleri yola, ovaya ve köye nazır kuzey ve doğu cepheleri arkadaki çamlığa dönük olarak yönlenmekte ve kuzeyden güneye doğru arazinin meyline uyarak kademelenmektedir. Yapı üç bölümden oluşan esas yapı ile bunun yalnız kuzey cephesini çevreleyen bir avludan oluşmaktadır (Şek. 1, Res. 1).

Avluya batıda 140 cm. açıklıkta 180 cm. yükseklikte, yakın zamanda kerpiçle kaba şekilde yenilenmiş bir kapıdan girilir. Kapının önünde iki ahşap kolona dayanan bir sundurma yer almaktadır (Res. 4). Yapıya sonradan eklenen bu avlunun doğu ve batı duvarları 1240 ve 1280 cm. genişlikte, kuzey ve güney duvarları 1635 cm. uzunlukta, kareye yakın dikdörtgen plânlıdır. İri moloz taşlarla inşa

¹ Konyalı, İbrahim Hakkı, *Nasreddin Hoca'nın Şehri Akşehir, Tarihi - Turistik Kılavuzu*, (İstanbul, 1945) s. 595-598.

edilen duvarlar 250 cm. yüksekliktedir. Avlunun kuzey doğu köşesi halen yıkıktır, taşlar avlunun içine dökülmüştür. Avluda bir kısmı dikili, bir kısmı yere düşmüş mezar taşları mevcuttur. Avlunun güneyinde, iki ahşap kolona dayanan ahşap bir sundurmayı takip eden 155 cm. genişlikte bir giriş kapısından esas yapıya girilir (Res. 5). Bu kapının üst kısmına 80 × 100 cm. boyutlarında, üzerinde profilli çerçeve içinde karşılıklı duran, yüksek kabartma oyulmuş çift tavus kuşu motifi bulunan, bir devşirme taş yerleştirilmiştir². (Res. 6).

Yukarıda üç kısımdan oluştuğunu belirttiğimiz esas yapının ilk girilen kısmı kuzey ve güney duvarları 1730 cm. uzunlukta, doğu ve batı duvarları 590 cm. genişlikte dikdörtgen plânlıdır. Bu mekânın güney duvarındaki inşaat derzinden arkadaki kısma sonradan eklendiği ve beden duvarlarının doğu ve batı yönde uzatılarak daha geniş bir hacim elde edildiği görülmektedir. Batı duvarında ikişerden altı üstlü dört adet, genişlikleri altta 100-110 cm., üstte 80-90 cm. arasında değişen, pencere açıklığı güney duvarının doğu kanadında ise yalnız üstte 60 cm. genişlikte bir pencere açıklığı mevcuttur. İç mekân sekiz ahşap sütun ve kirişler kibleye yatay iki sahn ve yedi aksa bölünür. Sahn aralarında genişlik eşittir, orta aks diğerlerine nazaran geniş tutulmuştur. Batı kanadındaki akslarda zemin moloz taş dolgu ile doğu kanada nazaran 80 cm. yükseltilmiş ve bu kısımda ahşap sütunlar bu dolgu üzerine oturtulmuştur. Ahşap sütunlar altta kare taban, üstte silindirik kaide olmak üzere şekillenen devşirme taş kaideler üzerine otururlar. Gövdeleri sekizgen, yalnız doğu ve batı duvarlarına dayanan ikisi yarım sekizgen şekillidir. Başlık mevcut değildir, sütunlar kirişlerin altındaki yastıklara dayanırlar. Kibleye yatay atılmış köşe kirişinin üzerinde kible duvarına dikey olmak üzere ahşap tavan kirişleri sık aralıkla sıralanır (Res. 7).

Beden duvarları iri moloz taşlarla sıvasız olarak örülmüş, ahşap hatıllarla iki yerden bölünmüştür (Res. 2,3).

² Bereketi, iyiliği ve hayrı sembolize eden tavus kuşu motifi erken Hıristiyan ve Bizans sanatında korkuluk levhalarında sık kullanılmıştır. Burada bir pano içerisinde kullanılışı daha değişiktir. Sembolik anlamı ve bazı örnekler için bk: İnal, Güner, "Topkapı Müzesinde 1509 No.lu Şehnamenin minyatürleri" *Sanat Tarihi Yılığ*, III (1969 - 70), s. 227, Yurdakul, Erol, "Tokat vilâyetinin Gümüştop (Dazya) köyündeki XIV üncü yüzyıla ait eski eserler," *Vakıflar Dergisi*, VIII (1969) s. 244 ve not. 4.

Bu hacmin güneyinde yer alan 125 cm. genişlikte kemerli bir kapıdan ikinci mekâna girilir. Duvarlarında pencere açıklığı bulunmaması nedeniyle karanlık olan bu kısım kuzeyde 558 cm., güneyde 560 cm. uzunlukta, doğuda 200 cm., batıda 215 cm. genişlikte dikdörtgen plânlıdır ve üst yapısında üçlü bir bölünme gösterir. Ortada 200×195 cm. ölçülerindeki kubbeli kısma doğu ve batıda sivri beşik tonozla örtülü iki eyvan açılır. Halen her iki eyvanda da ikişer mezar mevcuttur, ancak mezar taşları bulunmaması nedeniyle tarihlerini tespit etmek mümkün olmamıştır. Beden duvarları moloz taşla sıvasız olarak örülmüş, ve halen yer yer dökülmüş olan kalın bir sıva tabakası ile kaplanmıştır. Kubbe ve tonozlarda $22 \times 22 \times 4$ cm. boyutlarında tuğlalar kullanılmış, bunların yüzeyleri daha ince bir sıva tabakası ile örtülmüştür. Bu hacmin güney duvarında yer alan ve üçüncü mekâna geçit veren kapı 110 cm. genişlikte, 170 cm. yüksekliktedir. Kapı çerçevesi mermerden ve devşirmedir. Sövelerde ve lentoda devam eden profilasyon dıştan içe doğru basamaklanır, lentonun iç yüzünde de palmet-lotus frizinden oluşan bir süsleme göze çarpar. Çerçevenin hemen üzerine 88×113 cm. boyutlarında dikdörtgen bir kitabe levhası yerleştirilmiş, bunun üst kısmı da yine süslü bir devşirme taşla sınırlanmıştır.

Bu kapıdan iki basamakla kare plânlı, kubbeli üçüncü hacme girilir. Bu kısım güney ve kuzeyde 544 ve 546 cm. genişlikte, doğu ve batıda 530 ve 525 cm. uzunluktadır. Güney duvarında ve girişin karşısında mihrap yer alır. Doğru ve batı duvarlarında, kubbenin biraz altına açılan 35 cm. genişlikteki pencereler içerisini ancak bir miktar aydınlatmaktadır. Beden duvarları 160 cm. ye kadar yükselir, buradan dört geniş trompla basıkça kubbeye geçilir. Duvarlar 75 cm. kalınlıktadır, üst örtüye kadar moloz taşlarla sırasız örülmüş, dış cephede güney duvarının üst kısmında tek bir devşirme taş kullanılmıştır³ (Res. 3).

İç mekân üst örtüye kadar 2-2.5 cm. kalınlıkta üç kat sıva ile kaplıdır. Muhtemelen muhtelif devirlerde sürülen bu sıva köşelerde tromp ve tromp kemerlerinin yüzeylerindeki keskin hatları yuvarlaklaştırmıştır. Halen bu sıvaların yer yer dökülmesi nedeniyle duvar

³ Bu taşın hıristiyanlık devrine ait Yunanca yazılmış bir mezar taşı olduğu Sayın Prof. Dr. Suat Sinanoğlu ve Dr. Meliha Kulaoğlu tarafından tespit edilmiştir. Kendilerine yazıtı okudukları için tekrar teşekkür ederiz.

örgüsünü görmek mümkün olmaktadır. Güney batı köşedeki tromp içerisindeki Δ şekli ve bunu takip eden آل yazısı siva ile yüksek kabartma olarak şekillendirilmiştir (Res. 11). Aynı trompun biraz aşağısında ve yerden 140 cm. yükseklikte, 14 cm. genişlikte, 160 cm. uzunlukta, Kuran koymak için bir raf mevcuttur. Rafın iç mekâna bakan kenarına bir kitabe oyulmuştur, ancak yüzeyi kalın bir badana tabakası ile örtüldüğü için okumak mümkün olmamıştır. Bu rafi taşıyan ince destekler, yüzeylerine dizi şeklinde beş yapraklı çiçekler oyulmuş devşirme taşlardır.

Kubbe $22 \times 22 \times 4$ cm. boyutlarında tuğlalardan dairesel örülmüştür. Yüzeyleri beden duvarına nazaran daha ince bir siva tabakası ile kaplıdır.

Mihrap 98 cm. genişlikte, 165 cm. yükseklikte basit bir nişten ibarettir (Res. 9). Nişin etrafını dolaşarak çerçeve meydana getirecek bir bordür dizisi mevcut değildir. Nişin 105 cm. yükseklikteki alt kısmı 98 cm. genişlikte, 40 cm. derinlikte yarım dikdörtgen plânlıdır. Üst kısmında 60 cm. yükseklikte, basık sivri kemerli, yarım kubbe kavsara yer alır. Mihrap nişinin arka ve yan yüzleri, zamanın ve el sürmenin tesiriyle parlak gri bir renk alan, devşirme mermerlerle kaplıdır. Nişin arka yüzünde alttaki büyük, üstteki küçük olmak üzere iki taş üst üste yerleştirilmiştir. Altta taş 98 cm. genişlik ve 75 cm. yükseklikte, etrafını alçak kabartma oyulmuş iki bordür dolaşır. Süslemeler iki şeritli dolama, birbirine ilmeklenen baklavalalar ve köşelerinden birbirine eklenen dört yapraklı çiçeklerden oluşur. (Res. 9). İki bordürün çerçevelediği orta kısımda ise bordürlere nazaran kaba bir işçilikle bir mumlu şamdan motifi oyulmuş ve muhtemelen daha önce bu kısımda mevcut başka bir tasvir bozulmuştur⁴. Üstteki parça 98 cm. genişlik ve 18 cm. yükseklikte. Yüzeyini üçlü şeritlerden oluşan girift hasır örgü doldurur. Nişin yan yüzlerindeki taşlardan soldakine birbirine eklenen dörtlü yaprak-

⁴ Bektaşilik sembolü olan Çırağ-ı Ali sembolü ile ilişkili olması muhtemel olan bu motifin yüzeye sonradan oyulmuş olması ve esasında bu kısımda devşirme taşın önceki kullanılışı ile ilgili başka bir motif bulunması muhtemeldir. Şamdanın üst kısmındaki dairenin şamdanla ilgisi şüphelidir ve önceki tasvirle ilgisi daha mümkündür. Çırağ ve Çırağ-ı Ali için bk: Birge, John Kingsley, *The Bektashi Order of Dervishes* (London, 1965), s. 259.

Eyice, Semavi, "Akyazılı Sultan Tekkesi" *Belleten*, Cilt XXXI, No. 124 (1967), s. 592, not 92, res. 28.

lardan oluşan süsleme sağdakinde ise üslûplaşmış palmet ve lotus yapraklarıyla bunun dallarının kullanıldığı bir kompozisyon yine alçak kabartma oyulmuştur (Res. 10). Gerek kapıda gerekse mihrapta kullanılan bu devşirme taşlar muhtemelen daha önce civarda veya aynı yerde bulunan bir Bizans yapısından gelmektedir ki yukarıda bahsi edilen kolonlar da böyle bir yapının varlığını desteklemektedir (Res. 22).

Yukarıda kısaca tanımlanan dikdörtgen plânlı içiçe iki geçit kısmı ile kare plânlı bir ibadet mekânının oluşturduğu bu yapının fonksiyonuna gelince : Çeşitli arşiv kayıtlarında yapının ve köyün "Tekke" olarak isimlendirilmesi ve yine bu kayıtlarda devamlı olarak zaviye ve tekke mensuplarından bahsedilmesi birinci ihtimal olarak burasının bir tekke, dergâh veya zaviye olabileceğini düşünmeye zorlamaktadır. Anadolu'da inşa edilmiş çeşitli tarikatlara ait tekkelerin mimarisi ilk şekillerine göre henüz araştırılmamıştır⁵, ancak mimarî yapıları bilinen örneklerde genellikle bir şeyh, ailesi ve dervişlerin barınmalarını sağlayacak haremlik ve selâmlık kısımları, toplu halde ibadet yapılabilecek geniş toplantı mekânı, aş evi, kilerevi gibi hacimlerin bulunduğu⁶ ve özellikle Bektaşî tekkelerinde aşevi ve ocağın çok önemli yeri olduğu göze çarpmaktadır⁷. Plân şemaları ve gelişmeleri daha iyi takip edilebilen zaviyelerde de özellikleri belirlenmiş ibadet yeri yanısıra ocak ve dolaplarıyla yaşamaya elverişli hale getirilmiş tabhane odaları mevcuttur⁸. İncelediğimiz yapıda ise bu özelliklerin hiçbirine rastlanmamakta ve özellikle barınak ihtiyaçlarına uygun bir plânlama göze çarpmamaktadır. Burada karşılaştığımız muhtemelen bir veya fazla erenin türbeleri ile birleştirilmiş ufak bir ibadet yeri, bir mesciddir. Yapının bir tekke

⁵ Eyice, Semavi, op. cit. s. 591.

Eyice, Semavi, "Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler" *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 23, Sayı 1-2 (1963), s. 29 ve not 64.

⁶ Arseven, Celal Esad, "Tekke" maddesi, *Sanat Ansiklopedisi*, Cilt 4 (İstanbul, 1952), s. 1960.

Şapolyo, Enver Behnan, "Tekkeler-Zaviyeler," *Önasya*, Cilt 5, Sayı 51.

Akok, Mahmut, "Hacı Bektaş Veli mimarî manzumesi," *Türk Etnografya Dergisi*, Sayı X (1967), s. 27-58.

Koşay, Hâmit Zübeyr "Bektaşilik ve Hacıbektaş Türbesi," *Türk Etnografya Dergisi*, Sayı X (1967), s. 19-26.

⁷ Eyice, Semavi, "Akyazılı Sultan Tekkesi," s. 584-585 ve not 74-76.

⁸ Eyice, Semavi "Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler," s. 23 v.d.

tesisinin mescidi olduğu düşünülebilir, ancak başlangıçta da belirtildiği gibi civarda hiçbir yapı kalıntısı veya bir yapının varlığına işaret edecek iz olmaması bu düşünceye de fazla dayanak sağlamamaktadır. Böyle bir tesisin daha az kalıcı malzemeden yapılıp zamanla tamamen yok olması da muhtemeldir, durum böyle ise kayıtlardan anlaşıldığına göre tesis en az ondokuzuncu yüzyıl sonlarına kadar yaşantısını devam ettirmiştir.

Mimarî plânlama yönünden esas yapı kubbeli kare mekân ve bunu kuzey yönde takip eden kapalı son cemaatten oluşan tek üniteli bir mescit niteliğindedir. Bu iki mekân plân, malzeme ve inşaat yönlerinden bir bütünlük göstermektedir. Buna karşılık kapalı son cemaatin açıldığı ve ikinci son cemaat mahalli olarak isimlendirilebilecek ahşap örtülü kısmın ise sonradan eklendiği güney duvarında görülen inşaat derzinden anlaşılmaktadır.

Kubbeli kare mekân ve bunu takip eden kapalı veya açık bir son cemaatten oluşan mescitlere onüçüncü ve ondördüncü yüzyıllarda Konya ve Akşehir civarlarında örnekler mevcuttur⁹. Son cemaati kapalı olan örneklerde bu kısım ya beşik tonozla örtülü olması muhtemel yekpare bir mekândır¹⁰ veyahut ta ikili veya üçlü bir bölümlenme gösterir dolayısıyla da üst yapıda tonoz ve kubbe çeşitlemesine

⁹ Konyalı, İbrahim Hakkı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi* (Konya, 1964). Önder, Mehmet, *Mevlâna Şehri Konya*, (Konya, 1962).

Katoğlu, Murad, "13. yüzyıl Konyası'nda bir cami grubunun plân tipi ve son cemaat yeri," *Türk Etnografya Dergisi*, Sayı IX (1966), s. 81-100.

Dilâver, Sadi, "Anadolu'da tek kubbeli Selçuklu mescitlerinin Mimarlık Tarihi yönünden önemi", *Sanat Tarihi Yıllığı*, IV (1970 - 71), s. 17-29.

Kuran, Aptullah "Thirteenth and Fourteenth Century Mosques in Turkey," *Archaeology Cilt* 24, No. 3 (1971), s. 236-237.

Aslanapa, Oktay, *Türk Sanatı*, II (İstanbul, 1973), s. 66-71.

Yurdakul, Erol, "Konya ve Akşehir'deki XIII. yüzyıl Selçuk mimarisinde önleri revaklı cami ve mescitler" (Ankara, 1965) (basılmamış lisans tezi).

Bakirer, Ömür, "Hacı Ferruh Mescidi," *Vakfılar Dergisi*, VIII (1969), s. 171-179.

Bakirer, Ömür, "A description of 13. th century Mescids in Konya" (Ankara, 1967) (basılmamış öğretim görevliliği tezi).

Altun, Ara, "Konya'da Bulgur Tekkesi," *Sanat Tarihi Yıllığı*, IV, 1970 - 71, s. 49-61.

¹⁰ Kapalı son cemaatleri yekpâre olan mescitlerin mühim kısmında üst örtü yıkılmıştır. Konya'da Hacı Ferruh Mescidi'nde üst yapının beşik tonoz olduğunu kanıtlayan veriler mevcuttur ve bu şekilde onarılmıştır. Küçük Karatay mescidinde

Res. 1 — Güney doğudan genel görünüş

Res. 2 — Batı cephe

Res. 3 — Güney batı görünüşü

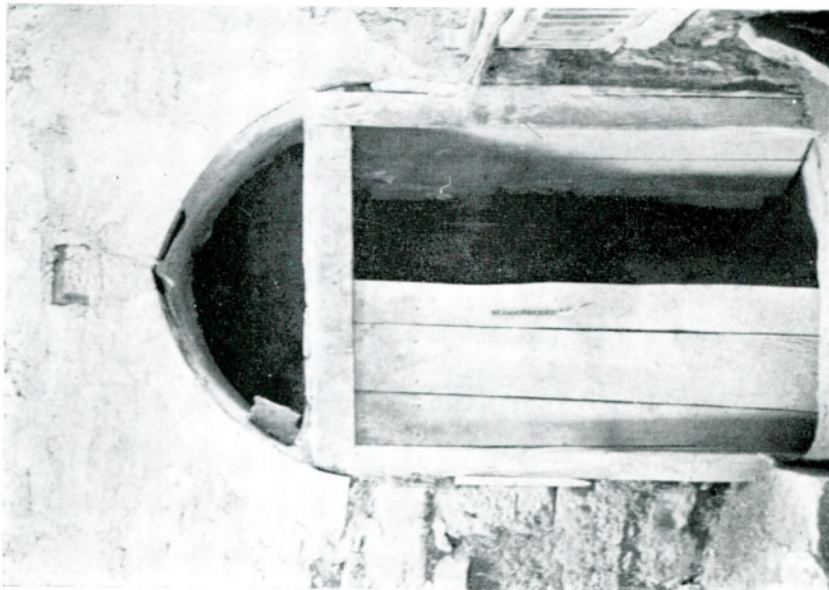
Res. 4 — Batı cephe, avluya giriş kapısı

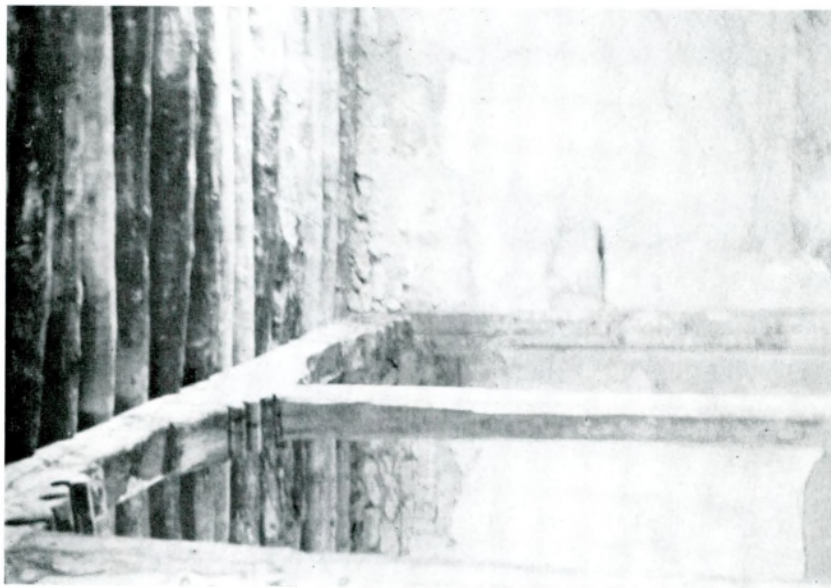
Res. 5 — Avlu, ikinci son cemaate giriş kapısı

Res. 6 — Tavus kuşlu pano

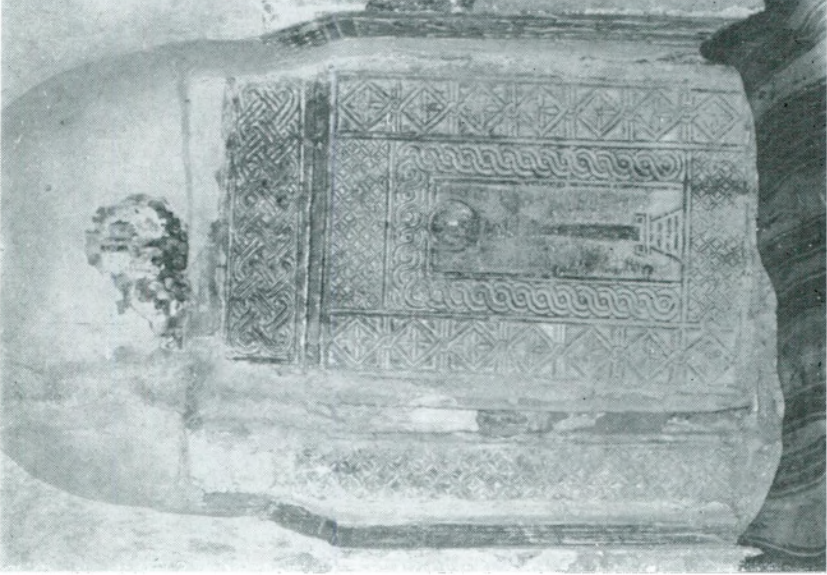
Res. 8 — Birinci son cemaate giriş kapısı

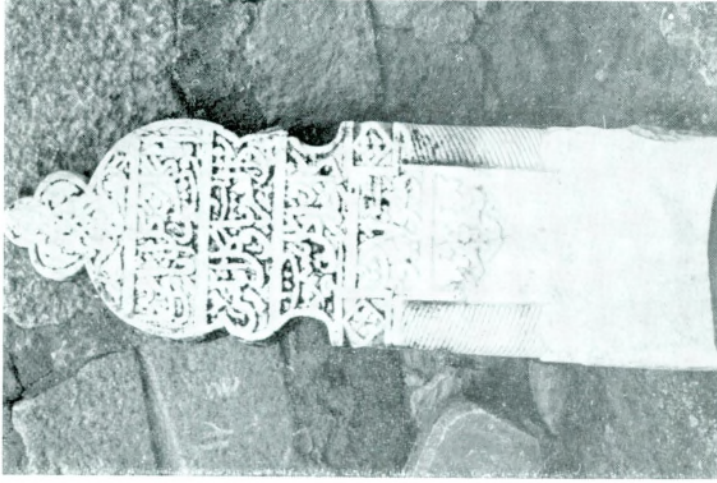
Res. 7 — İkinci son cemaat, üst yapı

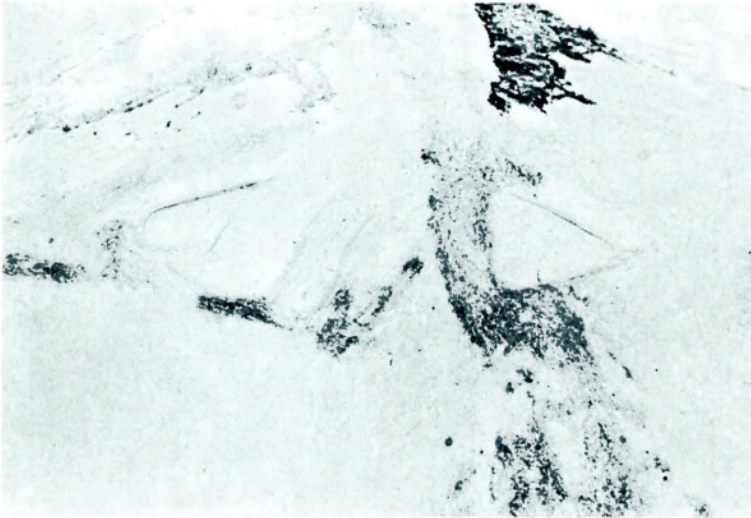
Res. 10 — Mescit, mihrap, nişin yan yüzü

Res. 9 — Mescit, mihrap, genel görünüş

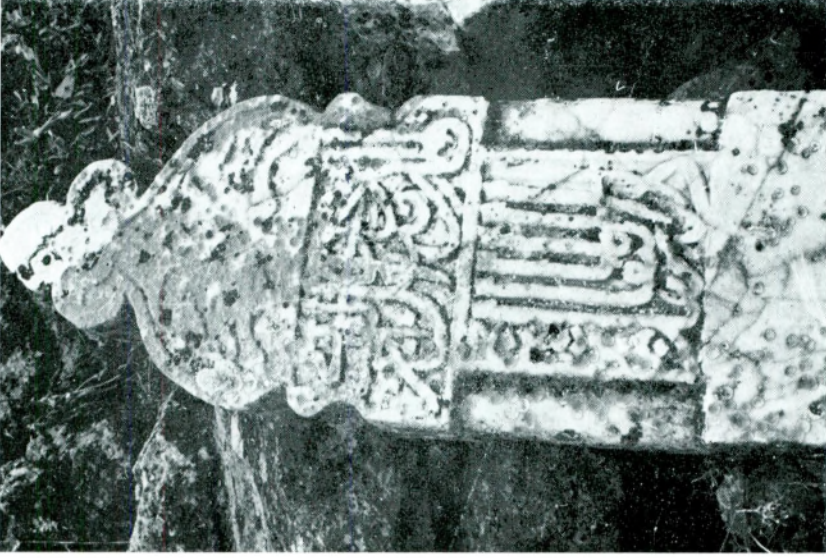

Res. 12 — Yapının güney batı köşesindeki mezar taşlarından, ön yüz

Res. 11 — Mescit, güney batı köşesindeki tromp içindeki yazı

Res. 14 — Güney batı köşedeki mezar taşlarından

Res. 13 — Res. 12'deki mezar taşının
arka yüzü

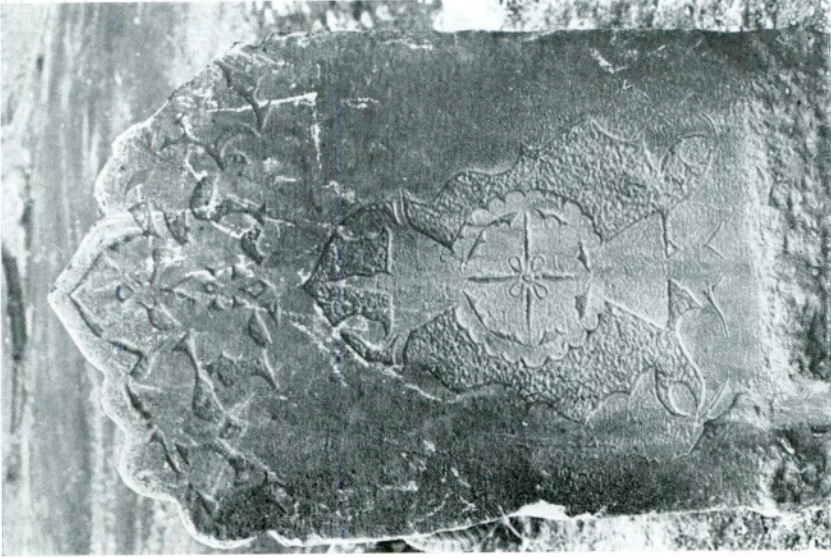
Res. 16 — Güney batı köşedeki mezar taşlarından, ön yüz

Res. 15 — Güney batı köşedeki mezar taşlarından

Res. 18 — Avludaki mezar taşlarından,
arka yüz

Res. 17 — Res. 16 daki mezar taşının arka yüzü

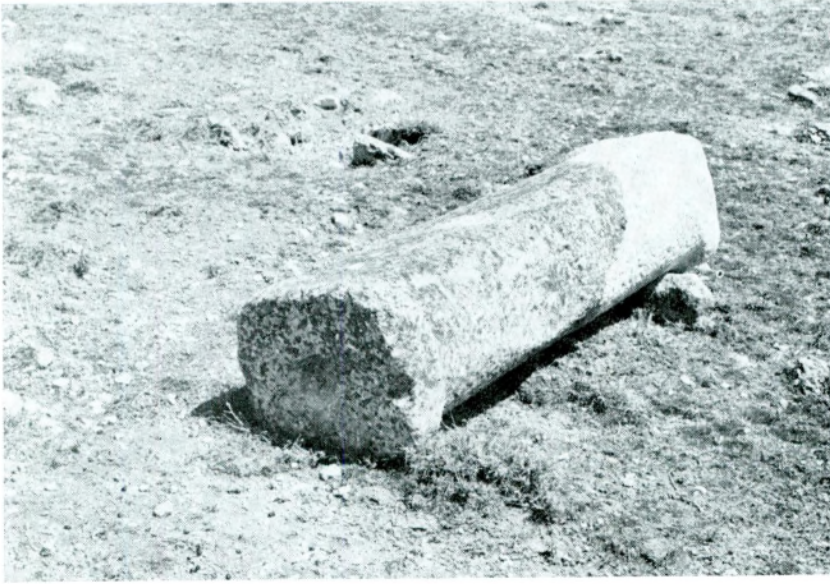
Res. 20 — Güney batı köşedeki mezar taşlarından, arka yüz

Res. 19 — Güney batı köşedeki mezar taşlarından

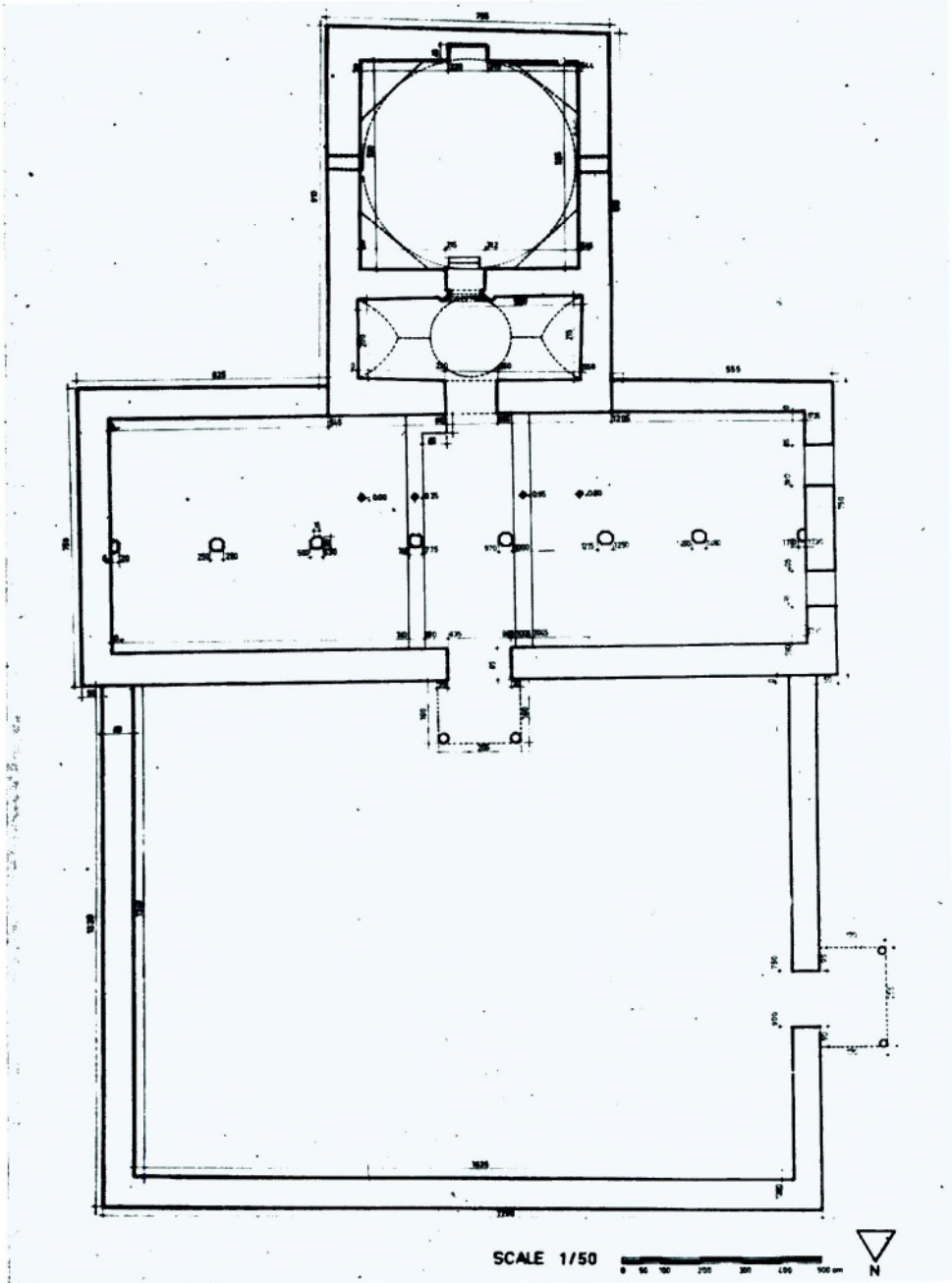
Res. 21 — Güney batı köşedeki yerli kayaya oyulmuş türbe

Res. 22 — Sirtın güney yamacında kolon

Res. 23 — Güney duvarında duvar örgüsü içinde kullanılmış mezar taşı

Şekil 1 — Yapının planı

rastlanır¹¹. Kapalı son cemaatleri bölünlenmiş örneklerden bazılarında mekânlardan birinin türbe olarak kullanıldığı da göze çarpmaktadır¹². İncelediğimiz örnekte kapalı son cemaat plânda bir bütünlüğe sahiptir, ancak üst yapıda tonoz, kubbe, tonoz çeşitlemesi göstermektedir, ve tonozlu iki yan kanatta mezarlar mevcuttur. Ancak bu mezarların tarihleri tespit edilemediği için başlangıçta bu iki eyvanın türbe olarak plânlanıp plânlanmadığı konusunda birşey söylemek mümkün değildir. Mevcut kayıtlarda türbelerle ilgili bir bilgiye rastlanmaması da durumu aydınlatmamaktadır. Onüçüncü ve ondördüncü yüzyıllarda inşa edilmiş tek üniteli mescitlerden son cemaati açık olanlarda genellikle son cemaatin bir köşesine eklenen minare bulunmasına karşılık kapalı son cemaati olanlarda minarenin bulunmaması daha yaygındır ki bu da incelediğimiz örnekte minare bulunmamasına aydınlık getirmektedir¹³.

ise beşik tonoz olması muhtemeldir. Aynı gruptan Aksinne, Erdemşah ve Zenburî mescitlerinde ise üst yapı değişmiştir.

Katoğlu, Murad, op. cit. plan 2, 3, 4.

Dilâver, Sadi, op. cit. s. 19-20, şek. 5.

Bakırer, Ömür, "Hacı Ferruh Mescidi," şek. 1.

¹¹ Konya'da Başarabey mescidinde aynen incelediğimiz mescitte olduğu gibi plânda kesin bir bölünme olmamakla beraber üst örtü iki çapraz tonozdur. Konya'da Tahir ile Zühre veya Sahip Ata mescidi olarak tanınan mescidde kapalı son cemaat hem plân, hem de üst yapıya akseden ikili bir bölünme gösterir. Mekânlardan biri kubbe, biri tonozla örtülüdür. Aynı düzen az farkla Alanya, Akşebe Sultan mescidinde tekrarlanır. Beyhekim mescidinde ise de aynı şekilde üçlü bir bölünme göze çarpmaktadır.

Katoğlu, Murad, op. cit. plan 9, 10.

Aslanapa, Oktay, op. cit. plan 66 b.

Dilâver, Sadi, op. cit. şek. 4, 6.

Lloyd, Seton and Rice, D. Storm, *Alanya* (çeviren Sinemoğlu, Nermin) (Ankara, 1964), s. 35, res. 14.

¹² Tahir ile Zühre, Beyhekim, Akşebe Sultan Mescitleri ve Harput'taki Arap Baba mescitlerinde mescit-türbe ilişkisine raslanmaktadır. Son cemaati açık olan Konya'daki Bulgur Tekkesi mescidinde de son cemaatte bir türbe mevcuttur.

Aslanapa, Oktay, op. cit.

Altun, Ara, op. cit. s. 55, plan 1.

¹³ Konya mescitleri içinde halen Zenburî mescidinde minare mevcuttur. Hacı Ferruh'ta ise halen minare bulunmamakla beraber yerini kanıtlayan bir merdiven mevcuttur. Akşebe Sultan mescidinin minaresi yapıdan ayrı olarak girişin yanına eklenir. Bunların dışında Beyhekim, Başarabey, Tahir ile Zühre, Karatay ve Erdemşah mescitlerinin minaresi yoktur.

Yapının bu kısmının tarihleme problemi kubbeli mekân ve kapalı son cemaat arasındaki kapı üzerine yerleştirilmiş 576 H./1180 M. tarihli kitabe ile ancak bir miktar açıklık kazanmaktadır. Kitabe bu yapıya aitse o zaman karşımızda tek üniteli mescitlerin en erken örneğinin bulunduğu söylenebilir. Ancak kitabe daha erken bir yapıya ait olup sonradan bu yapıya yerleştirilmiş olsa dahi tek üniteli mescidi takip eden kapalı son cemaat mahalli erken bir tarihe ait olduğunu düşündürmekte¹⁴ ve bol miktarda kullanılan devşirme malzeme bu erken tarihi desteklemektedir¹⁵.

Kubbeli mescit ve kapalı son cemaatin önüne eklenen ikinci son cemaat kısmı ise mevcut yapının küçük gelmesi neticesinde daha geniş bir kitlenin topluca ibadetine imkân vermek üzere bir genişlemeğe gidildiğini düşündürmektedir. Arşiv kayıtlarında devamlı olarak tekke mensuplarının sayısındaki artışın belirtilmesi de böyle bir ihtiyaca işaret etmektedir. Ancak bu kısmın tarihlenebilmesi için fazla bir ipucu da mevcut değildir.

Yukarıdaki değerlendirme ışığında Tekke köyünde halen metruk olan yapı tek üniteli ve kapalı son cemaatli bir mescitle buna daha geç devirde ilâve edilen ikinci bir son cemaatten ibarettir. Arşiv kayıtlarında tekke ve zaviye olarak isimlendirilmesi yapılarından sonraki bir devrede esas fonksiyonundan daha değişik bir fonksiyona hizmet ettiğini düşündürebilir.

¹⁴ Katoğlu, Murat, op. cit. s. 87-88; ilk gruba aldığı kapalı son cemaatli mescitlerin tarih bakımından da erken örnekler olduğunu belirtmektedir.

¹⁵ Anadolu'nun türkleşmesi ve islamlaşması döneminde yollar üzerindeki terk edilmiş manastır harabelerinin veya hıristiyan azizlerine ait yapıların tekrar kullanıldığı ve yıkıntıları üzerinde yeni binalar inşa edildiği ve yine bu dönemde hıristiyan yapılarından gelen devşirme malzemenin hiçbir sakınca görülmeden ve belki de korumak amacıyla kullanıldığı konusunda bk: Eyice, Semavi, "Çorum'un Mecitözü'nde Elvan Çelebi Zaviyesi" *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Mecmuası*, (1968), s. 239 v.d.

Eyice, Semavi, "Kırşehir'de Kalender Baba Hıncası," *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, II (1971), s. 238 ve not 15.

Öney, Gönül, "Anadolu Selçuklu mimarisinde antik devir malzemesi," *Anadolu (Anatolia)*, XII (1970), s. 17.

2. *Kitabe ve Mezar Taşları:*

Mescidin girişi üzerindeki kitabe İbrahim Artuk ve Zeki Oral tarafından ayrı ayrı yayımlanmıştır¹⁶. Burada mescidin banisi olarak II. Kılıç Arslan'ın bir azatlı cariyesinin adı geçiyor. Mimarının da adı mevcuttur: Vakıf sahibinin kölesi Eminüddin. İsmi Sahnevber Hatun olan vâkıfın hayatı hakkında hiç bir şey bilinmiyor. Kitabenin tarihi Recep 576/Kasım-Aralık 1180 olup II. Kılıç Arslan saltanatı ve I. Gıyaseddin Keyhusrev'in veliahtlığı sırasında yapılmıştır. Sahnevber Hatun'un niye Mahmudhisar köyünü seçtiğini bilemiyoruz. İhtimal orada çiftliği vardı, ama o devirde Ilgın civarında toprak sahipleri olanların adları bilinmediği için katı bir şey söylemek mümkün değildir. Ne Osman Turan tarafından yayımlanan üç vakfiyede köyün adı geçiyor, ne Sahip Ata ve Nureddin Caca vakıfnamelerinde ona dair bilgi vardır¹⁷.

Ortalıkta bulunan mezartaşları da pek aydınlatıcı olmuyor. Çoğu zaman ya mezarın baş kısmı ya da ayaktaşı kaybolduğu için ya kabrin sahibi bilinmiyor, ya tarihi¹⁸. En iyi durumda olan kitabe bilinmeyen bir şahsa ait olup tarihi Zilhicce 769/Temmuz-Ağustos 1367 dir. Tarihsiz diğer bir tanesi ise fahr üş-şebâb lâkabı taşıyan Şeyh Ali b. Şeyh Hasan Beğe aittir. Ancak bu şeyhin gömül-

¹⁶ Artuk, İbrahim, "Abbaşi, Selçuk, Artuk ve Burcu Memlûklarına ait nadir sikkelerden bir kaç," *V. Türk Tarihi Kongresi*, Ankara 12-17 Nisan 1956-Kongreye sunulan tebliğler *Türk Tarih Kurumu Yayınları* IX. Seri, No. 5 (Ankara, 1960) s. 216-224. ile M. Zeki Oral, "Turgut oğulları, Eserleri-Vakfiyeleri," *Vakıflar Dergisi* III (1956), s. 31-64 aynı yazar, "Karamanoğulları Tarihine ait Vesikalar: Yatağan Mürsel Vakfiyesi," *Belleten* XVIII, 71 (1954), s. 337-345.

¹⁷ Turan, Osman, Celâleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri," *Belleten*, Cilt XII, Sayı 45 (1948), s. 17-170.

Aynı yazar, "Şemseddin Altun Aba, vakfiyesi ve hayatı" *Belleten*, Cilt XI, Sayı 42 (1947), s. 197-235.

Aynı yazar, "Mübarizeddin Er-Tokuş ve vakfiyesi" *Belleten*, Cilt XI, Sayı 43 (1947), s. 415-429.

Temir, Ahmet, *Kırşehir Emiri Cacaoğlu Nur el-Din'in 1272 tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi*, *Türk Tarih Kurumu Yayınlarından* VII, 34 (Ankara, 1959).

M. Ferit, N. Mesut, *Selçuk Veziri Sahip Ata ile Oğullarının Hayatı ve Eserleri* (İstanbul, 1934).

¹⁸ Bu taşlar hakkında Oral, "Turgutoğulları", s. 43-45 te bilgi vardır. Ayrıca mezar kitabelerinin okumasında her türlü kıymetli yardımlarını esirgeyen İbrahim Artuk'a burada ayrıca teşekkür etmeği borç biliriz.

düğü yer ile nasıl bir ilişkisi olduğunu bilemediğimiz için o devirde artık tekkenin mevcudiyetini ispatlanmış saymak doğru değildir. Kesin olarak Dediği Dede'nin sülâlesine ait olan bir taş bulunmamıştır.

Bu erken tarihli mezar taşlarının hepsi dikey biçimde ve meremere oyulmuş parçalardır. Genişlikleri 35-40 cm. arasında, kırılmamış ve toprağa gömülü olmıyanlardan tespit edilebildiği kadar yükseklikleri 90-100 cm. civarında değişmektedir. Taşların kemer kısımları çeşitli şekillerde dilimli olup yüzeyleri rumî ve kıvrım dallarla süslenmiştir. Gövde kısımlarında iki, üç veya dört satırlık kitabe ve gövdenin yanlarında burmalı veya düz sütunlar mevcuttur, bazı burmalı sütunlar zar şekilli başlıklarla nihayetlenmektedir (Res. 12-19). Bir kısmında gövdede ve yazının alt kısmında da rumî ve kıvrımdallar veya rozetler kullanılmıştır. Taşların arka yüzlerine yazı (Res. 13) kandil (Res. 17), bir veya daha fazla sayıda şamdanlı mum şekilleri (Res. 20) oyulmuş veyahut ta düz bırakılmıştır.

1009/1600-01 ve 1025/1616 tarihlerini taşıyan iki muahhar kitabe çok daha az kabiliyetli olan ustalar tarafından meydana getirilmiştir. Tekkenin ondördüncü ile onbeşinci yüzyıllarda daha zengin veya daha itibarlı bir kuruluş olup olmadığını kesinlikle söylemek mümkün değildir; fakat öyle bir durum pek âlâ düşünülebilir.

3 *Tekke'nin tarihçesi ve ilgili kayıtlar:*

Dediği Dede tekkesinin Osmanlı öncesi devrine ait bilgiler Zeki Oral tarafından bir araya getirilmiş olduğu için bu etütte sadece Osmanlı kayıtları incelenmiştir. Bunların en eskisi Fatih devrine aittir. Doğanhisar'ın Tekke köyünde bulunan ikinci bir Dediği Dede tekkesine ait olan kayıtlar da aynı defterlerde mevcuttur. Bilindiği gibi Karamanlı İbrahim Beyin 1464 senesine rastlayan ölümünden sonra oğulları arasında taht kavgası başgösterince, Fatih buna müdahaleyi fırsat bilerek Karaman beyliğinin zaptına başlamıştır. Eline geçen ilk kısımlar Ilgın ve Akşehir yöreleri idi¹⁹.

O devrin Karaman tahrirleri üzerinde Irène Beldiceanu-Steinherr ve N. Beldiceanu tarafından hazırlanmış bir etütle geniş bilgi

¹⁹ Bk: IA "Karamanlı" makalesi ve Franz Babinger, *Mehmed der Eroberer und seine Zeit, Weltenstürmer einer Zeitenwende* (München, 1953), s. 288-289.

vardır²⁰. Buna göre kesinlikle tespit edilmesi mümkün olan en eski Karaman tahriri Baltaoğlu adıyla tanınan bir şahıs tarafından 1474-76 senelerinde meydana getirilmiştir. Bu tahrir bugün elimizde yoktur. Arkasından Baldırzade ve Musliheddin namında iki kişi – bu iki ismin aynı şahsa ait olma ihtimali de vardır – Ramazan 881/Aralık 1476 – Ocak 1477 tarihini taşıyan ve bize kadar gelmiş olan vakıf defterini ile belki kaybolan bir tahriri de yazmışlardır²¹. Bu vakıf defterinde her iki tekkeye ait olan kayıtlar mevcut ise de daha etraflı bilgiyi İstanbul Başvekâlet Arşivinde bulunan bir tımar defterinde bulmak mümkündür²². Baş tarafı kopmuş olduğu için müellif ve tarihi bulunmamasına rağmen metnin içinde olan bir kayıt 12 Şaban 870/31 Mart 1466 tarihine aittir; demek ki defter bundan sonra yazılmıştır.

Defter esasında bir tımar defteri iken ‘icmal’ şeklinde değil, ‘mufassal’ olarak hazırlanmıştır. Bir tımarı bahsederken yazar köyün adı ve vergi kaynaklarını saymakla yetinmeyip bütün vergi mükelleflerini adı ve baba adı ile bildiriyor. Arada bir bölgenin vakıflarıyla ilgili bazı bilgiler de mevcuttur. Bu halde Akşehir ve Ilgın kasabalarını da kapsayan bu defter şimdiye kadar Karaman vilâyetine ait olan ve tahrir usulüne göre yapılmış bulunan elimizdeki en eski kaynak teşkil eder. Ne yazık ki Akşehir ve Ilgın kazalarını bile eksiksiz anlatmıyor. Defterin başında baş kısmı eksik olan bir hudut tasviri de vardır. Burada Ilgın ‘vilâyet’ diye geçer, Saideli ve Konya hudutları tasvir edilir.

Bu defterde Akşehir ve Ilgın gibi merkezlerin yanısıra hem Mahmudhisar hem Doğanhisar bütün vergi mükellefleriyle etraflıca yazılmıştır. Mahmudhisar köyünün iki esas tımar sipahisi vardı, fakat tımara tahsis edilmiş olan 5600 akçe civarındaki vergiler biri Ilgın subaşı olmak üzere altı kişi arasında paylaştırılmıştır. Bunun yanısıra öşrün yarısı olarak 1934 akçelik bir meblâğ tekke şeyhi olan Dediği Dede’nin oğlu Genç Arslan’a aitti. Köyün vergi vermeğe mükellef olan ahalisi o sıralarda ellisekiz kişiden ibaretti. Genç Arslan

²⁰ Beldiceanu-Steinherr, Irène, Beldiceanu, N., “Deux villes d’Anatolie préottomane: Develi et Qarahışâr d’après des documents inédits,” *Revue des Études Islamiques*, Cilt XXXIX (1971), s. 337-386.

²¹ Tapu Kadastro Arşivi, Ankara (TK) No. 564.

²² Başvekâlet Arşivi (BA), İstanbul, Maliyeden Müdevver (M.M.) 241. Arşiv kataloguna göre bu defter 870-871/1465-1467 seneleri arasında yazılmıştır.

ve ailesi her halde muaf oldukları için tahrirle geçirilmemiştir. Vergi mükelleflerinin yirmisekizi çift sahibi, on ikisi bennak ve sadece dördü mücerred iken nim çift sahipleri on iki kişiydi²³.

II. Bayezid devrine ait olan üç defterde Mahmudhisar'daki tekenin adı geçer: İkisi icmal şeklinde sadece vakfın idarecilerini ve gelir kaynaklarını sıralarken, üçüncüsü mufassal bir tahrirdir²⁴. Başvekâlet Arşivinde TT 40 numarasını taşıyan bu defterin kayıtları Fatih zamanına ait olanlarla mukayese edilince vergi mükellefleri sayısında yüzde altmış dördü bulan bir artış göze çarpar. Bu duruma karşı köyün toprakları yetersiz kalmış olacak ki artık doksan beş vergi mükellefinden ibaret olan köyde sadece dokuz çift sahibi kalmıştır. Buna karşılık nim çift sahiplerinin sayısı elli dörde çıkmıştır. Nim çift sahiplerinin bir kısmı yeni toprak açmış olabilir; fakat çoğunluğu her halde eski tam çift yerlerini paylaştırmak suretiyle meydana gelmiş olacaktır. Bennak yani evli bulunan fakat toprağı az olan veya hiç olmayan köylülerin sayısı aynı devirde on ikiden on yediye çıkararak nisbî artışı tüm köyün artışından daha az olmuştur. Ama Fatih devrinde hiç caba yokken sonraki defterde dokuz kişi bu kategoriye düşüyordu. Karaman kanunnamesine göre²⁵ caba topraksız, bekâr fakat geçimini kendi kendine sağlayacak durumda olan köylüler iken babaları tarafından geçindirilen bulûğ çağına gelmiş genç erkekler 'mücerred' diye deftere yazılıyordu. Mahmudhisar'da mücerred sayısı her iki deftere göre anormal derecede düşüktü: Fatih defterinde dört tanesi varken TT40 ta ancak üç tane bulunur. Bunun sebebi kesin belli olmadığı halde çeşitli sebepler düşünülebilir: Belki o yaştaki delikanlılar genellikle çocuk sayılarak deftere geçirilmemiştir.

²³ M.M. 241, s. 19. v.d. (bu defterdeki sayfa numaraları yeni ve geliş güzel konmuşa benziyor. Bazıları iki defa mevcuttur. Söz konusu olan kayıt defterin son kısmında bulunmaktadır.)

²⁴ Beldiceanu'ların etüdüne göre, II. Bayezid defterlerinin en eskisi Murad Çelebi tarafından yazılmış olan ve hâlâ İstanbul Belediye Kütüphanesi Muallim Cevdet Yazmaları 0116/1 numarası altında bulunan 888/1483 tarihli bir vakıf defteridir. Haydar diye birisi tarafından sonradan yapılan çalışmadan 906/1500 tarihli başka bir vakıf defteri kalmıştır. (Tapu Kadastro 565) Yaptığı tahririn aklı kaybolduysa bile II. Bayezid devrinin sonuna doğru yapılmış bir kopya üç parça halinde mevcuttur. Bunlardan BA Tapu Tahrir 40, Iğın kazasını kapsıyor.

²⁵ Barkan, Ömer Lutfi, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ziraat Ekonomisinin Hukukî ve Malî Esasları*, İstanbul. . . *Türkiyat Enstitüsü Neşriyatı* (İstanbul, 1943). s. 47.

Fatih devrindeki çift sayısının oldukça yüksek olması toprakların fetihten sonra yeniden dağıtılmış bulunmasından mütevellit olabilir; çünkü sonraki devirlerde çift sahipleri hep küçük birer azınlık halinde idiler. Ama bu faraziyeyi ispatlayacak belgeler elimizde mevcut değildir. Şayet toprak dağıtıldıysa bunun daha evvel kimin elinde olduğunu da bilemiyoruz.

Dediği Dede'nin sülâlesi hakkındaki bilgimizde pek azdır. Fatih devrinde yazılmış olan mufassal deftere göre, Genç Arslan Dediği Dede'nin oğlu idi, fakat bu kelime burada sadece 'ahfad' manasına gelir. Şeyh Genç Arslan defter yazıldıktan az sonra ölmüş olacaktır, çünkü 881/1476-77 senesinde hazırlanan deftere göre tekkenin sahipleri artık Mehmed ve Toruncan adlı iki şahıstı. Bunların isimleri en son 906/1500 tarihli defterde beraber geçiyor. Kanunî Süleyman'ın ilk yıllarında yazılan tahrirlerde yine Mehmed b. Ertuğrul diye bir zattan tekkenin şeyhi olarak bahsedilirse de, diğer Mehmed ile aynı şahıs olup olmadığı kesin belli değildir.

Doğanhisar'daki tekkenin şeyhlerinin aynı Dediği Dede ahfadlarından olup olmadığı tam anlaşılmıyor. Fakat nisbeten nadir olan bu isimle herhalde ikinci bir şahsın kastedilmediği düşünülebilir²⁶. İbrahim Hakkı Konyalı'nın bulduğu 810/1407 tarihli bir vakfiyede Dediği Dede'nin adı geçiyor. Ayrıca o kayıttan Dediği Dede'nin Beyşehir'e bağlı olan Yatağan köyünde bir zaviye tesis eden Mürsel adlı bir müridinin bulunduğu anlaşılır. 1476-77 tarihli vakıf defterinde vakfı Karamanoğlu Mehmed Bey tarafından tesis edilen o zaviye hâlâ mevcuttu²⁷. Fatih zamanında yazılan vakıf defterinde

²⁶ 888/1483 tarihli vakıf defterindeki kayıtlar bu ihtimali bir az daha kuvvetlendiriyor (s. 88 a). Ümran veled-i Toğrul Doğanhisar'da şeyh iken diğer dervişlerin rızasıyla Zeynel b. Genç Arslan'ı iştirak yoluyla şeyhliğe kabul etmiştir. Genç Arslan diye bir şahıs Doğanhisar ile ilgili olan kayıtlarda hiç geçmeyip sadece Mahmudhisarda mevcut olduğuna göre, şöyle bir tahmin yürütmek mümkündür : Toğrul (veya Ertuğrul) ve Genç Arslan yakın akraba idi. Genç Arslan 870/1465-66 dan sonra ölünce sadece yaşı küçük olan Zeynel diye bir oğlu kaldı. O nedenle Toğrul'un oğlu Ümran Doğanhisar'da şeyh olurken diğer oğlu Mehmet Mahmudhisar'daki post'a geçti. 1465 ve 1483 seneleri arasında Genç Arslan oğlu Zeynel ya bulûğ çağına erişti ya da evvelâ başka işlerle meşgul olduktan sonra tekkeye geldi ve meşihatın bir hissesi ona verildi.

²⁷ Konyalı, İbrahim Hakkı, *Nasreddin Hocanın Şehri Akşehir, Tarihi-Turistik Kılavuz* (İstanbul, 1945), s. 597.

Dediği Dede'nin Doğanhisardaki tekkeyi bizzat bina ettiği bildiriliyor²⁸. O senelerde şeyhi Ümran Beğ diye bir şahıs idi. Vakfa ait olan bir değirmenin dörtte biri onun mülkü olduğuna göre vakfın hiç değilse bir kısmının o ailenin mülkünden meydana geldiği söylenebilir. Bu sülâlenin başka mülkleri de mevcuttu, çünkü bundan başka yakın zamanlara kadar Doğanhisar'ın içinde Dediği Dede adıyla adlandırılan bir hamam ayakta duruyordu²⁹. Aynı zamanda Saideli kazasındaki Kara Sevinç köyünün vergileri kısmen o sülâlenin elinde bulunuyordu. Çünkü Fatih devrinde yazılmış olan vakıf defterine göre, bu köyün malikânesi Dediği Dede ahfadlarından Ahmed Paşanın mülküydü. Ayrıca da Konyadaki Toruncan zaviyesi bu aileye bağlıydı³⁰. Maalesef Karamanlılar devrinde önemli olan hanedanlar hakkında bilgimiz çok kıttır. Fakat kaynakların verdiği malûmata göre, Dediği Dede her halde o bölgede önemli mülk sahibi olan bir aileye mensuptu. Bilmediğimiz bir sebepten Dediği Dede diye anılan şahıs mülkünün çoğunu vakfettiyse bile, ailenin diğer bir ferdi kendini tekke hayatına vermeyip pašalık rütbesine nail olmuştur. III. Murad devrinde yapılan son tahrire göre, bu mülkün bir kısmı hâlâ ahfadlarının elinde idi.

II. Bayezid devrinde tespit edilen derviş sayısına göre, her iki zaviye pek fazla kalabalık değildi. Hizmetkâr diye vasıflandırılan şahıslar dahil, Doğanhisar'da on, Mahmudhisar'da yedi kişi mevcuttu. Buna rağmen Mahmudhisar'daki tekkenin vakıfları daha zengindi:

Zaviyenin Fatih devrindeki durumu için bk.

Uzluk, Feridun Nâfiz, *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi, Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü Arşivindeki deftere göre, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı* (Ankara, 1958), s. 39.

²⁸ Vakıf tahririnde Mahmudhisar hakkında böyle bir kayıt yoktur. Fakat oradaki tesisatın bir kısmı Dediği Dede alâkadar olmadan evvel de mevcuttu. Dediği Dede orada bir zaviye kurdu mu, yoksa mevcut olan birini ihya etti mi pek anlaşılıyor. Belki de kendisi ilgilenmemiş oğulları veyahut müridleri tekkeye adını takmış olabilirler.

²⁹ İbrahim Hakkı, Konyalı, *Akşehir*, s. 590. TK 564 no.lu defterde bu hamama ait hiç bir kayıt yoktur.

³⁰ Vakıflar İdaresinde bulunan H 824/1438-39 tarihli bir vakıfname suretine göre gerek Mahmudhisar'daki gerek Karasevinç'teki gelir kaynakları tekkeye Turgut oğlu Pir Hüseyin tarafından bağışlanmıştı (bak. Oral "Turgut oğulları," s. 47-48). Toruncan zaviyesi için bk. Konyalı, İbrahim Hakkı, *Âbide ve Kitabeleriyle Konya Tarihi* (Konya, 1964), s. 946.

Yekûnu 3200 akçeyi aştuğı halde Doğanhisar'dakilerin elinde sadece 1310 akçelik gelir kaynakları mevcuttu. Durum böyle iken Ilgın kazasındaki zaviyenin daha hızlı geliştii olağandır: Kanunî Süleyman devrinde yapılan tahrirler bunu açıkça gösterir: TT455 numaralı deftere göre orada Dediği Dede ahfadından sekiz kişi mevcuttu: Toruncan iki erkek ahfad bırakıp ölmüştü, fakat Mehmed b. Ertuğrul ve iki oğlu henüz sağdılar. Diğer üç kişinin nereden geldiği pek belli değildir, babaları evvelki listede yoktur. 1488 senesinde şeyhin neslinden olmadığı halde derviş olarak kaydedilen şahıslardan ikisi Kanunî devrinin başında hala hayattaydı, diğerlerinin bir kısmı da nesil bırakmıştı. Fakat bu 'eskiler' defterde kaydedilen yirmi iki 'hizmetkâran-ı dervişan' arasında beş kişilik küçük bir azınlık teşkil ediyorlardı. Diđerlerinin nereden gelmiş olduğunu bilmek pek enteresan olurdu, ama liste buna dair hiç bir ipucu vermiyor. Aynı zamanda köyde göze çarpan bir gelişme olmuştur: II. Bayezit devrinde doksan beş vergi mükellefi olan bu köyde artık doksan üçü aile (hane) sahibi olmak üzere yüz otuz küsur bulúđ çağına gelmiş erkek mevcuttu. Hizmetkârların hiç değilse bir kısmının köyden gelmiş olmaları mümkündür.

Doğanhisar'daki şeyhler arasında en başta gelen Genç Arslan b. Zeynel (?) diye birisidir. Ümran Beğ artık yoktu, fakat Isfahan ve Veli b. Toğrul namında iki kardeşi hâlâ yaşıyordu. 881/1476-77 senesinde defterde kaydolduklarına göre artık yaşlıca olmaları icap eder. Buna karşılık Genç Arslan b. Zeynel'in (?) her halde yaşi henüz küçük iken Isfahan ve Veli'nin niye ikinci plâna düştükleri hattâ oğulları ile beraber hizmetkârlar arasında kaydoldukları pek anlaşılmıyor. Bu tekkede kesinlikle dışarıdan gelmiş olması icap eden şahıslar çok azdır: Bilhassa Veli b. Toğrul'un oğulları kalabalıktı, ve Doğanhisar'ındaki dervişlerin çoğunun 'eskilerin' ahfadları olması gerektir.

Bu derviş listeleri de şu bakımdan önemlidir: Kanunî Süleyman zamanına ait olup iki tekkeyi ihtiva eden üç defter vardır³¹. Hiç birinin tarihi belli değilken listelere bakıp hiç değilse sırasını tespit

³¹ Kanunî Süleyman devri tahrirleri: Başvekâlet Arşivi Tapu Tahrir (TT) 455, 399, 415. III. Murad tahririnin Saideli'ni kapsayan defteri: Tapu Kadastro Arşivi 104.

etmek mümkündür³². TT 455 en eskisi olmalı: Defterin başlangıcı I. Selim devrinde Kemalpaşazade tarafından yapılan tahririn aynıdır. Bununla beraber, TT 455 teki dervişlerin ikisi TT 399 yapıldığı zaman ölmüş, bir tanesi ortadan kaybolmuştur. Elbette bunların TT 455 yazılmadan evvel ölmüş olmaları mümkündür: Bazı durumlarda bir ölüm vakası hemen sonraki tahrirlere geçmemiş olması düşünülebilir. Fakat iki tahrirdeki listelerin bu cinsten sonradan ilâve edilmiş kayıtlar hariç tıpatıp aynı olmasının başka bir izahı daha makuldür: Tahrir emini elindeki listenin kopyasını çekip sonradan kontrol etmiştir. O halde TT 399 ile TT 455 arasında fazla bir zaman geçmemiş olması lâzımdır: Bir kenar notundan da TT399'un 1524/25 senelerinden önce yazıldığı anlaşılır.

TT 415 her halde çok sonra meydana getirilmiştir: TT 455 ve TT 399 daki dervişlerin hiç biri sağ değildi. Çoğunun oğulları varken galiba bazılarının oğullarının oğulları bile mevcuttular. O zamanların ortalama olarak çok kısa ömrü nazarı dikkate alınırsa bile yine otuz senelik bir müddetin geçmiş olması icap eder, çünkü tahrire geçirilenler her halde on iki yaş civarında olmalıydılar. Beş kişi müstesna, bütün TT 415 numaralı deftere kaydolan dervişler daha evvelki defterlerde mevcut bulunanların ahfadları gibi gözüktür; o beş kişiden ikisi azat edilmiş kölelerdi. Baba adları Abdullah olduğuna göre, herhalde yeni müslümanlardandılar.

Bu listelerden başka bir mühim sonuç daha çıkar: I. Selim'in zamanında tertiplenmiş ve Sadreddin-i Konevî zaviyesine ait olan bir listeden de anlaşıldığına göre, 'hizmetkârlar' ve 'dervişler' arasında gerçekten bir fark mevcuttu³³. Sadreddin-i Konevî zaviyesine ait listeden, Mahmudhisar'da da olduğu gibi, vâkıfın neslinden olan ve olmayanların iki ayrı kategoriye düştüğü anlaşılır. Ancak Doğanhisar'da uygulanan ayırım buna ters düşüyor ve belki tahrir emininin bir hatasıydı. Diğer taraftan bazen evvelâ hizmetkâr diye kaydedilenlerin sonradan 'zaviyedar' olup vâkıfın ahfadlarının

³² Zeki Oral tarafından bulunan şecereyi tahrir kayıtlarıyla birleştirmek oldukça zordur. Eksik olduğu tahmin edilebilir. Şecerede sondan bir önceki kuşakta gösterilen Bektaş Efendi muhtemelen III Murad tahririnde bulunan Bektaş b. Melik Arslandır. Son olarak gösterilen Şeyh Hüseyin her halde şecerenamenin yazıldığı H 1017/1608-09 senesinde hayattaydı. Tahrirde adı geçmiyor.

³³ Derviş kategorileri üzerindeki bu malûmat, tahrirlere bazen eksik olarak geçmiş olan listeleri yorumlamak icap ederken faydalı olabilir.

seviyesine ulaştıkları da görülüyor: TT 399 da kaydedilen yirmibir zaviyedar arasında onördü daha evvelki tahrirlerde hizmetkâr kategorisine düşüyordu.

992/1584 senesinde Akşehir hakkında son defa bir tahrir meydana getirilmiştir³⁴. Ilgın'ı da kapsayan bu defterde, tekkeye mensup olanların sayısı 107 nefer diye gösterilmiştir. Kayıtlı sakini 318 olan köyün artık üçte biri tekkeye mensup iken zaviyeye bağlı olanlar galiba reayanın verdikleri resimlerden muaftılar. Hizmetini eda etmiyenin resmi alınıp tekke için sarfedilecekti. Bu kayda ilk sefer Kanunî devrinin sonuna doğru yazılmış olan TT 415 te rastlanmıştır, ancak o zamanki zaviyedar ve hizmetkârlar sadece elli üç kişiden ibarettiler. Gösterilen artış tabii bir artış mı yoksa dışarıdan gelenler varmıştı pek bilinmez. Bu kalabalık zümrenin nasıl geçindikleri tam açık değildir, fazla artışı olmayan tekke vakfı herhalde bunları besliyebilmek için yetmemiş olacaktır. Maalesef tekkeye mensup olanların çift, nim çift, bennak caba veya mücerred olduklarına dair kayıtlar yok denecek kadar azdır. Önemli derecede toprak sahibi oldukları mümkünse de yine pek muhtemel değildir, çünkü genel olarak köyün toprakları dar gelmeğe başlamıştı. Onbeşinci yüzyılın sonuna doğru büyük ekseriyeti çift ve nim çift sahibi olan vergi mükelleflerinin ancak küçük bir azınlığı bu özelliği muhafaza edebilmişti, diğerleri çaresiz bennak olarak hayatlarını kazanmağa çabalıyorlardı. 992/1584 senesinin tahririnde nim çift sahibi olan bir tek tekke mensubu gözüktüyor: Bu kayıt doğru ise belki tekke mensuplarının bir kısmı tekkeye belirli şekilde hizmet eden köylüler olarak düşünülebilir.

Maalesef tekkeye eda edilecek hizmetlerin ne mahiyette olduğunu bilemiyoruz. Zaviyenin o devirde bir tarikata mensup olup olmadığını bilseydik belki bu hizmetin karakterini daha iyi anlamak mümkün olurdu. Fakat mevlevihaneler hariç tutulursa tahrirlerde tekkelerin bağlı olduğu tarikata dair hiç bir malûmat yoktur. III. Murad devrindeki şeyhin Bektaş adlı bir oğlu olduğundan her halde bir sonuç çıkarmak caiz değildir. Her iki tekke ana yoldan nisbeten uzak olduğu için bir ipucu verebilecek yerli veya yabancı seyyahlar da yoktur^{34a}.

³⁴ Her iki tekke hakkında Tapu Kadastro Arşivinde 584 numero altında kayıtlı olan vakıflar defterinde de kayıtlar mevcuttur, fakat daha evvelden bilinen hususları tekrar etmekle yetiniyor.

^{34a} Zeki Oral'ın özetlediği vilayetnamede Dediği Dede ile Hacı Bektaş arasında bir ilişkinin mevcut bulunduğu iddia edilirse de, sözü geçen menakıbnamayı sıkı bir kritiğe tabi tutmadan bu hususda bir şey söylenemez.

Ancak onsekizinci yüzyılın ikinci yarısı ve ondokuzuncu yüzyılın ilk seneleri için bizi bu hususta aydınlatabilecek mahiyette olan kaynaklar mevcuttur³⁵: Bunlar Başvekâlet Arşivinde bulunan bazı münferit vesikalardan ve Vakıflar Genel Müdürlüğünde olan bir Hazine Defterinden ibarettir³⁶. Defterin içindeki kayıtlar 1104/1692-93 senesinde başlıyan ve Mahmudhisar'a ait olan bir şeyh listesinden ibaret olup şeyhin, post'a gelebilmesi için lüzumlu olan tavsiyelerini kaydeder. Her zaman lâzım olan şeyhülislâm müsaadesine 1166/1752-53 senesinden itibaren Hacıbektaş'taki Bektaşî postnişinin inhası ilâve edilir. Hacıbektaş şeyhlerinin daha evvelki devirlerde böyle bir hakka sahip olup olmadıkları kesin olarak bilinmese de, bu husus ile ilgili olan vesikalar 1692-93 senelerinden itibaren elimizde bulunduğuna göre inha kaydının 1752-53 senelerinden evvel bulunmayışı tekke şeyhlerinin o zaman Bektaşîliğe yeni intisap ettiklerine dair bir işaret sayılabilir. Mahmudhisar tekkesiyle ilgili olan münferit evraklar 1209/1794-95 senesine ait olduğu için bilgimize bu hususta yeni bir şey katmıyor. Hazine defterindeki şeyhler listesinde 1826/7 senelerine ait olan bir olağanüstü vak'a yoktur: O arada şeyh olan şahıslar 1814-17 senelerinde, post'a gelmişlerdir. Şeyh ailesi herhalde Bektaşîlikten vazgeçip tekkesini kurtarmış olacaktır. Doğanhisar zaviyesine ait olan malûmatımız daha da kıttır: 1162/1748-49 ve 1210/1795-96 senelerinde o da Bektaşî şeyhlerinden inha alıyordu; fakat bu durumun ne zaman başlayıp ne zamana kadar devam ettiğini bilemiyoruz.

Vakfın maddî gelişmesine ait olan bilgimiz bir az daha zengincedir. Daha varlıklı olan Mahmudhisar tekkesinin gelir kaynakları arasında en önemlisi köyün öşrüydü. En eski vesikalarda bu vergi malikâne olarak geçmektedir. Ömer L. Barkan'ın faraziyesine göre, malikâne hakları çoğu zaman Osmanlılardan önce mevcut olan mülkleri işaret eder. Çeşitli sebeplerden dolayı o eski haklar Osmanlı devrinde kaldırılmayıp daha mahdut bir şekilde olsa da tasdik edil-

³⁵ İstanbul Başvekalet Arşivi, Cevdet Evkaf (CE) no. 5711, 19757 (Mahmudhisar) ve 25050, 20410, 23149 (Doğanhisar) Vakıflar Genel Müdürlüğü, Sivas-1 Salis 482, s. 17.

³⁶ Vakıflar Genel Müdürlüğünde bulunan evraktan istifade ettiğimizde her türlü yardımı esirgemeyen Vakıf Kayıtlar Mütchassısı Mehmet Duru'ya burada teşekkür etmeği borç biliriz.

miş bulunuyordu³⁷. Oral tarafından tanıtılan Pir Hüseyin vakfiyesinde köyün yarısı tekkeye bağışlanmışken, Osmanlı devrinde vakıf gelirleri başka kaynaklardan geliyordu; bu değişiklik belki Karaman Osmanlı vilayeti olduktan sonra meydana gelmiştir. 1483 senesinde yazılan defterden itibaren malikânenin paylaştırıldığını anlıyoruz: Yarısı artık Has Yusuf Ağa'nın Konya'daki Darül-hüffaz'ına tahsis edilmiş bulunuyordu. Dar ül-hüffaz'ın tekmeden sonra tesis olmuş olması oldukça muhtemeldir: Çünkü daha Fatih zamanında vakfın mütevellisi hâlâ vâkıfın bir eski kölesi idi³⁸. Has Yusuf Ağa hakkında pek bir şey bilinmediği için tekkenin malikânesini nasıl ele geçirdiği de malûm değildir. Dediği Dede sülâlesiyle bir ilişkisi var mıydı, yoksa merkezî idarenin zaptettiği başka bir gelir kaynağı yerine Mahmudhisar'dan tazminat mı sağlamıştı?

Öşrün yanında ikinci bir gelir kaynağı, yakın olan Kara Sevinç köyünden geliyordu. Orası ufak bir yerleşme olduğu için – III. Murad devrinde Saideli kazasının tahriri yapıldığı vakit köyde yirmi altı bennak caba, mücerred olan otuz kadar vergi mükellefi mevcuttu – öşrün değeri de yüksek değildi. Fatih devrinde 300 akçe değerinde olan bu gelir kaynağı III. Murad devrinde 800 akçeye kadar yükselmişti, fakat bu artışın çoğu enflasyondan mütevellitti. Vakfın diğer gelir kaynakları ekseriyetle mezraa vergileri, zemin ve değirmenlerden ibaretti. Köyün civarında suyun nisbeten bol olmasından dolayı en az bir değirmen mevcuttu. Aynı zamanda Konya Ladik'i civarındaki Kâfirdeğirmeni köyünde bulunan bir değirmen de tekkeye vakıftı. Zaman ile bu ufak tefek gelir kaynaklarının sayısı artıp duruyordu. Her halde bilmediğimiz pek çok küçük mal sahipleri tekkeye bağlılıklarını bu şekilde ifade etmişlerdir.

Doğanhisar'daki tekke üzerinde bilgimiz çok daha azdır. Daha sonraki defterlerde o tekkeye mensup olanların adları bulunmadığı için zaviyenin personel bakımından aynı nisbette gelişip gelişmediğini söyleyemiyoruz. Fakat bulunduğu köye adını verdiğine göre, tamamen önemsiz olmasa gerektir. Vakıflar Genel Müdürlüğünde bulunan bir vakfiyenin sureti gerçekten bu tekkeye ait ise 997/1588-

³⁷ Barkan, Ömer Lütfi, "Türk-İslâm toprak hukuku tatbikatının Osmanlı imparatorluğunda aldığı şekiller I, Malikâne-divânî sistemi," *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, Cilt II (1932-39), s. 119-184.

³⁸ Uzluk, *Karaman Vakıfları*, fotoğraf no. 17, Konya, Konya, s. 953.

89 senesinde Hacı Murad isimli bir şahıs tekkeye bir değirmen ve bir arazi bağışlamıştır³⁹. Şeyh ailesinin evindeki evraklar belki zaviyesinin gelişmesini bir az daha aydınlatacaktı ama bunlar bu yüzyılın başında şeyhin evinde çıkan bir yangında yok olup gitmiştir⁴⁰.

Her iki zaviyenin fonksiyonları da henüz tam anlaşılmuş değildir. Bilhassa Mahmudhisar'dan söz ederken kaynaklar ayende ve raven-deye yapılacak hizmetlerden bahsedip dururlar. Fakat bu gelen giden acaba niye o yola sapacaktı? Haritaya bakınca kolayca anlaşıldığı gibi, tekke Iğın'dan geçen İstanbul-Halep yolundan yirmi küsur kilometre uzaktır. Yerleşme olarak Doğanhisar daha büyük olmasına rağmen, o da Argıthan'dan geçen Konya-Akşehir yolundan aynı mesafede bulunuyor. Üstelik oradaki Dediği Dede tekkesi kasabanın dışında bir çeşit büyük çıkmaz sokağının içinde idi. O zaman gelen gidenlerin çoğu tekkenin kendi ziyaretçileri olmuş olması icap eder. Onlar herhalde bilhassa yaturlar için geliyorlardı, fakat tekkelerin ne kadar işlek olduklarını bilemiyoruz. Hiç değilse Mahmudhisar'daki tekke ayrıca bir mescide sahipti, fakat en geç onaltıncı yüzyılda köy ayrı bir ibadet yerine sahip olduğu için yerin ahali tarafından her gün kullanılan bir mescit değildi; zaten köyün dışında kalması böyle bir fonksiyona mani oluyordu. Bugün tekkenin hemen arkasındaki yamaçta bulunan çam ormanında ne şekilde vakıf ile alâkalı bulunduğu tam anlaşılmıyor: Hiç bir kaynakta vakfın bir parçası olarak geçmediği halde bugünkü ahali oradan şahsî kazanç için odun kesenin çarpılacağına inanır; aynı inancın sayesinde metruk olarak ayakta duran tekke binaları da nisbeten korunabilmiştir.

Tekke şeyhlerinin bir müddet Bektaşiliğe intisap etmeleri de kaynakların azlığı dolayısıyla çözülmesi pek zor olan bazı soruları ortaya atar. Onaltıncı yüzyılda ancak pek az tekke kesin olarak Bektaşî tekkesi diye biliniyor; o devirde Bektaşileri abdallardan ve diğer batınî zümrelerden ayırmak çok zordur. Ancak onyedinci yüzyılın ikinci yarısı için Evliya Çelebi'nin eseriyle tekkeleri nisbeten etraflıca anlatan bir kaynak mevcuttur. Bu eser, tarikatın Anadolu'-

³⁹ Vakıf Genel Müdürlüğü Arşivi, defter 2132, s. 91, Bak. Oral, "Turgut oğulları," s. 48.

⁴⁰ Konyalı, *Akşehir*, s. 595.

nun bazı bölgelerinde artık iyice yerleşmiş bulunduğunu gösterir⁴¹. Bilhassa Manisa-Aydın civarında, Kırşehir-Çorum-Merzifon bölgelerinde ve Teke ilinde 'fukara-yı Bektaşiyân'ın sayıları göze çarpar.

Her halde Bektaşiliğin yayılması Evliya Çelebi'nin devrinde bitmeyip onsekizinci yüzyılda da devam etmiştir. Kesin bir iddiada bulunmak yine mümkün olmuyor: Birçok eski yeni zaviye ilk defa olarak Bektaşî tekkesi diye önümüze çıkarsa da, bu sırf kaynakların uyandırdığı bir yanlış intiba da olabilir, çünkü onsekizinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren elimize geçmiş olan resmî vesikalaların sayısı eskisine nazaran çok daha yüksektir. Başvekâlet Arşivindeki ruus defterleri sistematik bir şekilde taranırsa bu hususu belki bir az daha aydınlatmak mümkün olacaktır. Fakat Bektaşiliğin onsekizinci yüzyılda kendine bir çok yeni taraftar kazanmış olması hiç değilse çalışma hipotezi olarak kabul edilebilir.

Maalesef o devirde Bektaşiliğe intisap etmenin ne manaya geldiği pek bilinmiyor. Vesikalarda görünen tek belirti, Hacıbektaş'taki şeyhin inhasıdır. Eskiden tarikata bağlı olmayan bir tekkeye Bektaşiliği kabul ettiren etkenler sadece dinî sebepler miydi? Yoksa Hacıbektaş şeyhlerinden herhangi bir şekilde yardım umuluyor muydu? Bektaşiliğe intisap ettikten sonra ayinlerde bir değişiklik yapıp yapılmadığı veya tarikata bağlanmadan evvel ne derecede bir benzerlik olduğu da araştırılması gereken sorulardandır.

Tekkenin II. Mahmud devrindeki durumu da ilgi çekici bir husustur. Yeniçeri ilgasından sonra tarikat kapatılınca bazı tekkeler fizikî olarak imha edilip vakıfları şahısların eline geçmiştir. Bazıları ise, Hacıbektaş dergâhı gibi Nakşibendî veya hükümetçe kabul edilen başka bir tarikata verilmiştir. Başkalarında yine Mahmudhisar zaviyesinde olduğu gibi göze çarpan bir değişiklik olmamıştır. Bu gibi meseleler münferit olarak bir tek müesseseyi değil, hiç değilse büyük bir bölge ele almak suretiyle araştırılmalıdır; ve bu sahada henüz yapılacak çok iş vardır.

⁴¹ Bu husus için bk: Hasluck, F. W., *Christianity and Islam under the Sultans* (Oxford, 1929) Cilt I, s. 500 v.d. türkçe tercümesi Hulûsi, Rağıp, *Bektaşilik Tetkikleri* (İstanbul, 1928).

SUMMARY

The so-called 'Dediği Dede tekkesi' is located in the close vicinity of the villages of Mahmudhisar and Tekke near Ilgın. It is built on a hill-top overlooking the road passing through the settlements, a small pine wood covering the hills to the North and East. A badly built entrance gate of fairly recent date leads into a rectangular courtyard giving access to the building from the North, and surrounded by a wall about 2.5 m. in height.

Within the building itself, three sections can be distinguished. From the courtyard the visitor passes into a rectangular chamber 17.40 m. long and 2.60 m. wide, the axis pointing in an east-west direction. As apparent from the construction joint in the south wall, this section is a later addition to the original building.

In the south wall of the entrance chamber, there is an arched opening leading into the second section, a slightly irregular rectangle measuring 5.60 m. at the north and 5.75 m. at the south end, while the east and west walls are respectively 1.95 and 2.12 m. long. This room can be characterized as a vestibule or hall, whose central section is covered by a dome, while the two flanking parts are barrel-vaulted and open into the domed section as ivans. While the lower structure is built of ashlar masonry, the dome and vaults are constructed of bricks measuring $22 \times 22 \times 4$ cm. At present there are two tombs in each vaulted space, however, it is impossible to say whether these are contemporary to the building.

In the south wall of the second section, a door gives access to the main area of worship. Compared to the simplicity of the building as a whole, this door is rather elaborate: profiled jambs and lintel are carved of marble, while an inscription panel measuring 88×183 cm. and referring to the year 576/1180 is inserted immediately above the lintel. Two steps lead down into the area of worship, an almost square chamber measuring 5.20×5.40 m. Two small slit windows in the east and west walls admit a measure of light, while four large squinches of ashlar masonry carry a dome constructed of bricks. A square niche covered by a half dome at the opposite end of the room

constitutes the *mihrap*, whose lower parts are faced with carved spolien marbles which most probably formed part of an earlier Byzantine building. Even though this building is mentioned as a *tekke* or *zaviye* in archival documents, it does not provide the necessary accommodations for living and cooking usually found in such establishments. Rather, the building can be defined as a single unit *mescit* with a closed hall or vestibule. In Konya and Akşehir various examples of this type were built during the thirteenth and fourteenth centuries. In case the inscription dated 576/1180 in fact belongs to the present building, it should be regarded as the earliest example of a single unit *mescit* with closed vestibule. Other evidence also points to an early date, particularly the plan type and the ample use of spolien stones. Most probably the outer entrance hall was added considerably later, when more meeting space was required for an increasing number of participants in the functions of the *tekke*.

Archival documents on this building, which was most probably known as the *tekke* of Dediği Dede begin in the last quarter of the fifteenth century, after the conquest of the principality of Karaman by the Ottomans under Mehmed Fatih. Another *tekke* known by this name was located in the village of Tekke near Doğanhisar, district of Akşehir. From a series of tax registers and lists of pious foundations it is possible to follow the development of Mahmudhisar from a tiny settlement of approximately sixty taxpayers, about half of whom were owners of full peasant holdings, to a village of 317 adult males in which the majority worked half-holdings or less. At the same time, the number of people associated with the *tekke* rose from seven at the end of the fifteenth century to 107 at the end of the sixteenth, although by this time the majority were probably peasants whose functions in the dervish community have not been clearly defined. The *tekke* near Doğanhisar was smaller in terms of income and at least at certain times in terms of members as well. In the eighteenth century both *tekkes*, about whose previous affiliations nothing is known, associated with the Bektashis. However, since the two institutions seem to have survived Sultan Mahmud II's campaign of repression without too much damage, it is very likely that they abandoned the order when affiliation became dangerous.

Apparently the family of the founder owned a considerable amount of land in the areas of Saideli, Ilgın, and Akşehir. At least one

member, in the fifteenth century, bore the title of pasha. While the exact period in which Dediği Dede lived is not known, he was possibly alive by 1407. Most probably the two *tekkes* were in fact founded by the same person, since there is some evidence for a blood relationship between the two *şeyh* families. Little is known of the functions of the *şeyhs* in their village environment. While official documents generally stress the obligation to take care of wayfarers, both *tekkes* were really too remote from the main highway to have acted as hostels on a significant scale. Both were probably places of pilgrimage, but it is unknown how often they were visited and by whom.

Aside from the information they convey about the *tekke*, the dervish lists contained in the three *tahrirs* from Kanunî Süleyman's time (TT 455, 399 and 415 in the Archives of the Prime Minister in Istanbul) also allow us to establish at least a relative chronology of these undated registers. Among the remaining sources Maliyeden müdevver 241 is of special interest: while mainly a *tımar* register probably compiled shortly after the conquest of Karaman (a note in the text is dated 1466) it also contains information on pious foundations and a full enumeration of the tax-paying inhabitants of Akşehir, Ilgın, Doğanhisar and various smaller settlements, thus making it most probably the earliest extant example of an, even though fragmentary, *tahrir* of Karaman.

İSTİFADE EDİLEN OSMANLI ARŞİV VESİKALARI

MM	241	tımar defteri	Fatih devri, 870/1465-66 dan sonra	M (Mahmudhisar) D (Doğanhisar)
TK	564	vakıf defteri	881/1476-77	M,D
Mc	o/116/1	vakıf defteri	888/1483	M,D
TK	565	vakıf defteri	906/1500-01	M,D
TT	40	tahrir, mufassal	tarihsiz, II Bayezid devri	M,D
TT	455	tahrir, mufassal	tarihsiz, Kanunî	M,D
TT	399	tahrir, mufassal	tarihsiz, Kanunî	M,D
TT	387	tahrir, icmal	Kanunî devri	M
TT	415	tahrir	tarihsiz, Kanunî	M,D

SUMMARY

471

Mühimme defteri 40	hüküm	987/1579	D
TK 146	tahrir	992/1584	M,D
TK 584	vakıf defteri	992/1584	M,D
TK 104	tahrir	992/1584 civarında	Kara Sevinç
Vakıflar Genel	vakfiye	Receb 997/1588-89	D
Müdürlüğü, defter 2132, S. 91			
Vakıflar Genel Mü- dürlüğü, Selim-i	hazine defteri	1104-1288/1692-1872	M
Salis 482, s. 17			
CE 23149	arz	13 Safar 1165/2 Ocak 1752	D
CE 20410	arz	1204/1789-90	D
CE 19757	arz	1209/1794-95	M
CE 5711	arz	1209/1794-95	M
CE 25050	arz	1210/1795-96	D

FATİH SULTAN MEHMED'İN ÖLÜMÜ

CESEDİNİN KOKMASI — OĞULLARI ARASINDA İLK MÜCADELE —
AMASYA VALİSİ BAYEZİD'İN SALTANATA DAVETİ — BABASININ
ÖLÜMÜNÜ HABER ALAN KARAMAN VALİSİ CEM'İN HAREKETİ —
AKŞEHİR'E GELEN CEM SULTANIN İLK FERMANI

Ord. Prof. İSMAİL HAKKI UZUNÇARŞILI

Fatih'in Güneye Hareketi Esnasında Ölümü:

Dulkadir oğullarındaki beylik iktidarı meselesinden dolayı aile arasındaki rekabet ve husumet büyümüş, Memlûk sultanlarının nüfuzu altında bulunup sultanın menşuriyle intihap edilen Dulkadir Emrine karşı, aynı aileden rakip olan diğer bir emîr, ailece karabetleri olan Osmanlı devletine başvurarak onların yardımlarıyla Dulkadir Beyliğini elde ediyordu.

Dulkadir ailesi arasındaki bu geçimsizliğe müdahaleden daha evvel Osmanlı devleti hacıların su sıkıntısı sebebiyle Hicaz Su, yollarına havuzlar inşası teklifinin Memlûk sultanı tarafından kabul edilmemesi yüzünden Memlûk Sultanlığı ile Osmanlı devletinin arası açılmıştı. Asıl ara açılmasının nedeni, Osmanlı Devletinin Dulkadir Emîrliği ihtilâfına müdahale etmesi idi.

Tarihlerde görüldüğü üzere bu ihtilâf sebebiyle Fatih Sultan Mehmed 886 Safer 27 ve 1481 Nisan 27 de Memlûklerle harp etmek üzere güney tarafına hareket etti, *Üsküdar*'a geçtiği zaman rahatsız bulunuyordu, buna rağmen hareketinden yüz döndürmedi. *Üsküdar*'da bir kaç gün kaldı, sonra araba ile hareket etti ve Rebi-ül-evvelin dördüncü Perşembe günü (3 Mayıs 1481) *Gebze*'ye yakın *Tekfur çayırı* ordugâhında ikinci ile akşam arası elli bir yaşında vefat etti. Ölümü hakkında çeşitli mütalealar vardır; hasta olarak İstanbul'dan çıktığı muhakkaktır.

Fatih'in Oğulları :

Fatih Sultan Mehmed II. nin hayatta iki oğlu kalmıştı. Bu iki şehzade ile taraftarları arasında için için devam eden saltanat rekabeti ümit edilmedik zamanda babalarının ölümüyle birdenbire

alevlendi, o kadar ateşlendi ki, iki şehzadenin taraftarları ölüyü yüz üstü bırakarak mücadeleye girişecek kadar efendilerini saltanata getirmek için faaliyete geçtiler.

Bu saltanat taraftarlarından birinin başında veziriâzam Karamanî Mehmed Paşa, diğerinin başında Fatih'in güney seferine giderken *Istanbul* muhafazasında bıraktığı en eski ihtiyar vezir İshak Paşa bulunuyorlardı.

Fatih Sultan Mehmed'in büyük oğlu Bayezid *Amasya* Valisi ve küçük oğlu Cem, *Karaman* Valisi idi. Cem Sultan daha evvel *Kastamonu* Sancak Beyi iken *Karaman* Valisi olan büyük biraderi Mustafa Çelebi'nin 879 H., 1474 M. de ölümü üzerine *Kastamonu*'dan alınarak *Karaman* Valiliğine naklolunmuştu.

Sultan Mehmed II öldüğü zaman iki kardeşten Bayezid otuz dört, ve Cem ise yirmi üç yaşlarında bulunuyorlardı. İki şehzade de iyi tahsil görmüştü. Bayezid daha bilgili idi; fakat meşrep ve ince ruhluluk ve şairlik itibariyle Cem, babasının daha çok sevgisini kazanmıştı, bunda herhalde yaşca küçük olmasının da tesiri vardı.

Şehzade Bayezid ise, İran'dan gelüp Anadolu'ya yayılan afyonkeşlerin tesiriyle *Berş* برش denilen afyon suyuna düşküdü. Bugünkü eroinciler gibi *Berş* âlemleri yapıyordu. Anın bu halini babasına bildirdikleri için Sultan Mehmed bir yazı ile kendisini takdir etmiş, Bayezid de özür dileyerek babasının emriyle terkettiğini arz ile aşağıdaki cevabı vermişti¹.

Halledallahu subhanehu birrühü ve ihsanehu

Âsitane-i saadet âşiyane yüz sürdükten sonra mârûz-ı benдеği budur-kim sâbıkâ def-i seman için bazı müfferihattan fil-cümle istimal olunur gibi idi, âhur zararı nef'inden ziyade müşahede olunmağın tedricle def'ine mülâzım olup bir cüzî nesne kalmıştı; el-minnet-ü lillâh ki sultanımın yümn-i nefesiyle bil-küllüyye andan halâs müyesser oldu. Amma bu hususta bazı kimesneler mubalâğalar edüp kendü şanlarına lâyıf olan efa'l-i şeniadan bu canibe nisbet idüb olmaz harekât isnad ederlermiş, neûz-ü billâh min zâlike hâşâ ki vâki' ola, inşaallah anlara ceza cânib-i hakdan yetişe. Elhaletü hâzihi pâdişah-ı âlempenah devletinde mecmu-ı umûr ve masalih gereği gibi sûret-i intizam

¹ Topkapı Sarayı Arşivi 6366/1.

bulup lâlalarından allah razı olsun ki hizmetlerinde kaim olup dakika fevt etmezler. Şol-ki kemâl-i sa'y-ü kifayettir yerine getirürler...

*Ekallü'l-abd
Kemine Bayezid*

Bayezid bundan sonra *Berş* istimâlini terketmiş ise de, babasının tam sevgisini elde edememişti. Temiz bir hayat sürdürdüğüne emin olduğu küçük oğlu Cem Sultan'ı babası daha çok seviyordu. Haya-tının son senelerinde ve veziriâzam Karamânî Mehmed Paşa zamanında tertip ettirmiş olduğu saltanat kanunnâmesinde kendisinden sonra saltanata gelecek hükümdarın nizam-ı âlem için kardeşlerini öldürmelerini bir madde halinde kanuna koydurmuş ve bunu ulemanın ekserisinin de tasvip ettiklerini beyan eylemişti.

İkinci Sultan Mehmed, oğullarından Cem sultanı çok sevdiğini imâ ile kanunnameye koydurduğu Şehzade elkabı arasında misal olarak Cem'in elkabını yazdırmıştır².

Saltanat kanunnamesindeki bu kayıt, Cem Sultan'ın Bayezid'e tercihini gösterdiği gibi Fatih'in ölümünü müteakip Veziriâzam Karamanî Mehmed Paşa'nın *Cem Sultan*'ı saltanata davet faaliyeti de anı teyid eylemektedir.

Pâdişahın ölümünü veziriâzam bir taraftan usulen büyük Şehzade Bayezid'e bildirdiği gibi küçük şehzade Cem Sultan'a da bildirerek anı acele davet etmişti.

Babasının kendisini sevmediğini bilen Bayezid babasından sonra hükümdar olmak için Yeniçeri ocağını elde etmiş ve eski veziriâzamlardan ihtiyar İshak Paşa'nın *Istanbul* muhafızı bulunması anın işini kolaylaştırmıştı. İshak Paşa, Fatih'in ölümünü resmen vezir-i âzam tarafından Amasya'ya gönderilen memurdan başka, süratle gelmesini müteaddit ulaklarla Amasya Valisi Bayezid'e bildirmiştir:

² Cem Sultan'ın elkabı "*Ferzend-i ercümend-i es'ad ü emced varis-i mülk-ü Süleymanî nûr-ı hadaka-i sultanî Tâc-ı rusûs-salâtin sahib'ülizzü ve't-temkin mahz-ı lûtfullahü'l-kiram oğlum Sultan Cem edam-ullahu bekahü*".

Sultan Bayezid'in elkabı:

Ferzend-i esa'd-i erşed ü ercümend nur-ı hadaka-i saltanat nevr-i hadika-i memleket nur-üd-deolet-ü ved-din oğlum Bayezid tâl-e bekahü (Kanunname Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası s. 32).

Âzzamallahü Şânehu ve evzaha ale'l-âlemîne burhanehu

(عظم الله شأنه و اوضح على العالمين برهانه)

Âsitânei devlete yüz sürmekten sonra mâruz-ı bendegi oldur ki şimdiki halde sultan'ül-berreyn ve hakan'ül-bahreyn sultan baban neverallah-ü kabrehu dâr-ı fenadan dâr-ı bekâya rihlet idelüden beru sultanıma yirmi otuz ulak gönderdik. Haliyâ varan ulakların biri gelüp vasıl olmadı. Bu babda hayrette kalmışuz, âlem feterata ve fesade vardı, varan ulaklara itimad olunmayup mübarek ve saadetlü zamirinizde nev'i şüphe var ise yarar adamlarınızdan hüküm-ü şerifle ben kuluna gönderesiz, eğer emrederse(niz) ben kulunuz yüz sürüyü ayağınız toprağına varalum, hakikati hal ne minval üzere vaki olduğunu ilâm edüp itimad idesiz. Hiç veçhi minelvücuh tereddüt çekmeyüp mesalih-i müslimîn için saadette becid gelüp yetişesiz, sultanım kibelinden bir hüküm-ı şerif biz kullarınıza irsal olunmak vacip ve lâzım idi ki devletle ne yerde geldiğünüzü ne vakit gelüp vasıl olacağınızı bilüp mazmuniyle halka istimalet olunaydı. Biz kulunuz hod bunda bin türlü müdarâ ile canımızı hıfzederüz ki üste Bey saadette filân gün gelür (deyu) düzme kâğıtlar yazaruz ve düzme ulaklar düzerüz Sultanım kibelinden ki üste (işte) vardım deyu.

Bu minval üzere nice kere vaki olup vademize hilâf vaki oldu. Şimdiki halde gerçek sözümüze itimad etmezler oldular. Sultanıma mahfi olmya ki şimdengeru müdara tarikiyle bunlara (yeniçerilere) istimalet etmek ayruk mecalimiz kalmadı, masalih-i müslimîn için becid devlet ve saadette gelmesine ziyade ikdam idesiz ki ziyade sevap hasıl edersiz. Baki ihbaratı hamil-i rik'ai ubudiyet çaşnıgır başımız kulunuzdan istifsar oluna, ol takrir ve beyan ede ki mecmu-ı kazayalara muttalidir vesselâm. Baki ferman Der-i muallânındır ved-düa³.

Elmuhlisü-l hakim

İshakul-fakîr

Sözümüzü burada keserek Fatih Sultan Mehmed'in ölümü üzerine meydana gelen olaylara bakalım:

Pâdişah sefere giderken maiyyetinde Baltacılar kethüdası Kasım adında bir adamı vardı. Sefere çıkıldığı zaman kethüda Kasım, Pâdişahdan çavuşluk, rica etmiş, pâdişah da sabreylemesini söylemiş. Tekfur çayırında Sultan Mehmed'in vefatı vaki olunca cesedi gizlice İstanbul'a saraya gönderilmiş, ordu ile beraber bulunan veziri âzam Karamanî Mehmed Paşa hükümdar olmasını arzu

³ Topkapı Sarayı Arşivi No. 1408.

خاندان بیگانه
تتانه سعادت تشبیه یوز سوز مکدن مکره معروض نیندیک بودیم ساقا فاعل من احوالی
مفرحان دن فی جلد استعمال اولور لوی اولدی افرضی غنمدن زیاده مشا باره و تمنع
در جلد رفعت ملارم اولوب بر جوی سنه قالمشدر اینه له له ساطا مکر غیر نفسه بالکلید
آن دن خلاص میسر اولدی لاج و خصوصه بعضی طینه له له ساطا مکر غیر نفسه بالکلید
اولن افعالی ششور دن بو جانده نسبت ادوب اولور حرکت استسازا در ششور
حاشا زو واقع اولالرشکله انده جراجانب حقدن بقیه الحاله نه مال شاه عام نپناه دولنده
امور و حاشا لری کی صورت انظام اولالار مدن له راضی اوسون لجه تنه قاع اولوب وقیه
فوت انموز شولده کال سعی و کفایت در برینه نور لر میسین بزرگه مار جماعتی جاننده علوفه
بازوق و خرج مالولالتی خصوصه حلیلی جو اسراف و لاره چقدن اولولکلام کر و انول
چایوب تویناق مشر در اگر سلطانی حضرت لری عنایت ادوب کندور ندن بو مایه بر بندل
چورر سر عین مصاحبتی در بشه خالکده بمعنی میمن سلطانی واقعا اولت قضا و عاوی
حکم شرفده تصریح اولدو جانندن اولدوغده مصلح اولمیه و اندن مکره اولمیه استسایت
یوز سوز کد شتاق حقدن متجاوز در موجود کین قولنده سوز نفع اولنم دو
ایاغی طر اغنه ییشوب سواد عمد اولم بر عرض افر و غمی بو قدر باقی فرمان در کاه بعد کاه
ظل و جسد مده و باک بتر ب العبار غمده

Res. 2 — II. Bayazıt'in babası Sultan Mehmed'in ihtarı üzerine (Berş)i terk ettiğine dair el yazısı ile babasına arızası (Topkapı Sarayı Arşivi 6366 1)

بسم الله الرحمن الرحيم
فی زمره زید بعد له ا. لوعنه للواحق نصره المعلوم
مما کان فی بائع و بریم مفسر لوک باجاری السور
تمام قابو خلق مسلطه با بریدوک و جود شریفه منتظره
قاموس مطبوعه و متعارف لولسار راه بی سید الوالی حاکم کتفا
لولاه سحاق بکار با یولای لوعنه مفسر ایدوب
ومسلطه با بریدوک لوز لیا ستر صلوه کبکی قار سولوب
علی التیجار تشدور من لولکتر بو بابت کرا کبکی
امقام ایدوب سی با بنده شوله له لاله طور سنه در
بینه بی حمله له لکوک و در لوعنه مقید لولکتر
ولوعنه طرفه حافی غفار لولم یوب اول با بابت ندره
بینه ایلم ایدوب لولکتر لولوب قوشاع لوعنه یوه
قوشون شوله له حمله در لولکتر لولکتر صلوه
اولا کتفا سحاق بکار نیز بو بابت ظهیر ایدوب یولکتر
بغلیا ستر بجهت بولوف لوجه سیم نشون شغیا ستر تمام حمله لولکتر
به ستر بوضو ستر سید لولکتر ذیاله نایب لولکتر اولیعه له سید لولکتر
محمد حسن
رسید

Res. 3 — İstanbul Muhafızı Vezir İshak Paşa'nın Anadolu Valisi ve Sultan Bayazıt'ın damadı Sinan Paşa'ya Vezir-i Azam Karamani Mehmed Paşa ve taraftarlarının öldürüldüğü ve Bayazıt'ın geleceği yolların korunarak Cem'in geçmesine müsaade edilmemesi hakkında mektubu (H. 886)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
إِنَّمَا أَمْرٌ إِسْرَافِي بَعْدَ مَا جَاءَتْكُمْ
مِنْ آيَاتِنَا وَلَقَدْ كُنَّا نَعْلَمُ أَنَّكُمْ
كُنْتُمْ مُشْرِكِينَ
وَأَمَّا بَشْرُ الْفِئَةِ الَّتِي هِيَ مِنْكُمْ
فَعَسَىٰ أَمْرُهُمْ أَنْ يَنْتَهِبُوا مِنْكُمْ
مِنْكُمْ مِمَّا كَسَبْتُمْ مِنْ قَبْلِ يَوْمِ
تَأْتِي السُّيُوفُ فَتُحَارِبُكُمْ فِيهَا
يَوْمَ لَا يُغْنِي عَنْكُمْ كُفْرُكُمْ إِذْ
يُؤْتُونَ السُّيُوفَ فِي قُلُوبِكُمْ
وَأَمَّا بَشْرُ الْفِئَةِ الَّتِي هِيَ مِنْكُمْ
فَعَسَىٰ أَمْرُهُمْ أَنْ يَنْتَهِبُوا مِنْكُمْ
مِمَّا كَسَبْتُمْ مِنْ قَبْلِ يَوْمِ
تَأْتِي السُّيُوفُ فَتُحَارِبُكُمْ فِيهَا
يَوْمَ لَا يُغْنِي عَنْكُمْ كُفْرُكُمْ إِذْ
يُؤْتُونَ السُّيُوفَ فِي قُلُوبِكُمْ

ettiği Karaman Valisi Cem Sultan'a ölüm haberini ulaştırırken *Hünkâr çayırı* ordugâhındaki telâhta pâdişah hamam yapmak üzere *Istanbul*'a geçti denilerek askerinin dağılmaması emrolunmuş ise de bir müddet gizlenen vefat olayını on bir gün sonra haber alan Yeniçeriler, kayıklarla *Istanbul* tarafına geçerek vezir-i âzam Mehmed Paşa'yı öldürdükten sonra bir takım yağma ve yolsuzluklar yapmışlar ve durumu *Istanbul* Muhafızı İshak Paşa ele alarak yatıştırmağa çalışmış ve Sultan Bayezid'in süratle gelmesini arz ile güneyden Cem'in gelmemesi için sınırları kapatarak Anadolu Beylerbeğisi Sultan Bayezid'in damadı olan Sinan Paşa'ya mektup göndermiştir.

Bu olaylar cereyan ederken ölümünü müteakip cesedi saraya nakledilmiş olan *Istanbul* Fatihinin naşının üzerinde üç gün üç gece mum yanmadığı Kapucular Kethüdası vasıtasıyla *Istanbul* Muhafızı İshak Paşa'ya bildirildiğinden Paşa'nın emri üzerine teneşirine mum yakılmıştır⁴.

Fatih Sultan Mehmed'in gasl edilmesi de elemli olmuştur. Yazın sıcağında on günden ziyade elbisesi ile kapalı kalan ceset koktuğundan yanına kimse gidememiş, Baltacılar Kethüdası Kasım ile anın usta dediği tahnit memuru ölüyü beraber soyup dahilî ahşasını çıkartmak suretiyle mumyaladıktan sonra kefenlemişler⁵ ve sonra da merasimle defnedilmiştir.

* * *

İshak Paşa, Anadolu Valisi Sinan Paşa'ya *Istanbul*'daki durumu ve saltanata davet edilen Sultan Bayezid'in geleceği yolları gözlemesini ve güneyden yani Konya tarafından gafil olmasını tavsiye vesair hususlar hakkında aşağıdaki mektubu göndermiştir⁶.

⁴ Baltacılar Kethüdası Kasım'ın, Sultan İkinci Bayezid'e arızasından: "... Ol halde Hünkâr müteveffa oldu üzerinde üç gün üç gece mum yanmadı, Vardım Kapucular Kethüdasına söyledim. Ol dahi İshak Paşa'ya söyledi, emreylediler, mum yaktılar. Rayıhası ucundan kimse yanına varmadı. Ben fakir usta ile bilece içini ayırtladım. Bu zikr olan sözleri kethüdamız dahi bilir..." *Topkapı Sarayı Arşivi* 735/21.

⁵ Osmanlı pâdişahlarından Osman Gazi, Murad Hüdavendigâr, Yıldırım Bayezid, Çelebi Sultan Mehmed, İkinci Murad'ın cesetleri muhtelif sebeplerle mumyalıdır. Emir Süleyman Çelebi ile Musa Çelebi'nin Kanunî Sultan Süleyman'ın cesetleri de mumyalıdır.

⁶ Topkapı Sarayı 8973.

Ferzend-i aziz bâ'de eda-i ed'iyetü'l-vâfire, hazretinize malûm olaki şimdiki halde Mehmed Paşa'nın (veziri âzam) ve bir nice müfsitlerin başları kesilüp tamam kapu halkı Sultan Bayezid'in vücudu şerifine muntazırdılar. Kamusu muti' ve münkâd olmuşlardır. İmdi siz dahi dairenizde olan Sancak Beyleriyle yolları onat hıfzidüp ve Sultan Bayezid'i gözliyesiz, geldiği gibi karşılayup ale't-tâ'cil yetiştirmek ardınca olasız. Bu babta gereği gibi ihtimam edüp sa'y bâbında şol ki elden gelür nesnedir yerine yetiše, merdaneliğin demidir, onat mukayyet olasız ve öte taraftan (Konya ve Cem tarafından) dahi gafil olmayup olbapta tedarik ne ise öyle idesiz. Er gibi olup kuşağı on yerden kuşanup şol ki mümkündür, kendü âdemleriniz salmağla ve etrafınızdaki Sancak Beylerini bu babta zahîr idinüp yolları beklıyesiz. Bihamdillâh bu taraf için hiç teşvişlenmiyesiz, tamam meramınızca bilersiz. Bu hususta sizlere ziyade tekit lâzım olmaya.

İshak Elfakîr

Yeniçerilerin, Sultan Bayezid'i istemekte ısrar etmeleri İshak Paşa'nın durumu Amasya'ya Bayezid'e bildirmesi ve Bayezid'in tereddüt edüp hareket etmemesi İshak Paşa'yı pek sıkımıştır. yukarıki mektubundan da anlaşılacağı üzere, (geliyor, falan yere geldi) diye bir takım oyalayıcı sözlerin aslı çıkmaması nedeniyle Ocaklının İshak Paşa'nın sözüne de inanmadıkları anlaşılıyor.

Sultan Bayezid de bir suikaste uğramaktan korkarak derhal Amasya'dan hareket edememişti, hattâ Bayezid'in Amasya'da yerli hanedandan ve en çok itimad ettiği adamlarından Hamza Bey Zade Mustafa Paşa tarafından Anadolu Beylerbeyisi Sinan Paşa'ya olan mektupta⁷ Cem Sultan'ı *Istanbul'a* doğru geçirmemek için geçit mahallerinin tutulması beyan edildikten sonra "İmdi malûmunuz ola kim bizim sözüümüz, Sultan Bayezid sözüdür, devlete lâıyk budur ki berü tarafa gelmeyüp ol yerde durup cemi'i asker halkını cemedüp etraflara âdemler gönderüp Cem Sultan kangı taraftan gelürse sizi âgâh edeler ki nâgâh gafil bulunup üstünüze gelmiye ve illâ eğer

⁷ Topkapı Sarayı arşivi 6071/3 Hamza Bey Zade Mustafa Paşa'nın mektubundan:

"... Maruz-ı muhibba ne budur ki bundan evvel yaylak kulunuzu hazretinize göndermiş idük ki ol tarafın boğazlarını hıfz ettirmek ardınca olasız deyu. İmdi şimdiki halde hazretiniz ol boğazları koyup beru tarafa müteveccih = اولمشکر اولمشکر olmuşsuz. İmdi malûmunuz ola kim bizim sözüümüz Sultan Bayezid sözüdür. Devlete lâıyk budur ki beru tarafa gelmeyüp ol yerde durup cemi' asker halkını cem edüp etraflara âdemler gönderüp Cem Sultan kangı taraftan gelürse sizi

gelecek olursa ittifakî beyler ağzından bir mektup yazup irsal idesiz ki beru tarafa gelüp geçmiyesizki Anadolu askeri hazır durmuştur, sizi bu tarafa geçürmeziz deyu.

Ve devlete lâyük maslahat budur ki evvel boğazları hıfz idesiz, beru tarafa geçmiyesiz ve geçüp giden ulakların karşı tutup koyuvermiyesiz ki cemi' kapu halkı Sultan Bayezid'i beklemişlerdir. Malûmunuz ola". Bu hususlarda Hamza Bey Zade'nin Sinan Paşa'yı uyuracak daha bazı tavsiyeleri vardır. Sultan Bayezid tahta geçinceye kadar boğazların kapalı kalmasını beyan ediyor.

Bu mektuptan anlaşılacağı üzere Cem Sultan, babasının ölümünü duyarak faaliyete geçmiş ve *Istanbul*'a gelmek üzere *Konya*'dan ayrılmış olduğu anlaşılup geçeceği yerlerin ve geçitlerin tutulması ve güneye kimsenin gönderilmeyüp tevkif olunmaları ehemmiyetle tavsiye olunmaktadır.

* * *

Böyle fevkalâde olayda Bayezid'in *Istanbul*'a gelmemesi ocaklının isyan halinde ayak diremeleri üzerine İshak Paşa muvakkat bir tedbirle isyanı yatıştırdı. Fatih Sultan Mehmed'in, oğullarından isteyüp *Istanbul sarayı*'na getirttiği Bayezid'in oğlu Korkut ile Cem'in oğlu Oğuzhan'dan Korkut'u babası gelinceye kadar hükümdar yaptı ve bu suretle şöyle böyle taşkınlığı durdurdu.

Sultan Bayezid'in *Amasya*'dan hareket etmekte tereddüt etmesinde hakkı vardı. O da *Istanbul*'dan başka Anadolu'nun bazı yerlerinden ve bilhassa damadı olup *Kütahya*'da bulunan Sinan

agâh ideler ki nâgâh gafil bulunup üstünüze gelmiye ve illâ eğer gelecek olursa ittifakî beyler ağzından bir mektup yazılup irsal idesiz ki beru tarafa gelüp geçmeye-siz ki Anadolu askeri hazır durmuştur. Sizi beru tarafa geçürmezüz deyu. Devlete lâyük maslahat budur ki ol boğazları hıfz edesiz, beru tarafa geçmiyesiz ve geçüp giden ulakların karşı tutup koyuvermiyesiz ki cemi'i kapu halkı Sultan Bayezidi beklemişlerdir malûmunuz ola ve şimdiki hinde Hamid ili beyi Ahmed Beyi *Mudanya* boğazını hıfz etmeğe göndermişiz, biz muhibbiniz katında vech görülmeyüp hazretiniz beru tarafa geçtiği istima' oluncak varmanız tehir olundu. Şimdiki zamanda bir âdemi on âdem eyliyecek zamandır malûmunuz ola. Şimdi Hmid İli Beyi beru tarafa gönderilecek anda karıcak asker halkı dahi kaçınup varmaz oldu ve bazı Sancak Beyleri *Bursa*'da gezüp yürürler, imdi anlara mektup göndere-siz ki yanınız cem' olalar. Biz muhibbiniz katında maslahat budur ki Sultan Bayezid tahta geçinceye dek ol boğazlar hıfzoluna. Bakisini hazretiniz bilür. Veddüa.

Muhibbülmuhtlis
Mustafa Elhakir

Paşa'dan aldığı haberde Cem Sultan'ın *Istanbul*'a gelmek üzere Konya'dan çıkararak Akşehir'e geldiğini öğrenmişti.

Istanbul'da Cem Sultan'ın hükümdar olmasını isteyen ve bekleyen bir zümre taraftarı vardı. Fakat bunlar Bayezid'i isteyen Ocaklıya karşı duracak durumda olmadıklarından ses çıkaramıyorlardı. Lâkin devlet merkezi dışında Anadolu bölgesinde durum kritikti. Bayezid'in acele devlet merkezine gelmeyerek tereddütle hareketini geciktirmesi Anadolu'da Cem Sultan'a karşı temayül hasıl ediyordu. İshak Paşa'nın bütün gayreti Cem Sultan'ı Karaman eyaletinden ileri geçirmemektir.

Halbuki babasının ölümünü duyar duymaz *Istanbul*'daki ilk durumdan haberi olmayan Cem Sultan derhal harekete geçerek bir hamlede 886 Rebi'ül-evvelin ortalarında *Akşehir*'e gelerek Anadolu Sancak beylerine ve Anadolu kadılarına hitaben tuğralı ferman göndererek mal tahsil memurlarının ellerinde ne kadar akçe varsa tahsildarlarla beraber akçeleri gönderdiği suvariye teslim etmeleri emrolunmuştu. Cem Sultan'ın evasıt-ı Rebi'ül-evvel 886 (Mayıs 1481) tarihli tuğralı bu ilk fermanın sureti aynen aşağıya yazılarak fotokopisi makalenin sonuna konmuştur⁸.

Tuğra

Cem B. Mehmed Muzaffer daima

Mefahir-ül Ümraîl-kiram zahr'ül-küberail-fiham elmahsus bi-inayetil-lâhî'l-melik-il allan Anadolu sancağı beyleri dâme izzühüm ve mefahirül-kuzat-ı vel'hükkâm muinül eramil-ü Vel'eytam Mevlânâ Anadolu kadıları dâme fazluhüm tevkî-i hümayun vâsıl olıcak dârendeî misal-i şerîf fahr'ül-fersan'î gönderdim ve buyurdum ki merhum mağfurün-leh Hüdavendigâra müteallik mâl-i ummal kimde varise gerektir ki ol âmilleri ve elinde olan akçeleri alup getüre. İmdi gerektir ki her kangınızın kabzai hükümetinde bulunursa âmilleri ve ellerinde bulunan akçelerini mütesllim-i mezkûre teslim idesiz Erkili bir dürlü dahi etmiyesiz yoksa müstehakk-ı ıkab ve itab olursuz. Şöyle bilesiz biti (yi) tahkik bilüp îtimad kulasız tahriren fî evasıt-ı Rebi'ul-evvel sene sitti ve semanine ve semanemie.

*Bi makam-ı
Akşehir*

⁸ Topkapı Sarayı Arşivi (Henüz tasnif numarası konmamış, sonradan bulunmuş vesika).

Cem Sultan *Akşehir*'den sonra Kuzeye doğru yürüyerek mukavemet edecek kuvvetlere rastlamadığından Anadolu Beylerbeğisi merkezi olan *Kütahya*'ya gelmiş, Beylerbeyi Sinan Paşa *İstanbul*'a kaçtığından Cem, kaleyi muhasara edüp tazyik etmesi üzerine Sinan Paşa'nın zevcesi Ayşe Sultan kale hazinesinde devlete ait yirmi beş bin akçeyi kale dizdarından alup Cem Sultan'a karşı kaleyi müdafaa eden muhafızlara sarfettiğinden bu sayede *Kütahya* kal'ası alınamamış Sultan Cem buradan *Bursa* üzerine yürümüştür.

Ayşe Sultan bu suretle amcası Cem Sultan'a karşı *Kütahya* kalesini müdafaa ile anı sokmamış ve daha sonraki senelerde Cem Sultan galesi tamamen bertaraf olduktan sonra zevci Sinan Paşa'nın *Gelibolu*'da Kapdan-ı derya bulunduğu sırada *Kütahya* kalesindeki hükümet kasasından alup sarfettiği yirmi beş bin akçeyi maliye, kale dizdarından istemiş o da Sultanın emriyle kale muhafızlarına sarf ettiğini beyan ederek keyfiyeti Ayşe Sultan'a bildirdiğinden bu sefer Maliye, Ayşe Sultan'ın yakasına yapışmış. Sultan da bu hususta geçen hâdiseyi bir arıza ile babası Sultan Bayezid'e arz ederek borcuna mukabil büyük babası Fatih Sultan Mehmed'in kendisine ihsan ettiği üsküfû *Gelibolu*'da satmağa müşteri bulunmadığından ve rehin dahi kimse kabul etmediğinden borcuna mukabil üsküfû takdim eylediğini bildirmiştir⁹.

⁹ Ayşe Sultanın babasına arızası (Topkapı Sarayı Arşivi No. 5455).

"... Mâruz-ı cariyei fakire budur ki; bundan evvel bu cariyeniz mahrusai *Kütahya*'da ikne Cem feterati vaki olup gelüp mezkûr, *Kütahya* kalesini hisar edüp eğritmeğe tedbir idicek bu zaifeniz yanında harçlık bulunmayup ve helallum (zevci) kulunuz dahi Sultan babam devletle *İslambol*'a şuru' idicek istikbale vardığı sebepten âciz ve furumanda olup zarurî *Kütahya* kalesinden Sultan babam hazretlerine ait yirmi beş bin akçe bulup yiğit yikile harc eyledim. Şimdiki halde ol kale dizdarından talep olunmağın ol dahi gelüp bu cariyenizden talep eyledi. Öyle olsa şimdi dahi takatimiz olmadığı sebepten merhum ve mağfur, said-i şehid dedem Sultan Mehmed Han tâbe serah وجعل الجنة مشوا bir üsküfû îta eylemiş idi; bunda *Gelibolu*'da satmağa müşteri bulunmayup ve rehine dahi kimesne kabul eylemediği sebepten zarurî olup aynıyle Sultan babam dergâhı muallâsına îsal olundu. Baki ferman Sultan babam hazretlerinin âlî emirlerine ve vüfur-ı şefkatlerine mütealliktir ki der-i devlet ebedî ve saadet-i sermedi dâim ve kâim bád.

Cariyeniz
Zaife Ayşe
El'fakire

A FURTHER NOTE ON THE FRENCH NEWSPAPERS
OF ISTANBUL DURING THE REVOLUTIONARY
PERIOD (1795 - 97)

RICHARD CLOGG

University of London

In his 'Note sur les journaux français de Constantinople à l'époque révolutionnaire'¹, L. Lagarde threw important light on a hitherto obscure aspect of the propaganda effort of the Directory within the Ottoman Empire. The purpose of this additional note is to amplify and, in certain respects to correct, Lagarde's earlier contribution on the basis of the reports, now in the Public Record Office in London, of the British Minister to the Ottoman Porte, J. Spencer Smith².

For inevitably, during the crucial years immediately before Bonaparte's Egyptian expedition of the summer of 1798 and the consequent Ottoman declaration of war on France, Spencer Smith kept a close watch on the activities of his French rival in Istanbul and the Levant. Succeeding Sir Robert Liston in 1795, Spencer Smith showed himself markedly fearful of what he termed 'the destructive doctrines so progressive in the present day' and the threat posed by French propaganda activities in the Levant. He even saw the hand of the French behind the so-called Izmir 'rebellion' of March 1797, an extremely destructive urban riot which led to the massacre of some 1500 Greek *raya* and the destruction of much of the property of the Frank merchant community in the city. It was, he commented, 'a singularity offering awful abundance of reflection' that the French tricolor cockade had served as 'an inviolable safeguard' during the

¹ *Journal Asiatique*, CCXXXVI (1948), 271-276. See also the same author's 'Note sur les journaux français de Smyrne à l'époque de Mahmoud 11', *Journal Asiatique*, CCXXXVIII (1950), 103-144.

² Extracts from documents in the Public Record Office are published by permission of the Controller of H.M. Stationery Office.

riot³. Not surprisingly, then, he viewed with particular suspicion the productions of the printing press established at the French Embassy in Istanbul. Originally established as 'L'Imprimerie du Palais de France' during the Embassy of Marie Gabriel Florent Auguste Comte de Choiseul-Gouffier⁴, the press was reactivated, or more accurately, reorganised, following a decision of the Comité du Salut Public early in April 1795, and new personnel were sent to Istanbul to organise the press⁵.

This reorganisation of the press coincided with the arrival of Citoyen Raymond Verninac as envoy of the Republic in Istanbul in the spring of 1795. This was marked by the printing of a *Relation de l'audience d'admission chez le grand Visir du Citoyen Raymond Verninac Envoyé Extraordinaire de la République Française près la Porte Ottomane, A Constantinople. De l'Imprimerie de la République Française*. A copy of this pamphlet was included with one of Spencer Smith's despatches⁶.

Verninac was unable to publish, as he had intended, in Turkish as well as in French, but in the autumn of 1796 he did commence publication of the *Gazette Française de Constantinople*. Lagarde thought

³ P(ublic) R(ecord) O(ffice) F(oreign) O(ffice) 78/18, Spencer Smith to Grenville, 16 April 1797. Spencer Smith's predecessor Sir Robert Liston had been horrified by his French counterpart Descorches who 'admitted the lowest rabble to his table and to his parties, and has made the wives of the more opulent citizens solicit as their partners in the dance hairdressers, common sailors, and menial servants', Liston to Grenville, 25 April 1795, PRO FO 78/16. Spencer Smith and Liston may have had some grounds for their suspicions for Hortolan reported to Descorches from Bucharest on 15 October 1793 that 'presque tous les négociants de Janina et de l'Albanie, établis ici, sont des sans-culottes. Ils ont traduit les Droits de l'Homme; tous les savent par coeur', E. de Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, suppl. 1, vol. ii, 1781-1814, *Documente culese din Archivele Ministeriului Afacerilor Străine din Paris*, ed. A. I. Odobescu, Bucharest 1885, 94, quoted in A. Elian, 'Conspiratori greci în Principate și un favorit mavroghenesc: Turnavitu', *Revista Istorică*, XXI (1935), 362.

⁴ F. Babinger, *Stambuler Buchwesen in 18. Jahrhundert*, Leipzig 1919, 27ff. cited in Lagarde, op. cit., 271. One of the productions of this press was Pierre François Viguier's *Éléments de la langue turque, ou tables analytiques de la langue turque usuelle, avec leur développement*, printed in 1790. Cf. S. N. Gerçek, *Türk Matbaacılığı 1. Müteferrika Matbaası*, İstanbul 1939, 103-4 and S. J. Shaw, *Between Old and New. The Ottoman Empire under Sultan Selim III, 1789-1807*, Cambridge, Mass., 1971, 195-196.

⁵ Lagarde, op. cit., 271-272.

⁶ PRO FO 78/16.

that it was very probably only after the replacement of Verninac by Aubert Dubayet in the autumn of 1796 that publication of the *Gazette* commenced. In fact Spencer Smith's despatches to Grenville, the British Foreign Secretary, make it clear that publication began shortly before Aubert Dubayet's arrival. In a despatch of 25 September 1796 to Grenville he wrote that at the moment of finishing he had been 'interrupted by the appearance of an extraordinary specimen of M. Verninac's typographic industry', a copy of which he enclosed. Unfortunately this 'extraordinary specimen' no longer survives in the archives, but it must have been the first issue of the *Gazette Française*.

For, in his next despatch, that of 10 October 1796, Spencer Smith announced not only the arrival of Aubert Dubayet in Istanbul, but added that he had sent a copy of a 'republican bulletin' with his last despatch. 'I continue', he went on, 'to send your Lordship a copy of this same gazette. Not as may be supposed for any valuable information it contains: but as a curious specimen of the present style of these people: and in which a certain difference may be observed from their last indecent philippic, in consequence, as I have reason to know, of an insinuation from the Porte'. This was the second number of the *Gazette Française de Constantinople*, dated Quintidi 15 Vendémiaire, an 5 (6 Octobre 1796 e.v.), which, among other items of news, announced the arrival of Aubert Dubayet incognito in Istanbul 'primidi dernier'. In his next despatch to Grenville, dated 1 November 1796, Spencer Smith wrote Aubert Dubayet 'continued the Gazette of his predecessor but in a more moderate strain'⁷.

The next issue which Spencer Smith sent back to London seems to have been no. 7, dated Decadi, 20 Ventôse an 5 (10 Mars 1797 e.v.), which he enclosed with a despatch of the same date. 'At the moment of concluding this,' he wrote, 'a new number of the French Republican gazette has unexpectedly come fresh from the press; which, as it contains a more ample dose than usual of General Aubert Du Bayet's own literature, I give a place to in this packet'. This number included an 'Ode sur la prise de Mantoue' composed by a

⁷ PRO FO 78/17. Despatches of 25 September, 10 October and 1 November 1796.

French citizen 'transplanté ainsi qu'Ovide sur les rives de la mer noire'⁸.

Two months later, on 10 May 1797, he again referred to the *Gazette*. 'Having been led', he wrote, 'to annex to some of my late correspondence a copy of the French Constantinopolitan gazette, remarkable for the characteristic mode in which the ascendancy of the British arms, on the 14 of February was noticed; I cannot forbear transmitting a farther specimen of the discreditable style of the same publication in the treatment of the recent successes of his Majesty's forces in the West Indies. And the more so as the annexed Prospectus seems to indicate a speedy intention in General Aubert Du Bayet to transfer the functions of Gazetteer for the provincial factories to private hands, as a lucrative speculation'. With this despatch he enclosed no. 9 of the *Gazette Française* dated Septidi, 17 Floréal, an 5 (6 Mai 1797, e.v.).

Also included with the despatch was an advertisement calling on 'les Fabricans, Négocians, Banquiers et Commissionaires', wishing their wares to be known in Europe, Asia and the ports of the Levant to contact 'Citoyen Martin-Joseph Arnould, Marchand Orfèvre, demeurant a Péra-lez-Constantinople' and supply the necessary information, prices and addresses for inclusion in the *Mercure Oriental* 'sans autres frais que le cout du port des lettres'. It was dated 'à Pera-lez-Constantinople Novembre 1796'. A prospectus for this *Mercure Oriental* was also enclosed. This was entitled 'Prospectus d'une feuille périodique, intitulée le Mercure Oriental, publié à Constantinople, par le Citoyen Marion'. 'On se persuade', the prospectus maintained, 'que les personnes qui, par goût ou par état, se plaisent à suivre pas à pas la marche tortueuse de l'ambition, à en épier les desseins, à pénétrer le mystère de ses procédés, accueilleront avec satisfaction un ouvrage périodique, qui, en leur offrant un tableau des évènements, tracé avec suite, exactitude et impartialité, pourra alimenter leur curiosité, devenir la base de leurs travaux et le stylobate de leurs conjectures'. It would contain the results of the researches of the naturalists and antiquarians who frequented the Levant and Asia as well as commercial intelligence and shipping news. On account of poor communications, excessive printing costs, the expense of

⁸ PRO FO 78/18.

paper and the difficulty of procuring news, the subscription was fixed at 25 *livres tournois* for three months, with publication twice a month⁹.

The two numbers of the *Gazette Française de Constantinople* specifically mentioned by Lagarde were nos. 6, 13 Pluviôse an v (1 February 1797) and 8, 1 Floréal an v (20 April 1797) and he suggests that the *Gazette* apparently continued to appear, albeit erratically, at monthly intervals for about two years until the French invasion of Egypt in July 1798¹⁰. But in view of Spencer Smith's remarks in his letter of 10 May 1797 about Aubert Dubayet transferring 'the functions of Gazetteer for the provincial factories to private hands' and his later description (10 July 1797)¹¹ of the 'Oriental Mercury' as having appeared 'for upwards of three years under different privileged titles', and his references to 'its new form', it may be that no. 9 was the last to appear under the title of *Gazette Française de Constantinople*.

This conjecture is perhaps further strengthened by the fact that two weeks after sending no. 9 of the *Gazette*, Spencer Smith wrote to Grenville on 25 May enclosing the second number of the new periodical *Mercurie Oriental*, dated 21 May 1797 and edited by Citoyen Marion. Yet if the functions of the *Gazette nationale* were hived off to private enterprise 'as a lucrative speculation', the Embassy press continued to be used for propaganda purposes.

For, later in the summer and shortly after the news of the liberation of Venice by French armies had arrived in the capital, Spencer Smith reported to Grenville on 26 June 1797 that on the 22 June 'the first democratic assembly of the Venetian nation here' had taken

⁹ PRO FO 78/18.

¹⁰ Lagarde, *op. cit.*, 275. The copy of the *Gazette Française* reproduced by S. N. Gerçek, *Türk Gazeteciliği, 1831-1931*, İstanbul 1931, pp. 10-14, is no. 8, 1 Floréal an v (20 April 1797), Cf. B. Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, London 1961, 63 and S. J. Shaw, *op. cit.*, 453. Shaw records having seen nos. 1 (2 Vendémiaire an v (23 September 1796)), 3 (7 Brumaire an v (28 October 1796)), 4 (3 Frimaire an v (3 December 1796)), 6 (13 Pluviôse an v (1 February 1797)), 7 (20 Ventôse an v (10 March 1797)), 8 (1 Floréal an v (20 April 1797)), 9 (17 Floréal an v (6 May 1797)). If my conjecture is correct and no. 9 was the last to appear under the title *Gazette Française de Constantinople*, an almost complete series of the *Gazette* appears to survive, i.e. nos. 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9.

¹¹ All subsequent quotations from Spencer Smith's despatches are taken from PRO FO 78/18.

place. His endeavours to collect intelligence of this event had 'been rendered superfluous by a publication this moment produced from the indefatigable French press which after making proper allowances for the unfairness of party spirit is sufficiently authentic with respect to most facts for me to avoid trespassing upon your Lordship's time by superfluous repetition'. This was an eight page announcement of 'la régénération de la République Vénitienne' and of its union with the French Republic and it reported the public meetings held at the Venetian and French embassies in Istanbul to celebrate the event. The leaflet included a speech by the Venetian Ambassador Vendramini which ended with the stirring peroration 'Vive notre régénération! Vive la Liberté et l'Egalité! Vive la souveraineté du peuple vénitien! Vive la République démocratique de Venise! Vive la République Française!'

So horrified was he by these proceedings that Spencer Smith could not forbear to add his own account of them. 'I have to confirm every part of the French general's share in the transactions; and particularly his interchanging individually *kisses* and embraces with hundreds of the most filthy vagabonds that the eye of a traveller can figure to itself. And I have to add that 572 national cockades (differing from the French only by the substitution of the colour green to blue) were distributed at the meeting. And that a dinner of 60 covers was given yesterday by the Venetian mission to the French and Dutch legations where toasts were copiously drunk to all "present" republics. When the company rose from table they were instantaneously replaced by the attendants: with whom they thus changed places, and continued walking round the table during the second repast, in apparent, rapturous emulation of such fraternity'. The Porte, he added, 'must begin to view with anxious jealousy Parisian principles at length joining hands across the Adriatic with the native mutineers of the Levant: of such an endless catalogue as Croats, Bosnacs, Montenegrins, Bulgarians, Arnauts, Mainots, Cerigots, Candiots, &c, &c, &c, with blood hardly dried up at Smyrna¹²; and the metropolis itself in a ferment and frequently in flames'.

¹² A reference to the İzmir 'rebellion' of the preceding March. In his article on İzmir in the *İslâm Ansiklopedisi* Besim Darkot, following *Cevdet Tarihi*, VI, 220ff. and J. W. Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, VII, 13ff., writes:

Some days later, however, Spencer Smith had the satisfaction of reporting what he hoped would be the imminent demise of the *Mercurie Oriental*. 'Having been in the habit', he wrote on 10 July 1797, 'of affording your Lordships the perusal of the occasional literary productions of the French here, I may trespass once more in the same way, particularly as it is likely to be for the last time by an account of the fate of the shortlived Oriental Mercury: which after having been for upwards of three years under different privileged titles a continued libel against almost every nation in Europe has at length met with a final check in consequence of risking some political speculations unpalatable to the Prussian minister, in the 6 number: which in deference to a complaint from that personage to General Du Bayet, will prove the last of a publication which if decently conducted might have become in its new form of some use in the Levant; where literature is so scarce. I procured the annexed copy with the fatal paragraph, which occasioned the sentence of suppression, marked by the editor, who complained bitterly of being treated by his Ambassador like a "Prévôt Martial". The proceeding is perhaps better explained by supposing the General glad of a decent pretext either to give a s(n)ub to Mr. Marion who is no favourite of his, (and is in fact a *mauvais sujet*) or to polish the past indecency of the national tone a little as a popular demonstration towards the diplomatic society of the place than as the result of particular complaisance for M. de Knobelsdorff; otherwise it is only remarkable as one of the most recent incongruities by which the revolutionary faction makes its way in every quarter and by every means'. The copy of the offending issue is unfortunately no longer in the archives.

It is not clear whether in fact the *Mercurie Orientale* ceased publication at this time but Spencer Smith's troubles with the French press were certainly not yet over. For on 10 August 1797 he wrote to Grenville that Vendramini had formally been confirmed in office as Venetian Ambassador and that he was warming to the French cause under

14 mart 1797'de İzmir'de kefalyonyalılar ile hırvatlar arasında vukua gelen bir mukatele, şehir için çok zararlı olmuş ve bir yangın ile sona ermiş idi'. Cf. also N. K. Kh. Kostis, 'Smyrnaika Analekta. To en Smyrni rebellion tou 1797 kata neas anekdhotous pigas,' *Dheltion tis Istorikis kai Ethnologikis Etairias*, VI (1901-05), 358-372 and N. A. Veis, 'To "Megalo Rebelio" tis Smyrnis (Martios tou 1797) kata neotatas erevnas', *Mikrasiatika K̄hronika*, IV (1948), 411-422.

'the tuition of one his Secretaries of Embassy', a certain Alberti, 'who has suddenly developed an uncommon and innate talent for democratical administration'. Moreover, he added, 'the contagion of printing has also gained the Venetian Legation under such auspices: and they have availed themselves of the French press for the publication of the annexed paper'. This, with the heading 'Liberta' and 'Eguaglianza' was entitled 'Estratto di Notizie pervenute alla Legazione di Venezia. Pera di Costantinopoli 5 Agosto 1797 (vecchio stile) anno primo della Libertà Italiana', with the colophon Dalla Stamperia Francese di Costantinopoli. Also included was a copy of a pamphlet in Italian which had been sent to Aubert Dubayet by way of Bosnia and which, according to Spencer Smith, the French were 'industrious in the translation and dissemination of here for the use of this nation.' This was entitled *Lettera ad un Amico di Costantinopoli sugli attuali pericoli del Turco. Venezia 1797. Anno 11 della Libertà Italiana. Reg. al Comitato di Pub. Istruzione, a sola salvezza della Proprietà*, with the colophon a 3 Iuglio 1797.

During the year that was to pass before the Ottoman declaration of war against the French Republic which had, in the words of the firman of 11 September 1798, been engaged in the 'senseless pursuit of wishing to overturn the Universe', Spencer Smith made no further references to the activities of the French press. Perhaps these simply ceased, or perhaps Spencer Smith was increasingly preoccupied with more important matters as French republican propaganda in the Levant was translated into fact, with the occupation of the Ionian Islands in June 1797 and Bonaparte's expedition against Egypt in July 1798. Nevertheless up to the summer of 1797 Spencer Smith's reports on the activities of the French press in Istanbul contain much valuable information about the press and more generally about French propaganda activities in the Ottoman capital during this period. Spencer Smith's preoccupation with the press and its publications would seem to indicate that its activities were not without effect.

Ö Z E T

L. Lagarde, 'Note sur les journaux français de Constantinople à l'époque révolutionnaire' (İhtilâl döneminde İstanbul'da çıkan Fransız gazeteleri üzerine not) adlı yazısında, Direktuvar hükümetinin Osmanlı İmparatorluğu içinde yaptığı propaganda çalışmalarının bugüne kadar karanlıkta kalan kısımlarına ışık tutmuştur. Bu ek yazının amacı ise, Osmanlı Hükümeti nezdindeki İngiliz elçisi J. Spencer Smith'in bugün Londra'daki Public Record Office'te (İngiliz Devlet arşivi) bulunan raporlarına dayanarak, L. Lagarde'ın bu konudaki katkılarını genişletmekte ve bazı noktalarda da düzeltmektir.

1795 yılı başından, 1798 yazına yani Bonaparte'ın Mısır seferine ve bunun sonucunda Osmanlıların Fransa'ya savaş ilânına kadar geçen sürede S. Smith, Fransızların İstanbul'daki ve Akdeniz'in doğusundaki eylemlerini dikkatle izlemiş, Fransa İhtilâli fikirlerini Osmanlı İmparatorluğuna basın yoluyla aktarmaları ve bu propagandaların etkileri karşısında duyduğu endişeleri Londra'ya gönderdiği raporlarında belirterek, raporlarına eklediği gazete örnekleriyle de bunları kanıtlamağa çalışmıştır.

Spencer'in Fransız basınına dayanarak verdiği raporlara göre, 1797 yılındaki İzmir ayaklanması Fransız propagandasının etkisiyle olmuştur. İstanbul'daki Venedik Elçiliğinin faaliyeti de Fransızlarınkiyle aynı paralelde veya bunların devamı şeklinde yürütülmüştür. Venedik, Fransızlar tarafından Osmanlılardan alınınca, Venedik Elçiliği, Fransız Devriminin ortaya attığı demokrasi, eşitlik, hürriyet gibi fikirlerin savunuculuğunu yapmıştır.

Fransızların propaganda çalışmalarının başında, İstanbul'daki Fransız Elçiliğinde bir gazete matbaasının kurulması gelmektedir. İlk önce Fransa Saray matbaası olarak Elçilikte çalışmağa başlayan matbaa, basının gelişmesinde önemli rol oynamıştır. 1795 Nisanında Halk Selâmeti Komitesinin kararıyla basının yeniden canlandırılması için İstanbul'a personel gönderilmiş ve basın, Raymond Verninac tarafından, yeniden organize edilmeğe başlamıştır.

S. Smith'in raporlarında söz konusu edilen Fransız gazetelelerinden biri olan *Gazette Française de Constantinople*, M. Verninac tarafından çıkarılmağa başlanmış, Aubert Dubayet Verninac'ın yerine geçince, 2. sayısından itibaren gazetenin yayımını sürdürmüştür. *Mercure Oriental* adlı gazete ise, Fransız tebasından Marion tarafından çıkarılarak ayda iki kez yayımlanmıştır. Bu gazete, Osmanlı İmparatorluğunda, doğa bilimiyle uğraşanların ve antikacıların yaptıkları araştırmalar, gemicilik ve ticarî konularda bilgi vermektedir. *Mercure Oriental* üç yıl süre ile çeşitli adlar altında yayımlanmıştır. Venedik Elçiliği de 'Estratto di Notizie pervenute alla Legazione di Venezia' başlığını taşıyan gazeteyi İtalyanca olarak çıkarmıştır.

Osmanlı İmparatorluğunun Fransa Cumhuriyetine savaş ilân ettiği 11 Eylül 1798 tarihinden önceki yıl içinde, S. Smith artık Fransız basınından söz etmemektedir. Bu yayımlar belki bu tarihlerde sona ermiş, belki de Smith artık bütün dikkatini, Fransa'nın Akdeniz'in doğusundaki cumhuriyetçi propagandasının fiiliyata dökülmesi demek olan İyon adalarının işgali (Haziran 1797) ve Bonaparte'ın Mısır Seferi (Temmuz 1798) gibi daha önemli olaylara vermiştir.

Sonuç olarak: S. Smith'in, 1797 yazına kadar, İstanbul'daki Fransız basını üzerine raporları, basın hakkında ve ayrıca bu dönemde Osmanlı başkentindeki Fransız propaganda çalışmaları konusunda çok değerli bilgileri içermektedir.

BİBLİYOGRAFYA

Prof. Dr. Zafer TAŞLIKLIOĞLU, *Trakya'da Epigrafiya Araştırmaları (Biga yarımadasında bulunan kitabelerle birlikte)* II, İstanbul 1971, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları No. 1654, XXIV-256 s., kitap içinde 166 resim, arkasında ayrı numaralanmış 20 resim, 1 harita ve iki kroki vardır.

Prof. Z. Taşlıklioğlu birinci cildini 1961 de yayınladığı "Trakya'da Epigrafiya Araştırmaları"¹ isimli çalışmalarının 1971 de ikinci cildini yayınlamış bulunmaktadır. Birinci cildin mütevazi ve bu ikinci cilde oranla programlı ve amacı belirli görünüşünün aksine ikinci ciltde yazar program tanımaz halde olup her türlü malzemeyi kitabına koyma gayretinde görünmektedir. Bu nedenle ikinci cilt birincisinin üç katı kadar geniş olmuştur. Kitap bugünkü idarî örgütümüz esas tutularak I- *Edirne ili* (Enez, Lüleburgaz, Edirne buluntuları) s. 1-49; II- *İstanbul ili* (Büyük Çekmece, İstanbul, Küçük Çekmece buluntuları) s. 51-63; III- *Kırklareli ili* (Vize, Midye buluntuları) s. 67-69; IV- *Tekirdağ ili* (Germeyan köyü, Tekirdağ, İnceik, Marmara Ereğlisi buluntuları) s. 70-156; V- *Çanakkale ili ve yöresi* (Keçi Deresi, Büyük Anafartalar, Evreşe, Küçük Anafartalar, Kayan iskelesi) s. 157-170; VI- *Çanakkale ili Anadolu yakası* (Nağra Burnu, Midilli Adası, Behramkale, Dardanos, Ezine, Lapseki, Karabiga, Çan, Gülpınar, İlion buluntuları) s. 173-222 ile bir "Addenda" s. 223-232 dan meydana geliyor. Kitapta çok uzun on sahifelik bir "içindekiler" listesi var. Kitabın planını vermesi gereken bu listede kitap-taki bahisler lüzumsuz yere tekrarlanmış ve eserler hakkında gereksiz izahat verilerek en fazla bir veya iki sahife olması gereken liste on sahifeyi bulmuştur. Meselâ s. X No. 17 de "Arkaik çağ kaya mezarları Perinthos'un ilk kolonize edildiği devri müteakip yıllarda kayalara oyularak meydana getirilen mezar tipleri örnekleridir", satırlarını görüyoruz. Böyle bir açıklamanın yeri "içindekiler" listesi olmamalıdır. Kitapta pek çok görülen dikkatsizlikler burada da olmuş s. VIII deki 15 no.lu madde nedense boş kalmış, yazar o kısma rahatlıkla "Burada bir rakkam atlaması olmuştur" ibaresini koymuştur. Bunu izleyen yine on sahifelik "önsöz"de yazar: "Trakya epigrafiya araştırmalarına 1959 da başladığını, 1970 e kadar devam ettiğini", ve "Epigrafiya alanında Avrupalı araştırmacıların gözünden bir hayli zaman uzak kalmış olan bu bölgemizi özellikle bizzat ele almayı uygun bulduğunu" bildirmektedir. Ön sözden ziyade bir "giriş" kısmında olması gereken uzun açıklamalar nedeni ile "ön söz"de on sahife tutmuştur. Kitabın adı "Trakya'da Epigrafiya Araştırmaları" olmasına rağmen içinde kitabelerden başka bir çok kitablesiz arkeolojik eserlerden de söz edilmektedir. Portreler, heykeller, kitablesiz lâhit

¹ Dr. Z. Taşlıklioğlu, *Trakya'da Epigrafiya Araştırmaları* (Recherches épigraphiques en Thrace et en Chersonèse) I, İstanbul 1961. "İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 886."

ve steller, sunaklar, ticaret amphoraları, kaya mezarları gibi yazarın uzmanlık alanına girmeyen malzeme üzerinde durulmuş ve bunların yetersiz fotoğraflar ve bazan yanlış açıklamalarla yayınlanması yoluna gidilmiştir. Kitapta, yer yer, kitabın amacı ile ilgisi olmayan, lügat ve ansiklopedilerde kolaylıkla bulunabilecek bilgiler gelişi güzel verilerek kitabın hacmi gereksiz olarak arttırılmıştır. Biz burada ihtisası gerektiren epigrafik yönü üzerinde durmayarak kitabın yarısını oluşturan, bunun dışındaki kısımları ve metodu üzerinde duracağız.

Sayın yazar Trakya kitabelerini bir sistem içinde ele alarak yayınlayacağı yerde herhangi bir konuya yeterince hâkim olmayan kimselerde görüldüğü üzere eline geçen her türlü malzemeyi kitabına koyma yoluna gitmiştir. Bu nedenle gezilerinde rastladığı eserler yanında Edirne, Tekirdağ, Çanakkale müzelerindeki eserlerin hemen hemen tamamını kitabına koymuştur. Bu yol ile Çanakkale Müzesinde toplanan Troas bölgesinden yani bu ilin Anadolu yakasından gelen eserler de kitaba girmiştir. Buna karşılık bir Trakya şehri olan İstanbul'da, müzede toplanan kitabeli malzemeden kitapta söz edilmemiştir. Buna neden olarak yazar "İstanbul Müzesinde kendisine çalışma fırsatı verilmediğini" ileri sürmektedir (s. XVII). Böyle bir iddia yerinde olmasa gerektir. Bu malzemeyi ihmal etmesinin esas nedeni yazarın, yayınlanmış muntazam katalogları, özel epigrafı ve uzun bir geleneği olan bu müzede eserleri, Edirne, Tekirdağ, Çanakkale gibi küçük müzelerde yapmış olduğu gibi programsız bir şekilde kitabına koymasına müsaade edilmeyeceğini düşünmesi olmalıdır. Buna rağmen s. 59 da İstanbul'da bulunan ve yayınlanan² bir stelden uzun uzun söz edilmekte kitaba stelin üç ayrı fotoğrafı konmuş bulunmaktadır. Birincisinde stelin fotoğrafı, ikincisinde yazarın steli incelemesi sahnesi, üçüncü fotoğrafta ise hiç gereği olmadığı halde ıstampajı görülmektedir. Bu stele böyle fazla yer verilerek ilk yayında *alfa* harfinin *omikron* olarak kopye edilmiş olması eleştirilmektedir. Oysa İstanbul mezar stelleri üzerindeki yayın hakkında, 1964 den 1970 e kadar yabancı ilim adamlarınca bir çok eleştiriler yapılmış³, yayınlanan bu stellerden başka sonuçlar da çıkarılmıştır⁴. Yazarın bu yayınlardan haberdar olmadığı görülüyor. Aynı şekilde 1969 da yayınlanan bir grup kitabeli ve İstanbul menşeli stelin yayınından⁵ da yazar habersiz görünüyor. S. 52-54 de yayınlanan Büyükçekmece'de bulunan 1 no.lu kitabe ile hiç bir ilgisi olmadığı halde *Mendel* no. 991 ve 1004 deki steller mukayese malzemesi olarak gösterilmektedir. Fakat aralarındaki ilişkiyi anlamak olanaksızdır.

S. 9 no. 4 de sözü edilen heykel her halde öyle takdim edilmemelidir. Bir heykelin hangi ilâhı temsil ettiği önemlidir. Başına "kitabesiz" başlığını koyup heykelin "Apollon" olduğunu ancak alt notta söylemek bir sistem yokluğunun kanıtıdır.

S. 72 no. 7 de "portre resmi" başlığı altında gösterilen kabartma bir "havar kabartması"dır, bir portre değildir.

² *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* No. 13-14, 1966 s. 193, no. 231.

³ Christoph Clairmont, *The Grave-reliefs from Byzantium*, *BCH*, XCI-1967-II s. 451-468.

⁴ G. Daux, *BCH*, 94, 1970, s. 597-605.

⁵ Eugene N. Lane, *A group of steles from Byzantium*, *Muse, Annual of the Museum of art and archaeology* No. 3, 1969, s. 35-41.

S. III no. 6 da hiç yayımlanmamış ve çok önemli bir vesika olarak ele alınan mezar kitabesi, Z. Taşlıkloğludan çok önce Prof. I. Şevçenko tarafından 1965 de *Byzantion* mecmuasında yayımlanmış bulunmaktadır⁶. Çorlu "Tzurulon curator"u ile ilgili olan bu kitabeyi yazar Çorlu'nun kuruluşu ile ilgili görmekte Prof. Şevçenko'nun vardığı sonuçlardan ayrı ve doğruluğu şüpheli sonuçlara varmaktadır. Bu ve buna benzer başka örnekler yazarın uzmanlık alanındaki yayınları yeterince izleyemediğini göstermektedir. Her halde bu nedenle Trakyayı kendisinden başkasının bilmeyeceği ve inceleyemeyeceği kanısını taşımaktadır. Bu hale başka bir örnek de yazarın Çanakkale Gölünarındaki *Apollon Smintheus* mabedine ait frizi "Adak steli" olarak yayınlamasıdır. Bu eser s. 212 de kitabesiz olduğu halde Kitabe No. 1 başlığı altında sunulmakta ve eser tarihlenirken metinde "arkaik" denmekte, eserin 150 no.lu resmi altında ise "Bu kabartma güzel bir klasik eserdir" ibaresi bulunmaktadır. Söz konusu eser ise bir çok araştırmalara konu olan İ. Ö. III üncü yüzyıla ait Apollon Smintheus mabedine aittir. Bu mabette İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü ikinci müdürü Hans Weber tarafından resmî müsaade ile araştırmalar yapılmış kendisinin de söylediği gibi, bulunan eserler bir "açık hava müzesi" olarak düzenlemiştir. Bütün bunlar 1966 da Weber'in yaptığı yayında anlatılmış, söz konusu kabartmanın fotoğrafı da verilmiştir⁷.

Bu örnekleri daha çok uzatmak mümkündür, biz bir fikir vermek üzere yukarıdakilerini saymakla yetiniyoruz. Şimdi kitabın dili ve şekli ile ilgili bir kaç noktayı işaret edeceğiz. Yazar bir Klasik Filoloji Profesörü olduğu halde her nedense herhangi bir eser "parçası" yerine "fragment" sözcüğünü kullanmaktadır. Türkçe "parça" maksadı yeterince ifade ettiği halde "fragment" kelimesini bir Türk Üniversite profesörünün kullanmasının nedenini anlamak olanaksızdır. Üstelik düzeltmeler sahifesinde bu kelimenin 'd' ve 't' ile dizilişinin uzun uzun tashihi yapılmaktadır. Buna benzer bir tutum da Türkçede kullanılan "lâhit" kelimesi yerine "sarcophag" kelimesinin kullanılmasında görülmektedir. S. 152 de ostothek kelimesi "mezarlık" olarak açıklanmaktadır. Bu kelime teknik bir terimdir, Türkçeye çevrilmesine lüzum yoktur, çevrile bile bu kelime "mezarlık" olarak değil, "kemik mahfazası" olarak çevrilmelidir.

Kitabın sonunda bir bibliyografya listesi varsa da ne metinden ne de listenin kendisinden bu eserlerden ne şekilde ve ne ölçüde faydalandığı anlaşılmamaktadır. Bu listenin sonunda da romen rakkamı ile numaralanmış 20 resim vardır. Çoğu genel manzara fotoğrafları olan bu resimlerin metin ile bağlantısı yoktur, bunların yayınlanmasının nedeni belli değildir. Bu resimlerden sonra Marmara Ereğlisi'nin krokisi konulmuştur. Gayretli bir amatör olan H. Çevik'in broşüründen⁸ doğrudan doğruya kopye edildiği halde krokinin altına "Hikmet Çevik'ten istifade edilerek yapılmıştır" cümlesi yazılmıştır. Halbuki krokide H. Çevik'in numaralaması dahi aynen kopye edilmiş fakat bu numaraların karşılığı olan açıklamalar hiç bir yerde

⁶ I. Şevçenko, Inscription Commemorating Sisinius "Curator" of Tzurulon (A.D. 813), *Byzantion* 35, 1965, s. 564-574 Lev. I, II.

⁷ Hans Weber, Zum Apollon Smintheus - Tempel in der Troas, *Istanbul Mitteilungen* 16, 1966, s. 100-114 Lev. 13-16.

⁸ Hikmet Çevik, *Marmara Ereğlisi, dün ve bugün*, Tekirdağ 1965.

gösterilmemiştir. Sayın yazarın bu hali ile krokiyi kitabına niçin koyduğunu, neye yarıyacağını anlayamıyoruz. Hele kroki aynen H. Çevik'ten alındığı halde bunun belirtilmemesi ilim kuralları ile bağdaştırılmaz. Kitapta görülen bir kural dışı tutum da kitap içine ayrıca basılarak konulmuş bir nottur. Bu notda sayın yazar, J. M. Cook ve D. J. Blackman'nın, 1965-1970 yıllarını kapsayan⁹ Batı Anadolu'daki arkeolojik faaliyet ile ilgili raporlarının ayrı baskısını, kitabı basıldıktan sonra aldığı bildirerek "meslektaşlarına" teşekkür ediyor. Ayrı baskı gönderen meslektaşlara bir kart veya mektup yazarak teşekkür etmek dururken bir kitaba böyle ayrı mesaj eklenmesi, bilim dünyasında herhalde ilk defa bu kitapta görülen bir olaydır. Oysa ki bu raporda birçok bilgi arasında sayın Taşlıkloğlu'nun ilk defa kendisinin yayınladığını sandığı Apollon Smintheus mabedi kabartmasının fotoğrafı da yer almakta ve bu kabartmanın H. Weber tarafından 1966 da yakından incelendiği ve yayımlandığı da belirtilmektedir. Taşlıkloğlu'nun bu rapora teşekkür etmekle beraber onu okumadığı anlaşılıyor. Okumuş olsa idi, kitabına teşekkür notu yerine, Smintheion kabartmasının yayımlandığını öğrendiğini bildiren bir not koyabilirdi.

"Trakya'da Epigrafya Araştırmaları" özet olarak yukarda örneklerini verdiğimiz bir tutumla meydana getirilmiş bir kitaptır. Epigrafya yönünden şüphesiz alanın uzmanları bu eserin değerlendirilmesini yapacaklardır. Fakat verdiğimiz örnekler kitabın o yönünün de tutarlı olacağı hususunda bize ümit vermemektedir¹⁰. Bu kitap yurdumuzda yer yer rastlandığı üzere bir amatör tarafından meydana getirilmiş mahallî bir eser olsa idi üzerinde durmaz, yazarının "kitap yazmış bir kimse olma" hissini eleştiri ile bozmak istemezdik. Yazarının bir Üniversite Profesörü olması nedeniyle üzerinde duruyor böyle bir eserin basılmasına Edebiyat Fakültesi bilim kurullarının nasıl izin verdiklerini anlamakta güçlük çekiyoruz.

⁹ J. M. Cook, D. J. Blackman, *Archaeology in Western Asia Minor, 1965-1970, Archaeological Reports for 1970-1971*, s. 33-62.

¹⁰ Bu eleştirinin yazılmasından sonra 1972 Epigrafya bülteninde (J. et L. Robert, *Bulletin epigraphique, REG LXXXV 1972* s. 419-429, no. 269-293) kitaba dair epigrafik eleştiri yayınlandı. Burada "ilk defa yayımlandığı bildirilen kitabelerin büyük bir kısmının daha önce yayımlandığı ilk bakışta görülüyor" denildikten sonra fotoğrafların fenalığına, kopyelerin yetersizliğine ve diğer kusurlarına (imperfections) rağmen kitabın hiç olmazsa alandaki bazı kitabelerin tesbitine vesile olduğu belirtilmektedir. Marmara Ereğlisinde (Perinthos) bulunan 'homonoia' ile ilgili bir yazıt nedeni ile kitaba 1974 de tekrar değinen L. Robert bu eserde yayınlanan kitabelerin en az onda dördünün yayınlanmış olduğunu bildiriyor (L. Robert, "Des Carpathes à la Propontide" *Studia Classica XVI*, 1974 s. 62 not 10). L. Robert aynı yerde yayınlanan "homonoia" kitabesinin, Taşlıkloğlunun düşüncesinin aksine (s. 122 no. 8, res. 81) "Dostluk Tanrıçası" ile ilgili bir "adak steli" olmadığını bildiriyor ve eserin Perinthos ile Marmaranın güney kıyısındaki Apamea Myrlea (Mudanya) arasında yapılan bir anlaşmayı kutlamakla ilgili bir "sunak" olduğunu açıklıyor. Bu eleştiriler yukarda belirttiğimiz üzere kitabın epigrafik yönünün de maalesef yeterli olmadığını delilini teşkil etmektedirler.

Cumhuriyetin kurulmasından bu yana uluslararası üne erişen tarihçi ve arkeologlarımızın yetişmiş olmasına karşılık, bu alanlara gerekli yazılı belgeleri derleyip değerlendirecek nitelikte epigraflarımızın yeter sayıda yetişmediği bir gerçektir. Şimdiye kadar bu alanda yetişenler ya pek sınırlı bir çalışma olanağı bulabilmişler veya bu alanı terketmişlerdir. Sayın yazarın ilerde yalnız epigrafya alanında kalarak daha iyi bir metod ile yurdumuzda duyulan bu boşluğu doldurmasını ve olumlu sonuçlara varmasını dileriz.

DR. NEZİH FIRATLI

Sencer Şahin, *Neufunde von antiken Inschriften in Nikomedeia (İzmit) und in der Umgebung der Stadt*, Münster 1974. 169 s., metin içinde 6 harita, 16 şekil ve metin dışında 16 levha içermektedir.

Üniversitelerimize öğretim üyesi yetiştirilmek üzere son on yıldanberi devlet hesabına yabancı memleketlere yarışma sınavı ile seçilerek gönderilen doktora öğrencilerinden biri olan S. Şahin, yukarıda ismi verilen "İzmit ve çevresinden yeni bulunan antik kitabeler" hakkındaki doktorasını Münster Üniversitesinde vermiş bulunmaktadır. S. Şahin'in hocası Prof. F. K. Dörner'in de yakından ilgili olduğu alanı¹ konu edinen eser, esas itibariyle bölgede bulunan yeni kitabeleri kapsamakla beraber, bölgedeki bir kısım arkeolojik kalıntıları da tanıtmaktadır. Bu yönden yazar eserinin başlığına pek sadık kalmamış görünmektedir. Kitap: I - Nikomedia şehri, II - İzmit körfezi güney kıyıları, III - Nikomedia'nın doğu ve kuzeyindeki araştırmalar, IV - Nikomedia'nın batı ve kuzey batısındaki buluntu ve iskân yerleri, V - Nikomedianın kuzey bölgesi, VI - Nikomedia'da yeni şehir Phyle'leri ismi altında altı bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler arasında İzmit nymphaionu (s. 14-17), İzmit batı nekropolünde bulunan mezar odası (s. 21-22), İzmit'in ilk kuruluş yeri olan Astakos'un mevkii meselesi (s. 66-70) ve İzmit'in su tesisatı (s. 84-88) gibi meselelere de değinilmektedir. Derlenen kitabelerin metinleri aynen verilerek gerekli epigrafik açıklamalarla yetinilmiştir. Asıl arzu edildiği üzere bunların ayrıca değerlendirilmesi yoluna gidilmemiştir. Kitabelerin tercümeleri de verilmemiştir. Bir batı Üniversitesinde hazırlanan böyle bir çalışma için bu tutum normal sayılmakla beraber yazara, eserinin ilerde Türk okuyucuları için yeni baskılarını düşündüğü takdirde kitabelerin tercümelerini de vermesini tavsiye ederiz. Bu konuda merhum Prof. E. Bosch'un o şekilde çalıştığını hatırlatmayı faydalı görüyoruz². Zira yurdumuzda eski Yunancayı bilenlerin sayısında Prof. Bosch zamanından bu yana fazla bir artma olduğunu sanmıyoruz.

Epigrafi yönünden eser hakkında uzmanların düşündüklerini belki bir süre daha beklemeliyiz^{2a}. Biz burada bizi ilgilendiren bir iki nokta üzerinde duracağız. Bunlardan birisi İzmitin kuruluşu yönünden büyük önem taşıyan Astakos'un yeridir (s. 66). Bu konuda İzmit Rehberinde³ kısa bilgi vermiş, körfezin güneyinde "Baş İskele"

¹ F. K. Dörner, *Inschriften und Denkmäler aus Bithynien*, Berlin 1941; Bericht über eine Reise in Bithynien, *Denkschr. d. Öst. Ak. der Wiss.*, 75/1 Wien 1952.

² E. Bosch, Bitinya Tetkikleri, *Bulleten X*, 1946, s. 29-53.

^{2a} Bu eleştirinin matbaaya verilmesinden sonra J. ve L. Robert yıllık 'epigrafya bülteninde' kitabın genel kiritiğini yaptılar (J. et L. Robert, Bulletin epigraphique, *REG LXXXVII*, Nos. 414-418, 1974 s. 294-303). Burada kitap madde madde gözden geçirilerek ilmi görüşler açıklanmıştır. Konunun en yetkili kişilerinin bu eleştirisi, kitabın epigrafya alanında ciddi karşılandığını göstermektedir.

³ N. Fıratlı, *İzmit Rehberi*, İstanbul 1971 s. 2. not 2a da *göst. yer.* s. 298 no. 574 de J. ve L. Robert, Astakos meselesine temas etmekte, bunun daha önce saptandığını belirtmekte ve bu konu ile ilgili antik kaynakları da göstermektedir.

mevkiinde bulunan Yunan çanak-çömleğinden söz etmiştim. Bu çanak-çömleği çalışmaları sırasında S. Şahin'e de göstermiştim. Daha önce Prof. Bosch da Baş İskeleyi Astakos'un yeri olarak işaret etmiş bulunmaktadır⁴. Durum böyle olduğu halde yazar bu yayınları dikkate almayıp "Baş İskele"yi kendisi tespit etmiş gibi davranmaktadır. Kitabında değerlendirilecek pek çok kitabe malzemesi toplamış bulunan S. Şahin'in böyle bir harekete ihtiyacı olmaması gerekir. Bu tür buluntuları bölgede devamlı çalışanların takip etmeleri doğaldır. Son olarak da yol yapımı sırasında (Nisan 1975) aynı mevkide pek çok Korint çanak-çömleği ve arkaik dam kiremidi parçaları bulunmuş, böylece bu konu artık hiç bir şüpheye yer kalmıyacak şekilde saptanmıştır.

İzmitte doğu-kuzeyden su getiren antik su tesisatı da evvelce tesbit edilmiştir⁵. Bu tesisat o zamanın yeni verileri ile birlikte *İzmit Rehberi*'nde tekrarlanmış hattâ buna şehrin batısına su getiren "Aşk Kadın suyu" tesisleri de ilave edilmiş idi⁶. Bunun da açıkça belirtilmesi yerinde olurdu. Yazar Res. 1 de İzmit nymphaion'unun yeni bir krokisini veriyorsa da bu kroki İzmit rehberindekinden daha iyi değil, aksine rehberdekinden daha az fikir vericidir. Zira rehberdeki krokinin yapılmasından S. Şahin'in inceleme yaptığı tarihe kadar geçen süre içinde nymphaion kalıntısında değişiklik olmuş, bazı kısımlar özellikle ön kısımda birbirini takip eden dairesel ve dikdörtgen nişler görünmez hale gelmiştir. S. Şahin bu nedenle anıtın cephesinin İstanbul caddesi altına uzanacağı kanısına varmıştır. Bugün görünmeyen bu nişler anıtın tipi hakkında fikir edinilmesi yönünden önem taşımaktadır. Eseri 1969 da inceleyen Berge Aran⁷ ortadaki dairesel, yanlardaki dikdörtgen büyük nişleri görmüş ve yapıyı bunlara göre sınıflandırmıştır. S. Şahin, B. Aran'ın yayını görmemiş kalıntıdaki bu özellikleri dikkate almamıştır. Anıtın cephesi de cadde altına kadar uzanmamaktadır. Bu günkü İstanbul caddesinin antik Nikomedianın da ana caddelerinden biri olduğu ve anıtın bu caddeye baktığı anlaşılmaktadır.

Kitapta görülen bazı noksanların daha ziyade yazarın esas uzmanlık alanından dışarıya, arkeolojiye taşmasından ileri geldiğini sanıyoruz. Kendisinden öncekilerin çalışmalarını gereğince değerlendirmesi ve epigrafi alanında kalarak bu konuda ısrarla çalışması halinde S. Şahin'in yurdumuzda ve dünyada epigrafi alanında önemli bir mevkii olacağına inanıyoruz. Bu nedenle bu eseri epigrafi konusunda memleketimizde bir Türk tarafından ortaya konmuş ilk ciddi çalışma olarak görüyor, yazarını müstakbel bir epigraf olarak selamlıyor ve tebrik ediyoruz.

DR. NEZİH FIRATLI

⁴ E. Bosch, *İzmit Şehrinin Muhtasar Tarihi*, İstanbul 1937.

⁵ D. Pogodin-O. Wulf, *IRAI*, 2, 1897, s. 77- kroki.

⁶ N. Firatlı, *İzmit Rehberi*, s. 13 vd.

⁷ Berge Aran, *Anadoluda Roma Devri Mimarisi*, İstanbul 1971, s. 117.

1974 YILININ İKİNCİ YARISINDA KİTAPLIĞIMIZA GELEN KİTAP VE DERGİLER

A. KİTAPLAR

- ABDUL-MUKTEDİR, HAN BAHADIR MEVLEVI : *Mir'atü'l-ülüm. 3 Cilt birarada.* Bankipor 1925-1962. 279 + 177 + 195 s. 4°. (B/6248).
- ADAM, SHEILA : *The technique of Greek sculpture in the Archaic and Classical periods.* Oxford 1966 Thames and Hudson. VIII + 137 s. 72 pl. = British School of Archaeology at Athens Suppl. Vol. No. 3. 8° (A. III/8542).
- ADAMS, T. W. : *Akel : the Communist party of Cyprus.* Stanford 1971 Hoover Institution Press. XXII + 284 s. = Hoover Institution Studies: 27. 8° (A. III/6689).
- AHMED B. HÜSEYİN B. ALİ KATİB : *Tarih-i Cedid-i Yezd. Yay. : Irec Afşar.* Tahran 1345 İntişarat-ı Ibn Sina. 326 s. 8° (A. III/8414).
- AHMED, K. N. : *The Muslim law of divorce. Önsöz : S. Anwar-ul-Haq.* Islamabad 1972 Islamic Research Institute. LVIII + 1108 s. 8° (A. III/8790).
- AKBAL, OKTAY : *Ölümsüz oyun (denemeler).* İstanbul 1974 Hilâl Matbaası. 285 s. = Çağdaş Yay. No. 4. 8° (A. III/8529).
- AKİPEK, DR. ÖMER İLHAN : *Milletlerarası adalet divanı. 3. bs.* Ankara 1974 Sevinç Matbaası. 132 s. = A.Ü.H.F. Yay. 343. 8° (A. III/8726).
- AKTEPE, PROF. DR. M. MÜNİR : *Atatürk'ün Sofya ataşeliği'ne kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti ile olan münasebetleri ve bu hususla alâkalı bir belge.* Belleten XXXVIII 150 (1974)'den ayrı bs. s. 263-294 1 pl. 8° (A. III/8578).
- AKYOL, AVNİ : *Türkiye'de gençlik ve gençlik politikası.* Ankara 1973. 79 s. = Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayın No: 16. 4° (B/7264).
- AKYÜZ, YILMAZ : *Money and inflation in Turkey 1950-1968.* Ankara 1973 Üniversite Basımevi. VI + 212 s. = Cumhuriyetin 50. yılı S.B.F. Yay. Sayı: 16. 8° (A. III/8736).
- Âlem-ârây-ı Safevî. *Yay. : Yedullah Şükrü.* Tahran 1350 İntişarat-ı Bunyad-ı Ferheng-i Iran. 56 + 744 s. 8° (A. III/8412).
- Alfabeti i Gihues shqipe dhe Kongresi i Manastirit (14-22 nëndor 1908).* (Studime, materiale, dokumente). Tirane 1972 Mihal Duri. 450 s. 8° (A. III/8787).
- ALLWORTH, EDWARD : *Nationalities of the Soviet east publications and writing systems.* New York 1971 Columbia University. XI + 440 s. = The Modern Middle East Series. No: 3. 8° (A. III/5917).
- ALP, ALİ HİKMET : *Türkiye dış politikasında 50 yıl, Cumhuriyetin ilk on yılı ve Balkan paktı (1923-1934).* Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü yay. VII + 368 s. 8° (A. III/8598).
- ALPAR, DR. CEM : *Türkiye'nin planlı dönemde imalat sanayiini koruyucu dış ticaret politikası.* Ankara 1974 Emel Matbaası. XII + 168 s. = A.İ.T.İ.A. Milletlerarası Politik ve Ekonomik İlişkiler Ens. Yay. 1. 8° (A. III/8701).

- ALPER, CENGİZ : *Çeşitli yönleriyle Van*. Ankara 1974 Yargıçoğlu Matbaası. 136 s. 3 pl. 8° (A. III/8674).
- AND, METİN : *Oyun ve büğü. Türk kültüründe oyun kavramı*. İstanbul 1974 Baha Matbaası. 332 s. XXXII pl. = İş Bankası Kültür Yay. Sanat dizisi: 17. 8° (A. III/8675).
- ANDAY, MELİH CEVDET : *Yeni tanrılar*. İstanbul 1974 Hilâl Matbaası. 285 s. = Çağdaş Yayınları. 8° (A. III/8510).
- ANIL, MUALLÂ : *Denizde İstanbul*. Ankara 1972 Doğuş Matbaası. 15 s. 8° (A. III/8453). *Ankara Milli Kütüphane Binası*. Ankara 1973 Bayındırlık Bakanlığı Matbaası. 16 s. 8° (A. III/823E).
- Arkhaiologiki Efimeris Euretiron Protis kai Deuteras Periodou 1837-1874. I. Cilt*. Atina 1973. 429 s. 4° (B/7283).
- ARMAOĞLU, PROF. DR. FAHİR H. : *Siyasi tarih 1789-1960. 2. bs*. Ankara 1973 Şeving Matbaası. XVII + 819 s. = S.B.F. Cumhuriyetin 50. yılı Yay. Sayı 17. 8° (A. III/8737).
- ARSAN, DOĞ. DR. H. ÜREN : *Kamu maliyesi üzerinde uluslararası istatistiksel bir araştırma*. Ankara 1973 Üniversite Basımevi. XIII + 178 s. = Cumhuriyetin 50. yılı S.B.F. Yay. Sayı: 20. 8° (A. III/8739).
- ASLAN, ASİM : *Sömürülen Atatürk. Genişletilmiş 2. bs*. Ankara 1973 Şark Matbaası. 655 s. 8° (A. III/8513).
- Aspects of the Balkans, Continuity and change Contributions to the International Balkan Conference held at Ucla, October 23-28, 1969. Yay. Henrik Birnbaum ve spero Vryonis. Jr. Mouton 1972 The Hague. 447 s. 6 Pl. 2 Hr. 8° (A. III/7139).*
- ATASOY, SÜMER : *Aphrodisias yöresindeki tümülüsler. The Tumuli of the environs of Aphrodisias*. Belleten XXXVIII, 151 (1974)'den ayrı bs. s. 351-360 6 pl. 8° (A. III/8811).
- ATATÜRK, KEMAL : *Nutuk. 3 Cilt. (1919-1927)*. İstanbul 1973 Millî Eğitim Basımevi. = Türk Devrim Tarihi Ens. 8° (A. III/8552).
- Atatürk diyorki*. Ankara 1974. 11 s. = Gençlik ve Spor Bakanlığı. 8° (A. III/8553). *Atatürk'ün silâhli kuvvetlerle ilgili söylev, demeç, tamim ve tetrafları. Haz. Raşit Metel*. İstanbul 1973 Deniz Basımevi. III + 184 s. 8° (A. III/8780).
- AULOCK, HANS VON : *Die Münzprägung des Gordian III und der Tranquillina in Lykien*. Tübingen 1974 Verlag Ernst Wasmuth. 91 s. 19 pl. 1 hrt. = D.A.I. Istanbuler Mitteilungen, Beiheft II. 4° (B/7290).
- Ayaktopu terimleri sözlüğü*. Ankara 1974 Üniversite Basımevi. 51 s. = TDK Yay. 398. 8° (A. III/8755).
- AYDA, ADİLE : *Etrüskler Türk mü idi?* Ankara 1974 Ayyıldız Matbaası. 91 s. 10 pl. 1 hrt. = Türk Kültürünü Araştırma Ens. Yay. 43. 8° (A. III/8842).
- AYTAÇ, DOĞ. DR. GÜRSEL : *Yeni Alman edebiyatı tarihi (16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar)*. Ankara 1974 Üniversite Basımevi. VII + 373 s. = A.Ü.D.T.C.F. Yay: 233. 8° (A. III/8621).
- Aziyeye şehitlerinin muazzaz ruhlarına*. 30 Ağustos 1952. Erzurum 1952 3'ncü Ordu Basımevi. 18 s. 4 pl. 4 lev. 8° (A. III/8524).

- BAĞDADLILAR, ADİL : *Uzunoluk (İstiklâl Harbi'nde Kahraman Maraş)*. İstanbul 1974 Toket Matbaası. 147 s. 3 pl. = Kervan Yay. Tarih ve Tarih Romanları Serisi: 8. 8° (A. III/8503).
- BAKLACIOĞLU, SADIK : *Kamu İktisadi teşebbüslerinin ve kamu iştiraklerinin özel kesime devredilmesi olanakları*. Ankara 1973 Ayyıldız Matbaası. 40 s. = Türkiye Ekonomik Kurumu İktisadi Araştırmalar Enstitüsü Konferanslar Seri: 1973/II. 8° (A. III/8655).
- BAMMER, A. - R. FLEISCHER - D. KNIBBE : *Führer durch das Archäologische Museum in Selçuk-Ephesos*. Wien 1974 Österreichisches Archäologisches Institut. 191 s. 14 pl. 8° (A. III/8718).
- BANOĞLU, NİYAZİ AHMET : *Atatürk'ün İstanbul'daki hayatı. 2 cilt*. İstanbul 1973/1974. = Büyük İstanbul Derneği Yay. I, 2. 8° (A. III/8836).
- BAŞARAN, DOĞ. DR. FATMA : *Psiko-sosyal gelişim. 7-11 yaş çocukları üzerinde yapılan bir araştırma*. Ankara 1974 Kalite Matbaası. 219 s. = A.Ü.D.T.C.F. Yay. No. 254. 8° (A. III/8672).
- Başlangıcından bugüne kadar Dünya Casusluk Tarihi. 4 cilt*. İstanbul 1974 Artel Yayınları. 4° (B/7308).
- BAYERLE, GUSTAV : *Ottoman tributes in Hungary. According to Sixteenth Century Tapu Registers of Novigrad*. The Hague 1973 Mouton. 228 s. = Near and Middle East Monographs XVIII. 8° (A. III/8770).
- BAYKAL, PROF. DR. BEKİR SITKI : *Heyet-i Temsiliye kararları*. Ankara 1974 T.T.K. Basımevi. XIV + 83 s. = T.T.K. Yay. XVI. Dizi. Sa. 23. 8° (A. III/8584).
- BAYKAL, PROF. DR. BEKİR SITKI : *Tarih terimleri sözlüğü*. Ankara 1974 Üniversite Basımevi. 186 S. = TDK Yay: 401. 8° (A. III/8749).
- BAYKAR, DR. TUNCER : *İzmir şehri ve tarihi*. İzmir 1974 Ege Üniversitesi Matbaası. VI + 140 s. = Ege Üniversitesi Rektörlük Yay. 38. 8° (A. III 8776).
- BAYRAMOĞLU, FUAT : *Türk cam sanatı ve Beykoz işleri*. İstanbul 1974 Çeltüt Matbaası. 42 s. 48 pl. = İş Bankası Kültür Yay. Sanat Dizisi: 22. 8° (A. III/8823).
- BAYUR, HİKMET : *XX. yüzyılda Türklüğün tarih ve acun siyasası üzerindeki etkileri*. Ankara 1974 T.T.K. Basımevi. XIII + 396 s. = T.T.K. Yay. XVI. Dizi-Sa. 24. 8° (A. III/8827).
- Belgelerle petrol savaşımız*. Bağdat 1973 Ezzamanı Basımevi. 42 s. = Tanıtma Bakanlığı, Siyasî Kitaplar dizisi: 7. 8° (A. III/8618).
- BENDEROĞLU, ABDULLATİF : *Gor-gor baba*. Bağdat 1973 Ezzamanı Basımevi. 48 s. = Türkmen Kültür Md. Kültür yay. dizisi: 4. 8° (A. III/8611).
- BENER, DR. MUZAFFER : *Antalya-Gazipaşa kıyı kesiminde yalıtışı oluşumu*. İstanbul 1974 İ.Ü.E. Fakültesi Matbaası. VII + 95 s. 3 Hr. = İ.Ü. Ed. Fak. Coğrafya Ens. Yay. 75. 8° (A. III/8623).
- Beograd na starim gravirama od XVI do XIX veka*. Beograd 1966. 26 s. = Muzej Grada Beograda i dom Omladine Beograda Katalozi İzlozbi No. 2. 8° (A. III/8635).
- Beograd u XIX veku*. Zagreb 1968. 237 s. = Muzej Grada Beograda Katalog İzlozbi Knjiga 7. 8° (A. III/8636).
- I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri. The first International Turkish Folklore Meeting. 8-14 Ekim (October) 1973*. Ankara 1974 Başbakanlık Basımevi. VII + 453 s. 20 pl. 1 hr. = Millî Folklor Araştırma Dairesi Yay.: 9. 8° (A. III/8816).

- BLAGOJEVIÇ, MILOŠ : *Zemleoradna u Srednevekovnoj Srbii. Agriculture in medieval Serbia.* Beograd 1973. 463 s. 11 pl. = İstoričeski Institut No. 15. 8° (A. III/8460).
- BOISEN, INGOLF : *Turkey and Denmark through the ages.* Copenhagen (1962) Kampsax. 77 s. 8° (A. III/8651).
- BORATAV, DOÇ. DR. KORKUT : *100 soruda Türkiye'de devletçilik.* İstanbul 1974 Yelken Matbaası. 383 s. = 100 Soruda Dizisi: 41. 8° (A. III/8525).
- BROCKELMANN, C. : *İslâm milletleri ve devletleri tarihi I. (1-3. Kısımlar). Çev.: Prof. Dr. Neş'et Çağatay. 2. bs.* Ankara 1964 Üniversite Basımevi. XVI + 384 s. = Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak. Yay. LV. 8° (A. III/8567).
- BÜYÜKTUĞRUL, AFİF : *Osmanlı deniz harp tarihi. 3. Cilt.* İstanbul 1973 Deniz Basımevi. VII + 263 s. = T.C. Gn. Kur. Bşk. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı. 8° (A. III/8532).
- CARPENTER, RHYS : *The sculpture of the Nike Temple parapet. Foto.: Bernard Ashmole.* Cambridge 1929 Harvard University Press. 84 s. 1 pl. 8° (A. III/8783).
- CASTAGNE, JOSEPH : *Le culte des lieux-Saints de l'Islam au Turkestan.* Societe d'Ethnographie de Paris (1951)den ayrı bs. s. 46-124 1 pl. 4° (B/7242).
- Ceza adaleti reformunun ilkeleri sempozyumu II. Kanun yolları (26-28 Nisan 1973). Cumhuriyetin 50. yılında.* İstanbul 1973 Sulhi Garan Matbaası. XII + 311 s. = İ.Ü. Yay. No. 1866. 8° (A. III/8235).
- CHATZIDAKIS, MANOLIS : *Studies in Byzantine art and archaeology. Önsöz: Kurt Weitzmann.* London 1972 Variorum Reprints. X + 403 s. 4° (B/7216).
- CHENG, CHEN : *Land reform in Taiwan.* Taipei 1961 China Publishing Company. XIII + 332 s. 6 pl. 8° (A. III/8815).
- CHIANG CHUNG-CHENG : *Soviet Russia in China. A summing-up at Seventy.* Taipei 1969 (Toronto 1968 bs. tekrar bs.) China Publishing Company. XV + 432 s. 9 hr. 8° (A. III/8814).
- CHRYSOS, E. : *Tu Bizantium kai oi Gothooi. Byzantium and the Goths. A Contribution to the Foreign Byzantine Policy During the IV th Century.* Thessaloniki 1972. 195 s. = Institute for Balkan Studies 130. 8° (A. III/8150).
- CİN, DOÇ. DR. HALİL : *İslâm ve Osmanlı hukukunda evlenme.* Ankara 1974 Üniversite Basımevi. XVII + 386 s. = A.Ü.H.F. Yay. No: 341. 8° (A. III/8728).
- COLLINS, F. HOWARD : *Authors and printers dictionary. II. bs. Geniş Yay.: Stanley Beale.* London 1973 Oxford University Press. XX + 474 s. 8° (A. III/8711).
- Corinthian pottery.* New Jersey 1964 Meriden Gravure Company. 1 s. 4 pl. 4° (B/7314).
- COŞKUN, NUSRET SAFA : *Son meclis ve 1950-1960 arası siyasi olayların iç yüzleri* İstanbul 1960 Babiâli Matbaası. 160 s. 8° (B/7249).
- COŞTUROĞLU, MUSTAFA : *Sosyal şizofreni ve Atatürkçülük üzerindeki baskısı.* Ankara 1974 Arı Matbaası. XIV + 342 s. 8° (A. III/8689).
- CUMALI, NECATİ : *Yağmurlar ve topraklar.* İstanbul 1973 Yaylacık Matbaası. 458 s. = Türk Sanatçıları Dizisi : 41. 8° (A. III/8515).
- CUMBUL, SADİ : *Nasreddin Hoca antolojisi I. cilt.* Akşehir 1966 Nasreddin Matbaası. 160 s. = Nasreddin Hoca Derneği Yay: 5. 8° (A. III/8604).
- Cumhuriyet döneminde sosyal hizmetlerin yönelimi semineri. (28 Mayıs - 1 Haziran 1973) Gençlerle ilgili sosyal hizmetler ön raporu tartışma grubu raporu.* 37 s. = Gençlik ve Spor Bakanlığı Yay. no. 12. 4° (B/7262).

- Cumhuriyet Senatosu albümü.* 1 Haziran 1974. 72 s. 8° (A. III/8568).
- Cumhuriyetin 50. yılına armağan.* Ankara 1973 Ayyıldız Matbaası. 240 s. = Türk Kültürünü Araştırma Enst. Yay. 41 Seri: I Sayı: A. 8° (A. III/8505).
- Cumhuriyetin 50. yılında Bilecik 1973 il yulığı.* İstanbul 1973 Sim Matbaası. XII + 251 s. 6 pl. 7 hr. 4° (B/7309).
- Cumhuriyetin 50. yılında Çanakkale. 1973 il yulığı.* Çanakkale 1973 İtimat Matbaası. 352 s. 12 pl. 8 hr. 5 gr. 4° (B/7317).
- Cumhuriyetin 50. yılında Çorum 1973 il yulığı.* Ankara 1973 Ayyıldız Matbaası. XVI + 385 s. 24 pl. 4° (B/7281).
- Cumhuriyetin 50. yılında karayolları.* Ankara 1973 Karayolları Genel Müdürlüğü Matbaası. III + 391 s. 16 pl. 3 hr. 4° (B/7256).
- Cumhuriyetimizin 50. yılında ormancılığımız.* Ankara Ofset Tipo Matbaası. 510 s. 13 pl. 8 hr. 8° (A. III/8534).
- Cumhuriyetin 50. yılında Türk sanayiinin ürettiği mallar.* İstanbul 1973. 66 s. = İktisadi Kalkınma Vakfı Yay.: Y. S. 53/A. 4° (B/7190).
- ÇAĞATAY, PROF. DR. NEŞET : *100 Soruda islâm tarihi.* İstanbul 1972 Gerçek Yayınevi. 461 s. 1 Hr. = 100 Soruda Dizisi: 33. 8° (A. III/8558).
- ÇAKICI, DOÇ. DR. LÂTİF : *İşletmelerde ambalaj sorunları ve ambalajlama alanındaki gelişmeler.* Ankara 1973 Ayyıldız Matbaası. XII + 228 s. = Cumhuriyetin 50. yılı S.B.F. Yay. Sayı: 11. 8° (A. III/8731).
- ÇAKICI, DOÇ. DR. LÂTİF : *Sanayi işletmelerinde rantabilite ve rantabilite ile ilgili sorunlar.* Ankara 1973 Sevinç Matbaası. XVI + 261 s. 7 Lev. = A.Ü.S.B.F. Yay. No. 353. 8° (A. III/8730).
- ÇAPANOĞLU, VELİ - İZZET ÜNVER : *Fortran dilinde programlama.* Ankara 1973 DSİ Matbaası. V + 204 s. 4° (B/7258).
- ÇERMAN, OSMAN NURİ : *Modern Türkiye için din'de reform.* İstanbul 1958 Tan Matbaası. 128 s. 8° (A. III/8523).
- DAĞLARCA, FAZİL HÜSNÜ : *Gazi Mustafa Kemal Atatürk- O- 19 Mayıs destanı-Anıtkabir.* Ankara 1973 İş Matbaacılık ve Ticaret. 213 + 38 + 85 s. = T.D.K. Yay. Atatürk Dizisi: 12. 8° (A. III/8490).
- DANIŞMAN, AHMET : *Le secret des procédures repressives et la liberte de la presse en droit Français.* Ankara 1973 Üniversite Basımevi. X + 143 s. = Cumhuriyetin 50. yılı S.B.F. Yay. Sayı: 21. 8° (A. III/8740).
- DEMİRKENT, DR. IŞIN : *Urfa haşlı kontluğu tarihi (1098'den 1118'e kadar).* İstanbul 1974 Edebiyat Fakültesi Matbaası. XXIX + 160 s. 1 Hr. = İ.Ü.E.F. Yay. No: 1896. 8° (A. III/8624).
- DİRANAS, AHMET MUHİP : *Şiirler.* İstanbul 1974 Baha Matbaası. 246 s. = İş Bankası Kültür Yay. 145. 8° (A. III/8673).
- Dil yazuları. 2 Cilt.* Ankara 1974 Üniversite Basımevi. = TDK Yay.: 387, 395. 8° (A. III/8754).
- DINAMO, HASAN İZZETTİN : *Kutsal barış ulusal kurtuluş savaşı sonrasının gerçek hikâyesi. 6 Cilt.* İstanbul 1971/1974. = May yayınları. 8° (A. III/6015).
- DIZDAROĞLU, NURDOĞAN : *Araştırma kurum birimleri rehberi. (Üniversite kesimi).* Ankara 1974 TB TAK. IX + 165 + 41 s. = TB TAK Yay. No: 206. 8° (A. III/8637).

- DİZER, MUAMMER - E. SOYTÜRK : 19 Haziran 1936 tam güneş tutulması. İstanbul 1973 Kandilli Rasathanesi. 26 s. 11 Hr. = Kandilli Rasathanesi Güneş Fizigi Bölümü Bilim Yay. No. 41. 4° (B/7124).
- DİZER, MUAMMER - SELAHATTİN BEYAZIT - ATILA ÖZGÜÇ : Türkiye'de astronomi çalışmaları 1935-1971. İstanbul 1973 Kandilli Rasathanesi. 108 s. = M.E.B. Kandilli Rasathanesi 50. yıl Yay. No. 1. 4° (B/7111).
- Doğumunun 1400 üncü yıldönümü dolayısıyla Fransız Tıp Akademisi'ne göre Hazreti Muhammed "A.M."ın şuru tamdır. Çev.: Feridun Nafiz Uzluk. Ankara Güven Matbaası. VI + 72 s. 8° (A. III/7845).
- Duden Stilwörterbuch der Deutschen Sprache. Die Verwendung der Wörter im Satz. Yay: Günther Drosdowski. Mannheim 1970 Bibliographisches Institut. XVI + 846 s. 8° (A. III/8609).
- EBU'L-FİDA, EL-HAFİZ B. KESİR : El-bidayetu ve'n-nihaye. 6 cilt içinde 12 cilt. Beyrut 1966 Mektebetül-Maarif. 4° (B/6380).
- EBU'L-FİDA : Takvimi'l-büldan. Çev.: A. Ayetî. Tahran 1349 İntişarat-ı Bunyad-ı Ferheng-i Iran. X + 710 s. 8° (A. III/8419).
- EBU'L-HAYR ZERKÛB ŞİRÂZÎ, EBU'L-ABBAS MUİMEDDİN AHMED B. ŞAHÂBEDDİN : Şirâznâme. Yay.: Dr. Ismail Vaiz Cevadi. Tahran 1350 Bunyad-ı Ferhengi Iran. XVIII + 263 s. 8° (A. III/8426).
- ECEVİT, BÜLENT : CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit diyor ki... Ankara Ajans-Türk Matbaası. 46 s. 8° (A. III/8512).
- EDİS, DR. SEYFULLAH : Türk-İsviçre borçlar hukuku sistemine göre: Akin lüzumlu vasıflarında hcta. Ankara 1973 Sevinç Matbaası. XX + 95 s. = A.Ü. Hukuk Fak. Yay. No. 333. 8° (A. III/8254).
- EHRlich, THOMAS : Cyprus 1958-1967. International Crises and the Role of Law. London Oxford University Press. XII + 164 s. 8° (A. III/8710).
- EICHLER, BARRY L. : Indenture at Nuzi : The Personal Tidenmutu Contract and its Mesopotomian Analogues. New Haven 1973 Yale University Press. XV + 163 s. = Yale Near Eastern Researches, 5. 8° (A. III/8697).
- ELISTNATOV, PROF. A. : Oçerk Administrativnogo Prava. Moskova 1923 Gosudanstvennoe. 236 s. 8° (A. III/8037).
- ENÇ, DR. MİTHAT : Ruhbilim terimleri sözlüğü. Ankara 1974 Üniversite Basımevi. 217 s. = T.D.K. Yayınları: 391. 8° (A. III/8439).
- The Epic of Ilinden. Yay: Boris Vishinski. Skopje 1973 Macedonian Review Editions. 244 s. 9 pl. 8° (A. III/8799).
- EREL, DR. ŞAFAK N. : Gayrimenkul rehninde sıra. Ankara 1974 Üniversite Basımevi. XIX + 144 s. = Cumhuriyetin 50. yılı S.B.F. Yay. Sayı: 25. 8° (A. III/8742).
- EREN, DOÇ. DR. FİKRET : Borçlar hukuku ve iş hukuku açısından işverenin işkazası ve meslek hastalığından doğan sorumluluğu. Ankara 1974 Sevinç Matbaası. XII + 136 s. = A.Ü.H.F. Yay. No. 344. 8° (A. III/8725).
- ERİKAN, CELÂL : Atatürkçülük (Kemalizm). Ankara 1974 Tisa Matbaası. 388 s. = İş Bankası Kültür Yay. Atatürk Dizisi: 22. (A. III/8665).
- EROĞLU, DOÇ. DR. CEM : Anayasayı değiştirme sorunu (Bir Mukayeseli hukuk incelemesi). Ankara 1974 Sevinç Matbaası. XV + 279 s. 2 lev. = AÜSBF Yay. No. 371. 8° (A. III/8766).

- ERTEM, DR. HAYRİ: *Boğazköy metinlerine göre Hititler devri Anadolu'sunun florası*. Ankara 1974 T.T.K. Basımevi. XVII + 181 s. = T.T.K. Yay. VII. Dizi-Sa. 65. 8° (A. III/8829).
- ESİN, DR. A. ALPTEKİN: *Türkiye'de petrol üretim ve tüketimi*. Ankara 1973 Emel Matbaası. X + 352 s. 3 Lev. 2 Hr. = AİTİA, Cumhuriyetin 50. Yıl Yayınları Sayı: 4. 8° (A. III/8250).
- ESİN, DR. PARS: *Türkiye'de işveren sendikacılığı*. Ankara 1974 Sevinç Matbaası. XII + 288 s. = AÜSBF Yay. No. 373. 8° (A. III/8745).
- Etnografya ve Bilimsel filimler sempozyumu* (11-13 Nisan 1973). İstanbul. 63 s. = Avusturya Kültür Yay. 3. 8° (A. III/8841).
- EYÜBOĞLU, SABAHATTİN: *Yunus Emre. Çev.: Azra Erhat*. Ankara 1974 Commission Nationale Turque pour l'Unesco. 271 s. 8° (A. III/8746).
- FAKİH, AHMED: *Kitabu evsafı mesacidi's-şerife. Yay.: Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu*. Ankara 1974 Üniversite Basımevi. 119 s. = TDK Yay.: 399. 8° (A. III/8756).
- DE FEDERICIS, DN. HIERONYMI: *Prosperi farimacii iurisconsulti. 5 Bölüm*. Francofurt 1616-1622 Hartmanni Palthenij. 1090 s. 4° (B/6571).
- The Fihrist of al-Nadim. A tenth-century survey of Muslim Culture. 2 Cilt. Yay. ve Çev.: Bayard Dodge*. New York 1970 Columbia University Press. = Records of Civilization: Sources and Studies LXXXIII. 8° (A. III/8774).
- Fihrist-i Binahay-ı Tarihi ve Emakin-i Bostâni-i Irân*. Tahran 1345 Çaphane-i Vezâret-i Ferheng u Huner. 257 s. 8° (A. III/8408).
- FORSYTH, GEORGE H. - KURT WEITZMANN: *The monastery of Saint Catherine at Mount Sinai the church and fortress of Justinian*. Ann Arbor 1973 University of Michigan Press. 20 s. CXCVIII Pl. 4° (B/7203).
- FRANKO, NISIM I.: *Şeref ve haysiyete tecavüzden doğan manevî zararın tazmini. Önsöz: Prof. Dr. Erol Cansel*. Ankara 1973 Ajans Türk Matbaası. XXII + 248 s. 8° (A. III/8607).
- From recognition to repudiation (Bulgarian Attitudes on the Macedonian question) Articles, speeches, documents. Yay.: Vangia Casule*. Skopje 1972 Kultura. 215 s. 8° (A. III/8721).
- EL-GAZALİ, İMÂM EBÛ HÂMİD MUHAMMED: *İhyâu ulûmi'd-dîn. 9 Kitap birarada. Çev.: Ahmed Serdaroğlu*. Ankara 1963/1970 Güven ve T.T.K. Basımevi. = Milli Kültür Yay. Dinî Kültür Serisi Nr. BI-I, 5. 8° (A. III/8404).
- GİLÂNİ, MOLLA ABDU'L-FETTAH: *Tarih-i Gilân. Yay.: Dr. Minuçihr Sutude*. Tahran 1349 İntişarat-ı Bunyad-ı Ferheng-i Iran. XX + 384 s. 8° (A. III/8411).
- GÖĞER, PROF. DR. ERDOĞAN: *Yabancılar hukuku*. Ankara 1974 Sevinç Matbaası. XI + 119 s. = AÜHF Yay. No. 342. 8° (A. III/8727).
- GÖKALP, ZİYA: *Yeni Türkiye'nin hedefleri. (Hikmet Tanju'nun bir incelemesiyle)*. İstanbul 1974 Baha Matbaası. 63 s. 8° (A. III/8509).
- GÖYÜNÇ, PROF. DR. NEJAT: *Osmanlı İmparatorluğu hakkında bazı düşünceler*. Ankara 1973 Ayyıldız Matbaası. 47 s. = Türk Kadınları Kültür Derneği Genel Merkez Yay. Akademik Seminerler - Nu. I. 8° (A. III/8683).
- GROTHUS, JOST: *Die Rechtsordnung der Hethiter*. Wiesbaden 1973 Otto Harrassowitz. XV + 87 s. 8° (A. III/8690).

- GÜNDÜZ, ASIM, ORGNL.: *Hatıratlarım. Haz.: İhsan Ilgar.* İstanbul 1973 Kültür Yayınları Matbaası. 240 s. = Kervan Yay. Tarih ve Tarih Romanları Serisi: 5. 8° (A. III/8499).
- GÜNER, TARIK: *Bir pulun hikâyesi.* Ankara 1971 Baylan Basım ve Ciltevi. 76 s. = Ankara Filatolist Kulübü Yay. No: 5. 8° (A. III/8546).
- GÜNÜMÜZDE *Türk dili.* Ankara 1974 T.T.K. Basımevi. 50 s. = TDK Yay.: 400. 8° (A. III/8751).
- GÜNYOL, VEDAT: *Devlet insan mı? (Denemeler).* İstanbul 1974 Hilâl Matbaası. 286 s. 8° (A. III/8522).
- EL-HAC HÜSEYİN: *İlâveli Kitab-ı Muntahabat-ı Lugat-ı Osmaniyye.* İstanbul 1297. 568 s. 8° (A. III/8120).
- HÂCİB, YUSUF HAS: *Kutadgu Bilig II. Çev.: Reşid Rahmeti Arat. 2. bs.* Ankara 1974 T.T.K. Basımevi. XXVIII + 477 s. = T.T.K. Yay. II. Seri, No. 20a. 8° (A. II/4044).
- HARMANDALI, İHSAN: *Güreş terimleri sözlüğü.* Ankara 1974 Üniversite Basımevi. 46 s. = TDK Yay.: 397. 8° (A. III/8752).
- HARRISON, R. MARTIN: *A Constantinopolitan capital in Barcelona.* Dumbarton Oaks Papers 27 (1973)'den ayrı bs. s. 297-300 2 pl. 4° (B/7306).
- HASAN, AHMAD: *The early development of Islamic Jurisprudence.* Islamabad 1970 Islamic Research Institute. XVI + 234 s. 8° (A. III/8794).
- HAYER, KELELE: *Tarih-i Sistan. Yay. Meliku's-şuara Bahar.* Tahran 1352 Vezaret-i Ferheng ve Huner. 486 s. 8° (A. III/8400).
- HAZAI, G.: *Das Osmanisch-Türkische im XVII. Jahrhundert. Untersuchungen an den Transkriptionstexten von Jakob Nagy de Harsany.* Paris 1973 Mouton. 498 s. = Bibliotheca Orientalis XVII. 8° (A. III/8699).
- HEPER, METİN: *Bürokratik yönetim geleneği.* Ankara 1974 Ongun Kardeşler Matbaası. X + 202 s. = O.D.T.Ü. İdari İlimler Fak. Yay. 23. 8° (A. III/8765).
- HEREVİ, MUVAFFAKUDDİN EBU MANSUR ALİ: *El-ebniye an Hakayık'l-edviye.* Tehran 1344 Bonyad-ı Ferheng-i Iran. 97 s. 4° (B/6378).
- HITTI, PHILIPP K.: *Capital cities of Arab Islam.* Minneapolis 1973 University of Minnesota Press. V + 176 s. 8° (A. III/8859).
- HOFFMANN, HERBERT: *Collecting Greek antiquities. Giriş: John D. Cooney. A Chapter on Coins by Herbert A. Cahn.* New York 1971 Herbert Hoffmann. XII + 258 s. 8 pl. 1 lev. 8° (A. III/8541).
- HOFFNER, HARRY A.: *Alimenta Hethaeorum. Food production in Hittite Asia Minor.* New Haven 1974 American Oriental Society. XX + 236 s. = American Oriental Series Vol. 55. 8° (A. III/8714).
- ILGAR, İHSAN: *Mütarekede yerli ve yabancı basın.* İstanbul 1973 Toker Matbaası. 180 s. = Kervan Yay. Tarih ve Tarih Romanları Serisi: 7. 8° (A. III/8500).
- İBN FAKİH, EBU BEKR AHMED B. MUHAMMED: *Tercüme-i Muhtasar-ı el-Buldân. Çev.: H. Mes'ûd.* Tahran 1349 İntişarat Bunyad-ı Ferheng-i Iran, XXIII + 302 s. 8° (A. III/8391).
- İBN-i HİŞAM: *H. Muhammed'in hayatı (es-Siret'ün-Nebeviyye). Çev.: Prof. Dr. İzzet Hasan - Prof. Dr. Neşet Çağatay.* Ankara 1971 Üniversite Basımevi. XVIII + 270 s. = AÜİF Yay. XCVI. 8° (A. III/8566).

- II. *Çağdaş Türk Sanat müziği ve çoksesli müzik özel danışma kurulu toplantısı 15-16-17/Şubat/1973 (Toplantı yeri: Ankara Radyosu)*. Ankara 1974 Ongun Kardeşler Matbaası. VII + 437 s. = TRT Müzik Dairesi Yay. 13. 8° (A. III/8693).
- II. *Türk sanat ve halk müziği özel danışma kurulu toplantısı. 22-23-24/Şubat/1973 (Toplantı yeri: İstanbul Radyosu)*. Ankara 1974 Çam Matbaası. 261 s. = TRT Müzik Dairesi Yay. 14. 8° (A. III/8692).
- ILIEVSKI, DONE: *The Macedonian Orthodox Church. The road to independence*. Çev.: James M. Leech. Skopje 1973 Macedonian Review Editions. 131 s. 16 pl. 8° (A. III/8720).
- İLOĞLU, ASİM SÜREYYA: *Türkiye ekonomi kurumunun kuruluşu ve 1929-1973 yıllarındaki çalışmalarına toplu bir bakış*. Ankara 1974 Ayyıldız Matbaası. 172 s. = Türkiye Ekonomi Kurumu Yay. Seri: 1974/I. 8° (A. III/8653).
- İNAN, PROF. DR. AFET: *Pirî Reis'in hayatı ve eserleri. Amerika'nın en eski haritaları*. Ankara 1974 T.T.K. Basımevi. IX + 89 s. = Türk Tarih Kurumu Yay. VII. Dizi - Sa. 69. LX harita. 8° (A. III/8670).
- ISLAM, RIAZUL: *Indo-Persian Relations. A study of the political and diplomatic relations between the Mughul empire and Iran*. Teheran 1970 Iranian Culture Foundation. XXIV + 287 s. 6 pl. 1 hr. = Sources of the History and Geography of Iran 32. 8° (A. III/7961).
- Islam: From the Prophet Muhammed to the Capture of Constantinople*. Yay. ve Çev.: Bernard Lewis. 2 Cilt. New York 1974 Harper and Row. 8° (A. III/8825).
- İsmet İnönü'nün Cenaze Törenleri*. 21 s. 1 foto. 4° (B/7179).
- İzmir ili Cumhuriyetin 50. yıldönümü kutlama programı*. İzmir 1973 Ege Üniversitesi Matbaası. 25 s. 8° (A. III/8266).
- JENNETT, SEAN: *The making of books*. London Faber and Faber. 474 s. 26 pl. 8° (A. III/6399).
- KAHLER, HEINZ: *Die Villa des Maxentius bei Piazza Armerina*. Berlin 1973 Gebr. Mann Verlag. 56 s. 56 pl. = Monumenta Artis Romanae XII. 4° (B/7251).
- KAKUK, SUZANNE: *Recherches sur l'histoire de la langue Osmanlie des XVIIe et XVIIIe siecles. Les elements Osmanlis de la langue Hongroise*. The Hague 1973 Mouton. 660 s. = Near and Middle East Monographs XVII. 8° (A. III/8773).
- KANSU, ŞEVKET AZİZ: *Yarımburgaz (Küçükçekmece - İstanbul) Mağarasında Türk Tarih Kurumu adına yapılan prehistorya araştırmaları ve Tuzla kalkolitikinde yeni gözlemler*. VII. Türk Tarih Kongresi I. Seksiyon. S. 22-32 11 pl. 8° (A. III/8449).
- KAPLAN, MEHMET - İ. ENGİNÜM - B. EMİL: *Yeni Türk edebiyatı antolojisi I. 1839-1866* İstanbul 1974 Edebiyat Fakültesi Matbaası. XXIII + 622 s. = İÜEF Yay. No. 1874. 8° (A. III/8549).
- KARADENİZ, DOĞ. DR. ÖZCAN: *Roma hukuku*. Ankara 1974 Sevinç Matbaası. XXXI + 371 s. = AÜHF Yay. No. 346. 8° (A. III/8724).
- KARAGEORGHIS, VASSOS: *Salamis in Cyprus. Homeric, Hellenistic and Roman*. London 1969 Thames and Hudson. 212 s. 8° (A. III/8698).
- KAYA, REYHAN: *Türk yazmacılık sanatı (Tahta kalıpla kumaş baskısı)*. İstanbul 1974 Çeltüt Matbaası. 119 s. 24 pl. = İş Bankası Kültür Yay. Sanat dizisi: 15. 8° (A. III/8396).

- KAYALOFF, JACQUES: *The Battle of Sardarabad*. Paris 1973 Mouton. 220 s. 8° (A. III/8771).
- KAYNAR, ORD. PROF. REŞAT: *Yakın tarihimizin ışığı altında Atatürkçülük üzerine bir inceleme denemesi*. İstanbul 1973 Fatih Yayınevi Matbaası. 40 s. = İTİA Türkiye Ekonomisi Enst. Yay. No: 2. 8° (A. III/8550).
- KAYZER, J.: *Yevropa i Novaya Türtsiya*. Moskova 1925 Gosudarstvennoe Izdat. 79 s. 8° (A. III/8478).
- KEKLIK, PROF. DR. NİHAT: *İbn'ül-Arabi'nin eserleri ve kaynakları için misdak olarak el-Futuhât el-Mekkiyye (Yan motifler)*. No: I-XXVI. İstanbul 1974 Edebiyat Fakültesi Matbaası. XVI + 256 s. = İÜEF Yay. No: 1726. 8° (A. III/8781).
- KENT, JOHN P. C. - B. OVERBECK - A. U. STYLOW: *Die Römische Münze. Foto: Max und Albert Hirmer*. München 1973 Hirmer Verlag. 195 s. 172 + XXVI pl. 4° (B/7280).
- KESREVİ, AHMED: *Tarih-i Hicdeh Sale-i Azerbaycan Bazmande-i tarih-i meşruta-i Iran*. 5. bs. Tahran 1350 İntişarat-ı Emir Kebir. VI + 919 s. 8° (A. III/8389).
- KHAN, QAMARUDDIN: *The political thought of Ibn Taymiyah*. İslamabad 1973 Islamic Research Institute. V + 219 s. 8° (A. III/8798).
- Kıbrıs meselesi üzerinde son konuşmalar ve yazılar. Der. Haz.: Nevzat Karagil*. İstanbul 1964 Anıl Matbaası. 147 s. 8° (A. III/8767).
- Kıbrıs sorunu ve Pakistan 1974. Pakistan Büyükelçiliği Basın Ateşeliğince hazırlanmıştır*. 20 s. I ek. 8° (A. III/8846).
- KIŞLALI, DOÇ. DR. AHMET TANER: *Öğrenci ayaklanmaları*. Ankara 1974 Bilgi Basımevi. 223 s. 8° (A. III/8508).
- KİRMÂNİ, NÂZİMÜ'L-İSLAM: *Tarih-i Bidârt-i İrâniyân*. Yay.: Ali Ekber Saidî Sircânî. Tahran 1346 İntişarat-ı Bunyad-ı Ferheng-i Iran. 8° (A. III/8401).
- KISHIBE, SHIGEO: *History of arts. (B.)*. Tokyo 1974 The Centre for East Asian Cultural Studies. 4 s. = Oriental Studies in Japan: Retrospect and Prospect 1963-1972 II-4. 4° (B/7301-4).
- Kitap kataloğlama kuralları*. Ankara 1961 Milli Eğitim Basımevi. 43 s. 8° (A. III/8545).
- KOÇU, REŞAT EKREM: *Fatih Sultan Mehmed*. İstanbul 1973 Garanti Matbaası. 304 s. = Kervan Yay. Tarih ve Tarih Romanları Serisi: 4. 8° (A. III/8498).
- KOMATSU, HIDEO: *Linguistics*. Tokyo 1974 The Centre for East Asian Cultural studies. 13 s. = Oriental Studies in Japan: Retrospect and Prospect 1963-1972. 4° (B/7300-15).
- KONDIÇ, DR. VLADIMIR: *Novac u Beogradu. Od Najstarije monete na ovom tlu do prvog novca knezevine Srbije 1868/69*. Beograd 1967. 154 s. 5 pl. = Muzej Grada Beograda Katalog Izložbi-Knjiga 6. 8° (A. III/863h).
- Konjonktür hareketleri ve Türkiye ekonomisi semineri 3-5 Mayıs 1973*. Ankara 1974 Ay-yıldız Matbaası. VII + 275 s. = Türkiye Ekonomi Kurumu. İktisadi Araştırmalar Ens. 8° (A. III/8658).
- Kore'de savaşanlar derneği'nin muhtırası*. Ankara Gürsoy Matbaası. 54 s. 8° (A. III/8533).
- KORNURMPF, HANS - JÜRGEN — JUTTA KORNURMPF: *Osmanische Bibliographie mit besonderer Berücksichtigung der Türkei in Europa*. Leiden 1973 E. J. Brill. XXIV + 1378 s. = Handbuch der Orientalistik I. Abt. Ergänzungsband VIII. 8° (A. III/8822).

- KORTEPETER, CARL MAX: *Ottoman Imperialism during the Reformation: Europe and the Caucasus*. New York 1972 University Press. XIX + 278 s. = New York Univ. Studies in Near Eastern Civilization: 5. 8° (A. III/7000).
- KUMRİ, GÜLZAR-I HUSEYİNİ - MİRZA MUHAMMED NAKİ: *Kenzu'l-Mesaib*. Nefes (İstanbul 1327 tekrar bs). Metin Matbaası. 504 s. 8° (A. III/7599).
- Kur'an okumaya giriş (alfabe) 4. bs*. Ankara 1974 T.T.K. Basımevi. 72 s. = Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. 8° (A. III/8547).
- KURDAKUL, ŞÜKRAN: *Kurtuluşun sonra*. İstanbul 1973 Yelken Basımevi. 144 s. = Ataç Kitabevi Yay.: 118. 8° (A. III/8169).
- KURDOĞLU, FAİK: *Halk için halkla konuşmalar*. Ankara 1946 Başbakanlık Devlet Matbaası. 83 s. 8° (A. III/8839).
- EL-KUŞEYRİ, EBU KASIM ABDÜ'L-KERİM B. HEVÂZİN: *El-Resâilü'l-Kuşeyriyye*. Karşı 1964. 76 s. 8° (A. III/8805).
- KÜHNE, CORD - HEINRICH OTTEN: *Der Saugamuwa - Vertrag*. Wiesbaden 1971 Otto Harrassowitz. IX + 80 s. = Studien zu den Boğazköy - Texten Heft 16. 8° (A. III/6234).
- Kültür varlıklarının kanunsuz ithal, ihraç ve mülkiyet transferinin önlenmesi ve yasaklanması için alınacak tedbirlerle ilgili sözleşme*. Ankara 1974 UNESCO. 19 s. 8° (A. III/8685).
- Kürschners Deutscher Gelehrten-Kalender 1970 Yay.: Werner Schuder. 2 Cilt*. Berlin 1970-1971 Walter de Gruyter und Co. 8° (A. III/8536).
- KÜTÜKOĞLU, MÜBAHAT S.: *Osmanlı-İngiliz İktisadî Münâbetleri. 1. Cilt. (1580-1838)*. Ankara 1974 Ayrıldız Matbaası. XI + 152 s. = Türk Kültürünü Araştırma Enst. Yay. 42. 8° (A. III/8506).
- LANGLOTZ, ERNST: *Griechische Kunst in heutiger Sicht*. Frankfurt am Main 1973 Vittorio Klostermann. 92 s. XXX pl. = Das Abendland - Neue Folge 3. 8° (A. III/8696).
- LEVEND, AGÂH SIRRI: *Dil üstüne*. Ankara 1973 Üniversite Basımevi 342 s. = TDK Tanıtma Yay. Dil Konuları Dizisi: 255. 8° (A. III/8438).
- LEWIS, BERNARD: *Fedâiyan-ı İsmailî. Çev.: Feridun Bedret*. Tahran 1348 İntişarat-ı Bunyad-ı Ferheng-i İran. X + 250 s. 4 pl. 8° (A. III/8410).
- LEWIS, BERNARD: *İstanbul ve Temeddun-i İmparator-i Osmânî. Çev.: Mah Melik Bahar*. Tahran 1350 İntişarat-ı Tercüme ve Neşr-i Kitab. 258 s. 8° (A. III/8852).
- MAHMESANİ, EL-MEHAMİ SUBHİ: *Felsefetü't-teşri'ff'l-İslâm. The philosophy of Jurisprudence in Islam. 3. bs*. Beyrut 1961 Darul'İlm. 382 S. 8° (A. III/5652).
- Mappemonde de Sebastien Cabot*. Paris 1968 (1544 bs. nin tekrar bs.) Editions les Yeux Ouverts. 14 s. 1 hr. 6 s. facsimile. (H/99).
- Materijali sa Kongresa Jugoslovenskih arheologa Odrzanog od 14-18. maja 1963. godine*. Beograd Arheolosko Drustvo Jugoslavije. 55 s. 8° (A. III/8634).
- MAYER, HANS EBERHARD: *The Crusades. Çev.: John Gillingham*. Oxford 1972 University Press. IX + 339 s. 8° (A. III/7315).
- MEHMET, ESAT: *Tercüme-i Mustatraf. I. Cilt*. İstanbul 1261 Matbaa-ı Amire. III + 757 s. 4° (B/7182).
- MELLINK, MACHTELD J.: *Archaeology in Asia Minor*. AJA 78, (1974)'den ayrı bs. s. 105-130 4 pl. 4° (B/7295).

- MERRITT, BENJAMIN DEAN - H. T. WADE-GERY - M. F. MCGREGOR: *The Athenian Tribute lists. 3. Cilt.* New Jersey 1950 American School of Classical Studies at Athens. XX + 366 s. 4° (B/7315).
- MERT, ÖZCAN: *Kırklareli kitâbeleri.* Tarih Dergisi 25, (1971)'den ayrı bs. s. 155-162 6 pl. 8° (A. III/8681).
- MERT, ÖZCAN: *Şerifi'nin "Fetih-name-i Kıbrıs" ı.* Tarih Enstitüsü Dergisi 4, 5 (1974)'den ayrı bs. s. 49-78 8° (A. III/8682).
- MESUT, EŞ-ŞÂBİ MUHAMMED: *Arap devrimi.* Bağdat 1974 Ez zamanı Basımevi. 46 s. 8° (A. III/8613).
- Milletlerarası kişi halleri komisyonun sözleşmeleri. Haz.: Dr. Turgay Yücel.* Ankara 1974 Yarıaçık Cezaevi Matbaası. 88 s. I lev. = Adalet Bakanlığı Yay. Yeni Seri No: 25. 8° (A. III/8779).
- MOLIÈRE: *Charles Dullin'in açıkladığı ve sahneye koyduğu Cimri. Çev.: Muallâ S. Genez.* Ankara 1974 Üniversite Basımevi. 172 s. = AÜDTCF Yay. 249. 8° (A. III/8627).
- MUGHUL, DR. MUHAMMAD YAKUB: *Kanunî devri Osmanlıların Hint Okyanusu politikası ve Osmanlı-Hint Müslümanları münasebetleri 1517-1538. Giriş: Prof. Dr. Halil İnalçık.* İstanbul 1974 Fetih Yayınevi. 256 s. = Fetih Yay. Tarih Dizisi I. 8° (A. III/8831).
- MUMCU, AHMET - ROLF-DIETER PREISBERG: *Der türkische Staatsanzeiger (Resmî gazete) im Jahr 1972. The Official Gazette of Turkey (Resmî Gazete) in 1872.* Hamburg 1973. 63 s. = Dokumentationsdienst Moderner Orient Reihe A-Series A. 4° (B/7219).
- MUSTAFA MÜNİR EDHEM: *Rihletu İmamı'ş Şafî (R.A.) ıla Mısır.* Mısır 1930 Matbaa-ı Emin Abdurrahman 46 s. 8° (A. III/7768).
- MÜDERİSOĞLU, ALPTEKİN: *Kurtuluş savaşının malî kaynakları.* Ankara (1974) 573 s. = Maliye Bakanlığı Ellinci yıl yayınları. No: 162. 8° (A. III/8695).
- N. Z.: *Dündar Taşer'in büyük Türkiyesi.* İstanbul 1974 Yıldırım Şahin Matbaası. 215 s. 8° (A. III/8519).
- NALLINO, CARLO-ALFONSO: *La litterature Arabe des origines a l'époque de la dynastie Umayyade. Çev.: Charles Pellat - Maria Nallino.* Paris 1950 G. P. Maisonneuve. 270 s. I Lev. = Islam d'Hier et d'Aujourd'hui Vol. VI. 8° (A. III/7847).
- NASR, SEYYİD HUSEYN: *Kitabşinasi-i Tavsi'fi-i Ebû Reyhan Bîrûnî. Al-Bîrûnî an annotated bibliography.* Tahran 1973 Ferheng u Huner. 11 + 146 + 76 + 6 s. 2 pl. 8° (A. III/8347).
- NAQAVİ, DR. SAYYİD ALİ REZA: *Family Laws of Iran.* Islamabad 1971 Islamic Research Institute. XVII + 317 s. 8° (A. III/8791).
- NAYIR, YAŞAR NABİ: *Nereye gidiyoruz? Partiler ve ideolojiler karşısında hakikat.* İstanbul 1948 Kader Basımevi. 159 s. = Büyük Dâvalar: 1. 8° (A. III/8527).
- NIXON, RICHARD M.: *Yemin merasimi konuşması. 20 Ocak 1969. 7 yaprak.* 4° (B/7239).
- NUTKU, DOÇ. DR. ÖZDEMİR: *Tiyatro yönetmeninin çalışması.* Ankara 1974 Üniversite Basımevi X + 355 s. 13 pl. 5 lev. = AÜDTF Fak. Yay. No. 245. 8° (A. III/8626).
- OBAYASHI, TARYO: *Anthropology and ethnology.* Tokyo 1974 The Centre for East-Asian Cultural Studies. 13 s. = Oriental Studies in Japan : Retrospect and Prospect 1963-1972 II, 2. 4° (B/7301).

- OCAK, A. YAŞAR: *Millî Mücadelede Çapanoğlu isyanı (8-27 Haziran 1920)*. Türk Kültür Araştırmaları VII-VIII-IX, X (1970-1973)'den ayrı bs. s. 83-149 8° (A. III/8264).
- OFLAZOĞLU, A. TURAN: *IV. Murat. Devlet tiyatrosu aylık sanat dergisi IV. Murat özel sayısı*. Ankara 1974 Doğu Matbaası. 28 s. 8° (A. III/8338).
- OĞUZKAN, DR. A. FERHAN: *Eğitim terimleri sözlüğü*. Ankara 1974 Üniversite Basımevi. 248 s. = TDK Yay. 393. 8° (A. III/8753).
- OKURER, CAHİD: *Gerçek politika*. Ankara 1969 Ayyıldız Matbaası. 152 s. 8° (A. III/8843).
- OLGUN, İBRAHİM: *Menâkıb-i Fuzulî*. Türk Dili Araştırma Yıllığı Belleten 1973-1974'den ayrı bs. s. 203-222. 8° (A. III/8778).
- 19 Mayıs, 23 Nisan, 30 Ağustos ve 29 Ekim şiirleri. *Haz.: Ferit Ragıp Tuncor - Rami Akman*. Ankara 1954 Sanat Basımevi. 228 s. 8° (A. III/8526).
- XIV. Kurultaya sunulan Türk Dil Kurumu kol çalışmaları (1972-1974). Ankara 1974 T.T.K. Basımevi. 38 s. = TDK Yay.: 402. 8° (A. III/8680).
- ONGAN, HALİT: *Ankara'nın iki numaralı şer'îye sicili*. Ankara 1974 T.T.K. Basımevi. XIV + 222 s. = T.T.K. Yay. XIV. Dizi - Sa. 4. 8° (A. III/8583).
- ORHONLU, CENGİZ: *Osmanlı İmparatorluğunun güney siyaseti. Habeş eyaleti*. İstanbul 1974 Edebiyat Fakültesi Matbaası. XXVII + 317 s. 6 Hr. = İÜEF Yay. No. 1856. 8° (A. III/8668).
- ODTÜ Mimarlık Fakültesi 1972-1973 çalışmaları. Ankara 1974 Doğu Matbaası. 31 s. 8° (A. III/8495).
- ORTAYLI, DR. İLBER: *Tanzimattan sonra mahalli idareler (1840-1878)*. Ankara 1974 Sevinç Matbaası. XIV + 280 s. 9 pl. = Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enst. Yay. No. 142. 8° (A. III/870h).
- Osmanlı-İran-Rus ilişkilerine ait iki kaynak I. Petros di Sarkis Gilanentz'in kronolojisi. II. Nadir Şah devrine ait bir anonim kronoloji. Çev. ve Haz.: Hrand D. Andreasyan*. İstanbul 1974 Edebiyat Fakültesi Matbaası. VII + 116 s. = İÜEF Yay. No. 1900. 8° (A. III/8548).
- ÖCAL, DR. TEZER: *Türk banka sistemi*. Ankara 1973 Emel Matbaası. 129 s. 1 Lev. = A.İ.T.İ.A. Yay. 59. 8° (A. III/8244).
- ÖKÇÜN, DOÇ. DR. A. GÜNDÜZ: *Konsolosluk kanunu hazırlık çalışmaları*. Ankara 1973 Sevinç Matbaası. XI + 256 s. = Cumhuriyetin 50. yılı S.B.F. Yay. Sayı: 15. 8° (A. III/8735).
- ÖKÇÜN, A. GÜNDÜZ - AHMET R. ÖKÇÜN: *Türk antlaşmaları rehberi (1920-1973)*. Ankara 1974 Sevinç Matbaası. XII + 558 s. = AÜSBF Yay. No. 372. 8° (A. III/8744).
- ÖLÇEN, ALİ NEJAT: *Halk sektörü*. Ankara 1974 Ayyıldız Matbaası. 176 s. 8° (A. III/8511).
- ÖMER, AŞIK: *Ankaralı Aşık Ömer'in Cumhuriyet destanı*. Ankara (1938) C.H.P. 14 s. 8° (A. III/8838).
- ÖNCEL, DOÇ. DR. MUALLÂ: *Vergi hukuku pratik çalışmaları*. Ankara 1974 Sevinç Matbaası. 100 s. = AÜHF Yay. Ekonomi ve Maliye Ens. Yayınları: 2. 8° (A. III/8723).
- ÖNDER, MEHMET: *Atatürk's house in Thessaloniki. Selânik'te Atatürk evi*. Ankara 1973 Güven Matbaası 16 s. 1 pl. 8° (A. III/8768).

- ÖNDER, MEHMET - İSMET BİNARK - NEJAT SEFERCİOĞLU: *Mevlâna bibliyografyası. 2 Cilt.* Ankara 1974 Tisa Matbaası. = İş Bankası Kültür Yay. Edebiyat Dizisi: 34. 8° (A. III/8065).
- ÖNGÖREN, MAHMUT TALİ: *Televizyon piyes yazarlığı.* Ankara 1973 Sevinç Matbaası. 224 s. = Cumhuriyetin 50. yılı S.B.F. Yay. Sayı: 12. 8° (A. III/8732).
- ÖZ, ERDAL: *Yaralısın.* İstanbul 1974 Cem Yayınevi. 271 s. 8° (A. III/8516).
- ÖZERDİM, KEMAL: *Türk İnkılâp tarihi ve Cumhuriyet rejimi notları.* İzmir 1973. 254 s. = E.Ü.M.B.F. Mühendislik ve Mimarlık Yüksek Okulu. 8° (A. III/8560).
- ÖZERDİM, SAMİ N.: *Atatürk devrimi kronolojisi. 3. bs.* Ankara 1974 Halkevleri Kültür Vakfı Basımevi. 156 s. = Halkevleri Atatürk Enstitüsü Yay. No: I. 8° (A. III/8840).
- ÖZERDİM, SAMİ N.: *Ellî yılda kitap (1923-1973).* Ankara 1974 Sevinç Matbaası. 77 s. 8° (A. III/8777).
- PAPINI, GIOVANNI: *GOG 1, GOG 2. Çev.: Fikret Adil.* Ankara 1966 Ajans-Türk Matbaası. VI + 514 s. = İş Bankası Kültür Yay. 8° (A. III/8856).
- PETROSYAN, Y. A. - A. R. YUSUPOV: *İzmir.* Moskova 1973 Izdat. Nauka. 184 s. 8° (A. III/8817).
- PETROSYAN, A.: *Politikşekaya Satira Mladoturok.* Narodi Azii i Afriki 6, (1969)'dan ayırı bs. s. 136-143 8° (A. III/7905).
- Plan d'Ensemble des Quartiers, Bâtiments et Chemins principaux de communication de la Ville de Constantinople. I:17500.* İstanbul 1922 Societe Anonyme Ottomane d'Etudes et d'Entreprises Urbaines. (H/101).
- RABINO, M. H. L.: *Vilâyât-ı Mimrari'l-merz-i Iran Gilan. Çev.: Cafer Humâmî-zade.* Tahran 1350 İntişarat-ı Bunyad-ı Ferheng-i Iran. 23 + 785 s. 1 foto. 8° (A. III/8424).
- RAHMAN, FAZLUR: *Islamic Methodology in History.* Karachi 1965 Central Institute of Islamic Research. XI + 208 s. = Publ. of the Central hist. of Islamic Research 2. 8° (A. III/8789).
- RATHBUN, CAROLE: *The village in the Turkish novel and short story 1920 to 1955.* The Hague 1972 Mouton. 192 s. = Near and Middle East Monographs II. 8° (A. III/8769).
- READ, HERBERT: *Satının anlamı. Çev. Güner İnal - Nuşin Asgari. 2. bs.* İstanbul 1974 Çeltüt Matbaası. 187 s. 64 pl. = İş Bankası Kültür Yay. Sanat dizisi: 19. 8° (A. III/8595).
- RESCHER, NICHOLAS - MICHAEL E. MARMURA: *The Refutation by Alexander of Aphrodisias of Galen's treatise on the theory of motion.* İslamabad Islamic Research Institute. X + 178 s. 8° (A. III/8793).
- ROHDE, ERWIN: *Der griechische Roman und seine Vorläufer. 5. bs.* Hildesheim 1974 Georg Olms Verlag. XXXI + 636 s. 8° (A. III/887h).
- Russian Imperialism from Ivan the Great to the Revolution. Yay.: Taras Hunczak. Giriş.: Hans Kohn.* New Jersey 1974 Rutgers University Press. XI + 396 s. 1 Hr. 8° (A. III/8715).
- RYCKMANS, JACQUES: *La persécution des Chrétiens Himyarites au sixieme siècle.* İstanbul 1956 24 s. 5 pl. = Uitgaven van het Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te Istanbul 1. 4° (B/7198).

- SAHİLLİOĞLU, HALİL: *Yeniçeri çuhası ve II. Bayezid'in son yıllarında Yeniçeri çuha muhasebesi*. Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi 2-3 (1974)'den ayrı bs. s. 415-466. 8° (A. III/8713).
- SAKA, MEHMET: *Ege denizinde Türk hakları 2. bs.* İstanbul 1974 Yayıncılık Matbaası. 131 s. = Hareket Yay. 61. 8° (A. III/8688).
- SALDERN, AXEL VON: *Ancient glass in the Museum of Fine Arts*. Boston Connecticut The Meriden Gravure Co. 94 s. 8° (A. III/8540).
- SAV, ERGUN: *Halk hikayeleri*. Ankara 1974 Tisa Matbaası. 437 s. = İş Bankası Kültür Yay. Folklor Dizisi: I. 8° (A. III/8677).
- SAYLAN, NAZİM DÜNDAR: *Türkiye'nin kalkınması*. Ankara 1962 Gürsoy Basımevi. VII + 164 s. 8° (A. III/8521).
- SCHUH, DIETER: *Untersuchungen zur Geschichte der Tibetischen Kalenderrechnung*. Wiesbaden 1973 Franz Steiner Verlag. V + 239 s. = Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland Supplementband 16. 4° (B/5059-Suppl. 16).
- SEYFÂBÂD, ABDURRAHMAN: *Tarih-i Hulefay-ı Fatimî*. Tahran 1341 Neşriyat-ı İdare-i Mecelle-i İran-ı Bastan. VI + 242 s. 8° (A. III/8421).
- SHERRILL, CHARLES H.: *Gazi Mustafa Kemal. Çev.: Alp Ilgaz*. İstanbul Kervan Kitapçılık. 236 s. = Tercüman 1001 Temel Eser 23. 8° (A. III/8501).
- SHIMADA, JOHEI: *History of West Asia and North Africa (B)*. Tokyo 1974 The Centre for East Asian Cultural Studies. 14 s. = Oriental Studies in Japan: Retrospect and Prospect 1963-1972. 4° (B/7301-26).
- SİDDİQİ, MAZHERUDDİN: *Concept of Muslim culture in Iqbal*. Islamabad 1970 Islamic Research Institute. VIII + 144 s. 8° (A. III/8784).
- SİDDİQİ, MAZHERUDDİN: *The Qur'anic concept of history*. Karachi 1965 Central Institute of Islamic Research. XI + 238 s. = Publ. of the Central Institute of Islamic Research Publ. No. 3. 8° (A. III/8797).
- SIMPSON, D. P.: *Cassell's new Latin-English, English-Latin Dictionary*. London 1970 Cassell. XVII + 883 s. 8° (A. III/8610).
- SİREL, ŞAZİ: *Aydınlatma terimleri sözlüğü*. Ankara 1973 Üniversite Basımevi. 107 s. = Türk Dil Kurumu Yay. 386. 8° (A. III/8436).
- Siyaset biliminde seçilmiş eserler bibliyografyası*. Ankara 1973 Sevinç Matbaası. XI + 89 s. = Cumhuriyetin 50. yılı S.B.F. Yay. Sayı: 14. 8° (A. III/8734).
- SONYEL, DR. SALÂHİ R.: *Türk Kurtuluş savaşı ve dış politika. I. Mondros bırakışmasından Büyük Millet Meclisi'nin açılışına kadar*. Ankara 1973 T.T.K. Basımevi. XIX + 255 s. 18 pl. = T.T.K. Yay. XVI. Dizi - Sa. 19. 8° (A. III/8586).
- SORAL, DOĞ. DR. ERDOĞAN: *Özel kesimde Türk müteşebbisleri*. Ankara 1974 Emel Matbaası. VII + 253 s. = Cumhuriyetin 50. yılı A.İ.T.İ.A. Yay.: 11. 8° (A. III/8700).
- SOYSAL, MÜMTAZ: *100 Soruda Anayasanın anlamı. (Ek: Değiştirilmiş anayasa)*. İstanbul 1974 Gerçek Yayınevi. 399 s. = Gerçek Yay. 100 Soruda dizisi: 12. 8° (A. III/8514).
- SPİRİDONAKIS, B. G.: *Empire Ottoman inventaire des memoires et documents aux archives du Ministere des Affaires Etrangeres de France*. Thessaloniki 1973. 536 s. = Institute for Balkan Studies: 132. 8° (A. III/8145).

- Sprache, Geschichte und Kultur der altaischen Völker. Protokollband der XII. Tagung der Permanent International Altaistic Conference 1969 in Berlin. Yay.: Georg Hazai - Peter Zieme. Berlin 1974 Akademie-Verlag. 668 s. 55 pl. = Ak. d. Wiss. d. DDR Zentralinstitut für Alte Gesch. u. Arch. Schriften zur Geschichte und Kultur des Alten Orients 5. 8° (A. III/8833).*
- Studime MBI leksikon dhe MBI formimin e fjaleve ne gjuhen shqipe. 2 Cilt. Tirane 1972 Mihal Duri. 8° (A. III/8712).*
- SÜLEYMAN, TEVFİK: Die Entstehung und Entwicklung der Götterwaffen im alten Mesopotamien und ihre Bedeutung. Beirut 1968 Henri Abdelnour. 139 s. XCIII Pl. 8° (A. III/7731).*
- SZABÓ, GABRIELLA: Ein hethitisches Entzündungsritual für das Königspaar Tuthalija und Nikalmati. Heidelberg 1971 Carl Winter. 143 s. 1 Lev. = Texte der Hethiter, Heft 1. 8° (A. III/7742).*
- ŞAHİN, MEHMET ÇETİN: Die Entwicklung der Griechischen Monumentaltäre. Bonn 1972 Rudolf Habelt Verlag. II + 126 s. 10 pl. 8° (A. III/8684).*
- Şair, edip ve tarihci kalemiyle, İstanbul Haz.: Nebil Fazıl Alsan. İstanbul 1973 Yeni Bahar Matbaası. 262 s. = Büyük İstanbul Derneği Yay: 3. 8° (A. III/8835).*
- ŞANEÇİ, KÂZİM MÜDİR - NURÂNİ, ABDULLAH - BİNİŞ TAKI: Fihrist-i Nushehay-i Hattf-i Kitabhane-i Meshed. 2 Cilt. Tahran 1951 İntişârât-ı Ferheng-i Iran-Zemin. 8° (A. III/8402).*
- ŞAPOLYO, ENVER BEHNAN: Ziya Gökaltıp İttihadi Terakki ve Meşrutiyet tarihi. 2. bs. İstanbul 1974 İnkılâp ve Aka Kitabevleri. 318 s. 8° (A. III/8832).*
- ŞATIROĞLU, ÂŞIK VEYSEL: Dostlar beni hatırlasın. Haz.: Ümit Yaşar Oğuzcan. 4. bs. İstanbul 1974 Baha Matbaası. 286 s. = İş Bankası Kültür Yay. 96. 8° (A. III/8844).*
- TAHRANI, MUHAMMED ŞEFİ: Tarih-i Nadirşâh "Nadir-nâme". Tahran 1349 İntişarat-ı Bunyad-ı Ferheng-i Iran. XXII + 377 s. 8° (A. III/8423).*
- Taksim Cumhuriyet Abidesi şeref defteri Haz.: Niyazi Ahmet Banoğlu. İstanbul 1973 Kartal Matbaası. 304 s. = Büyük İstanbul Derneği Yayını: 4. 8° (A. III/8834).*
- TANSEL, FEVZİYE ABDULLAH: Ömer Seyfeddin'in şiirleri. Ankara 1972 Üniversite Basımevi. XII + 86 s. = Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.: 40. 8° (A. III/8824).*
- TANSU, MUZAFFER: Konuşan hatıralar. Ankara 1974 Aydın Matbaası. 87 s. 8° (A. III/8554).*
- TAŞPINAR, ADNAN HALET: Taşpınar's technical dictionary English-Turkish. İstanbul 1968 Başaran Printing Company. 1073 s. 8° (A. III/8603).*
- TEKELİ, İLHAN - SELİM İLKİN: Savaş sonrası ortamında 1947 Türkiye İktisadi kalkınma planı. Ankara 1974 O.D.T.Ü. VII + 159 s. 3 hr. = O.D.T.Ü. İdarî İlimler Fak. Yay. Türkiye Belgesel İktisat Tarihi Serisi No: 1. 8° (A. III/8762).*
- TEMO, DR. İBRAHİM: İttihad ve Terakki Cemiyetinin teşekkülü ve hizmetleri vataniye ve inkılâbî millîye dair hatıratım. Romanya (Mecidiye) 1939. 303 s. 8° (A. III/8837).*
- TERZIOSKI, DR. RASTISLAV: Denatsionalizatorskata Dejnost Na Bugarskite Kültürno-prosvetno institutsii vo Makedonija. Üsküp 1974. 425 s. 8° (A. III/8820).*
- TEVFİK, EBÜZZİYA: Yeni Osmanlılar tarihi. Bugünkü dile uygulayan: Ziyad Ebüzziya. 3 Cilt. İstanbul 1973-1974 Garanti Matbaası. = Kervan Yay. Tarih ve Tarih Romanları Serisi: 3, 4, 5. 8° (A. III/8504).*

- THIESS, FRANK: *Das pneumatologische Menschenbild bei Dostojewskij. Eine Untersuchung an drei Romanfiguren.* Wiesbaden 1973 Franz Steiner Verlag. 33 s. = Ak. d. Wiss. u. d. Lit. Abh. d. Kl. d. Lit. Jahrg. 1973. Nr. I. 8° (A. III/8871-1).
- Toprak reformu semineri 26-27 Mayıs 1965.* Ankara 1966 Başnur Matbaası. XII + 194 s. 3 pl. 5 lev. = Türkiye Ekonomi Kurumu İktisadi Araştırmalar Enstitüsü Kitap 7. 8° (A. III/8662).
- TRUE, D. L. - C. W. MEIGAN - HARVEY CREW: *Archaeological Investigations at Molpa, San Diego County, California.* Berkeley 1974 University of California Press. VI + 163 s. 7 pl. = University of California Publications in Anthropology Vol. 11. 8° (A. III/8873).
- TUNCEL, MEHMET: *Babaeski, Kırklareli ve Tekirdağ camileri.* Ankara 1974 Üniversite Basımevi. 155 s. 7 pl. = AÜDTCF Yay. 241. 8° (A. III/8628).
- Türkçe sözlük., Gözden geçirilmiş 6. bs.* Ankara 1974 Bilgi Basımevi. XVI + 894 s. = TDK Yay. Sayı: 403. 8° (A. III/8747).
- Türkiye Bankacılığının başlıca sorunları semineri, 28-30 Mayıs 1968.* Ankara 1969 Başnur Matbaası. XIV + 188 s. = Türkiye Ekonomi Kurumu İktisadi Araştırmalar Enstitüsü Kitap: 8. 8° (A. III/8659).
- T.B.M.M. Millet Meclisi albümü. Dönem: IV Toplantı: 1.* Ankara 1974 T.B.M.M. Basımevi. 162 s. 8° (A. III/8569).
- Türkiye Ekonomi Kurumu Vakfı senedi.* Ankara 1974 Ayyıldız Matbaası. 18 s. = Türkiye Ekonomi Kurumu Yay. Seri: 1974/2. 8° (A. III/8661).
- Türkiye hayvancılığı, Cumhuriyetin ellinci yılında.* Lalahan 1973 Zootečni Araştırma Ens. 17 S. 11 Pl. 15 ek. = Tarım Bakanlığı Yetiştirici Broşürleri Serisi A-58" 8° (A. III/8229).
- Türkiye Millî geliri kaynak ve yöntemler 1948-1972, (Yeni Millî hesaplar sistemine göre geliştirilmiş seri).* Ankara 1973 Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü. XII + 172 s. 4° (B/7261).
- TRT'den seçim, 14 Ekim 1973 genel seçimleri ile 9 Aralık 1973 mahalli seçim sonuçları. 2 Cilt.* T.R.T. Haber merkezi. 4° (B/7277).
- Türkiye Turizm politikası semineri. 24-25 Ocak ve 6-7 Mart 1964.* Ankara 1964 İstiklâl Matbaası. XXVII + 371 s. 2 pl. = Türkiye Ekonomi Kurumu İktisadi Araştırmalar Enstitüsü. 8° (A. III/8652).
- Türkiye'de İktisadi Araştırma Kuruluşları.* Ankara 1965 Başnur Matbaası. XII + 152 s. = Türkiye Ekonomi Kurumu İktisadi Araştırmalar Enstitüsü Kitap: 6. 8° (A. III/8660).
- Türkiye'de orta sınıf - sosyal ve ekonomik bünyemizdeki yeri semineri 27-28 Aralık 1962. Tebliğler.* Ankara 1963 Salih Zeki Kürtüncü Matbaası. VII + 96 s. = Türkiye Ekonomi Kurumu İktisadi Araştırmalar Ens. 8° (A. III/8654).
- Türkiye'nin sanayileşmesi sorunu semineri.* Ankara 1970 Ayyıldız Matbaası. VIII + 158 s. = Türkiye Ekonomi Kurumu İktisadi Araştırmalar Enstitüsü Kitap: 9. 8° (A. III/8657).
- Türkmen Kültür takvimi. Turkoman Cultural Diary.* Bağdat 1974 Ezzamani Basımevi. 104 + 210 s. 8° (A. III/8612).
- UMAN, DOÇ. DR. NURİ: *Bilgi işlemde kompüterler ve Türkiye'de kompüterlerin durumu.* Ankara 1973 Sevinç Matbaası. IX + 168 s. 1 Lev. = S.B.F. Cumhuriyetin 50. yılı Yay. Sayı: 19. 8° (A. III/8738).

- UMAN, DOÇ. DR. NURİ: *Ulaştırma modeli ve petrol ofisinde uygulama denemesi*. Ankara 1974 Sevinç Matbaası. XI + 217 s. 1 Lev. = AÜSBF Yay. No: 369. 8° (A. III/8743).
- UMAR, PROF. DR. BİLGE: *İzmir'de Yunanlıların son günleri*. Ankara 1974 Bilgi Basımevi. 334 s. = Bilgi Yay. Bilgi Dizisi: 11. 8° (A. III/8666).
- Umumi Memâlik-i Mahrûse-i Şahane haritası I: 3 000 000*. İstanbul 1312 Mekteb-i Harbiye Matbaası. (H/104).
- URAS, T. GÜNGÖR: *Sermaye piyasasının düzenlenmesi ve denetimi hakkında kanun tasarısı ile ilgili görüşler*. Ankara 1973 Ayyıldız Matbaası. 18 s. = Türkiye Ekonomi Kurumu İktisadi Araştırmalar Enstitüsü Konferanslar Seri: 1973/III. 8° (A. III/8656).
- URGAN, MİNA: *Shakespeare. 2. Cilt*. İstanbul 1970 Edebiyat Fakültesi Matbaası. 344 S. = İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay. No: 1512. 8° (A. III/5013).
- USPENSKI, F.: *Oçerki po İstorii Vizantiyskoy obrazovannosti*. San Peterburg 1892 Tipografiya V. Balasçeva. 395 + III S. 8° (A. III/8035).
- UYGUNER, M. FEVZİ - CAHİT NALBANTOĞLU: *Son değişikliği kapsayan hukuk usulü muhakemeleri kanunu ve ilgili mevzuat*. Ankara 1973 Ayyıldız Matbaası. XI + 342 s. 8° (A. III/8605).
- UYKUCU, K. E.: *1919 dan 1973'e kadar Cumhuriyet Tarihi Ansiklopedisi*. İstanbul 1973 Garanti Matbaası. 288 s. 8° (A. III/8502).
- UZUNÇARŞILI, ORD. PROF. İSMAİL HAKKI: *Çandarlı vezir ailesi*. Ankara 1974 T.T.K. Basımevi. VII + 126 s. 12 pl. 3 lev. = T.T.K. Yay. VII. Dizi - Sa. 66. 8° (A. III/8828).
- ÜNAL, TAHSİN: *Türk siyasi tarihi 1700-1958. 3. bs*. İstanbul 1974 Kutluğ Yayınları. 604 s. 8° (A. III/8785).
- VACALOPOULOS, APOSTOLOS P.: *A history of Thessaloniki*. Çev.: T. F. Carney. Thessaloniki 1972. XI + 153 s. 6 pl. = Institute for Balkan Studies No. 63. 8° (A. III/8155).
- VASILYEVİÇ, MİLIVOJE - DR. VOJSLAV TRUBHOVIÇ: *Praistorija i stari vek*. Beograd 1951 Izdat. Istorija Yazıka i Starini. s. 37-82 8° (A. III/8818).
- VERMA, D. C.: *History of Bijapur*. New Delhi 1974 Indian Institute of Islamic Studies. 306 s. 8° (A. III/8792).
- VOLLENWEIDER, MARIE-LOUISE: *Die Porträtgemmen der römischen Republik. I. Cilt*. Mainz 1974 Verlag Philipp Von Zabern. XV + 316 s. 4° (B/7252).
- YAMAN, MEHMET: *Büyük Türk akıncısı, evliyâsı, hekimi Karaca Ahmed Sultan hazretleri*. İstanbul 1974 Latin Matbaası. 207 s. = Karaca Ahmet Sultan Türbesi Koruma Derneği Yay.: 1. 8° (A. III/8830).
- YAVUZ, PROF. FEHMİ - PROF. DR. RUŞEN KELEŞ - DOÇ. DR. CEVAT GERAY: *Şehircilik sorunlar - uygulama ve politika*. Ankara 1973 Sevinç Matbaası. XXVI + 946 s. = S.B.F. Cumhuriyetin 50. yılı Yay. Sayı: 13. 8° (A. III/8733).
- Yazın terimleri sözlüğü. T. N. Gencan - H. Ediskun - B. Dürder - E. N. Gökşen*. Ankara 1974 Üniversite Basımevi. 168 s. = TDK. Yay. 404. 8° (A. III/8750).
- YEIVİN, SH: *The Israelite conquest of Canaan*. İstanbul 1971. XVI + 301 s. 13 hr. = Uitgaven Van Het Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te Istanbul XXVII. 4° (B/7234).

- YETKİN, ŞERARE: *Türk halı sanatı*. İstanbul 1974 Çeltüt Matbaası. 165 s. 24 pl. = İş Bankası Kültür Yay. 150. 8° (A. III/8676).
- YILDIRIM, NURİ: *Neoklasik iktisadın teknolojik gelişme yaklaşımı*. Ankara 1973. VII + 280 s. 9 Lev. = Cumhuriyetin 50. yılı S.B.F. Yay. Sayı: 24. 8° (A. III/8741).
- 20 nci kuruluş yıldönümünde Türkiye Vakıflar Bankası ve Vakıflarımız. Ankara 1974 Ajans Türk Matbaası. 80 s. 4° (B/7321).
- YURDADOĞ, DOÇ. DR. BERİN: *Kitaplık bilim terimleri sözlüğü*. Ankara 1974 Üniversite Basımevi. 111 s. = T.D.K. Yay.: 394. 8° (A. III/8535).
- YÜCEL, DOÇ. DR. YAŞAR: *Osmanlı devlet düzenine ait metinler I. Kitâb-i müstetâb*. Ankara 1974 Üniversite Basımevi. XXXIII + 47 + 77 s. = AÜDTCF. Yay. No. 216. 8° (A. III/8630).
- WEISBAND, EDWARD: *İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün dış politikası*. Çev.: M. Ali Kayabal. İstanbul 1974 Özaydın Matbaası. 392 s. = Milliyet Yay. Tarih Dizisi: 32. 8° (A. III/8528).
- WÖLFFLIN, HEINRICH: *Sanat tarihinin temel kavramı*. Çev.: Hayrullah Örs. İstanbul 1973 İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Matbaası. XV + 277 s. 11 pl. = İ.Ü. Edebiyat Fak. Yay.: 1784. 8° (A. III/8622).
- XYDIS, STEPHEN G.: *Cyprus reluctant republic*. The Hague 1973 Mouton. 553 s. = Near and Middle East Monographs XI. 8° (A. III/8772).
- ZEKİ, DR. VEHBİ: *Kıbrıs Türk mücadele tarihi*. 3 Cilt. (1878-1973) Lefkoşe 1973 Halkın Sesi. 8° (A. III/8531).

B. DERGİLER *

- Acta Antiqua XX, 1-2 (1972).
- Acta Archaeologica XXVI, 1-2 (1974).
- Acta Asiatica XXVI (1973); XXVII (1974).
- Acta Ethnographica XXII, 3-4 (1973).
- Acta Historiae Artium XIX, 3-4 (1973).
- Acta Historica XIX, 3-4 (1973).
- Acta Orientalia (Ac. Sc. Hun.) XXVIII, 1 (1974):
- S. KAKUK, *Quelques catégories de noms de personne Turcs*. S. 1-36.
- V. CSIKAI, *Eine unveröffentlichte baschkirische Volksmärchen-Variante*. S. 37-62.
- G. DAVID, *Some Aspects of 16 th Century Depopulation in the Sanjaq of Simontornya*. S. 63-74.
- E. DOBOS, *An Oghuz Dialect of Uzbek Spoken in Urgench*. S. 75-98.
- G. DOERFER, *Zu mongolisch "keyenüwe"*. S. 99-110.
- J. HAMILTON, *Opla-/yopla-, uf-/yuf-et autres formes semblables en turc ancien*. S. 111-118.
- M. KENESSEY, *A Turkish Grammar from the 17 th Century*. S. 119-126.
- E. MANDOKY, *Trois contes populaires tatars du Dobroudja*. S. 127-138.

* Dergilerde yalnız Türkiye ve Türklerin tarihini ilgilendiren makalelerin adları verilmiştir.

- E. SCHÜTZ, *Remarks on Altaic Personal Pronouns*. S. 139-146.
Akademi Belleteni (1974):
İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisinin kısa tarihi. S. 10-15.
Akademi Mimarlık ve Sanat VIII (1974):
F. AKOZAN, *Cumhuriyetimizin 50. yılı ve Devlet Güzel Sanatlar Akademisi*. S. 2-6.
S. H. ELDEM, *50 yıllık Cumhuriyet Mimarlığı*. S. 7-70.
D. ERBİL - Y. KARATAY, *50 yıllık Türk Resmi 1923-1973*. S. 71-130.
Z. MÜRİDOĞLU, *50 yılda Türk Heykeli*. S. 137-147.
Ö. KÜÇÜKERMAN, *50 yılda içmimarlık ve endüstri tasarımı olgusu*. S. 149-183.
N. BAYIK, *50 yılda Grafik Sanatlar*. S. 185-207.
S. SALDIRAY, *Tekstil ve 50 yıl*. S. 209-217.
S. DİREN, *50 yılda seramik*. S. 219-235.
D. AKSEL, *50 yılda sahne ve görüntü sanatları*. S. 237-247.
Das Altertum XX, 2-3 (1974):
XX,3 - H. GEISS, *Die homerische Welt und ihre "Wiederentdeckung" durch Heinrich Schliemann*. S. 146-159.
The American Historical Review LXXIX, 1, 3, 4 (1974):
American Journal of Archaeology LXXVIII, (1974):
D. L. CARROLL, *A Classification for Granulation in Ancient Metalwork*. S. 33-40.
M. J. MELLINK, *Archaeology in Asia Minor*. S. 105-130.
S. ATASOY, *The Kokakızlar Tumulus in Eskişehir, Turkey*. S. 255-264.
D. J. MACDONALD, *Aphrodisias and Currency in the East, A. D. 259-305*. S. 279-286.
C. VERMEULE, *Cypriote Sculpture, the Late Archaic and Early Classical Periods: Towards a more Precise Understanding*. S. 287-290.
J. E. COLEMAN, *The Chronology and Interconnections of the Cycladic Islands in the Neolithic Period and the Early Bronze Age*. S. 333-344.
F. R. MATSON, *The Archaeological Present: Near Eastern Village Potters at Work (Summary)*. S. 345-347.
R. TRINGHAM, *South Russia, the Caucasus, and the Near East: an Alternative Model for Cultural Change (Summary)*. S. 348-350.
M. J. MELLINK, *Excavations at Karataş-Semayük and Elmalı, Lycia, 1973*. S. 351-360.
American Journal of Philology XCIV, 2-3 (1973):
3- T. S. NOONAN, *The Grain Trade of the Northern Black Sea in Antiquity*. S. 231-242.
The American West XI, 2-5 (1974):
A. Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi XXXI, 1-4 (1974):
A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi XXVII, 4 (1972); XXVIII, 1-2 (1973):
4- İ. ORTAYLI, *Bazı 16. yüzyıl Alman Seyahatnamelerindeki Türkiye Şehir ve Köylerine ait Bilgiler üzerine*. S. 135-159.
1-2- T. ATAÖV, *Osmanlı Tarihçisi Dimitrie Cantemir (1673-1723)*. S. 205-208.
A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın Yayın Yüksek Okulu Yıllığı 1 (1973):
S. N. ÖZERDİM, *Türkiye Bibliyografyası*. S. 167-212.
Annales Economies Sociétés Civilisations XXIX, 4 (1974):
Annali N. S. XXIV, 1-4 (1974):
1- R. Y. EBIED - M. J. L. YOUNG, *A List of Ottoman Governors of Aleppo*. S. 103-108.
The Annual of the British School at Athens LXXVIII (1973):

N. J. COLDSTREAM, *Knossos 1951-1961: Orientalizing and Archaic Pottery from the Town*. S. 33-64.

G. B. WAYWELL, *A Roman Portrait Bust from Knossos*. S. 295-296.

Anthropos LXIX, 1-4 (1974).

Antike Kunst XVII, 2 (1974):

T. H. PRICE, *A Monumental Cypriot Dionysos Protome: An Attic Echo*. S. 115-118.

The Antiquaries Journal LIII, 2 (1973); LIV, 1 (1974):

Anzeiger CX, 1-24 (1973):

M. MAYRHOFER, *Konferenz in Budapest über "Probleme der Quellen zur Geschichte Zentralasiens von der achämenidischen Epoche bis zur arabischen Eroberung."* S. 171-172.

H. VETTERS, *Ephesos. Vorläufiger Grabungsbericht 1972 (Vortrag)*. S. 175-194.

M. MAYRHOFER, *Die Arier im Vorderen Orient-ein Mythos? (Auszug aus dem Vortrag)*. S. 249-250.

Arbok (1970-1971):

Archaeologiai Ertesitő 2 (1973).

Archäologische Bibliographie (1972).

Archäologischer Anzeiger LXXXVIII, 3-4 (1973); LXXXIX, 1 (1974):

3- H. - G. BUCHHOLZ, *Tamassos, Zypern, 1970-1972*. S. 295-387.

A. ERZEN, *Das Besiedlungsproblem Pamphyliens im Altertum*. S. 388-400.

U. JANTZEN - R. C. S. FELSCH, *Samos 1972*. S. 401-425.

M. WÖRRLE, *Zur Datierung des Hadrianstempels an der 'Kuretenstrasse' in Ephesos*. S. 470-477.

1- F. BROMMER, *Zum Themenkreis der Reliefs von Gjölbaschi*. S. 168-170.

F. - W. VON HASE, *Die frühetruskische Goldschale aus Preseneste im Victoria und Albert Museum*. S. 85-104.

H. HOFFMANN, *Erwerbungen des Museums für Kunst und Gewerbe Hamburg 1963-1972*. S. 51-84.

F. SCHACHERMEYR, *Forschungsberichte über die Ausgrabungen und Neufunde zur ägäischen Frühzeit, 1961-1965. Die frühmykenische Zeit (SH I-II bzw. Myk. I-II)*. S. 1-28.

Archiv Orientalni XLII, 1, 2, 3 (1974):

1- A. S. AMANZHOLOV, *Forefather Goat or the Ancient Turkic Inscription in Early Greek Alphabet*. S. 33-36.

2- M. MOLLOVA, *Sur la création la poétique, le reflet des Formations sociales, des institutions religieuses, le langage des sin chez les Tatares des Balkans*. S. 120-138.

Z. VESELA - PRENOSILOVA, *Quelques remarques sur l'évolution de l'organisation urbaine en Empire Ottoman*. S. 200-224.

M. MOLLOVA, *Sur la création, la poétique, la reflet des formations sociales, des institutions religieuses, le langage des sin chez les Tatares des Balkans*. S. 225-231.

J. KLIMA, *La position économique, sociale et juridique de l'infant d'après les sources cuneiformes de Mari (première moitié du IIe millénaire av. n. è.)*. S. 232-244.

Arhaiologiki Efimeris (1973).

Arheoloski Vestnik XXIII (1972).

Årsbok (1974).

Asian and African Studies IX (1973):

- V. KOPCAN, *Eine Quelle der Geschichte Silihdars*. S. 129-139.
- Asien Afrika Latein-Amerika II, 2-6 (1974):
- 3- M. GROTE - K. TIMM, *Der Kemalismus und seine aktuelle Bedeutung*. S. 468-470.
- 4- B. BRENTJES, *Zur frühen Kunst der Nomadenvölker Zentralasiens*. S. 614-624.
- Athenaeum LII, 1-2 (1974).
- Atiqot (1973) Supl. to Vol. IX-X: *Selected Bibliography Publications on Archaeological Excavations and Surveys in Israel 1967-1971*.
- Balkan Studies XIV, 2 (1973).
- Belgelerle Türk Tarihi Dergisi XIII, 77-78 (1974):
- E. Z. ÖKTE, *Yeni Kemalizm'in Temel İlkeleri*. S. 2-3.
- H. MUTLUĞAĞ, *Heyeti Temsiliye Üyeleri ile Komutanlar Arasında Gizli Görüşmeler - VI-*. S. 11-16.
- C. KÜRŞAT, *Türk-Ermeni Taali (Dostluk) Cemiyeti*. S. 17-20.
- T. IŞIKSAL, *Tarihimizde Ermeni Propogandaları ve Osmanlı Aydınlarının Bir Karşı Koyma Modeli*. S. 21-25.
- M. ÜLKÜSAL, *Rusya'da "Birinci Müslüman Kongresi" Gizli Tutanakları*. S. 26-41.
- Bericht der Römisch-Germanischen Kommission LIV (1973).
- Berytus, Archaeological Studies XXII (1973):
- H. E. KASSIS, *The Beginning of the Late Bronze Age at Megiddo*. S. 5-22.
- Biblica LV, 2, 3 (1974).
- The Biblical Archaeologist XXXVII, 1, 3 (1974):
- 3- A. BIRAN, *Tel Dan*. S. 26-51.
- Bibliotheca Orientalis XXX, 5-6 (1973); XXXI, 1-2 (1974):
- 1-2- J. C. MOOR - P. LUGT, *The Spectre of Pan-Ugaritism*. S. 3-26.
- A. SALONEN, *U > A im Sumerischen*. S. 37-38.
- A. SALONEN, *Nomen Unitatis im Akkadischen*. S. 38.
- B. BRENTJES, *Einige archäologisch-kunsthistorische Beobachtungen anlässlich einer Reise nach den Sowjetrepubliken Georgien und Armenien*. S. 52-53.
- The Bodleian Library Record IX, 2 (1974).
- Books and Articles on Oriental Subjects XIX (1973).
- Bulgarian Historical Review 1-3 (1974):
- 1- S. VELIKOV, *Kemal Atatürk et la Bulgarie*. S. 60-67.
- 2- C. GEORGIEVA, *Certains problèmes de la structure sociale de l'Empire Ottoman aux XIVe-XVIe Siecles*. S. 45-57.
- Bulletin of the American School of Oriental Research 211, 212 (1973):
- 211- C. H. GREENEWALD, *The Fifteenth Campaign at Sardis*. S. 14-35.
- Bulletin de Correspondance Hellenique XCVIII, 1 (1974).
- Bulletin D'Etudes Orientales XXVI (1973):
- C. PELLAT, *L'astrolabe spherique d'al-Rudani*. S. 7-82.
- M. GRIGNASCHI, *La Nihayatu'l-'arab fi ahbari-l-Furs wa-l-'Arab*. S. 83-184.
- TH. BIANQUIS, *Notables ou mandrins d'origine rurale a Damas a l'epoque fatimide*. S. 185-208.
- K. TOUEIR, *Ceramiques Mameloukes a Damas*. S. 209-218.
- A. RAFEQ, *Les registres des Tribunaux de Damas*. S. 219-226.
- Bulletin of the Institute of Archaeology XI (1973).

- Bulletin of the Institute of Historical Research XLVII, 116, 115 (1974).
 Bulletin the Metropolitan Museum of Art XXXII, 1-2 (1973-1974).
 Bulletin of the School of Oriental and African Studies XXXVII, 3 (1974).
 Bulletin Scientifique X, 4-6 (1974).
 Bulletin de la Societe Historique Bulgara XXVIII (1972); XXIX (1974):
 XXVIII- T. GUEORUIEVA, *Etablissement et colonisation des janissaires dans les terres bulgares*. S. 66-87.
 M. TATCHEVA - HITOVA, *La Thracologie Bulgare durant la periode 1966-1970*. S. 433-456.
 Bulletin the Metropolitan Museum of Art XXXII, 3 (1973-74).
 Bulletins et Memoires de la Societe d'Anthropologie de Paris X, 4 (1973).
 Byzantinische Zeitschrift LXVII, 2 (1974).
 Byzantino Slavica XXXV, 1 (1974).
 Byzantion XLIII (1973): *Hommage A Marius Canard*.
 M. A. NOVICKAJA, *Les broderies ornamentales de Crimee au moyen age*, S. 151-157.
 G. PRINZING, *Der Brief Kaiser Heinrichs von Konstantinopel vom 13. Januar 1212. Ueberlieferungsgeschichte, Neuedition und Kommentar*. S. 395-431.
 Cahiers de Civilisation Medievale XVI, 4 (1973); XVII, 1-2 (1974).
 Les Cahiers de Tunisie XX, 79-80 (1972); XXI, 81-83 (1973); XXII, 85-86 (1974).
 Canadian American Slavic Studies VII, 3-4 (1973); VIII, 1-3 (1974):
 VII,4- G. R. BARRATT, *Sir Robert Wilson's Confidential Memoir on Turkey and Russia, 1822*. S. 511-528.
 VIII,2- A. BENNINGSEN, *Peter the Great, the Ottoman Empire, and the Caucasus*. S. 311-318.
 Centaurus XVIII, 2-3 (1974).
 Central Asiatic Journal XVIII, 1-3 (1974):
 1- I. LAUDE - CIRTAUTAS, *Blessings and curses in Kazakh and in Kirghiz*. S. 9-22.
 K. H. MENGES, *Einige Bemerkungen zu türk. SATDAQ, Qur and Kes*. S. 55-69.
 2- A. BODROGLIGETI, *Ahmad's Baraq-Nama: A Central Asian Islamic work in Eastern Middle Turkic*. S. 83-128.
 H. W. BRANDS, *Zum metaphorischen Gebrauch türkischer Tierbezeichnungen I*. S. 129-134.
 3- I. LAUDE - CIRTAUTAS, *The past tense in Kazakh and Uzbek and as a means of emphasizing present and future actions*. S. 149-158.
 H. SERRUYS, *Mongol horoscope of the year 1914*. S. 159-174.
 O. F. SERTKAYA, *Some new documents written in the Uigur script in Anatolia*. S. 180-192.
 G. JENKINS, *A note on elimatic cycles and the rise of Chinggis Khan*. S. 217-226.
 W. HERSCHE - H. SCHEINHARDT, *Eine krimtatarische Wörterliste*. S. 227-250.
 Cultura Antiqua XXVI, 2-9 (1974).
 Current Anthropology XV, 2, 3 (1974).
 Dacia XVII (1973).
 Devlet Yayınları Bibliyografyası III, 11-12; IV, 4 (1974).
 Diyanet Dergisi XIII, 3 (1974).

Dumbarton Oaks Papers XXVII (1973):

G. P. MAJESKA, *St. Sophia in the Fourteenth and Fifteenth Centuries: The Russian Travelers on the Relics*. S. 69-88.

T. F. MATHEWS, *Observations on the Church of Panagia Kamariotissa on Heybeliada (Chalke), İstanbul*. S. 115-132.

C. MANGO - I. SEVCENKO, *Some Churches and Monasteries on the Southern Shore of the Sea of Marmara*. S. 235-279.

S. EYİCE, *La Fontaine et les Citernes Byzantines de la Citadelle d'Afyon Karahisarı*. S. 303-308.

Durham University Journal LXVI, 2-3 (1974).

East European Quarterly VIII, 1 (1974).

L'Ethnographie 67 (1973):

V. DIOSZEGI - E. LOT - FALCK, *Les tambours chamaniques des Turcs Baranin: etude comparee*. S. 18-46.

Ethnology XIII, 2-3 (1974):

3- J. M. B. KEYSER, *The Middle Eastern Case: Is there a Marriage Rule*. S. 293-309.

Etudes Balkaniques 1-3 (1974):

1- I. GEORGIEV, *Die Balkanistik, ihre Geschichte und ihre Aufgaben*. S. 5-10.

A. I. DRAGOMIR, *La contribution de D. Cantemir a l'etude des croyances populaires des Roumains*. S. 92-96.

2-3- A. F. MILLER, *Sur la biographie de Kemal Atatürk*. S. 117-129.

L. BEROV, *Changes in Price Conditions in Trade between Turkey and Europe in the 16th-19th Century*. S. 168-178.

Das Fenster 14, 15 (1974).

The Florida Anthropologist XXVI, 4 (1973); XXVII, 1-3 (1974).

Folia Orientalia XV (1974):

D. THEODORIDIS, *Türkeitürkisch Tarator*. S. 69-76.

S. STACHOWSKI, *Studien über die neupersischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*. II. S. 87-118.

Z. DARASZ, *The Word-Formation of Serbo-Croatian Substantives of Turkish Origin*. Part I. S. 119-140.

J. LISOWSKI, *Zur Klassifizierung der Zusammensetzungen von Zeitwörtern der Bewegung im Tatarischen und im Baschkirischen*. S. 141-148.

Geneva XXII, (1974).

Germania LII, 1 (1974).

Glasnik Revue XVII, 3 (1973); XVIII, 1 (1974):

3- G. TODOROVSKI, *L'action des jeunes Turcs sur le desarmement en Macedoine dans les documents de sources serbes (1909-1910)*. S. 163-184.

Godisen Zbornik 24-25 (1973).

Godisniak XXI (1973): *Spomenica dr-u Stevanu Jaksicu i dr-u Samuelu Kamhiju, redovnim profesorima*.

Göttinger Jahrbuch (1974):

K. BRETHERAUER, *Der Orientalist Professor Dr. Ferdinand Wüstenfeld erlebt die "Göttinger Revolution"*. S. 159-166.

Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi 2-3 (1973-74):

- S. TONGUÇ, *Ortaçağ Avrupası ve İslam dünyası*. S. 1-10.
- P. L. INCICİYAN - H. D. ANDREASYAN, *Osmanlı Rumelisi tarih ve coğrafyası*. S. 11-88.
- Y. HALAÇOĞLU, *Teselya Yenişehir ve Türk eserleri hakkında bir araştırma*. S. 89-100.
- M. PINSON, *Russian Policy and the emigration of the Crimean Tatars to the Ottoman Empire, 1854-1862*. S. 101-114.
- F. Ç. DERİN, *Müverrih Naima hakkında bir arşiv belgesi*. S. 115-118.
- C. ORHONLU, *Bir Türk Kadısının yazdığı Atina Tarihi*. S. 119-136.
- S. İLGÜREL, *Hibri'nun "Enisü'l-müsamirin"i*. S. 137-158.
- G. ERDBRINK, *17. asırda Osmanlı-Hollanda münasebetlerine bir baktı*. S. 159-180.
- İ. EREN, *Fehim Bayraktareviç*. S. 181-216.
- A. ERZEN, *Enez (Ainos) kazıları*. S. 217-238.
- P. CARRINGTON, *Some Motifs on Anatolian and Balkan tombstones*. S. 239-252.
- K. GÖÇMEN, *Enez limanının değişen öneminde Meriç deltasının etkileri*. S. 253-266.
- M. ÇAVUŞOĞLU, *Hayretinin Belgrad şehr-engizi*. S. 325-356.
- H. SAHİLLİOĞLU, *Yeniçeri çuhası ve II. Bayezid'in son yıllarında yeniçeri çuha muhasebesi*. S. 415-467.
- C. ORHONLU, *Malta ile ilgili Türkçe yayınlar ve kayıtlar*. S. 493-497.
- M. T. GÖKBİLGİN, *Tarihte Türk-Leh münasebetleri*. S. 498-500.
- O. SERTKAYA, *Selçuklu Tarihi ve Medeniyeti Enstitüsünün Konya semineri*. S. 501-505.
- A. ERZEN, *Milletlerarası I. Trakoloji kongresi*. S. 505-506.
- Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi V, 1 (1973).
- Hamızrah Hehadash The New East XXIII, 4 (1974); XXIV, 1-2 (1974):
- 1-2- H. GERBER, *The Ottoman Administration of the Sanjaq of Jerusalem, 1890-1908*. S. 1-33.
- Hayat Tarih Mecmuası 7-8, 11 (1974):
- 7- Y. ÖZTUNA, *Birinci Haçlı Seferi*. S. 10-12.
- M. SERTOĞLU, *Osmanlı Padişahlarının Elçi Kabul Töreni*. S. 13-17.
- R. E. KOÇU, *Bâbü'lî*. 18-21.
- 8- İ. ILGAR, *Âsım Gündüz Büyük Taarruzu Anlatıyor*. S. 28-31.
- T. AKPINAR, *Avrupa'nın İlk Türkologu*. S. 32-33.
- A. NUTKU, *60 Yıl Önce Deniz Harp Okulu*. S. 69-73.
- 11- Y. ÖZTUNA, *"Zamanı Değildir!.."*. S. 4-7.
- A. ARASLI, *Esir Türkler'e dair*. S. 24-29.
- Hebrew Union Collage Annual XLIV (1973).
- Hesperia XLII, 2, 4 (1973).
- The Historical Journal XVII, 2, 3 (1974).
- International Affairs 4-5 (1974).
- International Journal of Middle East Studies V, 2-3 (1974):
- 3- M. I. KUNT, *Ethnic-Regional (Cins) Solidarity in the Seventeenth-Century Ottoman Establishment*. S. 233-239.
- Iran XII (1974):
- J. M. ROGERS, *V. V. Bartold's Article O Pogrebenii Timura ("The Burial of Timur")*, transl. S. 65-88.
- L. D. LEVINE, *Geographical Studies in the Neo-Assyrian Zagros II*. S. 99-124.
- C. HAMLIN, *The Early Second Millennium Ceramic Assemblage of Dinkha Tepe*. S. 125-154.

Iraq XXXVI, 1-2 (1974): *In honour of Sir Max Mallowan.*

R. D. BARNETT, *Charles Bellino and the beginnings of Assyriology.* S. 5-28.

V. E. CRAWFORD, *Lagash.* S. 29-36.

R. GHIRSHMAN, *Un mède sur les bas-reliefs de Nimrud.* S. 37-38.

O. R. GURNEY, *The fifth tablet of "the topography of Babylon".* S. 39-52.

J. D. HAWKING, *Assyrians and Hittites.* S. 67-84.

H. J. LENZEN, *Die Architektur in Eanna in der Uruk IV periode.* S. 111-128.

K. R. MAXWELL - HYSLOP, *Assyrian sources of Iron.* S. 139-154.

A. MOORTGAT - U. MOORTGAT - CORRENS, *Archäologische Bemerkungen zu einem Schatzfund im vorsargonischen Palast in Mari.* S. 155-158.

J. M. MUNN - RANKIN, *Two reliefs of an Assyrian King with Bowl.* S. 169-172.

B. PARKER, *A Middle Assyrian Seal Impression.* S. 185-188.

A. PARROT, *Un Cylindre Agadéen Trouvé A Mari.* S. 189-192.

H. W. F. SAGGS, *The Nimrud letters, 1952-Part IX.* S. 199-222.

C. F. A. SCHAEFFER, *Le Cylindre a 357 de Chaga Bazar.* S. 223-228.

A Bibliography of M. E. L. Mallowan (to 1974-). S. 261-264.

Der Islam LI, 1 (1974):

U. HAARMANN, *Altun Han und Cingiz Han bei den ägyptischen Mameluken.* S. 1-36.

R. A. ABOU-EL-HAJ, *Ottoman Attitudes Toward Peace Making: The Karlowitz Case.* S. 131-137.

E. WIRTH, *Zum Problem des Bazars (suq, çarşı).* S. 203-260.

A. HARTMANN, *Türken in Bagdad zur Zeit der späten 'Abbasiden.* S. 282-297.

Islam and the Modern Age V, 2-3 (1974):

3- D. H. KHALID, *A Study of Atatürk's laicism in the light of muslim history.* S. 43-73.

Islamic Culture XLVIII, 2 (1974):

D. ERGİL - R. I. RHODES, *The Impact of the World Capitalist System on Ottoman Society.* S. 77-91.

H. I. S. KANWAR, *Origin and Evolution of the Design of the Charbagh Garden.* S. 105-117.

Israel Exploration Journal XXIII, 4 (1973); XXIV, 1 (1974).

Istoričeskie Zapiski 91 (1973).

Istoriya SSSR 1, 4, 6 (1974):

1- A. P. NOVOSELTSEV, *Some Problems of Historiography of Ancient and Early Medieval History of Transcaucasian Peoples.* S. 64-81.

Istorizski Časaopis XX (1973).

İtalyan Filolojisi III, 1 (1971); VI, 7 (1974).

Izvestiya va Arkeologičeskiye Institut XXXIV (1971).

Jahrbuch Akademie der Wissenschaften und der Literatur Mainz (1973).

Jahrbücher für Geschichte Ost Europas XXI, 4 (1973); XXII, 1, 2 (1974):

4- I. DUJCEV, *Die Krise der spätbyzantinischen Gesellschaft und die türkische Eroberung des 14. Jahrhunderts.* S. 481-492.

Journal of the American Oriental Society XCIII, 4 (1974); XCIV, 1-4 (1974):

XCIII- G. MAKDISI, *Sir Hamilton Alexander Roskeen Gibb (1895-1971).* S. 429-431.

XCIV- I. EPH'AL, *"Arabs" in Babylonia in the 8th Century B.C.S.* 108-115.

- A. D. KILMER, *Symbolic Gestures in Akkadian Contracts from Alalakh and Ugarit*. S. 177-183.
- J. PUHVEL, *On Labiovelars in Hittite*. S. 291-295.
- M. W. DOLS, *Plague in Early Islamic History*. S. 371-383.
- R. A. ABOU-EL-HAJ, *The Ottoman Vezir and Paşa Households, 1683-1703*. S. 438-447.
- T. S. NOONAN, *Medieval Islamic Copper Coins from European Russia and Surrounding Regions: The Use of the Fals in Early Islamic Trade with Eastern Europe*. S. 448-453.
- Journal of Asian History VII, 2 (1973); VIII, 1 (1974).
- Journal Asiatique CCLXII, 1-4 (1974):
- J. BOTTERO - E. CASSIN, *René Labat (1904-1974)*. S. 243-258.
- O. ROUAULI, *Bibliographie des travaux de René Labat*. S. 259-264.
- Journal of Cuneiform Studies XXV, 4 (1973); XXVI, 1 (1974):
- XXV- M. CIVIL, *Notes on Sumerian Lexicography, II*. S. 171-177.
- A. R. MILLARD, *Cypriot Copper in Babylonia, c. 1745 B. C.* 211-214.
- XXVI- J. J. FINKELSTEIN, *Bibliography of Albrecht Goetze (1897-1971-)*. S. 2-15.
- Journal of the Economic and Social History of the Orient XVII, 2-3 (1974):
- 2- S. FAROQHI, *Vakıf Administration in Sixteenth Century Konya. The Zaviyefo Sadreddin-i Konevi*. S. 145-172.
- N. BELDICEANU, *Missellenea: A propos d'un livre sur les lois pénales ottomanes*. S. 206-214.
- 3- J. N. POSTGATE, *Some remarks on conditions in the Assyrian countryside*. S. 225-243.
- A. D. CROWN, *Tidings and Instructions: How news travelled in the Ancient Near East*. S. 244-271.
- R. W. OLSON, *The Esnaf and the Patrona Halil rebellion of 1730: A realignment in Ottoman Politics?* S. 329-344.
- Journal of Near Eastern Studies XXXIII, 2-3 (1974):
- 2- A. L. OPPENHEIM, *A Babylonian Diviner's Manuel*. S. 197-220.
- E. REINER, *A Sumero-Akkadian Hymn of Nanâ*. S. 221-236.
- T. ABUSCH, *Mesopotamian Anti-Witchcraft Literature*. S. 251-262.
- 3- H. G. GÜTERBOCK, *Appendix: Hittite Parallels*. S. 323-328.
- M. CIVIL, *Medical Commentaries from Nippur*. S. 329-338.
- W. VON SODEN, *Duplikate aus Ninive*. S. 339-344.
- R. D. BIGGS, *A Babylonian Extispicy Text concerning Holes*. S. 351-356.
- Journal of the Royal Asiatic Society 1, 2 (1974):
- 2- P. B. ADAMSON, *Anatomical and Pathological Terms in Akkadian: Part I*. S. 102-106.
- Kirjath Sepher XLVIII (1972-1973); LXIX, 3 (1974).
- Kunst des Orients VIII, 1-2 (1972):
- E. ATIL, *Two Il-Hanid Candlesticks at the University of Michigan*. S. 1-34.
- V. MEINECKE - BERG, *Marmorfliesen. Zum Verhältnis von Fliesendecoration und Architektur in der osmanischen Baukunst*. S. 35-59.
- J. M. ROGERS, *The date of the Çifte Minare Medrese at Erzurum*. S. 77-119.
- N. M. TITLEY, *A 14th-Century Nizami Manuscript in Tehran*. S. 120-125.
- Letopis XXIV (1973).
- Libyca XX (1972).

- Macedonian Review 2 (1974).
 Makedonika XIII (1973).
 Man IX, 1-3 (1974).
 Materiale și Cercetari Arheologice X (1973).
 Medelhavsmuseet VI (1972); VII-VIII (1973):
   VI- V. KARAGEORGHIS, *Notes on some Cypro-Mycenaean Vases in the Medelhavsmuseet*. S. 3-6.
   S. TORNKVIST, *Arms, Armour and Dress of the Terracotta Sculpture from Ajia Irini, Cyprus*. S. 7-55.
- Memoirs of the Research Department of the Toyo Bunko 31 (1973).
 The Middle East Journal XXVIII, 2, 3 (1974).
 Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien CIII (1973).
 Mitteilungen Deutsch-Türkische Gesellschaft E. V. Bonn XCII (1974):
   F. K. KIENITZ, *Chaireddin Barbarossa und der grosse Osmanisch-türkische Seesieg bei Prevesa*. S. 12-15.
- Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts Athenische Abteilung LXXXVII (1972); LXXXIX (1974).
 Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts Roemische Abteilung LXXXI, 1 (1974).
 Musaica XIII (1973).
 The Muslim World LXIV, 2 (1974).
 Nachrichten aus Niedersachsens Urgeschichte XLII (1973).
 Naradov Azii i Afriki 4, 6 (1974).
 National Geographic CXLV, 1, 5; CXLVI, 1, 3-4 (1974).
 Novaya Noveiisaya Istoriya 4 (1974).
 Oriens XXI-XXII (1968-1969); XXIII-XXIV (1974):
   XXI-XXII- H. G. FARMER, *Coorrigenda to the "Siyahat Name" of Eviya Chelebi*. S. 233-234.
   E. KAFE, *Le mythe Turc et son declin dans les relations de voyage des Europeens de la Renaissance*. S. 159-195.
   J. WAARDENBURG, *L. Massignon's study of religion and Islam. An essay, a propos of his Opera Minora*. S. 136-158.
   XXIII-XXIV- R. WALZER, *Hellmut Ritter (27.2.1892 - 19.5.1971)*. S. 1-7.
   L. KOSSWIG, *Eigentumszeichen (Damga) in Anatolien*. S. 333-405.
   R. SELLHEIM, *The cataloguing of Arabic manuscripts as a literary problem*. S. 306-311.
- Orientalia XLIII, 1 (1974).
 Orientalia Succana XVII (1968); XVIII (1969); XIX-XX (1970-71); XXI (1971):
   XIX-XX- A. W. SJOBEG, *Hymns to Meslamtaea, Lugalgirra and Nanna-Suen in Honour of King Ibbisuen (Ibbisin) of Ur*. S. 140-178.
   XXI- A. W. SJOBERG, *Die göttliche Abstammung der sumerisch-babilonischen Herrscher*. S. 87-112.
   G. RAUSING, *The Earliest Date in History?* S. 113-118.
- Orientalistische Literaturzeitung LXIX, 1-2 (1974).

- Oriente Moderno LIII, 10-12 (1973); LIV, 1-5 (1974): (LIV, 4; *Dedicato a Francesco Gabrieli nel 70e anno*)
- 10- G. E. CARRETTO, *Le elezioni politiche del 14 ottobre 1973 in Turchia*. S. 783-792.
- 1-3- G. E. CARRETTO, *La crisi di Governo in Turchia e la formazione del Governo Ecevit*. S. 33-43.
- Österreichische Zeitschrift für Volkskunde LXXVII, 2-4 (1974).
- Paléorient 1 (1973).
- Papers of The British School at Rome N. S. XXVII (1972); XXVIII (1973).
- The Philosophical Review LXXXIII, 3-4 (1974).
- Præhistorische Zeitschrift XLVIII, 2 (1973); XLIX, 1 (1974).
- Prilozi XX-XXI (1970-1971):
- A. HANDZIC, *Problems in Procuring and Editing Turkish Sources in the Work Program of the Institut of Oriental Studies*. S. 213-222.
- E. KOVACEVIC, *The Hududname concerning the Borders of the Bosnian vilayet with Austria after the Peace of Karlovci*. S. 365-436.
- M. MUJEZINOVIC, *The Chronogram on the Hammam in Novi Pazar*. S. 437-440.
- B. NURUDINOVIC, *Bibliography of Yugoslav Oriental Studies, 1961-1962*. S. 441-518.
- Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland 102 (1969-1970); 103 (1970-1971).
- Przegląd Orientalistyczny 3 (91) - 4 (92) (1974):
- 4 (92)- A. DUBINSKI, *Quelques aspects de l'histoire des études orientales russes (à l'occasion du 250 anniversaire de l'Académie des Sciences)*. S. 291-298.
- W. TYLOCH, *Decouvertes à Ras Chamra et déchiffrement de l'écriture ugarite*. 299-310.
- B. KUCHARSKA, *XXIIe Congrès des Orientalistes Polonais*. S. 372.
- B. R. ZAGORSKI, *Études orientales dans une école secondaire de Budapest*. S. 373-374.
- Radovi XVII (1974).
- Rassegna Storica del Risorgimento LXI, 1, 2, 3 (1974).
- Revue des Archéologues et Historiens D'Art de Louvain IV (1971); V (1972); VI (1973):
- VI- N. WILLEMAERS, *Contribution iconographique à l'histoire du rituel Hittite*. S. 7-18.
- J. RYCKMANS, *Notes sur le cheval de bronze de Dumbarton Oaks*. S. 38-74.
- Revue des Etudes Sud-Est Européennes XI, 4 (1973); XII, 1-3 (1974):
- 4- M. - ANA MUSICESCU, *Démètre Cantemir et ses contemporains vus à travers leurs portraits*. S. 616-636.
- P. CERNOVODEANU, *Démètre Cantemir vu par ses contemporains*. S. 637-656.
- V. COSMA, *Le musicien Démètre Cantemir dans la littérature Européenne du XVIIIe siècle*. S. 657-676.
- 1- M. BERZA, *L'AIESEE et la collaboration scientifique internationale dans l'étude du Sud-Est européen*. S. 5-16.
- F. PALL, *Preteso scambio di lettere tra Giorgio Brankovich, principe di Serbia, e lancu de Hunedoara (Hunyadi) a proposito del pericolo ottomano interno al 1450*. S. 79-86.
- T. J. HOPE, *John Sibthorp's Last Expedition to the Balkans: the Accounts of Sibthorp and Dallaway about their Travels in 1794*. S. 87-102.
- M. A. MUSIOESCU, *Byzance, Occident et création nationale dans l'art du Sud-Est de l'Europe*. S. 277-290.
- E. COSTESCU, *L'art du Sud-Est européen et l'Occident à l'époque moderne*. S. 387-394.

Revue D'Histoire de la Deuxieme Guerre Mondiale 95 (1974).

Revue Historique 509-510 (1974):

510- P. LEMERLE, *Catalogue des monnaies Byzantines*. S. 423-428.

Revue Roumaine D'Etudes Internationales VII, 2-4 (1973):

H. BATOWSKI, "Les Etats riverains de la Mer Noire, depuis 1871 a nos jours". S. 95-103.

F. CONSTANTINIU, "La politique étrangère de Dimitrie Cantemir: analyse d'une décision" (*Le 300eme Anniversaire de la naissance de Dimitrie Cantemir*). S. 119-129.

Rivista degli Studi Orientali XLVII, 3-4 (1972):

L. ROSSINI, *Un frammento di un gruppo statuario rappresentante la dea Mut*. S. 161-169.

S. MAZZONI, *Sui rilievi di Karkemish dall età di Sargon II al 605 av Cr.* S. 171-176.

S. A. BONEBAKKER, *Three Manuscripts of Ibn Jubayr's Rihla*. S. 235-245.

B. S. AMORETTI, *La Risalat al-Imama di Naşir al-Din Tusi*. S. 247-276.

Rocznik Orientalistyczny XXXVI, 1-2 (1974):

2- M. LABEŃKA - KOECHEROWA, *La plus ancienne comédie turque dans les collections polonaises*. S. 5-118.

B. SKLADAEK, *External Policy and Interdynastic Relations under the Şaffarides*. S. 133-150.

Rölöve ve Restorasyon Dergisi 1 (1974):

C. TAMER, *Cumhuriyet döneminde eski eser anlayışı ve restorasyon faaliyetleri*. S. 9-15.

A. S. ÜLGEN, *Tarihi Anıtların Korunması ve onarılmasına ait prensipler*. S. 16-20.

Y. ÖNGE, *Karaman'da Alaaddin Ali Bey Türbesi*. S. 21-46.

O. TUNÇER, *Bitlis-Ahlat Hasan Padişah Türbesi*. S. 47-68.

H. R. ERGEZEN, *Beşiktaş, Ertuğrul Camii*. S. 69-86.

F. KARTIN, *Ortaköy Camii*. S. 87-98.

F. ÇUHADAROĞLU, *Zeyrek, KİLİSE Camii*. S. 99-108.

F. OĞUZ, *Manisa, Kurşunlu Han*. S. 109-128.

E. ÇAKIRLAR, *Edirne, Rüstempaşa Kervansarayı*. S. 129-144.

E. MADRAN, *Afyon-Sincanlı, Boyalıköy Yapı Grubu*. S. 145-166.

E. YURDAKUL, *Kayseri, Külük Camii ve Külliyesi*. S. 167-207.

Ruperto Carola 53 (1974):

H. GROPENGIESSEN - R. HAMPE, *125 Jahre Archäologische Sammlungen der Universität*. S. 31-34.

R. GRIESHAMMER, *Die Sammlung des Ägyptologischen Instituts*. S. 35-38.

Saeculum XXIV, 4 (1973); XXV, 1-3 (1974):

1- W. RÖLLING, *Politische Heiraten im Alten Orient*. S. 11-23.

W. ZÜRRER, *Der Friedensvertrag von Seres: Ein kritischer Beitrag zur Problematik der Neuordnung des nahöstlichen Raumes nach dem Ersten Weltkrieg*. S. 88-114.

2-3- O. KOHLER, *Versuch einer "Historischen Anthropologie"*. S. 129-246.

R. SPRANDEL, *Kritische Bemerkungen zu einer historischen Anthropologie*. S. 247-250.

Schweizerische Zeitschrift für Geschichte XXIII, 4 (1973); XXIV, 1, 2 (1974).

Schweizerisches Landesmuseum Zürich LXXXII (1973).

Scripta Minora (1973-1974).

Slovenska Archeologia XXI, 2 (1973):

J. VLADAR, *Osteuropäische und Mediterrane Einflüsse im Gebiet der Slowakei während der Bronzezeit*. S. 253-258.

Sovetskaya Arheologiya 2 (1972):

I. A. ANTONOVA - V. N. DANILENKO, *Des recherches archeologiques de la Crimée du Moyen âge*. S. 228-231.

Sovetskaya Etnografiya 5 (1974).

Sovetskaya Tyurkologiya 2 (1973):

A. P. DULZON, *Dialects and subdialects of the Chulym Turks*. S. 16-29.

M. P. RUSKOVA, *Turkish borrowings in Bulgarian written monuments of XVIII century*. S. 60-70.

K. KARIMOV, *Some questions of composition, metre and genre of "Kutadgu bilig"*. S. 100-104.

Speculum XLIX, 2 (1974).

Studia Balcanica 7, 8 (1973):

7- *Les Grandes Puissances et les Balkans la Veille et au Debut de la Deuxieme Guerre Mondiale 1937-1941*.

Studia Orientalia XLIII (1974): *Haec Studia Orientalia Martti Räsänen*.

Y. DAHER, *Agricultura Anatolica I: Wortregister*. S. 1-12.

E. SALONEN, *Über den Zehnten im Alten Mesopotamien: Ein Beitrag zur Geschichte der Besteuerung*. S. 1-65.

A. SALONEN, *Beiträge zur Geschichte des Schweines im Zweistromlande*. S. 1-11.

Studia Turco-Hungarica I (1974):

G. KALDY-NAGY, *Macaristan'da 16. yüzyılda Türk Yönetimi*. S. 14-77.

Studii și Cercetari de Istorie Veche XXIV, 3-4 (1973); XXV, 1 (1974).

Studime Historike XXVIII 1-2 (1974).

Sumer XXVII, 1-2 (1971); XXVIII, 1-2 (1972); XXIX, 1-2 (1973):

B. A. AL-SOUF, *Tell Es-Sawwan, Fifth Season's Excavations (1967-1968)*. S. 3-8.

N. MERPERT - R. MUNCHAJEV, *Excavations at Yarum Tepe 1970*. S. 9-22. *The Archaeological Research in the Sinjar Valley (1971)*. S. 23-32.

XXVIII- B. A. AL-SOUF, *Notes on the Late Prehistoric Pottery of Mesopotamia*. S. 3-8.

F. RASHEED, *Sumerian Literature: its Character and Development*. S. 9-16.

W. AL-SALIHI, *Hatra-Excavations in Group of Tombs 1970-1971 Preliminary Report*. S. 17-20.

A. KYRALA, *Speculations on Babilonian Telescopes, Planetary Distances and Sizes*. S. 21-28.

S. BOKONYI, *An Early Representation of Domesticated Horse in North Mesopotamia*. S. 35-38.

XXIX- R. M. MUNCHAJEV, *Excavations at Yarum Tepe 1972. Fourth Preliminary Report*. S. 3-16.

B. A. AL-SOUF, *Uruk Pottery From Eridu, Ur and al-Ubaid*. S. 17-22.

F. RESCHID, *Eine Religiöse Bewegung in prähistorischer Zeit und Ihre Wirkung auf die Sumerische Kunst*. S. 23-26.

J. N. POSTGATE, *The Inscription of Tiglath-Pileser III at Mila Mergi*. S. 47-60.

F. A. ALİ, *Ishtar and Tammuz: The Origin of their beliefs in Mesopotamian Civilization*. S. 35-70.

F. RESSCHID, *A Liberation Movement in Pre-Historic Period and its Influence on Sumerian Art*. S. 71-82.

- A. H. AL-FUADI, *Sumerian and Modern Iraqi Proverbs: A Comparative Study*. 83-106.
- Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja Finska Fornminnesföreningens Tidskrift LXXXVII (1974).
- Suomen Museo LXXXI (1974).
- Syria L (1973).
- Szazadok CVII, 3 (1973).
- Tarih Enstitüsü Dergisi 4-5 (1973-1974):
- H. D. YILDIZ, *Abbassiler Devrinde Türk Kumandanları. El-Afsın Haydar b. Kāvās*. S. 1-22.
- E. MERÇİL, *Fars Meliki Selçuk-şah'ın hayatı ve paraları*. S. 23-34.
- S. SOUCEK, *İnebahtı Savaşı*. S. 35-48.
- Ö. MERT, *Şerif'nin "Fetihnâme-i Kıbrıs"ı*. S. 49-78.
- T. GÖKBİLGİN, *Söğüt Ertuğrul Gazi Türbesi*. S. 79-90.
- M. M. AKTEPE, *Osmanlı Devri İzmir Câmi ve Mescitleri Hakkında Ön-bilgi. II*. S. 91-194.
- E. EŞREFOĞLU, *İstanbul'da İhtisab Mevzuâtı ve 1682-1684 senelerinde İhtisab Mukataası ile İlgili bir Belge*. S. 195-212.
- A. STOYANOVSKI, *XVII. yüz yılın sonuna kadar Makedonya'nın Osmanlı Hakimiyeti Devrinde idâri taksimatı*. S. 213-230.
- M. DARGA, *Hittitlerin Kült Törenlerinde Kadınların yeri ve Görevleri*. S. 231-246.
- M. Y. MUGHUL, *Türk Amiralî Emir Mustafa İbn Behram Bey'in Hindistan Seferi (1531)*. S. 247-262.
- M. K. ÖZERGİN, *Eski Bir Rûznâme'ye Göre İstanbul ve Rumeli Medreseleri*. S. 263-290.
- S. EYİCE, *Tarihi Mezarlardan Notlar*. S. 291-334.
- M. S. KÜTÜKOĞLU, *Tanzimat Devri, Osmanlı-İngiliz Gümrük Tarifeleri*. S. 335-394.
- N. DİYARBEKİRLİ, *Peçenek Hazinesi ve Türk Sanatının Çeşitli Kıtalarda Gelişen Ortak Nitelikleri*. S. 395-428.
- S. ÖZBARAN, *V. J. Parry (1915-1974)*. S. 429-431.
- Tiyatro Araştırmaları Dergisi III, 3 (1973).
- Tohogaku 47, 48 (1974).
- The Toyoshi-Kenkyu XXXII, 2-4 (1973); XXXIII, 1 (1974).
- Türk Arkeoloji Dergisi XXI, 1 (1974):
- J. BORCHHARDT, *Bericht Der IV. Grabungskampagne in Limyra 1972*. S. 5-12.
- A. ERZEN, *Giyimli (Hirkanis) Kazısı, 1972*. S. 13-20.
- A. ERZEN, *Çavuştepe 1972 Kazısı*. S. 21-24.
- A. ERZEN, *Enez (Ainos) 1972 Kazıları*. S. 25-30.
- E. BİLGİÇ - B. ÖĞÜN, *Adilcevaz Kef Kalesi Kazıları 1972*. S. 31-35.
- K. T. ERİM, *Aphrodisias in Caria. The 1972 Campaign of Excavations*. S. 37-57.
- H. HAUPTMANN, *Die Grabungen auf dem Norşun-Tepe 1972. Bericht über die 5. Kampagne*. S. 59-73.
- H. Z. KOŞAY - H. VARY, *İkiztepe 1965 Kazısı Raporu*. S. 75-101.
- C. LAVIOSA, *La Campagne de Fomilles de 1972 A Iasos*. S. 103-108.
- A. M. MANSSEL, *1972 Perge Kazısı Önraporu*. S. 109-123.
- M. J. MELLINK, *Excavations at Karataş-Semayük and Elmalı, 1972*. S. 125-132.

- B. ÖĞÜN, *Kaunos Kazıları 1972*. S. 133-136.
 A. PALMIERI, *Arslantepe (Malatya). Report On The Excavations 1971-1972*. S. 137-146.
 L. POLACCO, *Topraklı - The 1969 Campaign of Excavations*. S. 147-176.
 O. A. TAŞYÜREK, *The Bronze Urartian Helmet in the Gaziantep Museum*. S. 177-181.

Türk Dili XXX, 274-280 (1974/75):

- 274- *Mektup özel sayısı*.
 276- M. T. KÜYEL, *Değer ve Farabi*. S. 271-231.
 278- E. Z. KARAL, *Atatürk ve Cumhuriyetin Duyurulması*. S. 833-845.
 Ş. S. AYDEMİR, *Devrimler ve Aşamalar*. S. 846-847.
 B. SAVCI, "Atatürk Düşünü"nün *Felsefe ve Toplumsal Özü Üzerine*. S. 848-859.
 M. BAYDAR, *Atatürk ve Basın*. S. 863-871.
 A. DILAÇAR, "Denizbank" *Olayı (Atatürk'ten Anılar)*. S. 872-881.
 H. EREN, *Yazın Dili Olarak Yeni Türkçe*. S. 898-902.

Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (1973-1974):

- S. HATTORI, *The Studies of the Turkic Languages in Japan After World War II*. S. 25-39.
 Z. KORKMAZ, *XI-XIII. Yüzyıllar Arasında Oğuzca*. S. 41-48.
 Ş. TEKİN, *1343 Tarihli Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Türk Dili Tarihinde "Olga-bolga" sorunu*. S. 59-157.
 D. AKSAN, *Anadolu Yer Adları Üzerine En Yeni Araştırmalar*. S. 158-193.

Türk Kültürü 136-138 (1974); 139-141 (1974):

- 136-138-23 *Nisan Bayramı dolayısıyla Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün mesajı*. S. 209-213.
 F. GÖZLER, *Mehmet Emin Yurdakul (V.5.1869 - 14.1.1944)*. S. 219-227.
 H. ÖZÖNDER, *İzzed Koyunoğlu Şehir Müze ve Kütüphanesi*. S. 228-234.
 B. R. ÖZORAN, *Kıbrıs fatihlerinin mezarları*. S. 255-258.
 M. H. ŞAKİROĞLU, *Venedik şehrinde Türk adı ve tesirleri*. S. 266-274.
 139-141- A. TEMİR, *Kıbrıs hadiseleri ve dış Türkler meselesi karşısında Enstitümüz*. S. 301-308.
 C. GÜRSOY, *Coğrafya bakımından Kıbrıs ve Türkiye*. S. 317-325.
 A. ERZEN, *Kıbrıs tarihine bir bakış*. S. 326-330.
 C. ORHONLU, *Osmanlı Türklerinin Kıbrıs adasına yerleşmesi (1570-1580)*. S. 331-338.
 B. R. ÖZORAN, *Kıbrıs Rumlarını yunanlaştırma gayretleri (1831-1878)*. S. 339-345.
 N. ESİN, *Irak Türkleri ve Musul meselesi*. S. 346-351.
 C. KÖPRÜLÜ, *Cumhuriyetin 50. yılı vesilesiyle Josef Strzygowski ve Türk sanatı*. S. 352-360.

Türkiye Bibliyografyası 3 (1973).

Türkiye Bilişim Derneği Dergisi 8 (1974).

Türkiye Makaleler Bibliyografyası 3-4 (1973).

Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni XLI, 320, 321 (1974):

- 320- S. BATUR, *Yedi Göller*. S. 3-6.
 S. ATASOY, *Aphrodisias*. S. 7-8.

- İ. GÜLSEVİL, *Manyas Kuş Cenneti*. S. 9-10.
 K. Ö. ÇAĞLAR, *Türkiye'nin Güneyindeki Şifalı Sular*. S. 11-16.
 E. YÜCEL, *Tahsin Öz'ün hatırası*. S. 17-20.
 O. ÖNDEŞ, *Un peintre amoureux d'Istanbul; Amadéo Préziosi*. S. 21-23.
 B. A. PHOTIADES, *İznik; city of the council*. S. 32-35.
 321- K. AYİTER, *Divriği*. S. 21-22.
 C. WILLIAMS, *Anamur*. S. 37-40.
- Ural-Altaysche Jahrbücher XLV (1973):
 G. DOERFER, *Tschuwaschisch -m (urtürkisch -m) (gemeintürkisch -n)*. S. 174-212.
 G. CLAUSON, *Two Uygur Administrative Orders*. S. 213-222.
- Vakıflar Dergisi X (1973):
 H. Z. ÜLGEN, *Türkiye Tarihinde Sosyal Kuruluş ve Toprak Rejiminin Gelişmesi (Osmanlılara Kadar)*. S. 1-62.
 M. SERTOĞLU, *Ashab-ı Khef (Mağra Yaranı- Vakıflarına Dair Orijinal Bir Belge)*. S. 129-132.
 T. ÖZ, *Yurdumuzda Tesis (Vakıf-)*. S. 133-135.
 H. SAHİLLİOĞLU, *Ramazanöğullerinden Davud Bey oğlu Mahmut Bey Vakfiyesiyle Fağfur Paşa Oğlu Ali Bey Paşa Vakfiyesi*. S. 136-160.
 M. AKTEPE, *Kara Osman Oğlu Hacı Osman Ağa'ya Ait İki Vakfiyesi*. S. 161-174.
 E. MADRAN, *Ariflerin Menkibelerinde Geçen Yapı İsimleri Üzerine Bir Deneme*. S. 175-198.
 C. ORHONLU, *Bayram Paşa Kervansarayı*. S. 199-218.
 E. YÜCEL, *Ayasofya Onarımı ve Vakıf Arşivinde Bulunan Bazı Belgeler*. S. 219-228.
 A. ALTUN, *Anadolu'da Artuklu Devri Medreselerinin Plan Şemaları Üzerine Notlar*. S. 229-233.
 Z. BAYBURTLUOĞLU, *Kahraman Maraş'ta Bir Grup Dulkadiroğlu Yapısı*. S. 234-250.
 F. AYDIN, *Sinop, Alâiye (Süleyman Pervane) Medresesi*. S. 251-272.
 İ. H. KONYALI, *Aksaray Ulu Camii*. S. 273-288.
 O. BURAT, *Pertek Baysungur Camii'nin Taşınması*. S. 289-298.
 T. ÖLEZ, *Edirne Sarayları Çinileri Üzerine*. S. 299-302.
 S. EYİCE, *Sincanlı'da Sinan Paşa İmareti*. S. 303-336.
 R. ŞEŞEN, *Sinan Paşa'nın Arapça Vakfiyesinin Tercümesi*. S. 337-344.
 F. BERKOL, *Türk Vakıf Kervansarayları ve Bugünün Turizm Hizmetinde Kullanılmaları*. S. 345-366.
 Y. ÖNGE, *Konya'nın Meram Mesiresindeki Mimari Bir Manzume*. S. 367-384.
 M. T. OKIÇ, *Belgrad'daki Bayraklı Camii*. S. 385-402.
 S. ERKEN, *Edirne Hamamları*. S. 403-420.
 F. IŞIKÖZLÜ, *İstanbul'un Eski Vakıf Hanları*. S. 421-424.
 O. C. TUNCER, *Mardin-Cizre Kırmızı Medrese*. S. 425-434.
 A. S. ÜNVER, *Her Devirde Kâğıthane*. S. 435-462.
- Vestnik Drevney Istorii 1-2, 3 (1974):
 2- 250-th Anniversary of the USSR Academy of Sciences and the Study of Ancient History. S. 3-17.
 3- B. YUSUFOV, *The Order of Succession to the Throne in Elam*. S. 3-19.

- J. IRMSCHER, *Friedrich August Wolf, Founder of the Science of Classical Antiquity*. S. 20-33.
 I. D. AMUSIN, *Academician A. I. Tyumenev, Historian of the Ancient World*. S. 107-113.
 M. BOROVSKY, *Academician Ivan Ivanovich Tolstoi*. S. 114-123.
 Vestnik Leningradskogo Universiteta 8 (1973).
 Viking XXXVII (1973).
 Vizantiyskiy Vremennik 34-35 (1973).
 Voprosii Istorii 4, 8-9 (1974).
 Die Welt des Islam XV (1974):
   Schriftenverzeichnis Gotthard Jaeschke. S. 5-25.
   T. ANSAY, *Die Eheschliessung der Türken in der Bundesrepublik Deutschland*. S. 26-38.
   J. BENZING, *Ein islamischer Rechtsfall in einem usbekischen historischen Roman*. S. 39-44.
   W. EILERS, *Toponimische Satznamen der Türken*. S. 45-68.
   K. H. KARPAT, *The impact of the people's houses on the development of communication in Turkey 1931-1951*. S. 69-84.
   H. - J. KISSLING, "Logistisches" zur frühosmanischen Heeresgeschichte. S. 85-95.
   T. NAGEL, *Die "Urguza al-Muhtara" des Qadi an-Nu'man*. S. 96-128.
   A. SCHIMMEL, *Ein unbekanntes Werk Joseph von Hammer-Pugstalls*. S. 129-145.
   W. SCHMUCKER, *Studien zur Baathideologie. II. Der Neobaath*. S. 146-182.
   O. SPIES, *Beiträge zur türkischen Literaturgeschichte*. S. 183-232.
   F. STEPPAT, *Ein Contrat Social in einer palästinischen Stadt 1854*. S. 233-246.
 Die Welt des Orients VII, 2 (1974).
 Wiadomości Archeologiczne XXXVIII, 2-4 (1973).
 Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin-Luther Universität XXII, 6 (1973);
   XXXIII, 1-6 (1974).
 The Yale Review LXIII, 4 (1974); LXIV, 1 (1974).
 Zeitschrift für Assyriologie und vorderasiatische Archäologie LXIII, 1-2 (1973):
   1- A. W. SJÖBERG, *Miscellaneous Sumerian Hymns*. S. 1-55.
   G. WILHELM, *Ein Brief der Amarna-Zeit aus Kamid el-Loz (KL72:600)*. S. 69-75.
   H. OTTEN, *Das Ritual der Alli aus Arzawa*. S. 76-82.
   H. OTTEN - C. RÜSTER, *Textanschlüsse von Boğazköy*. S. 83-91.
   2- J. KRECHER, *Neue sumerische Rechtsurkunden des 3. Jahrtausends*. S. 145-271.
   J. BÖRKER - KLÄHN, *Eine Bronzestatue aus Assur?* S. 272-287.
   D. O. EDZARD, *Puzriş-Dagan-Şilluş-Dagan*. S. 288-294.
 Zeitschrift für Balkanologie X, 1, 2 (1974).
 Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft CXXIV, 2 (1974).
 Zeitschrift für Geschichtswissenschaft XXII, 3-10 (1974).
 Zeitschrift für Kulturaustausch XXIV, 2-4 (1974):
   3- *Deutsch-arabische Beziehungen*.
 Zeitschrift für Schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte XXXI, 2, 3 (1974).
 Zion XXXVII, 3-4 (1972).

TÜRK TARİH KURUMU GENEL KURUL TOPLANTISI

Türk Tarih Kurumunun 1975 yılı olağan Genel Kurul toplantısı 25 Nisan 1975 Salı günü saat 10,15 de Kurum merkezinde yapıldı.

Saat 9,30 da üyeler Atatürk'ün Anıt kabirini ziyaret ederek saygı duruşunda bulundular ve bir çelenk koydular. Daha sonra Kurum merkezine gelindi ve Genel Kurul toplantısına başlandı.

Başkan Ord. Prof. Enver Ziya Karal çoğunluğun bulunduğunu söyleyerek kısa bir konuşma ile oturumu açtı ve 18 Ocak 1975 de kaybettiğimiz aslı üyemiz Ord. Prof. Dr. Arif Müfid Mansel'in anısı için üyeleri bir dakika saygı duruşuna çağırdı.

Genel Kurul'un bu toplantısına Kıbrıs'tan misafir olarak katılan Kıbrıs Türk Tarih Kurumu Başkanlığı ile iki Yönetim Kurulu üyesini Başkan Genel Kurul'a takdim etti.

Daha sonra geçen Genel Kurul'da Kurum'un aslı üyeliğine seçilen Prof. Dr. Mebrure Tosun, Prof. Dr. Neşet Çağatay, Prof. Dr. Coşkun Üçok, Ord. Prof. Reşat Kaynar ve Prof. Dr. Lütfi Güçer'le, muhabir üyeliklere seçilen Prof. Dr. Oktay Akşit, İbrahim Artuk, Necati Dolunay, İsmet Parmaksızoğlu ve Raci Temizer'e diplomaları verildi.

Aslı üyelerden Prof. Dr. Mebrure Tosun'u Prof. Dr. Nimet Özgüç, Ord. Prof. Reşat Kaynar'ı Prof. Dr. Afet İnan, Prof. Dr. Lütfi Güçer'i Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan, Prof. Dr. Coşkun Üçok'u Prof. Dr. Adnan Erzi, Prof. Dr. Neşet Çağatay'ı Prof. Dr. Adnan Erzi kısa konuşmalarla Kurul'a takdim ettiler. Prof. Dr. Mebrure Tosun "Sumerçenin Türk Tarihi ve Dili bakımından önemi" üzerinde, Ord. Prof. Reşat Kaynar "Reşit Paşa ile Âli Paşa'nın iki mektubu" üzerinde, Prof. Dr. Lütfi Güçer "İstanbul'daki Esnaf Teşkilâtı" üzerinde, Prof. Dr. Coşkun Üçok "Tarih Çağları" üzerinde, Prof. Dr. Neşet Çağatay "Ahilik" üzerinde kısa birer bildiri sundular.

Gündemin 5 nci maddesine geçilerek Genel Kurul'u idare etmek üzere Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu başkanlığa, Prof. Dr. Coşkun Üçok ikinci başkanlığa, Prof. Dr. Bahadır Alkım ve Prof. Dr. Cengiz Orhonlu yazmanlıklara seçildiler.

Başkanlık divanı yerini aldıktan sonra gündemin 6 ncı maddesi gereğince Genel Müdür Yönetim, Basımevi Yönetim ve Denetleme Kurullarının raporlarını okudu. Söz alan Ord. Prof. Reşat Kaynar bilânçonun daha ayrıntılı olmasını, anbardaki kitapların neler olduğunun belirtilmesini, Basımevinin bankalara çok faiz ödediğini, Kurum'un görevlilere bilimsel harcamalardan daha fazla para verdiğini söyleyerek bunların açıklanmasını istedi.

Genel Müdür söz alarak Genel Kurul raporuna konulan bilançonun bütün bilançolarda olduğu gibi genel rakamları gösterdiğini, bunların ayrıntılı cetvellerinin dosyasında bulunduğunu, ambardaki bütün eserlerin yıl sonunda teker teker sayılarak muhasebe ile birlik sağlandıktan sonra bilançonun hazırlandığını söyleyerek 1974 bilanço defterini ve buradaki ayrıntılı çizelgeleri gösterdi.

Basımevinin döner sermayesi olmadığını, yatırımları ve büyük işleri için banka kredilerini kullandığını, onun için faiz ödemek zorunda kaldığını, Kurum bütçesinde her ne kadar görevli giderleri bilimsel giderlerden fazla gibi görünüyorsa da görevlilerden büyük çoğunluğunun bilimsel işler yaptığını, mimarların, arkeologların, Kitaplık müdürünün, hattâ Genel Müdürün daha çok bilimsel işler gördüğünü, durumun buna göre değerlendirilmesini söyledi.

Ord. Prof. Hikmet Bayur Kurum yayınlarını İstanbul'da satacak bir yerin bulunmasını istedi. Genel Müdür İstanbul'da dört kitabevinin Kurum yayınlarını sattığını, daha geniş bir satış örgütü kurmanın, arzu edilmekle birlikte, olanak dışı bulunduğunu, Kurum'un satıcılardan ağzının yandığını, satışların daha çok merkezden % 50 indirimle yapıldığını söyledi.

Prof. Dr. Tahsin Özgüç % 50 indirimli satışlara bir sınır çizilmesini, Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal popüler nitelikte yayınlar yapılarak çok sayıda basılmasını, istediler.

Başka söz isteyen olmadığından raporlar oya kondu. Oybirliği ile kabul edilerek Yönetim, Basımevi Yönetim ve Denetleme Kurulları 1974 çalışmalarından dolayı aklandılar.

Gündemin 7 nci maddesine geçilerek 1975 yılı bütçesini incelemek üzere Bayan Fakihe Öymen, Ord. Prof. Reşat Kaynar ve Prof. Dr. Lütfi Güçer, Bütçe Komisyonuna seçildiler.

Öğleden sonra saat 15 de toplanılmak üzere oturuma saat 13,30 da son verildi.

Genel Kurul'un ikinci oturumu öğleden sonra saat 15,20 de İkinci Başkan Prof. Dr. Coşkun Üçok'un başkanlığında açıldı.

Bütün üyelerin bulunmaması nedeni ile seçimlerin ertelenmesi kabul edilerek geçen Sonbahar toplantısında iki maddesi dışında tümü kabul edilmiş olan İç Tüzüğün Yönetim Kurulu bölümünün 11 nci maddesi görüşülmeğe başlandı.

Kurum Başkanlığının yetkisi ile ilgili bir hüküm konabilmesi için Ana Tüzük'te de değişiklik yapılması gerekeceğinden Başkan üyelerin bu yoldaki önerilerini yazılı olarak Yönetim Kurulu'na vermelerini, bu önerilere göre gerek Ana Tüzük'te, gerekse İç Tüzük'te gerekli değişikliklerin yeni tasarılar halinde önümüzdeki Genel Kurul'a getirilmesinin uygun olacağını söyledi.

Basımevi hakkındaki maddenin de Ana Tüzüğe paralel olduğu, bunun da aynı yoldan düzeltilmesi gerektiği kabul edilerek İç Tüzüğün tümü oya kondu ve geçen toplantıdaki değişikliklerle olduğu gibi, oybirliği ile kabul edildi.

Üyelerin büyük çoğunluğu gelmiş olduğundan gündemin 8, 9, 10, 11 ve 12 nci maddelerindeki seçimlere geçildi.

Gizli oyla yapılan seçim sonunda Yönetim Kuruluna 29 oyla Ord. Prof. Enver Ziya Karal, 25 oyla Prof. Dr. Tahsin Özgüç, 21 er oyla Ord. Prof. Dr. Ekrem

Akurgal ve Prof. Dr. Adnan Erzi, 20 oyla Ord. Prof. Dr. Sedat Alp, 17 oyla Prof. Dr. Bahadır Alkım seçildiler. Yedinci üyelik için Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal, Prof. Dr. Şerafettin Turan ve Prof. Dr. Münir Aktepe 13'er oy aldıklarından Prof. Dr. Şerafettin Turan ve Prof. Dr. Münir Aktepe feragat ettiler. Böylece Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal Yönetim Kurulu aslı üyesi oldu. Birinci yedek üyeliğe Prof. Dr. Münir Aktepe, ikinci yedek üyeliğe Prof. Dr. Şerafettin Turan, üçüncü yedek üyeliğe de 9 oyla Prof. Dr. Tahsin Yazıcı getirildiler.

Denetleme Kurulu üyeliklerine açık oyla Bayan Fakihe Öymen, Ord. Prof. Reşat Kaynar, Dr. Lütfi Güçer, yedek üyeliklere Prof. Dr. Neşet Çağatay, Prof. Dr. Ali Sevim ve Prof. Dr. Nimet Özgüç,

Onur Kurulu üyeliklerine açık oyla Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan, Ord. Prof. Hikmet Bayur, Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver, Prof. Dr. Tahsin Yazıcı, yedek üyeliklere Prof. Dr. Fikret Işıltan ve Prof. Dr. Münir Aktepe,

Basımevi Yönetim Kuruluna, Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan, Dr. Hâmit Koşay ve Prof. Dr. Adnan Erzi, yedek üyeliklere Prof. Dr. Ali Sevim, Prof. Dr. Cengiz Orhonlu ve Prof. Dr. Afif Erzen,

Kitaplık Komisyonuna, Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı, Dr. Hâmit Koşay ve Prof. Dr. Adnan Erzi, yedek üyeliklere Prof. Dr. Neşet Çağatay, Prof. Dr. Ali Sevim, Prof. Dr. Halil İnalçık seçildiler.

Gündemin 14'üncü maddesi gereğince üyelik önerilerinin görüşülmesi gerekiyordu. Ancak aslı üyeliğe önerilen Prof. Dr. Jale İnan'ın kararında bir şekil eksikliği olduğundan Yönetim Kurulunun bunu düzeltmesi ve üyelik önerilerinin yarınki toplantıda görüşülmesi uygun görülerek üyelerimizden Prof. Dr. Afif Erzen'in 17,30 dakikası konferansına yetişilmek üzere oturuma saat 17,30 da son verildi.

Genel Kurul 26 Nisan 1975 Cumartesi günü saat 10,30 da ikinci toplantısını yaptı.

Başkan Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu oturumu açarak Bütçe Komisyonu görevini bitirmiş olduğundan bütçenin görüşüleceğini söyledi.

Bütçe Komisyonu raporu, bütçe yönetmeliği, gelir ve gider bütçeleriyle kadrolar okundu. Bütçe Komisyonu raporunda 1975 yılı bütçesinin bir önceki yılın gelir ve giderleri gözönüne alınarak gerçekçi bir tutumla hazırlandığı, hayat pahalılığı gözönüne alınarak görevli aylıklarında % 20 oranında bir artırımın düşünüldüğü, Yönetim Kurulu önerilerinin komisyonca da uygun görülerek Kurum bütçesinin 8.693.477 lira gelir ve aynı miktar gider olmak üzere Genel Kurul'un onayına sunulduğu yazılmakta idi.

Söz alan Ord. Prof. Dr. Sedat Alp kazı başkanlarına verilen gündeliğinin 100, Kurul üyelerine verilecek gündeliğinin en az 50 lira olmasını önerdi. Öneri uygun görüldü. Üyelere ve görevlilere verilecek seyahat gündeliklerinin Bütçe Yönetmeliğinde olduğu gibi kalması kararlaştırıldı.

Prof. Dr. Şerafettin Turan görevli aylık ve ödeneklerinin gelir bütçesi toplamının yüzde kırkını geçmemesi geçen Genel Kurul'da karara bağlandığını, Bütçe Yönetmeliğine bu hükmün de konmasını önerdi, kabul edildi.

Prof. Dr. Adnan Erzi dış ülkelere gidecekler verilecek gündeliklerin artırılmasını istedi. Devletin vermekte olduğu gündelikler dışında bir şey vermenin olanak dışı olduğu kabul edildi.

Prof. Dr. Adnan Erzi Genel Müdürün çeşitli işlerle çok yorulduğunu, kendisine biri idarî, ötekisi ilmî olmak üzere iki yardımcının verilmesini önerdi.

Genel Müdür kadroda böyle iki yardımcının bulunduğunu, münasip eleman bulunursa atanabileceğini söyledi. Başka söz isteyen olmadığından 1975 yılı bütçesi ve yönetmeliği oybirliği ile kabul edildi.

Gündemin 14 üncü maddesine dönülerek yapılan gizli oy sonunda oya katılan 29 üyeden 22 sinin olumlu oyu ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eski Önasya Dilleri ve Kültürleri Kürsüsü Öğretim üyelerinden Prof. Dr. Muhibbe Darga Muhabir Üyeliğe,

Babası Sadr-ı âzam Tevfik Paşadan kalan tarihi belgeleri Kurumumuza bağışlayan Bay İsmail Hakkı Okday, oya katılan 30 üyeden 26 sinin olumlu oyu ile Şeref Üyeliğine,

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Kürsüsü Başkanı Prof. Dr. Jale İnan, oya katılan 30 üyeden 20 sinin olumlu oyu ile aslı üyeliğe seçildiler.

Öğleden sonra saat 14 de toplanılmak üzere oturuma son verildi.

Genel Kurul öğleden sonra saat 14,25 de ikinci başkan Prof. Dr. Coşkun Üçok'un başkanlığında toplandı.

Gündemin 13 üncü maddesine dönülerek yönetmeliklerin görüşülmesine başlandı.

Basımevi Yönetmeliği ele alınarak tasarının birinci maddesi oybirliği ile kabul edildi.

2 nci maddede Basımevi sermayesinin 30 milyon lira olacağı hükme bağlanıyordu. Genel Müdür Uluğ İğdemir bu yılki yatırımlar dolayısıyla Basımevi varlığının 30 milyonu aşacağını, bu nedenle sermayenin 50 milyona çıkarılmasını önerdi. Prof. Dr. Şerafettin Turan 50 milyonu fazla gördüğünü, Ord. Prof. Dr. Sedat Alp 30 milyonda kalmasını ileride gerekirse artırılabilirliğini söylediler.

Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal Basımevinin daha kaliteli iş yapmasını, Ord. Prof. Hikmek Bayur Basımevinin büyümesinden korktuğunu söylediler. Prof. Dr. Adnan Erzi bazı eleştirilerde bulundu. Ord. Prof. Ekrem Akurgal her yılki kârdan % 35 inin Kurum'a verilmesi kaydının konmasını istedi. Ord. Prof. Dr. Sedat Alp ikinci maddenin olduğu gibi kalmasını önerdi. Görüşmeler uzadığından Ord. Prof. Enver Ziya Karal uzmanların katılacağı bir komisyonun tasarımı yeniden inceleyerek gelecek toplantıya getirilmesini önerdi. Ord. Prof. Reşat Kaynar ve Prof. Dr. Nimet Özgüç bu öneriye katıldılar. Ord. Prof. Dr. Sedat Alp katılmadı. Sonunda bir maliyeci ile bir işletmecinin katılacağı Ord. Prof. Reşat Kaynar, Prof. Dr. Lütfi Güçer, Prof. Dr. Adnan Erzi, Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal ve Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan'dan kurulu bir komisyon görevlendirildi.

Bundan sonra Türk Tarih Kurumu Görevli ve Hizmetli Yönetmeliğinin görüşülmesine geçilerek Yönetmelik bazı değişikliklerle onaylandı.

Üye Seçim Yönetmeliği ile Atatürk Devrimleri Araştırma Merkezi Yönetmeliklerinin Sonbahar'da yapılacak olağanüstü toplantıda görüşülmesine karar verildi.

Gündemin 16 ncı maddesine geçilerek Yönetim Kurulu ile Kollardan gelen öneriler görüşüldü ve şunlara karar verildi:

1 — VIII. Türk Tarih Kongresinin 1976 Eylül'ünde Ankara'da toplanmasına,

2 — Bayan Sabiha Gökçen'in aylığının artırılması hakkındaki müracaatına verilecek cevabın Ord. Prof. Reşat Kaynar tarafından hazırlanarak Yönetim Kuruluna verilmesine,

3 — Rahmetli üyelerimizden Ord. Prof. Dr. Fuat Köprülü için çıkarılacak anma kitabının Prof. Dr. Neşet Çağatay, Prof. Dr. Coşkun Üçok ve Prof. Dr. Şehabettin Tekindağ'dan oluşan bir komisyonca ele alınarak yürütülmesine, gerekirse dışardan ilgili kişilerin yardımlarından faydalanılmasına,

4 — Prof. Dr. Afet İnan'ın belgesel filimler hazırlatılması hakkındaki önerisi üzerine Yönetim Kurulu'nun aldığı karara göre Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumunun hazırlatacağı bu türden filmler için yardımcı olacağımızın T R T'ye yazılmasına,

5 — Eskiçağ Kolundan gelen ve 1975 yılı içinde Alman Üniversitelerinde meslekî konferanslar vermek üzere Federal Almanya'ya çağırılan üyelerimizden Ord. Prof. Dr. Sedat Alp'e konferansların bitiminden sonra iki hafta daha kalarak hazırlamakta olduğu Karahöyük kazı raporu için Türkiye'de bulunmayan eserleri gözden geçirmesine olanak sağlamak üzere 7000 liralık bir ödeneğin ayrılması hakkındaki önerinin onaylanmasına,

6 — Eskiçağ Kolundan gelen ve 5 Haziran 1975'de bir konferans vermek üzere Viyana'daki Avusturya Bilimler Akademisine çağırılan ve daha önce Paris'te toplanacak "Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae" çalışmalarına katılmak ve ayrıca Münih Müzelerinde inceleme yapmak isteyen üyelerimizden Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal'a on günlük dış gündelik verilmesi hakkındaki önerinin onaylanmasına,

7 — Ortaçağ Kolundan gelen kararlar okunarak şunlara karar verildi:

a) Avrupa'nın bellibaşlı kitaplıklarında kataloglara geçmemiş Türkçe, Arapça ve Farsca yazmaları saptamak üzere geçen yıl yapılan çalışmaların sürdürülmesi amacıyla Prof. Dr. Adnan Erzi, Prof. Dr. Ali Sevim, Prof. Dr. Tahsin Yazıcı ve Prof. Dr. Yaşar Yücel'in görevlendirilmesine,

b) Myriokephalon savaş alanıyla Silifke dolaylarında tarihî araştırmalar yapacak olan üyelerimizden Prof. Dr. Semavî Eyice'ye 12.500 liralık bilimsel araştırma yardımı yapılmasına,

c) Bundan sonra bütçeye gerekli ödeneğin konabilmesi için bilimsel araştırma önerilerinin yılbaşından önce yönetmeliğe uygun olarak Yönetim Kuruluna bildirilmesine,

ç) 1975 yılı Eylül'ünde Budapeşte'de toplanacak olan "Uluslararası Türk Sanatı Kongresi"ne üyelerimizden Prof. Dr. Semavî Eyice'nin katılmasına ve yolluğunun Kurum'ca ödenmesine,

8 — Yeniçağ Kolundan gelen kararlar okunarak şunlara karar verildi:

a) Ahilikle ilgili çalışmaların Prof. Dr. Neşet Çağatay ve Dr. Hâmit Koşay'dan oluşan bir komisyonca yürütülmesine,

b) 22-29 Ağustos 1975 tarihleri arasında San Fransisko'da toplanacak olan Uluslararası XIV. Tarihî Bilimler Kongresine Amerikan Tarih Kurumunca yol parası verilmek üzere çağırılan Ord. Prof. Enver Ziya Karal'a toplantı süresince gündelik verilmesine,

c) Aynı kongreye Kurumumuzdan katılacak olan Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal ile Prof. Tayyib Gökbilgin'e gerekli yolluğun ödenmesine,

ç) 21-27 Eylül 1975 tarihleri arasında Budapeşte'de toplanacak olan "Uluslararası Türk Sanatı Kongresi"ne üyelerimizden Prof. Dr. Cengiz Orhonlu'nun katılmasına ve yolluğunun Kurumca ödenmesine,

Gündemin 17 nci maddesine geçilerek telif hakları ücretlerinin artırılması hakkında 8 üyenin birlikte verdikleri önerinin yönetmelik düzeltilmesini gerektirdiğinden öteki yönetmeliklerle birlikte görüşülmesine karar verildi.

Gündemde görüşülecek başka bir konu kalmadığından Genel Kurul toplantısına saat 19,30 da son verildi.

TÜRK TARİH KURUMU YÖNETİM KURULUNUN 1974 ÇALIŞMA YILI RAPORU

Genel Kurulun Sayın Üyeleri,
Yönetim Kurulunun 1974 çalışma yılı raporunu sunuyoruz :

BÜTÇE DURUMU

Kurumumuzun 1974 yılı gelir ve giderleri aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir:

A. GELİRLER

Bölüm	Gelirin Çeşidi	Bütçeye Konan		Sağlanan	
		Lira	Krş.	Lira	Krş.
I	Kurumun artırımından	200.000,—			
II	Atatürk vasiyeti geliri	5.550.000,—		5.698.313,14	
III	Üye ödentileri	1.800,—		1.980,—	
IV	Yayın gelirleri	300.000,—		518.730,95	
V	Basımevi geliri	1.300.000,—		1.299.675,36	
VI	Türlü gelirler	250.000,—		239.911,15	
	TOPLAM	7.601.800,—		7.758.610,60	

B. GİDERLER

Bölüm	Giderlerin Çeşidi	Bütçeye Konan		Harcanan	
		Lira	Krş.	Lira	Krş.
I	Görevli giderleri	2.982.760,—		2.497.426,37	
II	İdarî giderler	600.000,—		419.731,02	
III	Bilimsel giderler	2.875.000,—		2.295.788,86	
IV	Yatırımlar ve yatırımla ilgili giderler	1.144.040,—		343.682,84	
	TOPLAM	7.601.800,—		5.556.629,09	

Bu tablolarda görüldüğü üzere Kurumumuzun 1974 yılı gelirleri bütçede tasarlanan gelirlerden 156.810 lira 60 kuruş fazla görünmekte ise de, Kurum artırımından alınması öngörülen fakat alınmayan 200.000 lirayı da buna eklersek gerçek fazlalığın 356.810 lira 60 kuruş olduğu görülür. Bunun 148.313 lirası Atatürk vasiyeti gelirinden, 180 lirası üye ödentilerinden, 218.730 lirası da yayın satışlarından elde edilmiştir. Basımevi gelirinden 325 lira, türlü gelirlerden de 10.089 lira gelir eksikliği olmuştur.

Giderlerimiz ise bütçede öngörülen giderlerden 2.045.170 lira 91 kuruş eksiktir. Bu tasarrufun 485.334 lirası görevli giderleri bölümünden, 180.269 lirası idarî giderler bölümünden, 579.212 lirası bilimsel giderler bölümünden, 800.357 lirası da yatırımlar ve yatırımla ilgili giderler bölümünden sağlanmıştır. Gerçek gelirlerimizle gerçek giderlerimiz arasında görülen 2.201.981 lira 51 kuruş Kurum artırımına alınmıştır.

YAYIN İŞLERİ

Bu yıl içinde şu eserlerin basımı bitmiş ve yayınlanmıştır:

- 1 - YUSUF HAS HACİB: *Kutadgu Bilig* (2. baskı).
  - 2 - CEVDET BAYBURTLUOĞLU: *Erythrai*.
  - 3 - FAİK REŞİT UNAT: *Hicrî Tarihleri Miladî Tarihe Çevirme Kılavuzu* (4. baskı).
  - 4 - DÜNDAR GÜNDAY: *Arşiv Belgelerinde Siyakat Yazısı, Özellikleri ve Divan Rakamları*.
  - 5 - HAYRİ ERTEM: *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadoluşunun Florası*.
  - 6 - İSMAİL HAKKI UZUNÇARŞILI: *Çandarlı Vezir Ailesi*.
  - 7 - *Beyrûni'ye Armağan*.
  - 8 - AFET İNAN: *Piri Reis'in Hayatı ve Eserleri, (Amerika'nın En Eski Haritası)*.
  - 9 - HALİT ONGAN: *Ankara'nın 2 Numaralı Şeriyeye Sicili*.
  - 10 - HİKMET BAYUR: *XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyasası Üzerindeki Etkileri*.
  - 11 - *Atatürk ve Cumhuriyet* (Sergi kataloğu).
  - 12 - *Mustafa Kemal Arıburnu'nda* (Sergi kataloğu).
  - 13 - *Belleten 149 - 152*.
- Şu eserlerin baskıları bitmek üzeredir:
- 1 - RUDOLF NAUMAN: *Eski Anadolu Mimarlığı*.
  - 2 - BAHADIR ALKİM: *Yesemek Taşocağı ve Heykel Atelyesi*.
  - 3 - JALE İNAN: *Side'nin Roma Devri Heykeltraşlığı* (Türkçe ve İngilizce).
  - 4 - ÖMER LÜTFİ BARKAN: *Süleymaniye Cami ve İmaretini İnşaatına ait Muhasebe Defterleri, Ferman ve Kayıtlar* (II. Cilt.)
  - 5 - CEVDET ÇULPAN: *Türk Taşköprüleri*.
  - 6 - MEVRURE TOSUN ve KADRIYE YALVAÇ: *Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi Şaduka Fermanı*.
  - 7 - AFET İNAN: *Life and Works of Piri Reis*.
  - 8 - İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan.
  - 9 - W. HEYD: *Yakın Doğu Ticaret Tarihi* (I. cilt).
  - 10 - İSMAİL HAKKI UZUNÇARŞILI: *Osmanlı Tarihi* II. cilt (3. baskı).

- 11 - ÖMER LÜTFİ BARKAN: *Hüdavendigâr Livası Sayım Defterleri* (I. cilt).
 12 - ULUĞ İĞDEMİR: *Heyeti Temsiliye Tutanakları*.
 13 - *Belgeler S. 13 - 15*.

Bu yıl içinde şu eserlerin baskısına başlanmıştır:

- 1 - TAHSİN YAZICI: *Menakıb-ı İbrahim Gülşeni*.
 2 - ARIF MÜFİD MANSEL: *Side 1947 - 1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları*.
 3 - SABAHAT ATLAN: *1947 - 1967 Yılları Side Kazıları Sırasında Elde Edilen Sikkeler*.
 4 - PAUL KNOBLAUCH: *Die Hafenanlagen und die anschließenden Seemauern von Side (Side'nin Liman Tesisleri ve bunlara bağlı Deniz Surları)*.
 5 - ÖMÜR BAKIRER: *Anadolu'da Mihrabların Gelişmesi*.
 6 - *Cumhuriyetin 50. yılı Semineri*.
 7 - ADNAN ERZİ: *Türk ve Türkiye Tarihi ve Kültürü Araştırmaları Bibliyografyası* (II. cilt).
 8 - *Tahsin Uzer'in Anıları*.
 9 - YAHYA AKYÜZ: *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamu Oyu (1919 - 1922)*.
 10 - *Atatürk Yıllık Konferansları* (V. cilt).
 11 - BİLÂL ŞİMŞİR: *İngiliz Belgelerinde Atatürk* (II. cilt).

Bu yıl içinde şu eserlerin basılmasına karar verilmiştir:

- 1 - ERDOĞAN MERÇİL: *Fars Atabegleri ve Salgurlar*.
 2 - *Menakıb-el-Arifin* (II. baskı).
 3 - ABDÜLKADİR İNAN: *Makaleler ve İncelemeler* (II. cilt).
 4 - HASAN BEY ZADE AHMET PAŞA: *Tâcü't-Tevarih Zevli*.
 5 - KINALI ZADE HASAN ÇELEBİ: *Tezkiret'üs-Şüera*.

ULUSLARARASI KONGRELER VE TOPLANTILAR

Genel Kurul'un 14 Nisan 1974 günkü toplantısında verilen, ayrıca Yönetim Kurulu'nca alınan kararlara göre bu yıl uluslararası 3 kongre ile 3 simpozyuma katılmış bulunuyoruz. Bunları sırasıyla sunuyoruz:

§ 24-26 Nisan 1974 tarihleri arasında Belgrad'da toplanan "Uluslararası Balkanlarda Ortaçağ Camcılığı Sanatı Konferansı"na üyelerimizden Prof. Dr. Semavi Eyice katılmıştır. Arkadaşımız konferansa "Bizans'ta İç Mimaride Aydınlatmada Kullanılan Cam ve Bunun Türk Cam Sanatı ile Münasebeti" konusunda bir bildiri sunmuştur. Arkadaşımızın konferans hakkında verdiği ayrıntılı raporu Belleten'in Ocak 1975 sayısında yayınlamış bulunuyoruz.

§ 15-20 Haziran 1974 tarihleri arasında Amerika'nın Princeton Üniversitesinde düzenlenen "Orta Doğu'nun Ekonomik Tarihi" konulu simpozyum'a üyelerimizden Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan'la Prof. Dr. Cengiz Orhonlu yollukları Üniversitece vermek suretiyle davet edilmişlerdi. Kurumumuz her iki arkadaşımıza yalnız onar günlük oturma gündeliği ödemiştir. Simpozyum'a Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan "15 ve 16 ncı Yüzyıllarda Türkiye Şehirlerinin Sosyal ve Ekonomik Bünyesi" konusunda, Prof. Dr. Cengiz Orhonlu ise "Osmanlı Devrinde İstanbul'da Kayıkçılık ve Kayık İşletmeciliği" konusunda birer bildiri sunmuşlardır.

§ 27-29 Ağustos 1974 tarihleri arasında Japonya'nın Tokyo ve Kyoto şehirlerinde toplanan "Uluslararası XIV. Bilim Tarihi Kongresi"ne üyelerimizden Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı katılmıştır. Arkadaşımız kongreye Farabi'nin küçük, fakat çok önemli bir risalesini ilk defa olarak tanıtan bir bildiri sunmuş, kongrede bir seksiyona başkanlık etmiş, ayrıca Japonya'nın en büyük bir gazetesinin düzenlediği "Eski ve Modern Bilimler, Doğu ve Batı Bilimleri ve Bilimin Kötüye Kullanılması" sorunları üzerine kongreye katılan yabancı üyelere üçü ile iki Japon profesöründen oluşan açık oturuma da katılmıştır.

§ 2-6 Eylül 1974 tarihleri arasında Madrid'te toplanan "Uluslararası VI. Klâsik Etüdler Kongresi"ne üyelerimizden Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal katılmıştır. Arkadaşımız Kongreye "Frig Sanatı" konusunda bir bildiri sunmuştur.

§ 4-13 Eylül 1974'de Bükreş'te toplanan "Uluslararası III. Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Kongresi"ne Kurumumuz adına üyelerimizden Prof. Dr. Halil İnalçık, Dr. Hâmit Koşay, Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal, Prof. Dr. Afif Erzen ve Prof. Dr. Cengiz Orhonlu katıldılar. Prof. Dr. Halil İnalçık, Dr. Hâmit Koşay ve Prof. Dr. Cengiz Orhonlu yolluklarını Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Kurumu'ndan almışlar, Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal'la Prof. Dr. Afif Erzen'in yollukları Kurumumuzca ödenmiştir. Arkadaşlarımızdan aldığımız raporlara göre Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal Kongreye "II. Abdülhamid'in Bir Balkan Paktı Düşünü ve Girişimleri" konusunda, Dr. Hâmit Koşay "Türkiye'de Esnaf Teşkilâtı (Ahilik) ve Geleneği" konusunda birer bildiri sunmuşlardır. Kongre'de Çağdaş Tarih Komisyonu'nun uğraşı alanı 1900-1938 yılları arasındaki döneme inhisar ettirilerek Güney-Doğu Avrupa ülkelerinin her türlü tarih, kültür, ekonomi ve sosyal hareketlerini incelemesi, daimî büronun Türk Tarih Kurumu Başkanı Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın başkanlığında çeşitli ülkelere seçilecek 9 kişiden kurulu olması, çalışma plânının 1975 yılı içinde Sofya'da yapılacak bir toplantıda hazırlanması karara bağlanmıştır. Uluslararası Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları IV. Kongresinin 1978'de Kurumumuzun da yardımıyla Türkiye'de toplanması kararlaştırılmıştır.

§ 24-26 Eylül 1974'de Napoli'de toplanan "Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Dönemi Simpozyumu"na üyelerimizden Prof. Dr. Adnan Erzi ve Prof. Dr. Şerafettin Turan katıldılar. "Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Dönemi Etüdlere Komitesi" Yönetim Kurulu Başkanı bulunan arkadaşımız Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan, rahatsızlığı nedeni ile bu toplantıya katılamamıştır. Prof. Dr. Adnan Erzi ve Prof. Dr. Şerafettin Turan'ın birlikte verdikleri rapora göre, simpoziumun konusu "Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Dönemi Tarih, Edebiyat ve Dil Kaynakları" olarak saptanmıştır. Simpozyum'a başta Türkiye olmak üzere İtalya, Batı ve Doğu Almanya, Fransa, İngiltere, Macaristan, Yugoslavya, Bulgaristan, Polonya, Avusturya, Amerika Birleşik Devletleri ve Tunus'tan 36 delege katılmıştır. Bunların 9'u Türk delegeleridir.

Prof. Dr. Şerafettin Turan simpozyum'a ilk gün "Şeriye Sicillerinin Tarihi Kaynak Olarak Önemi" konusunda bir bildiri sunmuştur. İlk günkü oturumlardan birine de Prof. Dr. Adnan Erzi başkanlık etmiştir. Komitenin ikinci toplantısı 1976'da Hamburg'da olacaktır. Bu toplantıda "Kaynakların Durumu ve Yayınlanmaları" konusu işlenip, tartışılacaktır. Prof. Dr. Adnan Erzi de "Tarih Kaynakları ve Bib-

liyografik Kontrolü" konularında bir rapor hazırlayarak 1976 toplantısına sunacaktır. Avrupalı ve Amerikalı delegeler Türk Tarih Kurumu'nun desteği olmadan bu çalışmaların organize edilemeyeceğini delegelerimize söylemişlerdir.

KONFERANSLAR

Atatürk Yıllık Konferanslarının XIII. dizisi bu yıl 17 Ocak 1975 de başlamak ve 15 günde bir olmak üzere 10 konferanstan oluşmuştur. Konferansların konularını ve tarihlerini aşağıda sunuyoruz:

- 17 Ocak 1975 Cuma: Rauf İnan: *Öğretim ve Eğitimimizde Atatürkçülük.*
 31 Ocak 1975 Cuma: Prof. Dr. Adnan Erzi: *Mevlâna ve Türkler.*
 14 Şubat 1975 Cuma: Hıfzırrahman Raşit Öymen: *Köy Enstitülerinin Kuruluşunun Tarihi ve Problemleri.*
 28 Şubat 1975 Cuma: Prof. Dr. Şhabettin Tekindağ: *Osmanlı Devletinin Kuruluşu Hakkında Yeni Görüşler.*
 14 Mart 1975 Cuma: Süleyman Arısoy: *Atatürk ve Türk Deniz Ekonomisi.*
 28 Mart 1975 Cuma: Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver: *Tarihî Yapılarımızla İlgili Kaynaklar.*
 11 Nisan 1975 Cuma: Uğur Derman: *Tarihimizde Kullanılan Yazı Araç ve Gereçleri.*
 25 Nisan 1975 Cuma: Prof. Dr. Afif Erzen: *İlkçağ Tarihinde Kıbrıs.*
 9 Mayıs 1975 Cuma: Prof. Dr. Semavi Eyice: *Tarih İçinde İstanbul ve Şehrin Gelişmesi.*
 23 Mayıs 1975 Cuma: Prof. Dr. Bahadır Alkım: *1971 - 1974 Tarihleri Arasında Samsun Bölgesinde Geliştirilen Arkeolojik Araştırmalar.*

Ayrıca 13 Ocak 1975 de ünlü Fransız bilginlerinden Collège de France'ta Eski Anadolu Dilleri ve Uygarlıkları derslerini okutan Prof. Dr. Emanuél Laroche "Les dialectes hittites et le problème géographique" konusunda Kurumumuzda bir konferans vermiştir.

İSMET İNÖNÜ'NÜN I. ÖLÜM YILDÖNÜMÜ ANMA TÖRENİ

Büyük asker ve devlet adamı İsmet İnönü'nün I. ölüm yıldönümü dolayısıyla 25 Aralık 1974'de Kurumumuz konferans salonunda bir anma töreni düzenlenmiştir. Seçkin bir davetli ve dinleyici topluluğunun izlediği bu törende sırasıyla Sayın Başbakan Ord. Prof. Dr. Sadi İrmak, Sayın Prof. Dr. Afet İnan ve Başkanımız Sayın Ord. Prof. Enver Ziya Karal birer konuşma yapmışlardır. Bu konuşmaları Belleten'in Ocak 1975 sayısında yayınlamış bulunuyoruz.

SERGİLER

§ Yapı ve Kredi Bankası Kültür ve Sanat Hizmetleri dizisi içinde 113. sergisini İstanbul'da Kurumumuzun çalışmalarına ve yayınlarına ayırmak nezaket ve ilgisini göstermiştir. 22 Nisan ile 11 Mayıs 1974 tarihleri arasında Banka'nın Galatasaray'daki genel merkezi sergi salonunda düzenlenen bu sergi çok büyük ilgi görmüştür. Bu münasebetle bir çok kişilerden övgüler ve kitap siparişleri alınmıştır. Banka

ayrıca Türk Tarih Kurumu'nu tanıtan dört sayfalık bir broşür yayınladığı gibi, Son Havadis Gazetesine "Türk Tarih Kurumu hesap veriyor" başlığı altında sergiyi ve Kurum'un çalışmalarını konu alan bir makalenin de yayınlanmasına aracılık etmiştir. Yapı ve Kredi Bankasının bu değerli girişimine huzurunuzda teşekkürlerimizi sunmak isteriz.

Ş Ankara Tıp Fakültesi profesörlerinden Dr. Demir Uğur, Atatürk'e beslediği derin sevgi ve bağlılığın etkisiyle Arıburnu savaşlarını içeren "Mustafa Kemal Arıburnu'nda" adını verdiği sergiyi Arıburnu savaşlarının 59. yıldönümü dolayısıyla 25 Nisan 1974'de Kurumumuzda düzenlemiştir. Arıburnu savaşlarını stratejik ve taktik yönleriyle inceleyen, plân, kroki ve kabartma haritalarını da bizzat hazırlayan Sayın Prof. Dr. Demir Uğur'un sergisini başkanımız Ord. Prof. Enver Ziya Karal çok duygulu bir konuşma ile açmış, Arıburnu'nda son erine kadar şehit olan 57. alayın şehit komutanı Hasan Avni Bey'in oğlu olan Senato Başkanımız Sayın Tekin Arıburun da, Atatürk'den dinlediği anılarına dayanarak bu savaşlar hakkında geniş bilgi veren bir konuşma yapmıştır. Sergi büyük ilgi görmüş, Kurumumuz serginin kataloğunu, kataloglar dizininin dördüncü yapıtı olarak yayınlamıştır.

YİTİRDİĞİMİZ ÜYELER

Bu yıl Kurumumuz iki değerli üyesini yitirmek bahtsızlığına uğramıştır. 25 Temmuz 1974'de geçen yıl Kurumumuzun asıl üyeliğine seçilmiş olan Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Prehistorya Kürsüsü profesörlüğünden emekli Prof. Dr. Kılıç Kökten, 18 Ocak 1975'te de Kurumumuzun 1938 den beri asıl üyesi olan yurdumuzun ilk arkeolog doktoru, çok değerli bilim adamı İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Kürsüsü Başkanı Ord. Prof. Dr. Arif Müfid Mansel aramızdan ayrılmış bulunuyorlar. Her iki arkadaşımızın hâtırasını huzurunuzda saygı ile anıyoruz.

HALKEVLERİNE YAPILAN YARDIMLAR

Geçen yıllarda olduğu gibi bu yıl da Halkevleri Genel Merkezince hazırlanan "Atatürk ve Halkevleri" adlı yapıtı bütün masrafları Kurumumuzca ödenmek suretiyle bastırılmış ve Halkevlerine armağan etmiş bulunuyoruz.

SATIN ALINAN VE BAĞIŞLANAN ARŞİVLER

Bay Selâmi Erkut'un elinde bulunan İsmet İnönü'ye ait 80 parça belge 7500 lira bedelle satın alındığı gibi, eski sadrazamlardan Tevfik Paşa'nın oğlu Sayın İsmail Hakkı Okday babasından kalan ve kendisinin topladığı binlerce belgeyi Kurumumuza armağan etmiştir.

Hatay'ın eski cumhurbaşkanı Sayın Tayfur Sökmen Hatay konusuyla ilgili anılarıyla bazı belgeleri Kurumumuza bağışlamış, oğlu Sayın Murat Sökmen de Hatay bayrağı ile elindeki bazı resim ve belgeleri Kurumumuza vermişlerdir.

Eski İçişleri Bakanlarından Sayın Şükrü Sökmensüer de Hatay konusuna ve Hatay'ın işgali sırasında hükümet başkanı ve ilgili kişilerin 1938 yazında İstanbul'da

Savanora yanında Atatürk'le yaptıkları görüşmeyi ve aynı konuya ait anılarını banda almamıza izin vermiş ve Hatay'a ait büyük bir fotoğraf albümünün kopyelerini almamıza da müsaade etmiştir.

Gerek Sayın İsmail Hakkı Okday'a, gerekse Sayın Tayfur ve Murat Sökmen'e ve Sayın Şükrü Sökmenşüer'e içten şükranlarımızı sunarız.

AVRUPA KİTAPLIKLARINDA KATALOGLARA GEÇMEMİŞ YAZMA ESERLERİN İNCELENMESİ

1974 Genel Kurulu'nda verilen karar gereğince Avrupa'nın çeşitli kitaplıklarında kataloglara geçmemiş yazma eserlerin saptanması amacıyla üyelerimizden Prof. Dr. Adnan Erzi, Prof. Dr. Şerafettin Turan, Prof. Dr. Ali Sevim ve muhabir üyemiz Prof. Dr. Yaşar Yücel görevlendirilmişlerdir. Arkadaşlarımız görevlerini yapmışlar, raporlarını da vermişlerdir. Bu raporlar Belleten'de yayınlanacaktır.

"ATATÜRK VE DEVRİMLERİ ARAŞTIRMA MERKEZİ" NİN ÇALIŞMALARI

"Atatürk ve Devrimleri Araştırma Merkezi"nin 1974 yılı çalışmaları şöylece özetlenebilir:

a) 1974 yılı sonuna kadar merkezce toplanan Atatürk ve devrimleri ile ilgili eserlerin sayısı 3045'e yükselmiştir. Geçen yıl bu sayı 2866 idi. Bunların fişleri yazılarak ek kataloğa geçirilmiştir.

b) Makale ve haber fişlerinin sayısı 59.342'yi bulmuştur. Geçen yıl bu sayı 53.777 idi. Merkez çalışmalarının daha belirgin konular içinde kalması Yönetim Kurulunca saptanmış olduğundan makale ve haber fişlerinin sayısındaki artış oranı azalmıştır.

c) Yıl sonuna kadar işlemi tamamlanarak sınıflandırılan ve dosyalarına giren kupür sayısı 58.048'i bulmuştur. Geçen yıl bu sayı 50.921 idi.

ç) Yıl sonuna kadar Atatürk ve devrimleri ile ilgili tefrikaların sayısı 523'e yükselmiştir. Geçen yıl bu sayı 450 idi.

KİTAPLIK ÇALIŞMALARI

Kitaplığımızın 1974 yılı içindeki çalışma ve gelişmelerini de şöylece özetleyebiliriz:

Sağlanan kitap ve dergiler :

Bu yıl içinde 282'si satın alma, 1077'si değişim ve bağış yoluyla toplam 1359 kitap ile, 377'si satın alma, 1386'sı değişim ve armağan yoluyla toplam 1763 dergi, 1496'sı satın alma, 485'i armağan yoluyla toplam 1981 gazete, 121 harita, 10 yazma, 7 fotokopi, 14 mikrofilm Kitaplığımıza girmiş bulunmaktadır.

Bunların fişleri ve demirbaş kayıtları tamamlanmış, okuyucuların faydalanmasına sunulmuştur.

Kataloglama :

a) Geçen yıl dökümü yapılmış olan Kâzım Orbay arşivinin dizini tamamlanmıştır.

b) Katalog yenileme işlemine devam edilmiş, gazete kupürleri zarflanarak fişleri hazırlanmıştır.

c) Bay Selâmi Erkut'tan satın alınan İsmet İnönü ile ilgili belgeler sınıflandırılarak fişlenmiştir.

Kitap deposu :

1974 yılı sonunda kitap varlığımız 64.573'ü basılmış kitaplar, 63.280'i dergiler, 775 tanesi de yazma eserler olmak üzere 128.628'e yükselmiştir.

Ciltleme :

Yıl içinde 501 kitap ve dergi ciltlenmiştir.

Okunan kitap sayısı :

Tutulan hesaplara göre Kitaplığımızda bu yıl 13.943 kitap, 3354 dergi ve 361 gazete okunmuş veya okunmak üzere Kitaplık dışına verilmiştir.

Değişim :

Dış ülkeler bilim kurumları ve bilim adamlarıyla yapılan Kurum yayınları değişimi devam etmiş ve bunların sayısı 242'yi bulmuştur.

Parasız yayın dağıtımı ve kitap yardımı :

Bu yıl çıkan Kurum yayınlarından 20 kitap, 4 sayı Belleten asıl, şeref ve muhabir üyelerimizden başka Türkiye içinde 104 kişi, 67 kurum, müze ve kitaplığa parasız gönderilmiştir.

Ayrıca köy okullarıyla köy kitaplıklarından kitap yardımı isteyenlerden 19 kitaplığa Atatürk yayınlarından, ayrı basımlardan ve Kurum için gereksiz olup kayda geçmemiş depo fazlası kitaplardan armağanlar yapılmıştır.

Kitaplık Komisyonu :

İhtiyaç oldukça toplanan Kitaplık Komisyonumuz Kitaplıkla ilgili çeşitli konuları ve kitap alım işlerini görüşerek karara bağlamıştır.

K A Z I L A R

Eskişehir Kolun'ca verilen kararlara uyularak bu yıl da Alacahöyük, Perge, Kültepe, Maşathöyük, Konya Karahöyüğü, Bayraklı, Van - Çavuştepe, Van Kalesi, Acemhöyük, Niğdenin Tepebağlar höyüğü, Samsun Bölgesi ve Erythrai'de kazılar sürdürülmüştür.

Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü bu yıl da kazılarımıza yardımlarını esirgememiştir. Bakanlığın yakın ilgisine huzurunuzda teşekkürü ödev sayarız.

Bu yılki kazılar hakkında kazı kurulları başkanlarından aldığımız raporları olduğu gibi sunuyoruz:

1 — *Alaca Höyük Kazısı 1974 Çalışmaları :*

Alaca Höyük'te 1974 mevsimi kazı çalışmalarına fiilen 19.7.1974 de başlanmış ve aralıksız olarak 9.10.1974 gününe kadar devam edilmiştir.

Kazı Heyeti :

Dr. Hâmit Zübeyir Koşay başkanlığında, Mimar Arkeolog Mahmut Akok, Müzeler Genel Müdürlüğü temsilcisi Arkeolog Doğu Mermerci, Foto Uzmanı Selâhattin Öztartan, Restoratör Süleyman Yalçın ve Muhasip Ahmet Bekçi'den kurulmuştur.

Bu mevsim Alaca Höyük'te arkeolojik kazılara geniş ölçüde devam edilmekle beraber, kazı yerinde 1938 den beri meydana çıkarılmış ve yerlerinde korunması gerekli bulunan mimarî eserlerinin restorasyonuna da önem verilmiştir. Bu amaçla, Poternli kapının alt geçitinde esaslı onarımlar yapılmıştır.

Hitit Büyük İmparatorluk çağı, Büyük Mabetsaray binasını doğudan koruyan, Şevdivarlı Setdin yıkılma tehlikesi gösteren, kuzey ucu da esaslı bir şekilde onarılmıştır.

Turistlerin ören yerini rahat ve kolay görüp gezebilmeleri için, kazı alanında yeni tanzim ve düzeltmeler yapılmıştır.

Kazı Çalışmaları :

1974 mevsimi kazı çalışmaları iki ayrı kısımda yürütülmüştür. Bunlardan biri, Höyüğün kuzey yönünde ve genel plânın $\frac{XXX-XXXIV}{30-40}$ işaretli karelerine rastlamaktadır. 10 x 50 metre yüzölçümünde olan bu kazı yerinin, kuzey tarafından bir metre ve güney tarafında da iki buçuk metre derinliklere inilmiştir.

Üst seviyelerde Türk çağının, evvelce Höyükten kaldırılan yapılarının temel duvarları artıklarına rastlandığı gibi, alt seviyelerde ve bilhassa güneydeki derin kazı çukurunda, iki mimarî seviyeli Firig çağı yapıları duvar ve taban kalıntılarına rastlanılmıştır.

Bu kazı yerinin $\frac{XXX-XXXII}{32-34}$ karelerinde, Büyük Hitit İmparatorluk çağı, şehir sur duvarları temel izleri, Höyük iskân alanını genişletmek amacıyla dışardan taşınan dolgu toprağı da görülmüştür.

Kuzey yöndeki kazının yürütülmesi sırasında, yerleşme tabakaları arasında, çağlarının arkeolojik küçük buluntuları da elde edilmiştir.

1974 çalışma mevsiminin ikinci kazı yeri de, Höyüğün dışında ve Sifenksli kapının güneyine düşen dış şehir alanındadır. Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından geniş ölçüde kamulaştırılan güney alanlarında, Hitit çağı yerleşmeleri sırasında kurulmuş bir dış şehir tesisinin bulunabileceği heyetimizce düşünüldüğünden bu amaçla, Sifenksli kapının 55 metre güneyinde, 3 x 3 metre ölçülerinde, atlamalı kareler şeklinde sıralı, sondaj çukurları açılmağa başlanılmıştır.

Bu kazıların kesin sonuçları henüz alınmamış olmasına rağmen, Höyük çevresinde geçici veya daimî yerleşme tesislerinin bulunabileceği ihtimali artmıştır.

Gelecek mevsim kazılarında bu hususun kesinlikle açıklanabileceği kanısındayız.

Alaca Höyük Kazısı
Başkanı
DR. HÂMİR ZÜBEYR KOŞAY

Arkeolog Mimar
MAHMUT AKOK

2 — 1974 Perge Kazısı :

1974 yılı Perge kazısı, hazırlık safhaları dışta kalmak üzere, 3 Eylül 1974'ten 16 Ekim 1974 tarihine kadar devam etmiştir. Kazı heyeti Ord. Prof. Dr. Arif Müfid Mansel başkanlığında Prof. Dr. Jale İnan, Doç. Dr. Somay Onurkan, Asistan Halük Abbasoğlu ve Ahmet Vedat Çelgin, Yük. Mimar-Arkeolog Ülkü İzmirli, Arkeolog-Desinatör Akif Dâi, Topograf Adnan Şakar, Sanat Tarihçisi Zafer Ertaş, Arkeolog Mehmet Armağan, Gülay Tigrel, arkeoloji öğrencilerinden Füsün Arman, Akın Aksoy, sekreter Münire Ergin'den teşekkül etmiştir. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünü Side Müzesi asistanlarından Mehmet Sami Uzunlu temsil etmiştir.

Bu yılki çalışmalar, iki büyük sütunlu caddenin kavşağındaki meydan ile akropol eteğindeki nymphaeum'un arasında kalan alanda yapılmıştır.

I. Meydanda doğu-batı yöneltisindeki sütunlu caddenin eksenini üzerinde olan ve kazısı 1973 yılında tamamlanan takın, bütün mimarlık parçalarının ayrı ayrı çizimleri yapılmış, birbirleriyle olan ilişkileri ve yapıdaki esas yerleri saptanmıştır. Bu parçalar takın önünde ve arkasındaki alanda ilişkilerine göre yanyana ve üstüste getirilerek düzenlenmiştir. Bu çalışmalar sonunda yapının pek az mimarlık parçalarının eksik olduğu saptanmış ve kâğıt üzerinde kesin bir restitüsyon resmi yapılabilmektedir. Tak tek gözlü olup iki kademeli bir kaide üzerinde yükselmektedir. Takın ayakları her cephede köşe payeleri ile uzuvlandırılmış olup düz bir arkhitrav ile triglyph ve metop frizinden oluşan bir saçaklık taşımaktadır. Saçaklığın üzerinde yer alan kesik alınlık üzerine de takın tabandan 7.66 m. yüksekliğindeki kemeri oturmaktadır. Anıtın üst bölümü köşeler de İon düzeninde üç çeyrek sütunlarla sınırlandırılmış olup bir yazıt kapsamaktadır. Yukardan bir saçaklıkla son bulan takın tüm yüksekliği 10.50 m. dir. Her iki cephede aynı metni iki kez bazı değişikliklerle tekrarlayan yazıt yaklaşık olarak 7.50 m. uzunluğundadır. Bazı eksiklikleri bulunmakla beraber tamamı okunabilen yazıtta Titus'un (79-81) son ve Domitianus'un (81-96) ilk imparatorluk yıllarında Pamphylia ve Lykia eyaletleri sivil ve askerî valisi olan Gaius Caristianus Fronto'nun adı geçmesi anıtı kesinlikle tarihlenemizi sağlamaktadır.

2. Akropol eteğindeki nymphaeum önünden itibaren direkli cadde, kanallı batısında kısmen, doğusunda da taka kadar tamamen temizlenerek cadde ve galeriler meydana çıkarılmıştır. Caddenin batı tarafının kazısı sırasında ufaklı büyüklü 850 yazıt parçası bulunmuştur. Bunlar çeşitli kalınlık ve değişik harf karakterine göre bir kaç yazıtla ilişkin olup Bizans çağına aittir.

3. Kavşağın kuzeydoğu köşesinde 1973 yılında önleri açılan 7 kapının, bu yılki kazılar sonunda, tek bir yapıya ait olmayıp her birinin ayrı bir dükkâna açıldığı saptanmıştır. Bu dükkânların arkasında dar bir yol uzanmaktadır. Dükkânlardan bazıları küçük geçitlerle bu yola açılmaktadır. Kuzeydeki ilk dükkânda, vazo içinde, İkinci Haçlılar Seferi zamanına ait 102 gümüş sikke bulunan bir gömü bulunmuştur.

4. Agoranın güneyi ve direkli caddenin batısındaki iki kilisede yapılan incelemeler sonunda, her iki yapının daha önce bilinen plânları üzerinde bazı değişiklikler ve düzeltmeler yapmak mümkün olmuştur.

5. Kentin tüm plânını çıkartabilmek amacıyla, akropol ve kentin çeşitli yerlerinde topograf Adnan Şakar tarafından topografik çalışmalara devam edilmiştir.

6. Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile birlikte yapılacak onarıma esas olmak üzere, Mimar-Arkeolog Ülkü İzmirligil Agora, Desinatör-Arkeolog Akif Dâi'de geç devir kapısı ve önündeki tak, anıtsal çeşmeye ve propyle yapısının onarım projelerini hazırlamışlardır.

3 — Kültepe Kazısı 1974 Çalışmaları :

Türk Tarih Kurumu ve Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü adına başkanlığmdaki heyet tarafından yürütölen Kültepe (Eski Kaniş) kazılarına, çalışma programımız gereğince, 1974 yılının kazı mevsiminde de devam olunmuştur.

Çalışmalarımızın ağırlık merkezi, son senelerde olduğu gibi, Kaniş krallarının sarayında toplanmıştır. Sitedeki şiddetle yangınlar tahrip edilen büyük sarayın doğu cephesinin kuzeydoğu yarısının büyük bir kısmı (fg/19-23 plan karelerinde) gün ışığına çıkarılmıştır. Buradaki dış duvar tekniği, diğer yönlerdekinden farklı değildir. Yalnız, buna bağlı odaların, diğerlerine bakınca, dikkati çekecek kadar büyük olduğu ve birer salon anlamı taşıdığı görölmektedir. Dış duvarın iri örgü taşları üstünden yükselen kerpiç duvarın ağaç dikmeleri ve yatay kirişleri çok iyi durumda elimize geçmiş ve sarayın bu yöndeki anıtsallığını da ortaya koymuştur. Karumun I b katı ile çağdaş olan bu saray, Hitit İmparatorluk çağı, Truva'da Eski Tunç çağı, Gordion'daki Frig ve nihayet Topkapı Sarayları tipinden farklı olup, Eski Mezopotamya, özellikle, Eski Babil krallarının saray anlayışına, onların modasına uyan bir plan ve üsluba göre inşa edilmiştir. Bu çağda, iki ülke, özellikle, Kaniş ile Eski Babil çağı arasındaki ilişkiler gözönünde tutulursa, bunun anlamı kendiliğinden ortaya çıkar.

Kaniş Sarayı, yapı malzemesinde ve inşa tarzında görölen ayrılığa rağmen, Kuzey Suriye'deki Mari Sarayının, Orta Anadolu'daki daha küçük bir örneğidir. Bu görüş, Acemhöyük'de Prof. Nimet Özgüç tarafından keşfolunan sarayla da doğrulanmıştır.

Saray'da bulunan damga mühür, damga mühür baskılı bullalar, seramik ve diğer eşya, daha önceki kazı mevsimlerinde tablet ve mühürlerin yardımı ile saptanmış olan tarihi doğrulamıştır.

I b katının, ve Mari Kralı Zimrilim çağının Orta Anadolu'daki bu büyük sarayı, batı cephesinde de göröldüğu üzere, daha eski yapı katının içkale surunun temel kalıntısı üstünde inşa edilmiştir. Bu, Karum'un ikinci katı ile çağdaş içkale surunun çapı ve yapı tarzı hakkında esaslı bilgi edinmemizi sağladı. Bu katta bulunan çivi yazılı Assurca tabletler, Karum'un II. katında bulunanların çağdaşdır.

Geç saray iki katlıdır. Biz, zemin katı tetkik ediyoruz. Saray, daha eski sarayın enkazı üstüne inşa edilmiş olduğundan, zayıf kısımlar, blokaj tarzında, taş ve kerpiçle doldurularak geç saraya sağlam bir zemin / taban hazırlanmıştır. Saray, bugünkü şekli ile, U-gg/19-43 plan karelerini, yani, tüm sitedeki kaplamaktadır. Böylece, Anadolu'da çağının en büyük sarayı karşımızdadır.

Kültepe / Kaniş'in batı yarısını kaplayan ve yine resmî binalarla çevrili bulunan alanda genişletilen kazılar sonucunda Karum'un I b ve II. katları ile çağdaş olan

özel yapılarda (P-R/40-43) plan karelerinde) korunan seramik, Karumdakilerin nefasetinde olup, örneklerin bazıları, yeni tipleri temsil etmektedir. Odaların birinde in-situ durumda bulunan iki iri tunç kazan, bu çağda eşsizdir.

Hellenistik ve Roma katlarının sağlam yapıları tarafından tahrip edilmiş olmalarına rağmen, yer-yer de olsa iki safhalı Frig evlerine, boya ile nakışlı, tipik seramiğe ve Gordion'da eski safhaya ait olan tümülüslerde bulunmuş fibula'ların eşleri keşfedilmiştir. Bunların buraya Frig elbiseleri ile beraber getirilmiş olması gerekir.

Mustakil Kapadokya Krallığının çok önemli merkezlerinden biri olan Kültepe' de M.ö. 4. yüzyılın sonundan itibaren 1. ci yüzyılın son çeyreğine kadar inen süre içinde geniş teşkilâtlı yapılara, düzenli özel evlere, sikkelere ve Hellenistik çağın zengin seramiğine raslanmıştır. Roma çağında 300 sene iskâna sahne olan Kültepe'de, bu devrin yapıları son zamanlardaki tahripler yüzünden çok zarar görmüştür. Roma çağının mezarlığı Karum alanında, özellikle onun orta ve güney yarısında taş sandukalardan oluşmuş biçimde görülmektedir.

1948 yılında başlamış olan Kültepe her yıl artan bir ölçüde büyük ve küçük boy yapıtları ortaya koymakta, Anadolu tarihinin başlangıç safhasına ait yazılı belgeleri ve bu çağın hem mimarlık tarihini, hem de arkeolojisini ve sanat tarihini yazdırmakta en büyük paya sahip belgeleri büyük bir cömertlik içinde ortaya koymakta ve müzelerimizi zenginleştiren kaynaklar arasında kendi yerini almaktadır.

Karum'da yapılan, daha küçük ölçüdeki kazılarda, I b katında, yani, Eski Babil Kralı Büyük Hammurabi ile çağdaş şehirde, bu devrin çivi yazılı tabletlerine, silindir mühür baskılı zarflara ve iyi korunmuş özl evlere, ördek biçimli sarpantin tartılara, madenî silahlara ve çeşitli boyutta seramiğe raslandı. Bunun altındaki II. yapı katı enkazında da bu ilk safhanın tabletleri ve mühür baskılı zarf parçaları, Assur ticaret kolonileri çağının esasen zengin olan kolleksiyonlarına yenilerini katmaktadır.

TAHSİN ÖZGÜÇ

4 — Maşat Kazısı 1974 Çalışmaları :

Türk Tarih Kurumu ve Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü adına başkanlığımızdaki heyet tarafından yürütülen Maşat (Yalinyazı) kazılarının ikinci mevsimini, çalışma programımız ve uzun vadeli projemiz çerçevesi içinde, tamamlamış durumdayız. Pontus ile Kuzey Kappadokya arasındaki eski Zela'nın güneyindeki ve bugünkü Maşat ovasının ortasındaki kalker bloklarından biri üstüne kurulmuş olan Höyüğün en önemli medeniyet katı, iki yapı katı ile temsil edilen Hitit çağıdır.

Maşat, Hellenistik, Roma ve Bizans çağlarında iskân alanı olmamıştır. Osmanlı çağında da yakınındaki (Meşhed-i Âbad = Maşat) köyü kurulmuştur.

Höyüğün kuzey ve kuzeydoğu yönünde yürütülen geniş ölçüdeki kazı alanında son medeniyet katını, üç yapı katı halinde görülen (Demir Devri-Frig) çağı temsil etmektedir. Yer-yer enkazı üç metrelik bir kalınlık gösteren bu çağın her üç yapı katına ait binaları küçük evlerden ibarettir. Henüz, bu çağda büyük yapıya raslanmamıştır. Evler 2, 3, 4 odalı olup, temelleri ufak ve orta boylu toplama taşlarla

ör÷lmüştür. Bu taşların çoğu alttaki eski yapı katlarına ait binalardan koparılmıştır. Duvarların tüm taşla ör÷lenleri yanında, kerpiçin de kullanıldığı gör÷lmektedir. Bu mütevazi evlerin duvarları da zayıf-inedir. Bu çağda höyüğün her yönü iskân edilmemiştir. Sadece tepe/sitadel kısmı seçilmiş olup, bu çağ insanları höyüğün geniş terraslarını tercih etmemişlerdir. Bu durum, bir bakıma, Alishar Höyükteki koşullara uymaktadır. Odalar küçüktür; onun için bu yapıları Orta Anadolu'nun diğer merkezlerinde gördüklerimizle, rahatça, mukayese edebiliriz.

Çok çeşitli, zengin görünüşlü seramiğin çoğunluğunu kırmızı, soluk kırmızı, devetüyü ve boz astarlılar teşkil etmektedir. Boya ile nakışlı seramik azınlıktadır; buna rağmen iki grubun kap şekilleri arasında bir ayrılık yoktur. Kap şekilleri ve motifler Orta Anadolu şehirlerinde bulunanların aynı olmakla beraber, Maşat'da, mahallî özelliğe işaret eden ve buraya özgü değişik şekiller de ilk defa karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında ilk defa burada gör÷len ve Kuzey Kappadokya ile Pontus bölgesine yayıldığı anlaşılan ayrı üslûbda insan, kuş ve hayvan tasvirli vazolar az değildir. Bu seramik türü, son kazılarda bol olarak karşımıza çıktı, ve bilgimizi arttırmağa yaradı. Kültepe'de olduğu gibi, burada da Gordion tipi fibulalara, renkli üçgen biçimli, çok iyi traş edilmiş iri mozaik taşlarına raslandı. Maşat bu çağda, etrafındaki bereketli ovardan yararlanan küçük, fakat bir köy halinde olmalıdır. Frig seramiğinin eski, orta ve geç safhasına ait örnekleri üç yapı katına dağılmış durumdadır.

İkinci medeniyet katını M.ö. 1200 yıllarında büyük bir yangınla sona erdirilen Hitit İmparatorluk çağı temsil eder. Böylece bu bölgede, ilk defa olmak üzere, tipik bir İmparatorluk çağı merkezi gün ışığına çıkarılmaktadır.

İmparatorluk çağının son yapı katının önemli binalarından biri tepenin kuzey-doğusunda, doruğa yakın bir yerinde, doğu-batı yönünde kurulmuş olup, temelleri iri taşlarla inşa edilmiştir; taban seviyesinden yükselen taş duvarlar kalın sıvalıdır. Kerpiç örgü, taş örgünün 1 metre üstünden başlamaktadır. Uzun dar dikdörtgen ve kuzeye yakın küçük odalardan ibaret olan bu yapının 8 odası tamamen, 4 odasının da bir kısmı açılmıştır. Odalardan biri, tabanında taş sunak kaidesine göre bir tür kutsal mahallî / *shrine*'ı temsil etmektedir. Bu odada, çok iyi korunmamış olmakla beraber, çok ilginç ve öğretici eserler keşfedildi.

Bu çağın ikinci önemli binası, ancak, yan-yana dizilmiş, üç odası korunmuş olanıdır. İnce kerpiç duvarlı olan bu küçük bina, özel bir evi temsil etmekte olup, tabanları, yerinde bırakılmış çanak-çömlek ile dolu idi. Odaların doğu duvarları erozyon nedeni ile tahribe uğramıştır. Ocak yerleri, ağaç direklerin taban taşları yerinde kalmıştır. Seramik çok öğreticidir. Belirli şekillere inhisar etmekte olup, kalın cidarlı, çoğu mükemmel bir işçiliğın yapıtıdır. Çoğunluğu tabaklar, matralar, uzun boyunlu şişeler teşkil eder. Aralarındaki tipik Miken seramiği ilginç olduğu kadar, bu çağdaki doğu-batı ilişkileri ve kronoloji bakımından da çok önemlidir. Damga mühür baskıları ve tasvirlerin üslûbları bu karşılaştırmayı çok kolaylaştırmaktadır.

İkinci yapı katının başlangıcı M.ö. 16. yüzyılın sonuna veya 15.'nin başlarına kadar yükselen uzunca ömürlü bir mimarlık katıdır. İki kat yapılarının istikameti arasında büyük bir ayrılık vardır. Bu kata ait, büyük, resmî bina, tepenin kuzey ve

doğu yönlerini kaplamak üzere inşa edilmiştir. Bu da büyük bir yangın sonunda tahrip edilmiş ve bütün eşya taşınmıştır. Binanın, depo odaları elimizdedir. Bunların hiçbirinde, tabanları çok iyi korunmuş olmalarına rağmen, ocak ve fırın yerleri bulunmamıştır; yoktur. Uzun-dar depolardan doğuya bakanlardan ikisinin içi, yükseklikleri 2 metreyi bulan, iri küplerle dolu idi. Bu sene, bu resmî yapının 16 dar - uzun depo odası açığa çıkarılmıştır. Binanın kazısı, henüz, bitirilmemiştir. Yapının temelleri taş, duvarları iri kerpiç örgü olup, duvarlarda çok sık ağaç dikmeler kullanılmıştır. Tavanları, oda içindeki, ağaç direkler tutmuştur. Kerpiç duvarlar itina ile ve ince sıva ile sıvanmıştır. Yangının şiddetini ağaç malzemenin bolluğu arttırmıştır. Binanın kuzey yönünü teşkil eden dış duvarları kendini erozyondan kurtaramamıştır. Bu bina iki katlı olmalıdır; oturma ve idare odaları üst kattadır. Kapladığı araziye, plânına ve depo odalarına göre, bu yapının, Maşat'ın resmî idare binasından başka bir anlam ve fonksiyonu olmayacağı, kesinlikle, anlaşılmıştır.

Maşat, Anadolu'nun bu önemli bölgesinin güney ve kuzeydeki çağdışı merkezlerle kurduğu karşılıklı münasebetleri, en iyi şekilde, öğretebilecek bir çevrenin baş şehridir. Henüz, ikinci kazı mevsiminde bulunmamıza rağmen, Maşat, önümüzdeki çalışma dönemlerinde araştırılmış bir bölgenin Eski Tunç, Hitit ve Frig çağlarındaki durumu aydınlığa kavuşacaktır.

TAHSİN ÖZGÜÇ

5 — Konya Karahöyük Kazısı 1974 Çalışmaları:

Türk Tarih Kurumu, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ve Kültür Müsteşarlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü adına yürütülmekte olan Konya Karahöyük kazısı çalışmaları 1974 yılında 9 Ağustos 1974 ile 25 Eylül 1974 tarihleri arasında sürdürülmüştür.

Başkanlığım altında yürütölen kazıda Arkeolog Neriman Tezcan, Hititolog Burhan Balcıoğlu, Müstahzır Osman Karakaya ve Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi öğrencilerinden Erdal Işık, Serap Özdal, Meral Karasu, Cem Karasu ve Kemal Yüksel görev almışlardır. Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünü komiser olarak Konya Müzesinden Arkeolog Osman Ermişler temsil etmiştir.

Daha önceki yıllarda höyüğün zirvesinin kuzey kesimindeki derin O çukurunda yapılmış olan stratigrafi araştırmaları 1974 yılında sürdürölememiştir. Bunun nedeni yağışlar dolayısıyla çukurda meydana gelmiş ve çalışma sırasında meydana gelebilecek çöküntülerin hayatı tehlike yaratmasıdır.

1974 yılında Karahöyük'te iki ayrı kesimde çalışılmıştır. Höyüğün güneyinde köylünün toprak almak suretiyle üst katlarını tahrip ettiği S çukurunda daha önceki yıllarda başlamış olan çalışmalar çukurun güney ve kuzey batı kısımlarında genişletilmiştir. Bu kısımlarda V. ve VI. katların mimari kalıntıları meydana çıkarılmıştır. Çok harap ve zayıf bir biçimde ele geçmiş olan bu katların önemli "Intermediate" tipindeki seramik örneklerinin artmasına yardımcı olmalarıdır. Çoğu kırık, dökük ve yıpranmış durumda ele geçmiş olan parçalar arasında bazı yüksek kaliteli örnekler de bulunmaktadır.

1973 yılındaki çalışmalarımızın son günlerinde höyüğün kuzey batısında T çukurunda bazı kısımları köylü tarafından taş aranmak amacıyla kazılmış I. kata

ait bir yapının meydana çıkarılmasına başlamıştık. Bu alanda 1974 kazı yılında genişliğine çalıştık ve Karahöyük'te 1955 yılında L çukurunda I. katta bulduğumuz saraydan sonra ikinci büyük yapının kalıntılarını elde ettik. 1973 yılında kazdığımız odalara ilâve olarak daha bir miktar oda meydana çıkardık. Odaların duvarları Karahöyük'teki diğer yapılara nazaran normalin üstünde bir kalınlık göstermektedir. Oda kapıları tahrip edilmiş durumdadır.

Burada bir tek yapı kompleksinin söz konusu olduğunu sanıyoruz. Yapı üç yanında birer cadde ya da sokak ile çevrilmiştir. Bu sokaklar herhalde bir yandan kuzeyde ya da kuzey batıda henüz bulunmamış olan şehir kapısı ile diğer yandan da höyüğün zirvesi ile bağlantı idi. Yapı küçük buluntular bakımından çok zengin olmamakla birlikte burada yine de bazı önemli buluntular elde edilmiştir. Bunlar arasında üzerinde nokta şeklinde oyuklardan meydana gelmiş olan çapa biçiminde bir süs bulunan çok iyi korunmuş durumda kolcuklu bir balta ile üzerindeki tasvirler ve işleme tarzı bakımından henüz hiç bir üslup grubuna sokamadığımız, pişmiş topraktan bir silindir mührü ve biri madeni, kaidesi yuvarlak, üst kısmı koni biçimli ve topuz başlı bir damga mührü ve kaidesi dörtlü yonca yaprağı, üstü koni biçimli, yarısı kırık bir damga mührünü anmak gerekir. Bu damga mühürlerinden iklimin damga kısmında üç hayvan tasviri, sonuncusunun kaidesinin korunmuş kısmında ise bir kartal ile bir arslanın vücudunun arka kısmı görülmektedir. Sonuncu eser Boğazköy'de koloni çağında bulunan bazı damga mühürlerine çok yaklaşmaktadır. Ayrıca bir kaç tanesi yüksek kaliteli olan bir miktar mühür baskısı da ele geçmiştir. Ortasında rozet biçiminde bir ilmek bandının etrafında kendi mihverleri etrafında dönen hayvan başları ile onları çevreleyen bir helezon bandını gösteren mühür şimdiye kadar meydana çıkarılan Karahöyük gliptik eserlerinin en güzel örnekleri arasında yer alabilir. Bu eser Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanmış olan "Konya Civarında Karahöyük Kazılarında Bulunan Silindir ve Damga Mühürleri" adlı eserimizde 94 ve 97 numaralar altında işlenmiş olan damga mühürlerine çok yaklaşmaktadır. Sonuncuları L çukurundaki sarayda bulunmuşlardır. 1974 yılında kazdığımız yapıda bulunan dikkate değer eserler arasında yarım ay biçiminde pişmiş topraktan bir alet üzerine basılmış olan bir silindir mührü yuvarlaması da bulunmaktadır. Birbirini birer baklava samsası meydana getirecek şekilde kesen paralel çizgilerden oluşan kafes biçimli desen ile altında yanyana bir sıra konsantrik daireyi tasvir eden bu mühür baskısı şimdilik ünik bir buluntudur.

Aynı yapıda elde edilen diğer önemli bir buluntu da Karahöyük'te ilk defa olarak meydana çıkarılan yüzük ya da halka biçiminde bir libasyon kabının parçalarıdır. Nazarî olarak tamamlanabilen bu eser Truva'nın ikinci katında bulunan yüzük biçimindeki bir kap ile Boğazköy'de bulunan yüzük biçimindeki rituel kaplar ile İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesinde bulunan ve sonuncuları ile aynı formda bir kap arasında yer almakta ve Hitit örneklerine daha çok yaklaşmaktadır.

ORD. PROF. DR. SEDAT ALP

6 — Bayraklı Kazısı 1974 Çalışmaları:

Bayraklı kazılarına 1974 yılında 11 Temmuz - 31 Ağustos tarihleri arasında Türk Tarih Kurumu, Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü, DTC Fakültesi

ve Ege Üniversitesi adına devam edilmiştir. Kazı heyeti imza sahibinin başkanlığında Asistan Dr. Coşkun Özgünel, Asistan Dr. Tomris Bakır, Asistan Dr. Vedat İdil, Kurum fotoğrafçısı Mehmet Ali Düğenci, Mimar Mehmet Erol, Mimar yardımcısı Ali Günvar, Preparatör Mehmet Tunçdağ, Arkeolog Aysun Erdost, Celâl Çamlı, Aynur Dinçer, Servet Alpargun, Siret Çeyrekbaşı, Yasemin Gökoğlu ve öğrenci Şermin Nöker'den oluşmakta idi.

Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğünü Arkeolog Nurettin Çelem temsil etmiştir.

1974 yılı kazılarında Bayraklı'da dördüncü, beşinci ve altıncı yüzyıl katlarında çalışılmıştır.

Dördüncü yüzyıl tabakası 1973 te güneye doğru genişletilmiş, böylece bu yüzyıla ait yerleşme hakkında daha geniş bilgi edinmek olanağı saklanmıştır. Nitekim iki yıllık çalışma sonunda bu kesimde batıdan doğuya, Athena tapınağına doğru uzanan 3 metre genişliğindeki cadde, 24 metre uzunluğunda gün ışığına çıkarılmıştır. Bu caddenin batıdaki uzantısı halen toprak altında olup onun 1975 te meydana çıkarılmasına çalışılacaktır.

A2-G2 × A5-G5 kareleri içindeki dördüncü yüzyıl tabakasının 1972 yılından beri kaldırılmasına başlanmış ve bu kademeli olarak devam edilmiştir. Söz konusu alanın 5. yüzyıl tabakası 1973 te, 6. yüzyıl tabakası da 1974 yılı çalışmaları sırasında kazılmıştır. Bu kesimde 6. yüzyıl tabakasında ortaya çıkarılan Lydion'lu evde geç oryantalizan seramikle birlikte Attika vazoları elde edilmiştir. Aynı kesimde, 1948-51 kazıları sırasında meydana çıkarılan, iyi korunmuş 6. y.y. ait megaron'un karşısında bir 7. yüzyıl megaronu gün ışığına konmuştur. Söz konusu megaronun doğu duvarına ait bir sıra taş fevkalâde güzel işçilik göstermektedir. Bu megaron'un içinde ve dışında müstesna güzellikte oryantalizan vazolar bulunmuştur. Kırık olanlar tamamlandıktan sonra bu küme buluntunun 20 sağlam vazodan ve bir çok kap parçalarından oluştuğu anlaşılmıştır. Söz konusu toplu buluntu Helen arkaik seramiği konusunda Batı Anadolu'da bugüne değin gün ışığına çıkarılan eserlerin en değerlileri arasında yer almaktadır.

7. yüzyıl megaronu ile Athena tapınağı arasındaki H2-M2 × H4-M4 kareleri içinde kalan alanda 6 ve 7. y.y. tabakaları araştırılmıştır. Kent güneye, özellikle doğuya doğru inişli olduğu için bu kesimde elde edilen evlerin batıdakileri 7. y.y., doğudakileri de 6. y.y.'a aittirler. Burada da her iki yüzyıla ait sağlam vazolar bulunmuştur.

B2-D2 × B4-D4 kareleri içine rastlayan yerde 4 y.y. tabakasının kaldırılmasına başlanmış ve bu alanın doğu kesiminde 5. y.y. katına ulaşılmıştır.

1975 yılında söz konusu olan ve A2-A7 × N1-N5 kareleri içinde bulunan büyük alanda 4., 5., 6. ve 7. yüzyıl tabakalarında çalışmaya devam edilecektir. Ayrıca yukarıda söylendiği gibi 4. y.y.'a ait caddenin batı uzantısının bulunduğu şüphesiz olan ve A7-D7 × A10-D10 kareleri içine giren kesim de kazılmaya başlanacaktır. Bu alanın kuzeyinde 1968-1972 yılları sırasında yapılan kazılarda güzel duvarlı, megaron planlı 4. y.y. evleri bulunmuştu. Bu güzel korunmuş evlerden yeni açılacak alanda da ortaya çıkması beklenmektedir. Ayrıca büyük caddenin batıya doğru olan uzantısının da gün ışığına çıkarılmasında yarar olduğu kanısındayız.

7 — *Çavuştepe Kazısı 1974 Çalışmaları :*

Türk Tarih Kurumu, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Van Bölgesi Tarih ve Arkeoloji Araştırmaları Merkezi adına yürütülen Çavuştepe kazısı 1974 yılında Temmuz ortasından, Ağustos ortasına kadar devam etmiştir.

Çavuştepe kazısı, üyelerimizden Prof. Afif Erzen'in başkanlığında, Dr. Taner Tarhan, Dr. Mehmet Özsait, Dr. Veli Sevin, Doktorant Oktay Belli, Arkeolog-Desinatör Akif Dâi, Mimar Ümit Sirel, Fotoğraf Uzmanı Selâmet Taşkın, Kamp Müdiresi Aysel Tarhan, Eskiçağ Tarihi son sınıf öğrencisi Bülent Gürbüz ve Müze Temsilcisi Arkeolog Hâşim Karpuz'dan kurulu bir heyet tarafından yürütülmüştür.

Çavuştepe'de 1974 kazı sezonunda aşağıdaki mahallerde kazı ve sondajlar yapılmış, kalenin mimarisine ve iskân tarihine büyük katkıları olan önemli sonuçlara varılmıştır:

- I. Uç Kale ile Rampalar arasındaki saha
- II. İstinat Duvarlı Yollar
- III. Pithoslu Mekânlar (I)
- IV. Güney Surdaki Sondajlar

I. *Uç Kale ile Rampalar arasındaki saha*: Geçen sezonlardan itibaren kazılmaya başlanan bu sahada, 1974 yılında da çalışmalara devam edilmiştir, 1973 sezonunda açılan kesimden itibaren doğuya doğru, "Çifte Rampalar"ın birleşme alanına kadar, takriben 40.00 m. × 15.00 m.'lik bir sahada çalışılmıştır. Evvelce de belirtildiği gibi, kuzeyde bir sur teasesi ile sınırlanan bu alan, "Çifte Rampalar"ın birleştiği sahaya kadar, muhtelif ebad ve seviyeler gösteren teraslar şeklinde, doğu istikametinde kademeli bir şekilde alçalmaktadır. Bu saha içinde, yer yer toprak seviyesinin hemen altında, üzerleri yassı sal taşları ile kapatılmış "basit taş-sandık mezar" tipinde 47 gömü ortaya çıkarılmıştır. Bunlar, ikinci ve üçüncü iskân evrelerinden daha geç bir safhaya ait gömülerdir. Geçici bir "nekropol" görünümünde olan bu saha tümüyle plâna geçirilmiş olup, gelecek sezonda da çalışmalara devam edilecektir. Ele geçirilen küçük buluntular arasında, Urartu devrine ait bir taş baskı mührü, bronz bir kap, keramikten ayaklı bir kupa ve muhtelif kemik âletler dikkat çekicidir.

II. — *İstinat Duvarlı Yollar*: "Uç Kale" ile "Çifte Rampalar" arasındaki sahanın takriben 20.00 m. güneyinde, yamaçta, doğu-batı istikametinde uzanan, birbirine paralel 3 istinat duvarının teşkil ettiği teraslardan müteşekkildir. Bu terasların mevcudiyeti evvelki sezonlarda yapılan araştırmalarla tespit edilmişti. 1974 yılında, doğu kesimindeki ana kayaya oyulmuş taş yuvarlarından itibaren ("Çifte Rampalar"ın birleşme alanının güney izdüşümündedir) batıya doğru 125.00 m.'lik büyük bir kısmı tümüyle ortaya çıkarılmıştır. Batı ucu "Anıtsal Merdivenler" sahasında son bulmaktadır. İstinat duvarları büyük yassı taşlarla örülmüş olup, teras şeklinde uzanan yolun genişliği de topografik açıya bağlı olarak, 6.30 m. ilâ 4.90 m. arasında değişmektedir. İstinat duvarlarının yükseklikleri ise 1.20 m. - 0.80 m. arasındadır. Zemin, sıkıştırılmış iri mıcırlardan müteşekkildir. Yer yer, döşeme kerpici ve kaldırım şeklinde döşenmiş sal taşlarına da rastlanmıştır. Ayrıca teraslar arasında,

tektonik bakımdan istinat duvarlarını takviye eden, dikey, ara destek duvarları da mevcuttur. Bunlar aynı zamanda, terasların birbirleri ile irtibatını sağlayan "ara merdivenler" yerine geçmektedir. Bu anıtsal mimarinin fonksiyonunu şu şekilde açıklayabiliriz :

a) Sur terasesi dışında kalan yamaç, istinat duvarları ile değerlendirilerek bir teraslama yapılmış, tabiat şartları nedeniyle meydana gelecek olan toprak kayması ve kaybı önlenmiş ve dolayısıyla büyük bir alan kazanılmıştır.

b) Teraslardan müteşekkil bir yol sistemi, "kaleye giriş problemi" ne ışık tutmakta ve esas girişin güneyden olduğu fikrimizi desteklemektedir.

c) Tektonik bakımdan, yamacın üzerine inşa edilmiş olan üst yapı tesislerine tümüyle bir destek sağlamakta ve genel görünüm bakımından da güney yamacının mimarisine bir canlılık getirmektedir.

Burada, çalışmalarımız sırasında karşılaştığımız ilginç bir durumu da belirtmek isterim; açılan yol zemininin bir kesiminde, etrafa dağılmış çok miktarda kömürleşmiş buğday taneleri dikkatimizi çekmiştir. Muhtemeldir ki bunlar, kalenin muhasarası sırasında telaşla kaçırılmaya çalışılan bir buğday çuvalından etrafa saçılan tanelerdir. Buğday tanelerinin tümü usulüne göre toplanarak, incelenmek üzere muhafaza altına alınmıştır.

(III). — *Pithoslu Mekânlar (I)* : "Uç Kale" ile "Tapınak Sahası" arasında yer alan bu yapı kompleksi 1972 kazı sezonunda tespit edilmiş, 1973'de de kazı alanı genişletilerek (I) ve (II) no'lu mekânlar kısmen ortaya çıkarılmıştır. Burası, kalenin doğu-batı istikametinde uzanan ana eksenine dik bir şekilde, kuzey-güney aksında inşa edilmiş olan yanyana iki büyük depodan müteşekkildir. Bu sezon, ortadaki müşterek ara duvarının doğusundaki (I) no'lu mekânda çalışılmış ve güney kesimi tümüyle meydana çıkarılmıştır. Mekânın boyutları 22.75 m. × 6.90 m. olup, tabandan itibaren, mevcut kerpiç duvar yüksekliği doğuda 2.20 m., batı kesiminde ise 3.05 m.'yi bulmaktadır. Taş temeller üzerine inşa edilen kerpiç duvarların kalınlığı 1.45 m.'dir. Buradaki taş temel ve duvar tekniği dikkat çekicidir, bunu 3 ana bölümde inceleyebiliriz:

a) Mevcut taban seviyesinden 2.00 m. kadar yukarıya yükselen doğu duvarının yüksek taş temelleri, ana kayanın meyline uygun bir şekilde kuzeyden güneye doğru, kademeli olarak örülmüştür. Mekânın kuzey-doğu köşesi temelleri ise, ana kayanın duvar şeklinde yontulmasıyla meydana getirilmiştir. Ayrıca taş temellerin önüne, tabandan itibaren tek sıra kerpiç örüldüğü anlaşılmaktadır. Bu ameliye, rutubeti önleme tedbiri ile bağımlı olsa gerekir.

b) (II) no'lu mekân ile müşterek olan batı duvarının taş temellerinde iri bazalt parçalar kullanılmıştır, bunlar yer yer devşirme malzeme intibahını uyandırmaktadır. Üzerinde yükselen kerpiç duvara nisbeten daha geniştir ve temel yüksekliği, mevcut taban seviyesinin 25-30 cm. yukarısına kadar çıkmaktadır.

c) Kompleksin kuzey duvarını ise, "Kuzey Sur" terasesine paralel bir şekilde uzanan "Anıtsal Teras" duvarı teşkil etmektedir ki, "kyklopik dolgu" tekniği inşa edilen bu muazzam duvarın kalınlığı 2.40 m.'yi bulmaktadır. Kuzeye bakan dış yüzü, sur bedenleri gibi muntazam kalker blokları ile örülmüştür, terasesi kurtin ve bastionlarla şekillendirilmiştir.

Karmir-Blur ve Adilcevas gibi bazı Urartu merkezlerinde gün ışığına çıkarılan büyük “krali depo” binalarının bir benzeri olan bu yapı kompleksi, buluntu bakımından da zengin ve dikkat çekicidir. Mekânın tümüyle açılan güney kesiminde, binanın aksında dörtlü muntasam dizilerle sıralanmış 30 adet büyük boy pithos bulunmaktadır (ortalama yükseklik 1.90 m.; karın çapı 1.50 m.; cidar 04 m.). Mekânın kuzey kesimi de açıldığında sayılarının 56’yı bulacağını tahmin etmekteyiz. Birinci sınıf yapıtlardır, omuz ve karın üzerleri kabartma halat motifleri ve “kutsal Haldi damgası” ile bezelidir. Ancak bunların tümü kalenin tahribi esnasında, gömülü buldukları omuz hizasından kırılmıştır. Hemen hemen her pithosun içinde, bu kırık parçalar üzerinde, “ölçek”, içine koyulan “sıvı” ve “zahire” cinsini belirten çivi yazılı kitâbeleri ele geçirilmiştir. Pithosların buluntu durumları, tahrip izleri ve binanın fonksiyonu ile bağlantılı olarak başlıca şu hususlar tespit edilmiştir.

a) (I) ve (II) no’lu mekânlardan müteşekkil bu yapı kompleksi, halen Çavuştepe kalesinin en büyük zahire deposunu teşkil etmektedir. Zira 1963-1964 kazı dönemlerinde Tapınağın güneyindeki magazinlerde meydana çıkarılan depo, tek mekânlı olup, pithos adedi bakımından da daha küçük çaptadır. Çünkü burası Tapınağın özel deposudur.

b) Bu yapı kompleksi “İskit İstilası” sırasında kısmen tahrip olunmuştur. Yüksek kerpiç duvarların zamanla tabiat şartları nedeniyle kademeli bir şekilde yıkılarak mekânın içini doldurduğu açıkça belli olmaktadır. Çünkü mekânın içinde taban üzerinde bulunan ot tabakası, buranın uzun süre üzeri açık olarak kaldığını belgelemektedir. Bu süre zarfında bazı pithos’lar, istilâcılar tarafından ocak ve tandır olarak kullanılmıştır. Bunların içinde bulunan kesif kül, kömür ve muhtelif hayvan kemikleri bu fikrimizi doğrulamaktadır. Bu tabaka içinde ele geçirilen Urartu devrine ait bir bulla ve mavi boya taşları da dikkati çeken küçük buluntular arasındadır.

c) Tahrip tabakasının altında, bazı pithosların dip kısmında bulunan kömürleşmiş saman, buğday ve arpa kalıntıları, zahirenin bu küplerin içinde ne şekilde muhafaza edildiğini de açıkça göstermektedir. Pithosun dip kısmına ve yanlarına serilen saman tabakası, buğday tanelerinin pithos cidarına temasını önlemektedir. Bu ameliye, pithos içinde zahirenin rutubetlenmesi ve aynı zamanda havalanması için yapılmaktadır. Zira günümüzde de aynı gelenek, Anadolu’nun bir çok köylerinde devam etmektedir.

IV. — *Güney Surdaki Sondajlar* : Güney surda, “kaleye giriş problemi” ile bağlantılı olarak, sistematik bir şekilde muhtelif kesimlerde yer yer ana kayaya kadar varan küçük çapta sondajlar yapılmıştır. Bu ameliyeye gelecek sezonlarda da devam edilecektir.

Geçen kazı dönemlerinde olduğu gibi, bu sezonda da bazı kerpiç duvarların, taş temellerin koruma ve onarımı işlemlerine devam edilmiş, ayrıca istegimiz üzerine Bakanlıkça gönderilen restoratör-mimarlarla birlikte, Çavuştepe kalesinin kademeli olarak restore edilmesini kapsıyan projemiz üzerinde, kazı sahasında bir ön çalışma yapılmıştır.

Bu arada hafriyatın yanısıra Çavuştepe'de, Van Belediyesi'nin büyük maddî ve manevî yardımları ile, müstemlâtıyle birlikte mahallî bir köy evini yansıtan, örnek bir bekçi evi de inşa edilmiştir.

Çavuştepe Kazı Heyeti
Başkanı
PROF. DR. AFİF. ERZEN

8 — *Van Kalesi Kazısı 1974 Çalışmaları :*

Yukarıda zikredilen Kurumlar adına başkanlığım altında aynı ekiple yürütülen Van Kalesi kazıları Ağustos ortasından Eylül başına kadar devam etmiştir. Van Kalesinde 1974 kazı döneminde aşağıda gösterilen yerlerde kazı ve sondajlar yapılmıştır.

I. — *Madır Burç* : Geçen kazı sezonunda muhtelif kesimlerinde kazı ve araştırmalar yaptığımız bu mimarî komplekste çalışmalara devam edilmiştir. Bu seneki araştırmalarımızın ağırlık noktasını, "Madır Burç" un duvarına bitişik olarak inşa edilmiş olan ikinci yapı kompleksindeki kazı ve temel sondajları teşkil etmiştir. Yapılan sondajlarla, doğu duvarına ait taş temellerin ova seviyesinde nihayetlendiği anlaşılmış, ancak kuzey kesimindeki tabii su kaynağı, drenaj yapmamıza rağmen çalışmalarımızı engellemiştir. Bu arada, "Madır Burç"un ve bu ek yapı kompleksinin tüm plân ve röleve çalışmaları tamamlanmıştır.

II. — *Akropolde yapılan araştırmalar* : Urartu devletinin başkenti olan Tuşpa'nın arkeolojik bakımdan stratigrafisini tespit etmek gayesi ile "Van Kalesi"nin "sitadel" kesiminde bazı sondaj çalışmaları yapılmıştır. Bu alan kalenin en yüksek kesimidir. Kuzeyi, Urartu devrine ait yüksek bir sur terasesi üzerine inşa edilmiş Ortaçağ ve Osmanlı tahkimatı ile sınırlanmıştır. Güney kısmını ise, tabii bir şekilde yükselen "Van Kayalığı"nın derin uçurumu yamacında yer alan Urartu duvarları sınırlamaktadır. Sitadele giriş batıdandır. Urartu devrine ait bu esas plânını muhafaza etmiş, ancak muhtelif devirlerde tadilat görmüştür. Rampalı bir yol ile çıkılan giriş kesiminden, araştırma yaptığımız alana varılmaktadır.

a) *I no'lu sondaj* : 4.00 × 4.00 m. ebadında olup, 5.00 m. derinliğe kadar inilmiştir. Bu tranşede özetle şu tabakalar tespit edilmiştir. Satıhtan itibaren 2.50 m. derinliğe kadar, "Geç Osmanlı", "Osmanlı", "Selçuk" ve diğer "Orta Çağ" devirlerine ait tabakalar içinde, bu devirleri belgeliyen muhtelif küçük buluntular ve mimarî kalıntılar gün ışığına çıkarılmıştır. 2.50 m.'nin altında ise Urartu devrine ait "kyklopik" bir duvar bakiyesi tespit edilmiştir ki, bu seviyeden itibaren tipik Urartu kerpiç blokajı devam etmektedir. Bu blokaj 5.00 m. derinliğe kadar takip edilmiştir. Ele geçirilen "boyalı" ve "monokrom" Urartu keramik parçaları dikkat çekicidir.

b) *II no'lu sondaj* : 2.00 m. × 4.00 m. ebadında olup, 2.90 m. derinlikte ana kaya ile nihayetlenmiştir. (I) no'lu tranşede olduğu gibi, tabakalar aynı sırayı takip etmektedir.

Bu sondajlarda tespit edilen tabakalar genel görünümüne göre Urartu seviyesine kadar, tipik Osmanlı, Selçuk ve diğer Orta Çağ kültürleri için homojen birer tabaka-

yı temsil etmeyip, zaman zaman devşirme malzeme ile yapılan dolgu sistemini ve mimarî tadilatları yansıtmaktadır. Fakat bu arada şunu da belirtmek gerekir ki, ele geçirilen küçük buluntular arasında, âdeta bir kolleksiyon niteliğini taşıyan tipik Osmanlı lüleleri, Osmanlı ve Selçuk devirlerine ait çini parçaları, keramikler sanat tarihimiz bakımından çok değerli buluntular olarak dikkatimizi çekmiştir.

Urartu tabakası ise, tam bir kültür katı olmaktan ziyade, tipik bir Urartu dolgu sistemini göstermektedir.

Van Kalesi Kazı Heyeti
Başkanı
PROF. DR. AFİF ERZEN

9 — *Acemhöyük Kazısı 1974 Çalışmaları :*

Türk Tarih Kurumu, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Ankara Üniversitesi adına yürütülen Acemhöyük kazılarına 1974 yılı yaz aylarında da devam edilmiştir. Sahada 8 Temmuz - 15 ağustos 1974 tarihleri arasında ortalama elli işçi ile çalışılmıştır. Başkanlığımızdaki heyet, arkeolog olarak, Dr. Aykut Çınaroğlu, Asistan Uğur Silistreli, Ahmet Özcan, Tekniker Cengiz Erol, Fotoğraf Uzmanı Salahattin Öztartan, ve Restoratör İsmail Fidan'dan kurulu idi. Niğde Müzesi Asistanı Mustafa Demirçubuk devlet temsilcisi olarak görev yaptı.

Kazılar, Hatıplertepesi, Kuzey Ocağı ve Aşağı Şehir olmak üzere üç alanda yürütüldü.

Hatıplertepesi :

Sarıkaya sarayının 140. m. kuzey batısında inşa edilmiş olan yanmış depo binasının kuzey-doğu, güney-doğu ve güneye bakan kısımlarında çalışıldı. Kuzey doğu kısmında köylünün yaptığı tahribatın devam ettiği, fakat planı tamamlamaya yarıyacak kopuk kalıntıların varlığı görüldü. Güneye bakan kısımda yığılmış toprak temizlendi, burada yapının taş temellere kadar zarar gördüğü saptandı ve duvar izleri ile iyi korunmuş tabana erişildi. Taban üstünde bulunan bullalara basılmış damga mühür baskıları arasında, yerli gliptik sanatına önemli katkılarda bulunacak motiflere raslandı. Bunlar arasında çift erkek sfenksli mühür baskısı bilhassa zikre değer.

Höyüğün merkezine ve Sarıkaya'ya bakan güney-doğu istikametindeki kısımda tahribat azdır. Köy halkının mezar kazmak maksadiyle söktüğü kerpiçler, duvarların biçimini önemli derecede bozmamıştır. Burada binanın revaklı bir avlu ile son bulan dış duvarı açığa çıkarılmıştır. Sarıkaya sarayını üç taraftan çeviren revaklı kısımda, taş kaidelere basan direkler saçaklığı tutmaktadır. Burada ise ayaklar, genişliği 50. cm. olan altı adet kerpiçten oluşan ve üç metre uzunluğunda bir kaide meydana getirmiştir. Bunlar ortalama beş buçuk m. aralıklarla yerleştirilmiştir. Böylece tam karşılarında yer aldığı dik gelen duvarlarının taş temellerinin genişliği ile uygunluk sağlanmıştır. Kerpiç kaidelerle onlara paralel dış duvarın taş temelinin uzaklığı bir buçuk metredir. Kerpiç kaideler taş temele dayanmadığı için taşıdıkları saçaklık, sarayınkine bakınca çok hafif olmalıdır. Binanın dış duvarının avluya bakan yüzünde, ve kerpiç kaideler arasında kalan kısımlarında, bir m.

genişliğinde ve binanın temelinde altmış cm. yükseklikte iri taşlardan yapılmış kaldırım, Sarıkaya'dan bakıldığında etkili bir görünüme sahiptir. Taban henüz kazılmıyan alana doğru devam etmektedir. Bunun bir çok sokak veya esas binaya ait ikinci bir yapıya bağlı olup olmadığı önümüzdeki kazı mevsimlerinde belli olacaktır. Revaklı kısmın kuzey-doğu ucu tahrip edilmiştir. Dış duvarlardan itibaren ikinci odada iyi bir şekilde korunmuş ağaç eşiğe raslandı. Bu eşikli oda ile binanın diğer kısmının bağlantısı iyi sağlandığından dış kapının bu kısımda olduğunu düşünüyoruz. Girişten itibaren iç içe uzun odalar, sıralanmıştır. Bunlardan EA-FA / 28 plankareye rastlanyında, mahallî hususiyetlere sahip, uzun boyunlu, düz dipli, çift veya tek kulplu iri testiler kapaklarıyla birlikte bulunmuştur. Zengin tasvirli silindir ve damga mühür baskıları taşıyan bullalar, önemli bir yekûn tutmaktadır. Uzun odaları paralel olarak doğu-batı istikametinde, iç içe odalarda yalnız kırık kapaklı vazolara, kapaklarına ve tabakalara rastlanmıştır. Kuzey-doğu, güney-batı beşinci küp odası, arada boş bir odadan geçildikten sonra altıncı ve çok iyi korunmuş küp odasına erişilmektedir. Bu küp depolarından EA/28 plânkareye oturduğunda altmış bir EA-GA/31 de elli iki küp sayılmıştır. Diğer küp depolarının bir kısmı tahrip sahasına girdiğinden küp sayılarını saptamak mümkün olmamışsa da, bunların da yukardakilerin miktarında olduğu şüphesizdir.

FA/30 plankaredeki iyi korunmuş odanın girişinin karşısında, muntazam kesitli, yangının şiddetinden ufalanmağa hazır durumda bir mermer kaide yerinde ele geçmiştir. Bu odada yüksek hararete ve dumansız olarak yanma sebebiyle, ağaç kısımlar beyaz bir kül yığını halinde kalmıştır; ayrıca kömürleşmiş direk parçaları da tabana düşmüştür. Sarıkaya sarayının üç tarafını çeviren revaklı avlunun direk kaidelerinin mermerden ve muntazam kesilmiş olarak yapıldıklarını dikkate alırsak, tam kapı karşısına rastlayan bu kaidenin de üst kata çıkan merdivenin ana direğinin desteği olduğunu düşünebiliriz. Binanın inşasında çok miktarda ağaç kullanıldığı her tarafta belli olmakla beraber, bu hususa en iyi tanıklık eden FA-GA/-29-30 plankaredeki odadır. Bunun duvarları kırılması çok güç bir cüruf haline geldiği gibi, tabanındaki tahta döşeme de muntazam izler bırakarak cüruflaşmıştır.

Otuz üç oda açığa çıkarılmıştır. Tahrip sahası, ve üst kattaki odalar düşünülecek olursa, yapının Sarıkaya sarayına denk boyutlarda olduğu kendiliğinden anlaşılır.

Kuzey Ocağı :

Acemhöyük'ün kuzey ucundaki hafif yükseklikte, Hatiplertepesinde olduğu gibi, satıhta yanmış yapı izlerine rastlanmakta idi. Yanmış depo binasının buraya kadar genişleyip genişlemediğini veya aynı devre ait başka bir yapının varlığını anlamak amacıyla burada kısa süren bir kazı yaptık. Umduğumuz gibi burasının da en geç iskânının Sarıkaya sarayı ile çağdaş olduğunu gördük. Yanmış bir binanın izleri mevcutsa da duvarlar ve temeller korunmamıştı. Bu durum güneyde yaptığımız sondajda sağlanan ile aynı idi. Taban üzerinde bulunan emziği yandan testi, şarap kırmızısı renginde parlak astarlı kapların en tipik örneklerinden biridir. Burun delikleri ve ağız birer çizgi ile gösterilmiş olan tabii kristalden küçük bir öküz başı Kültepe sarayında bulunmuş olan aynı maddeden yapılmış aslan figürünün

üslûbundadır. Bunun da onun gibi, altın kakmalı olması muhtemeldir. Küçük bir alanda çalışılmış olmasına rağmen, hançer, ok ucu, ve mızrak ucu gibi çeşitli silahlara da rastlanmıştır.

Aşağı Şehir :

Höyüğün kuzey-batısına rastlıyan eteğinde, Hacı Ahmet Kara'nın bahçesinde yapılan kazılarda su seviyesine kadar inilmiştir 1973 yılında kıymetli arkeolojik eserler sakladığımız taş temelli III. kat binasının planını tamamlamak istedikse de eski çağlarda tahrip edilmiş olduğunu gördük. Yalnız satıhtan itibaren bu kata erişildiği esnada daha geç katları incelemek ve geçen yıl elde edilen sonuçları kontrol etmek mümkün oldu. Aşağı Şehirde tespit edilen dört yapı katı eserlerinin Höyük'ün orta ve kuzey-batı ocaklarında incelenen dört yapı katının malzemesiyle karşılaştırılması sonucu, Höyük ve Aşağı Şehir katlarının paralel olduğu saptandı.

NİMET ÖZGÜÇ

10 — Tepebağları Kazısı 1974 Çalışmaları :

Acemhöyük kazılarını yürüten heyet, Niğde Müzesi Asistanı Erol Faydalı'nın da katılımıyla, sahada 29 Mayıs - 27 Haziran tarihleri arasında çalıştı.

Bu yıl da, höyüğün çeşitli alanlarında yapılan araştırmalarla, yüzeye bakınca dört m. derinlikte olduğu anlaşılan Demir Devri katı için gerekli yeri hazırlamak maksadiyle, 1973 de ocaklı kısmı genişlettik. Böylece k/6-10 plankaresinde Roma ve Helenistik devirlere ait katlarda çalıştık. Burada da Bizans devri silik bir kat halinde idi.

Erken Roma devrine ait II. katta evvelce bulunan evlere bağlanamayan duvarlara rastlandı. Tabanları üzerinde fildişi ağırşaklar, bilek taşları, tunç bilezikler ele geçirildi. Kappadokya kırallarından birbirini takip eden üçünün (II. Ariobarzanes, III. Ariobarzanes, X. Ariarthes M.ö. 63-36) sikkelerinden oluşan defineye göre, M.ö. birinci yüzyılda iskân edilmiş olduğu anlaşılan bu kata ait küçük bir çukurda bulunmuş olan eserler ilgi çekicidir. Kaba hamurlu, deve tüyü renginde, geniş ağızlı, dar ve düz dipli kabin ağız kenarından dibine kadar uzanan şerit kulbu, dört bağlantı ile gövdeye birleştirilmiştir. Şarap kırmızısı astarının izleri az miktarda korunmuştur. Açık kahverengi isli tabak ayaklıdır. İç kısmı, merkezde birleşen altı adet ion sütununun etrafında çift dalgalı çizgiye bağlı üzüm salkımlarıyla bezlenmiştir. Bezeme beyaz bir madde ile piştikten sonra tatbik edilmiştir. Kiremit rengi iyi pişmiş bir kulp üzerindeki kabartma kadın torsosu giyilidir.

III. katın geç safhasına ait duvarların bir kısmı, 1973 yılında da bulunan evlere bağlanmıştır. Bu katta koku şişeleri, fildişi ağırşaklar bulunmuştur. III. katın erken safhasına ait tabanı taş döşeli iki odası kısmen açığa çıkarılmıştır. Geri kalan kısmı höyüğün kenarına rastlamakta olup, erozyon sebebiyle kaybolmuştur. Bu tabaka, boyalı seramik ve alabastronlar yardımıyla dördüncü yüzyıla kadar indiği anlaşılan IV. katın, yani Demir Devrinin üstüne kurulmuştur. Bu katın sağlam taş duvarlarının daha eski katı çok tahrip etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Tabanının bir m. kadar altında, bu yıl da bir alabastron bulunmuştur. Gövde kısmı ezilmiş olan

kabın, boynu kısa, dibi düzdür. Omuzu hizasında karşılıklı iki kabartı kulp vazifesi görmektedir.

Üç yıllık kısa devreli araştırmalarla, Tepebağları'nda Demir devrinin geç safhasına erişmiş bulunuyoruz. Önümüzdeki mevsimlerde bunu ve daha erken safhaları araştırmak imkânını bulacağız.

NİMET ÖZGÜÇ

11 — *İkiztepe Kazısının 1974 Dönemi Çalışmaları :*

Üyelerimizden Prof. Dr. U. Bahadır Alkım'ın başkanlığı altında Handan Alkım (Koordinatör - Arkeolog), Dr. Önder Bilgi, Dr. J. Yakar, Arkeolog Nihat Sümer (Samsun Müzesi Müdürü) Yk. Mim.-Arkeolog José Luis Garzón (Madrid Üniversitesi Öğretim Üyelerinden, misafir üye), A. M. Timonier (Keramograf - Arkeolog), Attilâ Aytemur (Restoratör), Revka Mecmal (misafir üye), Aziz Albek (foto uzmanı-Arkeolog), Sabahattin Ağaldağ, Mehmet Âkif Işın ve Yaşar Yıldız'dan oluşan bir kurul tarafından Kurumumuz adına - Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünün ve İstanbul Üniversitesinin katılmasıyla - başlatılan İkiztepe Kazısının ilk dönem çalışmaları 14 Temmuz - 23 Eylül 1974 tarihleri arasında geliştirildi.

İkiztepe Höyük yerleşmesi, Samsun ilinin Bafra ilçesinin 7 km. kadar kuzeybatısında Kızılırmak nehrinin yüzyıllar boyunca getirdiği sel toprağı ile oluşan ovanın içinde doğal dört yükselti üzerinde kurulmuştur.

Bu dönemde İkiztepe Höyüğünün söz konusu yükseltilerinden ikisinde (İkiztepe II ve İkiztepe I) sondajlara girildi.

İkiztepe II'de (B-Sondajı): 22.54 m. yükseklikte olup yerleşmenin kuzey kesiminde yer alan bu Höyüğün tepesinde 5 x 5 m. boyutunda 9 gridden oluşan 225 m² yüzölçümlü bir sondaj çukuru Dr. J. Yakar'ın gözetimi altında açıldı ve 6.34 m. derinliğe kadar inildi. Ahşap inşa tekniğinde altı mimarlık evresi saptandı; bunların döşemelerinin her birinin üst üste muhtelif fasıllarla en az bir kaç defa çamurla sıvandığı, ya da bastırılmış toprakla oluşturulduğunu sondaj kesitinde ayrıca görüldü ve evrelerin hemen hepsinin şiddetli bir yangın geçirdiği anlaşıldı. Kazı sırasında meydana çıkan kalıntılar buradaki ahşap duvar tekniğine ilişkin kanıtlar vermektedir, şöyle ki: Önce toprağa belirli aralıklarla ağaç dikeçler çakılmakta, bunların araları inceli kalınlı dallarla örülmekte, gerektiğinde kalaslarla kuvvetlendirilmekte ve hasıl olan muhkem çitin her iki yanına kalın çamur sıva (= *pisé*) serpilmekte idi.

İkiztepe II,de bulunmuş olan çanak-çömleğin hepsi elle yapılmış olup genellikle siyah, grimtrak siyah kırmızı ve kahve rengindedir. Bir yandan Düdartepe ve Kaledoruğu'nun öte yandan Alaca Hüyük, Alışar ve Büyük Güllücek'in "Geç-Kalkolitik" olarak tanımlanan keramiğine - bazı yöresel özellikler bir yana bırakılırsa - benzerlik göstermektedir. Karanovo tipi kulp adı ile tanınan üstü yumrulu veya abanmış hayvan şeklindeki kulpların İkiztepe II'de bol sayıda görülmesi ayrıca ilginçtir. Keramik, 22.54 - 17.00 m. arasında bitki ve bitki-mineral katkılı ve 17.00 - 16.20 m. arasında ise tamamen mineral katkılıdır. Hâkim kap formu çömlek ve kâsedir; ayrıca minyatür kaplar da bulunmuştur. Küçük buluntular

arasında pişmiş topraktan yapılma bol miktarda ağırlıkları, sapan taşlarını, ağırşakları, çeşitli ve iyi kaliteli sileks ve obsidian âletleri ve yine pişmiş topraktan keman biçimli bir figürin parçasını zikredebiliriz. Geyik, keçi, domuz ve Dr. İ. Tekkaya'nın tanımlamasına göre bugün Anadolu'da türü bulunmayan bizon'a (*Bison bonnaeus Linnaeus*) ait hayvan kemiği kalıntılarının, ayrıca deniz balığı kemiklerinin sondaj çukurumuzda meydana çıkması, o zamanki İkiztepe ekonomisinin daha ziyade avcılık ve balıkçılığa dayandığını göstermektedir. Keramik buluntularına ve bunun gerek Orta ve gerek Kuzey Anadolu'daki benzerlerine dayanarak İkiztepe II Höyüğü'nün 1974 döneminde açığa çıkarılan altı mimarilik evresinden en alttaki iki evresinin Geç-Kalkolitik, onun üstündekilerinin de Eski Bronz I çağına maledilebileceğini olası görmektediriz.

İkiztepe II'nin orta yamaç ve etek kesiminde 1971 ve 1972'deki topraküstü araştırmalarımız sırasında oldukça bol miktarda Hitit çanak-çömlek parçaları toplamıştık. Tepe kesiminde ise bu kazı döneminde ne Hitit ne de onun altında Eski Bronz II ve III keramik kalıntılarına rastlanılmamış olmasını, burasının taş duvarı ve hattâ taş temeli bile ihtiva etmeyen bir mimarlığa sahip olması (ki bu durumu İkiztepe I'de kanıtlar), kuvvetli bir erozyondan etkilenmesi ve yüzyıllar boyunca çift sürülürken toprağın savrulması ile hasıl olan bir kaymaya uğraması nedenlerine bağlı olabiliriz.

B – Sondajında bu dönemde ana toprağa kadar inilmedi.

İkiztepe I'de: İkiztepe I'in 50 m. kadar güneyinde bulunan 29.42 m. yüksekliğindeki bu Höyükte, biri tepe alanının kuzey-batı kesiminde (= A-Sondajı), ötekisi de kuzey-batı yamacında (= C-Sondajı) olmak üzere Dr. Önder Bilgi'nin gözetimi altında iki kazıya girildi.

1) A — *Sondajı:* Bu sondajda 5 × 5 m. boyutunda 11 kareden oluşan 272 m² lik bir alanda çalışıldı. Tıpkı İkiztepe II'de olduğu gibi, sonraki çağlarda kuvvetli bir erozyondan etkilenen ve çift sürme sırasında da ayrıca toprak kaybına uğrayan İkiztepe I'de, M.Ö. II. binyılın ilk çeyreğine ait yoğun bir yerleşmenin varlığı anlaşılmıştır. Nitekim gridlerden birinde (D, 3/IV, 11) 28.23 ile 24.38 m. arasındaki 3.85 m.lik bir derinlikte altı mimarlık evresi saptandı. Bu altı evrede de meydana çıkan keramik (gaga ağızlı orta ve iri boyutta testiler, gaga ağızlı çaydanlık, üçgen kulplu çömlekler, yonca ağızlı testiler, uzun ve aşağıya doğru daralan silindirik dipli kadehler) gerek hamur ve gerek şekil ve profil bakımından Boğazköy, Alaca Höyük ve Alişar'da rastlanan Eski-Hitit çanak çömleğinin tipik örneklerini temsil etmektedirler. Bir başka gridde ise (D, 2/IV, 12), Kaniş Karumu'nun IV. Katında bulunmuş olan incecik kenarlı çok sivri dipli koni biçimindeki ufak bardakların (krş. T. ve N. Özgüç: *Kültepe Kazısı Raporu* — 1949, Ankara 1953, s. 48 ve res. 209-210) benzerlerinin meydana çıkmış olması gerçekten ilginçtir. Eski Hitit olarak tanımladığımız bu evrelerde de İkiztepe'nin geleneksel aşşap mimarlığının uygulanmasına devam edildiği, yangın geçirmiş olan ilgili döşemelerdeki dikeç deliklerinden ve kalın *pisé* kalıntılarında anlaşılmaktadır; bu da, İkiztepe'nin o zamanlar sık ormanlık bir bölgede yer aldığına ayrıca tanıklık etmektedir. Küçük buluntular arasında pişmiş topraktan yapılma ağırlıkları, sapan taşlarını, hayvan ve insan figürini parçalarını, kemik âletleri, bir bronz iğneyi ve taş boncukları zikredebiliriz.

A - Sondajında, Eski-Hitit evrelerinin hemen altında Eski Bronz III kalıntılarına rastlandı. Erozyonun kuvvetli olduğu kesimlerde ise doğrudan doğruya Eski Bronz III evresi ile karşılaşıldı. Bu vesile ile bir noktaya daha değinmek isteriz: Eski Bronz Çağında İkiztepe I'in daha ziyade güney kesiminin, Eski Hitit devrinde ise hem tepesinin hem de kuzey yamacının yerleşme gördüğü anlaşılmaktadır.

2) C - Sondajı: Bu sondaja, yine 5 x 5 m. boyutunda olan 7 gridda 175 m² ye ulaşan bir alanda girişildi. Şiddetli bir yangın geçirmiş ahşap inşa tekniğindeki massif yapılı bir duvar (sur?) veya teras duvarı kalıntısı kuzey kesimde açığa çıkarıldı ve bunun temelinin Eski Bronz katına indiği saptandı. Aynı duvarın güneyinde (= iç kısmında) Eski Hitit çağına ait bir çömlek ile bunun ait olduğu döşeme ve duvara, döşemenin hemen altında ise Eski Bronz III kalıntılarına rastlandı. Dönem sonu geldiği için buradaki kazı durduruldu.

Jeolojik verilere göre, vaktiyle deniz kenarında ve Kızılırmak nehrinin hemen yanı başında olduğu anlaşılan bugünkü İkiztepe acaba Kültepe metinlerinde ve Eski Hitit devrinde *Zatpuwa-*, *Žalpa-* olarak tanınan ülkeye ait (*Zalpa-* için son olarak krş. H. Otten: *Eine althethitische Erzählung um die Stadt Žalpa*, Wiesbaden 1973) bir kent olabilir mi? Veya *Žalpa-* kentinin ta kendisi olarak tanımlanabilir mi? İkiztepe'nin coğrafi konumu ve bu kazı döneminde elde edilen arkeolojik sonuçlar İkiztepe - *Zalpa* eşitliğine ilişkin bazı ipuçları vermekte ise de, bu hususta kesin bir fikir ileri sürmek, kanımızca, henüz erkendir. İkiztepe'de gelecek dönemlerde yapacağımız çalışmaların bu konuya ışık tutmasını ümit edelim!

U. BAHADIR ALKIM

12 — Erythrai Kazısı 1974 Çalışmaları :

Erythrai kazılarına 1974 yılında Türk Tarih Kurumu, Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü ve Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi adına devam edilmiştir.

Kazı heyeti, imza sahibinin başkanlığında Kazı Direktörü Doçent Dr. Cevdet Bayburtluoğlu ve arkeoloji öğrencileri Faika Çakıcı, Muammer Kaya, Tayyar Tırpan, Durmuş Arslan ve İbrahim Öztürk'ten oluşmakta idi.

Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü'nü, Ankara Arkeoloji Müzesi Müdür yardımcılarında İnci Bayburtluoğlu temsil etmiştir.

1974 yılında, daha önceki yıllarda başlatılmış olan akropol kesimindeki çalışmalar sürdürülmüştür. Erken İon çağına ait güzel ve bol malzeme veren akropol çalışmaları bu yıl da çok verimli olmuştur. Buluntular arasında geç tipte geç proto-geometrik seramik, Suriye ve Geç Hitit merkezlerinden gelen bronz ve fildişi eserler, oryantalizan seramik ve erken siyah figürlü Attika vazoları önemle anılmalıdır.

Şark ülkelerinden ithal edilmiş fildişi ve bronzdan eserler ve özellikle bu yıl bulunan Suriye tipi bronz heykelcik Erythrai kazılarını ön plana geçirmektedir. Bir arslan sırtındaki Hitit tipi kaide üzerinde duran çıplak kadın heykelciği müstesna bir buluntudur. Bugüne değin şark dünyasında bir çok fildişi heykelcik bulunmuş olduğu halde bu mükemmellikte ve bütünlükte Suriye tipi, bronzdan yapılmış bir heykelcik ele geçmemiştir. Erythrai kazıları bugüne değin Akropol'de elde edilen doğu ülkeleri sanat ürünleri bakımından Miletos kazılarından da verimlidirler.

Bu yıl gün ışığına çıkarılan erken tipte geç geometrik seramik ve özellikle oryantalian ve erken Attika tipi vazolar yönünden de Erytrai kazıları gittikçe önem kazanmaktadır. Erythrai'in ayrıca arkaik, klâsik ve hellenistik çağlara ait olağanüstü nitelikte malzeme ve eserler sakladığını da çeşitli buluntular açığa vurmaktadır. Bu verimli ören yerinin lâyük olduğu oranda ve önemle araştırılması gerekmektedir.

ORD. PROF. DR. EKREM AKURGAL

**TÜRK TARİH KURUMU BASİMEVİ'NİN 1974 YILI
ÇALIŞMA RAPORU**

Basımevimizin bu yılki brüt geliri, geçen yıldan 4.035.187,70 faılasıyla 18.113.220,22 TL. olmuştur. Böylece basımevimiz her yıl bir evvelkinden fazla değerde iş yapma geleneğini sürdürmüştür.

Basımevimizin son beş yıllık sermaye ve brüt gelir artışı şöylece seyretmiştir:

YIL	SERMAYE	ENDEKS	BRÜT GELİR	ENDEKS
1969	4.500.000,—	100,00	5.793.207,07	100,00
1970	5.000.000,—	111,11	7.150.897,35	123,43
1971	6.000.000,—	133,33	8.676.369,82	149,77
1972	6.500.000,—	144,44	11.809.719,10	203,85
1973	7.000.000,—	155,55	14.078.032,52	243,01
1974	10.000.000,—	222,22	18.113.220,22	312,66

Bu duruma göre yıllık gelişme de şöyledir:

YIL	SERMAYE GELİŞİMİ %	BRÜT GELİR GELİŞİMİ %
1970	11,11	23,43
1971	19,99	21,34
1972	8,33	36,11
1973	7,69	19,21
1974	42,86	28,66

Çizelgenin incelenmesinde, Basımevimizin yıllık gelişme hızının bir çok sanayi kuruluşlarının öngördüğü gelişme hızından bir hayli yüksek olduğu memnuniyetle gözlenmektedir.

Geçen yıla oranla, başlıca gider kalemlerinden amortismanlar % 5,01, personel giderleri % 35,07, işletme giderleri % 5,36 artmasına karşılık, kâr oranımız da % 69,5 artmış bulunmaktadır. Bu da 1974 yılında sevindirici bir rantabilite sağlandığını göstermektedir. Aşağıda başlıca gider ve kâr rakkamlarını 1973 ile orantılı olarak görmekteyiz :

	1973	1974	Artan Miktarı	Artış Oranı
Amortisman	1.455.229,86	1.528.116,43	72.886,57	% 5,01
Personel giderleri	7.266.163,72	9.814.075,44	2.547.911,72	%35,07
İşletme giderleri	3.598.993,32	3.791.832,52	192.839,20	% 5,36
Kâr	1.757.645,62	2.979.195,83	1.221.550,21	%69,50
Toplam	14.078.032,52	18.113.220,22	4.035.187,70	%28,66

% 35,07 oranındaki personel giderlerinde görülen artış, yıl içinde asgarî ücretlerin arttırılması ve toplu sözleşmeyle ikinci yıl zamlarının yapılmasından ileri gelmektedir.

Yıl içinde önemli bir yatırım yapılmadığından amortismanlarda artış ancak % 5,01 oranında olmuştur. İşletme giderlerindeki % 5,36 lık artışın ise konjoktüre rağmen çok ufak olması sevindiricidir.

Başlıca giderlerimizin ve kârın dağılım oranı ise şöyledir:

	1973	1974	Fark ±
Amortisman	% 10,34	% 8,44	— 1,90
Personel giderleri	% 51,61	% 54,18	+ 2,57
İşletme giderleri	% 25,56	% 20,93	— 4,62
Kâr	% 12,49	% 16,45	+ 3,96
Toplam	% 100,00	% 100,00	

Oran dağılımında geçen yıla nazaran ± % 2 - 4 arasında çok az farklılık olduğu görülmektedir ki, bu da istikrarlı bir gelir-gider dengesini muhafaza ettiğimizi belirlemektedir.

Bu tabloda da görüldüğü gibi kârın, brüt gelire oranı % 16,45 dir. Kârın sermayeye oranı ise :

$$\frac{2.979.195,83}{10.000.000,00} = \% 29,79$$

dur. Her iki oran da Basımevimizin çok verimli bir yıl geçirdiğini kanıtlamaktadır.

İçinde bulunduğumuz 1975 yılında büyük atılımlar yapacak olan Basımevimizin, önümüzdeki yıl bu yıldan çok daha mükemmel bir blânçoyla huzuruza geleceğine yürekten inanmaktayız.

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ YÖNETİM KURULU

DENETLEME KURULU RAPORU

TÜRK TARİH KURUMU YÜKSEK GENEL KURULUNA

Sayın Kurulunuzca bizlere verilen denetleme görevi uyarınca Türk Tarih Kurumu ile Türk Tarih Kurumu Basımevi'nin 1974 yılı bilançoları, defter ve kayıtları incelenmiş, 1973 yılı bilançolarında yazılı değerlerin 1974 yılı hesaplarına devrolunduğu, yıl içerisinde yapılan giderler ile işlemlerin Yönetim Kurulu kararlarına ve Yönetmelik hükümlerine uygun yürütüldüğü saptanmıştır.

Kurum ve Basımevi'ne ait defter ve kayıtların düzenli, işlem ve varlıkların bunlara uygun olduğunu, Yüksek Kurulunuzun incelemelerine sunulan 1974 yılı bilançolarıyla kâr zarar cetvelinin yine bu kayıt ve belgelere dayandığını arz ve tasdikini saygılarımızla dileriz.

Devamlı gelişme kaydeden Basımevi'nin 1974 yılı bilançosu umut vericidir.

DENETLEME KURULU

PROF. DR. SEMAVİ EYİCE
T. T. K. Üyesi
(Bulunamadı)

FAKİHE ÖYMEN
T. T. K. Üyesi

PROF. DR. NİMET ÖZGÜÇ
T. T. K. Üyesi

ESİN SANKUR
Türkiye İş Bankası
Muhasebe Müdürü

T Ü R K T A R İ H K U R U M U ' N U N 1 9 7 4 Y I L I
B İ L A N Ç O S U

A K T İ F

A — PARAYA İLİŞKİN DEĞERLER	
KASA	191.739,91
BANKALAR	25.797,90
24.783,04 İş Bank. 6635 Hes.	
1.014,86 Merkez B. 350902010	
B — KISA VEDEDE PARAYA ÇEVİRİLEBİLİR DEĞERLER	
BANKA HİSSE SENETLERİ	350.000,—
BASİMEVİ CARİ HESABI	6.354.707,93
C — UZUN VADEDE PARAYA ÇEVİRİLEBİLİR DEĞERLER	
KİTAP AMBARI	10.563.733,50
BELLE TEN AMBARI	2.998.700,—
BORÇLULAR	914.599,08
111.175,26 Muhtelif	
513.979,38 Telif-Tercüme Avansı	
27.655,65 Kredili Kitap Satışları	
62.279,41 İlmî Araştırma ve Konf.	
3.653,— Basılmakta Olan Yayınlar	
12.408,26 Peşin Ödeme	
4.161,75 Dış Kitapçılar	
56.140,81 İç Kitapçılar	
26.128,06 Kazı Avansları	
83.930,— Mensuplar Avansı	
4.037,50 Kongre ve Sergiler	
9.050,— Ciltlenmekte Olanlar	
YAYIN VE FOTO GEREÇLERİ	974.848,12
967.574,18 Yayın Gereçleri	
3.243,94 Foto "	
4.030,— Ciltleme "	
BASİMEVİ SERMAYESİ	10.000.000,—
D — TAŞINMAZ VE TAŞINIR DEĞERLER	
BİNA	8.717.242,79
DEMİRBAŞLAR	3.825.463,86
1.170.823,38 Kurum	
2.572.539,47 Kitaplık	
82.101,01 Kazı	
TAKIM AVADANLIK	149.661,49
	<u>45.066.494,58</u>

P A S İ F

A — ÖZ KAYNAKLAR:	
GENEL VARLIKLAR	26.818.397,44
SATILACAK KURUM YAYINLARI	13.562.433,50
B — YABANCI KAYNAKLAR	
BANKALAR	4.514.986,29
754.515,86 İş Bank. 20184 Hes.	
3.760.470,43 İş Bank. 82555 Hes.	
KANUNİ KESİNTİLER	88.594,28
44.087,28 S. Sigorta Primleri	
41.255,— G. Vergisi	
3.252,— M. Denge Vergisi	
ALACAKLILAR	75.545,57
38.483,58 Muhtelif	
37.061,99 Dış Kitapçılar	
BELLE TEN ABONELERİ	4.537,50
EMANETLER	2.000,—

31. 12. 1974

Genel Müdür
ULUÇ İÇDEMİR

Muhasebe Müdürü Y.
METİN ÇELEBİ

45.066.494,58

TÜRK TARİH KURUMU BASİMEVİ
1974 YILI BİLANÇOSU

AKTİF

SABİT KIYMETLER	19.518.346,31
Bina	1.063.997,86
Demirbaşlar	17.168.063,45
Arsa	1.286.285,00
BAĞLANMIŞ KIYMETLER	1.537.449,60
Depozitolar	11.665,00
İlk Tesis Masrafları	156.745,14
Tasarruf Bonoları	7.730,00
Akreditifler	1.361.309,46
GEÇİCİ ARACI HESAPLAR	229.288,37
İŞLETME KIYMETLERİ	3.553.813,96
Kağıt Ambarı	742.266,13
Mürekkep Ambarı	282.282,85
Klişe Ambarı	456.790,37
Ofset Ambarı	710.283,63
Cilt Ambarı	131.990,34
Plâstik Ambarı	831.157,81
Yedek Parça Ambarı	85.987,62
Emanet Ambarı	74.220,00
Sair Malzeme Ambarı	238.835,21
KISA VADEDE PARAYA	
ÇEVİRİLEBİLEN KIYMETLER	5.806.288,71
Müşteriler	4.194.683,44
P. T. T.	2.809.341,40
Y. Seçim Kurulu	418.933,33
T. Tarih Kurumu	642.877,53
Sair	323.531,18
Borçlular	1.611.605,27
Y. Seçim Kurulu	895.000,00
M. E. B. Ders	
Kitapları	348.116,05
Sair	368.489,22
EMRE AMADE KIYMETLER	135.800,87
Kasa	13.633,09
Bankalar	122.167,78
NÂZİM HESAPLAR	2.992.057,83
Teminat Mektupları	

33.773.045,65

Muhasebeci
SONER ZERENLER

PASİF

SERMAYE	10.000.000,00
İHTİYATLAR ve FONLAR	8.320.356,89
Yetiştirme fonu	348.187,88
Birikmiş Amortis.	7.972.169,01
ORTA VADELİ BORÇLAR	6.354.707,93
Türk Tarih Kurumu	
İşbank 20184 Hes. Kul.	754.515,86
İşbank 82555 Hes. Kul.	3.760.470,43
Cari Hesap	1.839.721,64
KISA VADELİ BORÇLAR	3.118.997,17
Müşteri Avansları	1.160.314,94
Alacaklılar	88.936,14
Kanunî Kesintiler	294.138,65
Emanetler	42.942,14
Bankalar	1.532.665,30
Akreditif Kredi.	1.041.215,91
Nakit Krediler	491.449,39
KARŞILIKLAR	7.730,00
NÂZİM HESAPLAR	2.992.057,83
Teminat Mektupları	
KÂR - ZARAR HESABI	2.979.195,83
1974 Yılı Kârı	

33.773.045,65

İd. Md. Ydm.
TARIK GÜNER

T Ü R K T A R İ H K U R U M U B A S I M E V İ
1974 YILI KÂR ve ZARAR TABLOSU

G İ D E R L E R

AMORTİSMANLAR	1.431.159,04
İLK TESİS GİDERLERİ	96.957,39
PERSONEL GİDERLERİ	9.814.075,44
Ücretler	6.653.497,17
Fazla Mesailer	762.639,33
Tazminatlar	128.079,51
İkramiyeler	601.276,23
Sosyal Yardımlar	730.503,62
Sos. Sig. İşveren His.	938.079,58
İŞLETME GİDERLERİ	3.791.832,52
Işık	61.834,09
Kuvvet	156.359,41
Su	28.120,85
Isıtma	148.228,34
Sigorta	121.948,21
Verdiğimiz Faizler	846.660,68
Malzeme	749.218,04
Tamir Revizyon	247.204,54
Gayrimenkul Kira	366.500,00
Makina Kiraları	422.599,23
Vakıflara Bağışlar	279.297,96
Sair Giderler	363.861,17

KÂR **2.979.195,83**

18.113.220,22

G E L İ R L E R

İŞLETME GELİRLERİ	16.867.211,1
Baskı İş Gelirleri	15.919.816,67
Envanter	947.394,50
KLİŞE İŞİ GELİRLERİ	571.416,7
KIRPINTI KÂĞIT SATIŞLA.	298.514,6
KIRPINTI PLÂSTİK SATIŞLA.	70.673,5
I. B. M. GELİRLERİ	171.381,5
SAİR GELİRLER	134.023,6

18.113.220,22

Muhasebeci
SONER ZERENLER

İd. Md. Ydm.
TARİK GÜNER

Propriétaire : LA SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

Directeur responsable : ULUĞ İĞDEMİR

TABLE DES MATIÈRES

Articles, Etudes :	Page
TARHAN, DR. M. TANER ET SEVİN, DR. VELİ : Relations entre les portails de temples urartéens et les niches monumentales rupestres (en turc; 12 fig.)	389
————— : Dito en anglais	401
AYDA, ADİLE : Le nom grec des Etrusques (en français)	413
————— : Le même, en turc	421
EYİCE, PROF. DR. SEMAVİ : La fontaine turco-byzantine se trouvant au Musée d'Archéologie d'Istanbul (en turc; 48 fig.)	429
————— : Résumé en anglais du même	445
BAKIRER, ÖMÜR ET FARUQHİ, SURAIA : Dediği Dede et ses "tekke" (en turc, 22 fig.)	447
————— : Résumé en anglais du même	468
UZUNÇARŞILI, ORD. PROF. İSMAİL HAKKI : La mort de Mehmed le Conquérant (en turc; 5 photocopies)	473
CLOGG, RICHARD : A further note on the French Newspapers of Istanbul during the revolutionary Period (1795-97) (en anglais)	483
Bibliographie :	
FIRATLI, DR. NEZİH : Prof. Dr. Zafer Taşlıklıoğlu, <i>Trakya'da Epigrafi Araştırmaları</i>	493
————— : Sencer Şahin, <i>Neufunde von antiken Inschriften in Nikomedeia (İzmit) und in der Umgebung der Stadt</i>	499
Livres et Périodiques reçus à la Bibliothèque de la Société Turque d'Histoire durant la seconde moitié de l'année 1974	501
Informations :	
Assemblée Générale de la Société Turque d'Histoire	537
Sur la couverture : Vase en terre cuite du XVIII ^e siècle av. J. Chr., découvert à la couche IB de Kültepe.	

BELLETEN

PÉRIODIQUE TRIMESTRIEL

REVUE PUBLIÉE PAR LA
SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

Tome : XXXIX

No : 155

Juillet 1975

ANKARA — IMPRIMERIE DE LA SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

1 9 7 5